

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Svend Nielsen

Det gamle Hillerød

Bysvenden fortæller

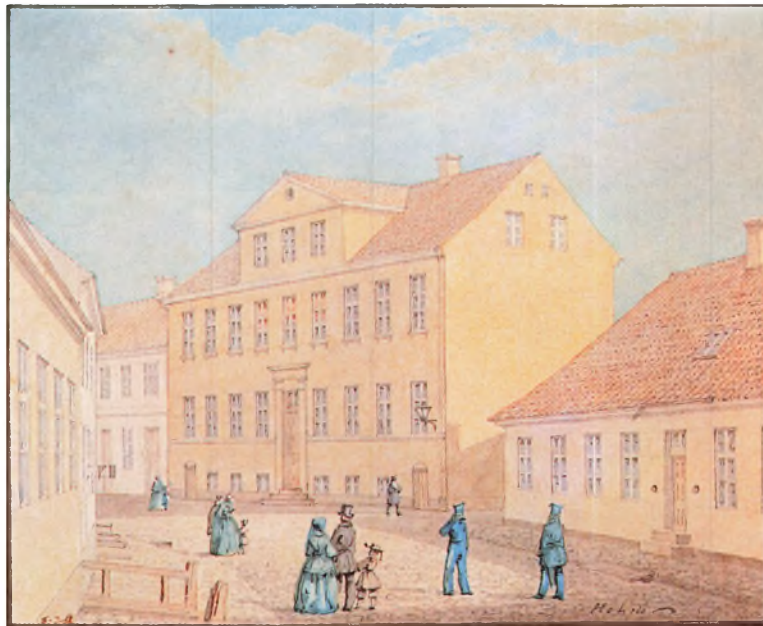

Det gamle Hillerød
Bysvenden fortæller

Svend Nielsen

Det gamle Hillerød

Bysvenden fortæller

1. udgave – 1981

Svend Nielsen

Forord

Denne bog bygger på et velvalgt udsnit af de mange artikler, Svend Nielsen (»Bysvenden«) skrev i Frederiksborg Amts Avis og Hillerød-Posten i perioden 1977-1981 under fællesoverskriften »Det gamle Hillerød«.

En stor del af bogens artikler har Svend Nielsen dog omarbejdet. Når en artikel havde været trykt i avisen, gik det nemlig ofte sådan, at der kom nye og supplerende oplysninger fra interesserede læsere.

Fra gamle aviser, breve, dokumenter og billedarkiver, fra samtaler med byens ældre borgere samt egne oplevelser, skaffede Bysvenden sig et kolossalt indblik i Hillerøds dagligdag, specielt omkring århundredskiftet, men også med glimt fra tiden før og efter år 1900.

I typografisk henseende er bogen helt speciel i sin opbygning. Slår man op i bogen, vil man opdage, at avistypografien er overført til bogform – med teksten monteret i otte spalter, fire på hver side. Netop otte spalter er der på en avisside, og dermed knyttes der med bogen en nær forbindelse til Svend Niensens mere end 40 års utrættelige virke på dagbladsfronten.

Bysvenden gik bort midt i arbejdet med denne bog om det gamle Hillerød; den 7. april 1981 afgik redaktør Svend Nielsen ved døden. Han blev 71 år, og selv om det måske ikke er nogen høj alder i vore dage, blev hans liv alligevel langt og rigt på indhold. Bysvenden forstod at udnytte sin tid; på arbejdspladsen, i hjemmet og med fritidsinteresserne. Hans største hobby, som samtidig var en naturlig del af arbejdet, var lokalhistorien, specielt Hillerøds lokalhistorie.

På Frederiksborg Amts Avis havde jeg i en årrække et nært samarbejde med Svend Nielsen, og da udgiveren, Dansk Bladforlag ved Niels Richter-Friis, efter Svend Niensens død rettede henvendelse til mig, for at spørge, om jeg ville gøre bogen færdig, sagde jeg ja, uden egentlig at tænke på arbejdets omfang. Men jeg vidste, at uanset hvem, jeg ville henvende mig til i Bysvendens store omgangskreds, ville jeg kunne hente hjælp og støtte i arbejdet, og det kom også til at gå sådan.

Nels Petersen

1. udgave, trykt i 1.650 eksemplarer.
Udgiver: Dansk Bladforlag ApS, København.
Tilrettelægning: Nels Petersen, Hillerød.

Sats: hph reprosats, København.
Repro: Bjarnholt Reproduktion A/S, København.
Tryk: Krohns Bogtrykkeri A/S, København.
Bogbinder: Jakob Baden ApS, København.

Farveillustrationer:

Omslagets forside: Bakkegade ca. 1920.
Håndkoloreret foto, udført af Oluf Staunstrup.

Omslagets bagside: Østergade ca. 1920.
Håndkoloreret foto, udført af Oluf Staunstrup.

Titelblad: Helsingørsgade 1858. Akvarel af H. G. F. Holm
(også kaldet »Fattig-Holm«).

I Frederiksborgmuseets omfattende malerisamling er denne lille akvarel, som her er gengivet i naturlig størrelse, pudsigt nok den *eneste* fra selve Hillerød by uden tilknytning til Frederiksborg Slot.

Redaktionen bringer en varm tak til følgende for uvurderlig hjælp med fremskaffelse af billedmateriale fra det gamle Hillerød:
Else Nielsen, Lokalhistorisk Arkiv ved Lisbeth Schacht Hansen,
Carl Rathsach, Staunstrup Foto,
Johannes Andersen og Frederiksborg Amts Avis.

Enkelte affotograferinger samt fotos af nyere dato er udført af pressefotograferne:
Jørgen Rubæk Hansen, Steen Wrem, Anne Sophie Rubæk,
Carsten Ingemann, Verner Breuning,
Lars Poulsen, Per Allan og Christian Christoffersen.

Eftertryk af artikler kun tilladt i uddrag og med kildeangivelse.

ISBN 87-997193-7-1

Indhold

Blev folkelig med tiden	9	Skulle være »som i fars tid«	99
Da banen kom til Hillerød	11	Anvendt til mange formål	101
Den store arbejdsgiver	14	Skytternes fine protocol	103
Tinghus i over 200 år	16	Han går ikke i glemmebogen	105
Ingen almindelig privathave	18	Nordmand lagde grunden	107
Teglværket som forsvandt	21	Pengekisten stod ved sengen	109
Hillerød i tranlampetiden	24	Den første boligforening	112
Kulsvierne på Overdrevet	26	Jensen blev valgt!	114
Klokken kaldte kunder til	29	Den første pigespejdertrop	116
Påskeudstilling en tradition	32	»Turtelduernes« tragedie	118
Karakter af en købstad	35	Tre kommuners fattiggård	120
Blev snydt for det sidste	37	Byen fik en omfartsvej	122
Var især for »Kjøbmænd«	40	Skøjteløb og lirekassemusik	124
Skabte byens fine hotel	42	Boede godt på svendehjem	126
Milners gode »aldersrente«	45	Skansens udsigt er bevaret	128
Byrådsvedtagelse omgjort	48	Til bal i sygekassen	130
Stenen kom 10 år efter	50	En bygning de rejste	132
Hvidtøl til hverdagstørsten	52	Den vilde julestorm	134
Det hårde savværksarbejde	54	Bestemte bilernes størrelse	136
Markedsgøgl og -vrøvl	56	Fortidens børneinstitution	138
Fortolkeren af jordens poesi	58	Ingen kirke og klokkeklang	140
Pioner i motoriseringen	60	Navnet værd at bevare	142
En lille drengs verden	62	Populær småkagebager	144
Startede avis på seks dage	64	Hillerøds »Frøken Julie«	146
Et hus og tre navne	66	Kun to håndværkerlaug	148
Den fantasifulde ø	68	Fik sin lokale etiket	151
Kendt for gode gerninger	70	Et årsbudget på 1.000 kr.	153
Firma P. Sørensens Enke	73	Kro og herskabsbolig	155
Kildemors »søde liv«	76	Den glemte rakkerkule	158
En noget anden verden	78	Bondeplager-ånd fulgte med	160
Museum blev til på 7 år	80	Var stolt af medaljen	162
»Folkets Hus« i Hillerød	82	Boglader kom for at blive	164
Hillerød var tidligt med	84	Hjemsted for øgenavne	166
Mad og hest på bordet	87	Fabrik i grusgraven	168
Kongenavnet blev bevaret	90	Navnet bevaret i gavlen	170
Kun soldat for sjov	93	Navnet forsvinder ikke	172
Fik en »tyrkisk« kiosk	95	Før stadsdyrlægen	174
Stort skulle det være	97		

Blev folkeligt med tiden

Stil var der over Bartels-brødrene, der levede i den gamle tid og ikke forstod den nye

I nogle årtier fik det lov at være byens fine hotel – og var vel også dens eneste. Lindeskov hedder det i dag. Men forhen var det Hotel København i forskellige navnemæssige gradueringer.

Her havde også Frederik den Syvende sin gang. Ikke specielt for at få »en lille én«, men som oplagt tilskuere til store dilettantkomedier, der skaffede penge til velgørende formål. Lejlighedsvis lod han sin liv-

gardes orkester levere musik til forestillingerne.

Efter at Valdemar Leidersdorff i 1878 havde fået opført sit hotel på hjørnet af Slots-gade og Slangerupsgade – hvori Abels gamle gæstgivergård indgik som en detalje i ejendommen – blev dette nye hotel samlingsstedet for byens bedre borgerskab. Folk i den nederste ende af samfundets rangskala kom ikke indenfor i det leidersdorffske hotel. Det var ikke her, byens første

faglige organisationer blev oprettet og havde deres mødevirksomhed. Da Folkets Hus i Slangerupsgade få år efter århundredskiftet måtte give op, fandt arbejdernes foreningsliv vej til København, hvor det mødte stor gæstfrihed hos Bartels-familien.

Mange erindrere stadig de aktiviteter, der udfoldede sig i det Hotel København, som fik nyt udseende ved den store ombygning midt i trediverne.

Trappen i den store port i ejendommens nederste del førte op til nogle mødeloka-

ler og til salen, der kunne rumme 300 mennesker. Lavloftet var denne sal, og når der skulle være juletræsfester, blev det nødvendigt at topskære træet med nogle meter. Resultatet var et noget besynderligt træ.

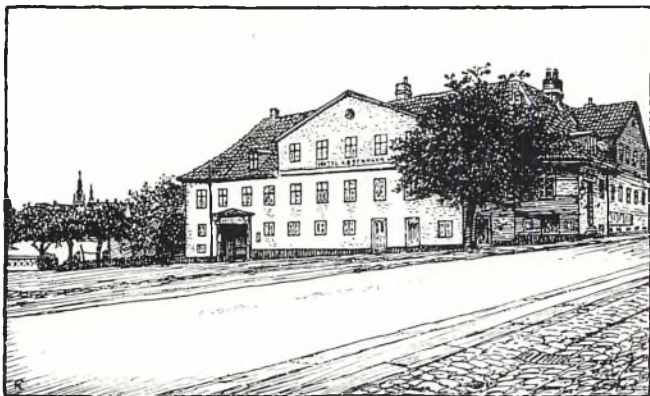
Ved vintertid kom varmen fra store kakkelovne, og var der mange mennesker i salen kneb det gevaldigt med at skabe ventilation. »Sveden« drev ned ad de oliemalede grønne vægge. Tobaksrøgen bølgede også tykt og tæt i det lavloftede lokale.

I salen blev festet, afholdt andespil med levende ænder som gevinster, holdt auktioner og meget andet. I den første verdenskrigs sidste år, da det kneb med at skaffe maden, ikke mindst i børnerige familier, arrangeredes bespisning af skolebørn i hotellets sal. Dets køkken havde de fornødne store gryder.

Hotellets lokaler havde numre, men systemet, der var nummereret efter, var

En brostens-belagt Helsingørgade ved Torvet. Til venstre Hotel København med henvisningsskilt til haven.

Det gamle Hotel København.

ikke umiddelbart forståeligt. Klods op til salen lå nr. 10, og nr. 11 var hjørnestuen, der ved ombygningen i trediverne indgik i spejlsalen.

Det var ikke den store komfort og renlighed, der prægede lokaliteterne. Salens bænke var »ryggeløse«, men folk var ikke vant til den store luksus. De tog forholdene, som de var, uden at tænke over, at det kunne være anderledes.

Næppe mange husker den gamle Bartels, som af profession var slagter, men blev hotelejer, da han i 1876 erhvervede »Kjøbenhavn«. Lettere er det at erindre de sønner, som drev hotelle videre efter faderens død. Gamle Bartels og hans kone havde en stor børneflokk, men det er brødrene Carlo, Emanuel og Valdemar, der huskes som ejere i tyverne og trediverne. Trivelige og hyggelige personer, der i staturen repræsenterede den helt store lighed. Stil var der over dem, men det var i udpræget grad rundbuestilen.

Det kunne ikke i deres metier undgås, at de blev temmelig miljøskadede. Hotellet var kendt for at være et solidt madsted. Køkkenet var godt nok ikke kendetegnet af det eksklusive, men dets hjemmegjorte rullepølse var vidt berømt. Alle tre brødre var ungkarle, og ingen af dem opnåede særlig høj alder. Hårdt var det at styre tørsten, når slukningsmidlerne var lige ved hånden, men det var en aftale og forudsætning, at

mindst en af de tre skulle være ædru. Økonomien måtte der være styr på!

Mange anekdoter opstod omkring brødrene Bartels. Det hændte, at de tog sig en fridag og benyttede den til en udflugt til Sverige. men det var i motbokens og rationeringens tid. For at få en sup skulle der fortæres mad, og mens sulten hurtigt kan stilles, ligger det anderledes med tørsten. Nu havde hotellet en ung altmuligmand, som ikke var kostforagter, og han blev taget med på udflugterne til Sverige. Så tog han sig af madens afspisning og brødrene skålede i det våde tilbehør.

Mange stamgæster kom på hotellet og hyggede sig i selskab med brødrene. Også et stort antal handelsreisende gæstede hotellet, og det fortælles, at en person udi denne branche pralede med sine evner som drikkebror. Han kunne lægge hvemsomhelst under bordet!

I Hotel København kom han dog til kort. Den handelsreisende startede med den ene af brødrene, men da et betydeligt antal genstande havde fundet vej gennem halsen, måtte Bartels ud i et naturligt ærinde. Den handelsreisende var allerede så bedugget, at han ikke opdagede, en anden Bartels-bror havde indtaget den førstes plads. Da også nr. 2 på samme måde var udskiftet med den tredje bror, måtte den handelsreisende kapitulere og erkende, at her havde han fundet sin overmand.

Ingen af de tre brødre kom med i det nye hotel-billede. De hørte også hjemme i den gamle tid og gik i graven med den.

Det kan beklages, at konturerne af det gamle hotels fine empirestil i stort omfang blev udvisket ved ombygningen. På den anden side var hotellet ved at gå til i forfald og stank. Toiletforholdene lod meget tilbage at ønske, og folk – valgte den nemme udvej at benytte porten som pissoir.

Der var således en kedelig odeur at trækkes med for folk, som søgte til hotellet ad bagvejen, og for kunderne i hotellets kælderstue. Her regerede en dame ved navn Stine med fast hånd. Velsagtens på grund af kælderstuens placering i hotellets nederste ende, fik indehaveren i folkemunde tildelt det særdeles bramfri navn »Stine i Røven«. Hun havde en mand, og han kørte med koks fra gasværket.

Hotelejer Albert Jensen – den legendariske Kong Albert – blev den nye ejer af det ombyggede og moderniserede hotel. Han søgte at granske dets fortid og dets navn gennem tiderne. Brummerstedts Gæstgivergård var et af dem, men Brummerstedt var ikke ejer – kun lejer. Et andet navn var Stadt Kopenhagen, der

senere fordanskedes til Hotel København. Tyske navne var ikke populære efter Treårskrigen! København blev i en nyere tid ændret til København – et navn det bar, indtil Lindeskov-navnet tonede frem.

I Landsarkivet søgte Albert Jensen sine oplysninger. Nogen konstatering af opførelsesåret kunne imidlertid ikke fastslås, men formentlig har den store bygning omkring år 1800 afløst nogle småhuse samme sted.

Om ejerforhold ses, at sekretær Schultz i 1845 sælger ejendommen til brændevinsbrænder Carl Lindeschou, der åbenbart ikke kunne klare forpligtelserne. I 1853 må enkefru Sophie Schultz tage hotellet tilbage, og hun afhænder det samme år til landmåler A. H. F. Fleicher.

Landmåleren ejer hotellet til 1866, da han sælger det til hørkræmmer I. M. Capito. Ved mageskiftebrev erhverves hotellet samme år af rådmand G. Boye, som 10 år senere sælger det til slagtermester C. Bartels.

Slagtervirksomheden fortsatte, tilmed i hotellet. I en sidebygning indrettede en af Bartels-sønnerne et slagtehus, og det var en god placering. Slagteaffald, blod og skyllevand flød lige ud i Slotssøen!

Hotel Københavns port.

Da banen kom til Hillerød

Medførte ingen øjeblikkelig revolutionerende ændring i den lille bys tilværelse

1864 var et skæbneår for Danmark. Den ulykkelige krig stillede store krav til landets formåen, og alligevel var der arbejdsmæssige og økonomiske kræfter nok til i dette år at færdigbygge et stort baneanlæg – Nordbanen fra København over Hillerød til Helsingør.

Det økonomiske i banebyggeriet tærede dog ikke direkte på statens økonomi. Det var Det sjællandske Jernbaneselskab, der havde fået koncession på anlæg og drift af denne bane i en periode frem til 1947.

Når vi ikke i vor tid har hørt om dette baneselskab, er årsagen, at Nordbanen og

andre jernbaner blev statsbaner i 1880.

Allerede i 1844 var der tale om anlæg af jernbane fra hovedstaden til Helsingør, men den blev ikke til noget. Helsingør afviste planen, fordi bystyret og borgerne frygtede, at helsingoranerne ville køre til København og handle, og derved skade hjembyens forretningsliv.

Hillerøds begrundelse for at få jernbaneforbindelse til hovedstaden, var nærmest det, Helsingør advarede mod. Hillerød var sæde for en omfattende kornhandel. Prangerne opkøbte bøndernes korn på torvet i Hillerød, og kørte det videre til hoved-

staden. Der pegedes fra Hillerød på, at denne kornhandel ville blive forøget, når jernbanen kom.

Tillige ville banen gavne købmandsstanden, der kunne føre et større lager af de grovere varer, som hidtil med besvær og bekostning var hentet pr. hestekøretøj i København.

Endvidere blev peget på, at byens og oplandets mange beboere i stigende tal ville drage til hovedstaden for at købe luksusgenstande, der ikke forhandlede i den mindre by – eller for at søge adspredelse og opmuntring!

Frederik VII billigede planerne om banen til Hillerød og Helsingør, og i 1861 fik Det sjællandske Jernbaneselskab koncessionen på betingelse af, at banen var færdig 1. januar 1865.

Det blev den – i god tid

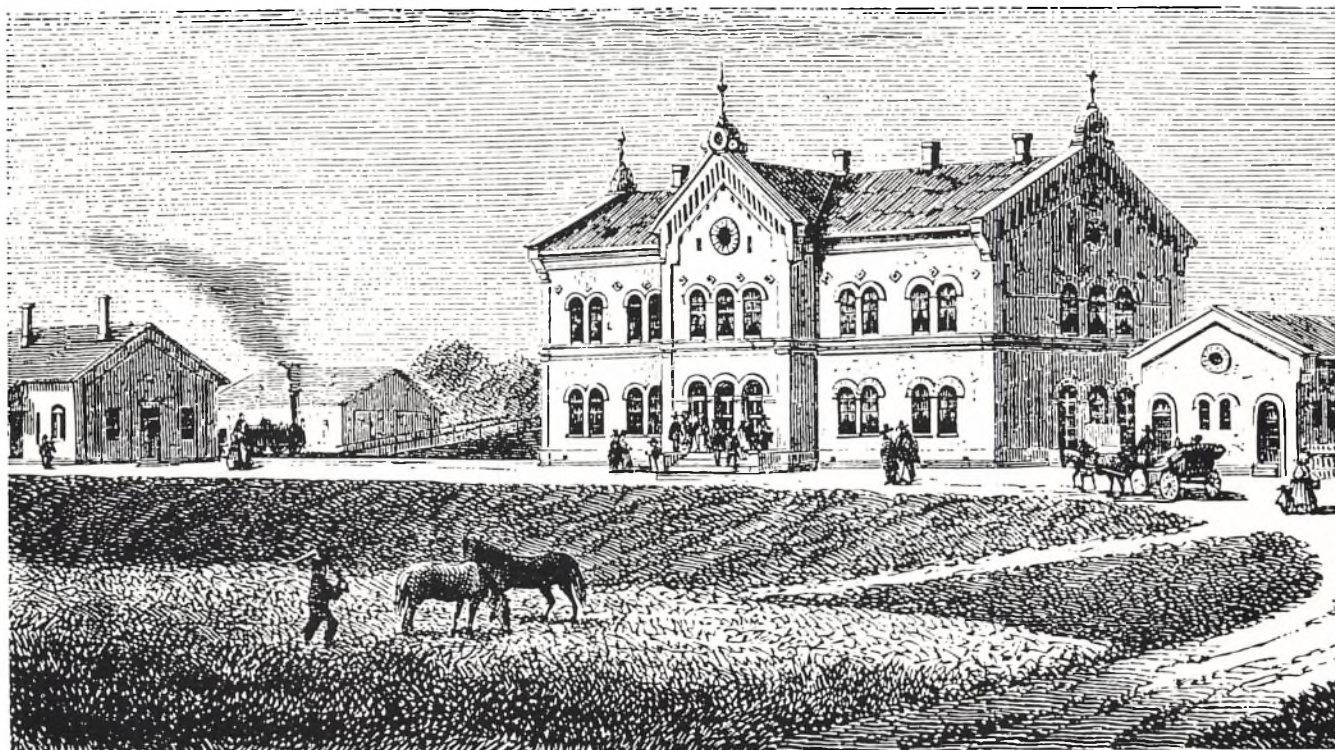
forinden. I maj 1864 kørte således prøvetog på strækningen.

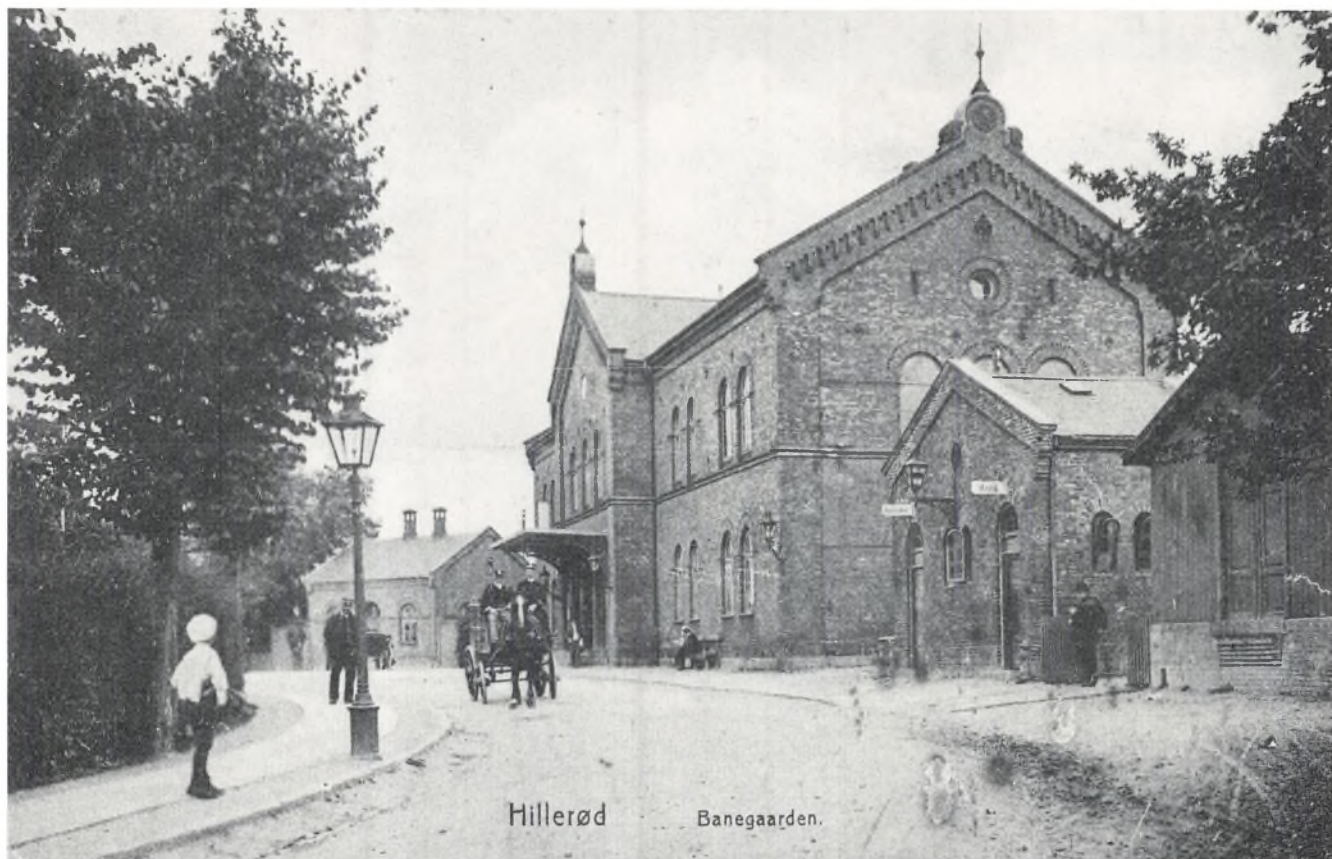
En bedrift var det at bygge banen i en tid, hvor eneste »tekniske« hjælpemiddel har været tipvognen. Først og sidst er det ved menneskeligt slid – med hakke, skovl og spade – baneanlægget er gennemført. Nord for Hillerød ud for Møllebakken findes banens største udgravning – og stigning. Her har damplokomotiver med godsvogne i rækker på flere hundrede meter stødvist og prustende aset sig op gennem slugten. I dag opleves en sådan kraftanstrengelse ikke mere. Nu er der hverken damplokomotiver eller kilometerlange godstog.

Et enormt gravearbejde har skabt denne slugt på banestrækningen, men hvor kom det udgravede hen? Det skabte den 6-700 meter lange dæmning lige syd for Hillerød station.

I dag ville et anlægsarbejde som dette påkalde interesse. Men ikke et ord herom i lokalavisen! Denne – Frederiksborg Amtstidende – var ene på pladsen, men bestemt ikke på pletten! Den lokale reportage præger ikke avisen, for den findes ikke. Byrådsreferater

Da stationsbygningen opførtes i 1863-64 lå den et stykke uden for byen. Mellem stationen og byen var stadig marker.

kunne godt komme et par måneder efter, at møderne var holdt. De lokale nyheder skulle overvejende læses i annoncerne.

Enkelte annoncer i tiden før baneåbningen henleder dog opmærksomheden på det, der skal komme. Der søges bl.a. efter jernbanelæger. Men til hvad?

Jo, baneselskabet ville have egne læger. Personalet skulle ikke simulere syge, og pjække, måske med attest fra deres egen, venlige og velvillige doktor. Den ordning eksisterede i mange år.

I det første tilfælde, jernbanelægen kom ud for på selve indvielsesdagen, var der bestemt ikke tale om simulering.

Et kort notits i avisen med referat af indvielsen (9. juni) oplyser, »at da jernbanetogget i morges gik fra København, indtraf den ulykke, at en af konduktørerne fik hovedet knust, da toget kørte under en bro ved Lyngby«.

For øvrigt skulle der et godt helbred til for banepersonalets vedkommende. På lokomotivet stod togfører og fyrbøder helt uden beskyt-

telse for vind og kulde, og konduktørerne gik på gangbrædder uden på vognene og billetterede i de tværsiddende små kupeer med to rækker modstående træbænke.

Sådanne vogne var i brug også for et halvt hundrede år siden. Nu er de afskaffet, og der er kommet arbejdstilsyn. Havde et sådant eksisteret i 1864 var togpersonalet ikke blevet budt på sådanne livsfarlige arbejdsforhold, som de affandt sig med.

En række stationsbygninger, der udmærkede sig ved deres grimhed, opførtes ved en række byer på strækningen. Hillerøds banegård, er nok den pæneste af nordbanestationerne fra 1864.

En annonce i avisen fortæller, at »Taxterne fra København til Hillerød for Tour og Retour ere ansatt til 2 Rigsdaler på 1. Kl., 1 Rd. og 48 Skilling på 2. Kl. og 1 Rd. og 12 Skilling på 3. Kl.«.

Selv på 3. klasse har det ikke været dagligdags for almindelige mennesker at køre Tour og Retour til hovedstaden. En arbejders

Trods ændrede omgivelser ligner stationsbygningen sig selv som vi kender den i dag, lige bortset fra at indgangene til toiletterne nu er fra perronen.

dagløn nåede sjældent op over 1 Rigsdaler.

Selv om lokalavisen ikke har ofret banebygningen nogen form for opmærksomhed, måtte banens åbning dog formodes at kræve noget spalteplass. Men heller ikke i dette forhold går avisen over gevind. Den klarer sig med at fortælle:

»Toget med Deres Majestæter Kongen og Dronningen samt Kronprins Frederik og Prinsesse Dagmar og Følge ankom hertil Stationen igaar Kl. 1½. Da toget nærmede sig Stationen, istemmede den talrige forsamlede Folkemængde et 9 Gange gjentaget Hurra for Majestæterne.

Da Deres Majestæter Kongen og Dronningen samt Kronprinsen og Prinsesse Dagmar traadte fra Vestibulen ud paa Pladsen foran Stationsbygningen, modtoges Allerhøjstsamme atter med Hurraraab af den forsamlede Mængde. Efter et ophold af omtrent en halv

Time afgik Toget videre til Helsingør. Om Aftenen Kl. 8½ ankom toget hertil igjen, og efter et kort Ophold retournerede det til København. I byen og paa Jernbanestationen blev der flaget«.

Det var det hele. Og referenten har ikke haft øje for andet end »Allerhøjstsamme«!

At Hillerød ved »Den nord-sjællandske Jærnbanes« åbning i 1864 fik baneforbindelse til både hovedstaden og Helsingør, medførte ingen øjeblikkelig revolutionerende ændring i den lille bys tilværelse.

For øvrigt var det ikke Hillerød, som fik banen. Både station, stationsplads og banelegemerne syd og nord for banegården, befandt sig på den tid i Frederiksborg Slotssogn. Men stationen var dog benævnt Hillerød, og banen blev i daglig tale kaldt Nordbanen.

Handel, håndværksdrift og brændevinsbrænderi

fortsatte med at være de vigtigste erhvervsgrøner. De eksisterende småindustrier såsom en klædefabrik, et hørspirderi, en tobaksfabrik og et teglbrænderi udviklede sig ikke i størrelse, fordi banen kom. Ikke før i 1867 ses et praktisk eksempel på, hvad banen kunne betyde for industrien. Dette år bliver anlagt Hillerød Saugværk, med eget bane spor til virksomheden, og det blev med årene en betydelig arbejdsplads.

I 1868 får Hillerød sit gasværk, og uden banen ville et sådant næppe være kommet. Banen gav praktiske muligheder for tilførslen af gaskul, men længere end til Hillerød kunne de ikke komme på banespor.

Ikke før ca. 30 år senere, da Frederiksværkbanen var anlagt, kunne gasværket samtidig få kørt banevognene med kul helt til døren. Forinden måtte tilførslen klares med hestevogn.

Ved Nordbanens åbning var Nordsten-virkomheden endnu ikke inde i bybilledet, men også den fik med tiden gavn af, at Hillerød havde baneforbindelser.

I 1864 lå Hillerød station et pænt stykke vej uden for byen. Fra omkring Buddes Hjørne til den ene side og fra Hostrupvej-hjørnet på den anden blev der vejforbindelser fra byen til stationen. De kunne siges at være omveje, men skulle den lige linje mellem by og banegård trækkes, ville den gå hen over byens nye kirkegård,

og den måtte vejene selvsagt vige udenom.

En vognmand finder dog hurtigt ud af at imødegå den lange vej til stationen ved oprettelse af en omnibus-rute i forbindelse med togene. Men åbenbart har det knebet lidt med passager-tilslutningen fra den yderste ende af Nyhuse, for en måneds tid efter baneåbningen meddelte bemeldte vognmand, »at min Omnibus herefter kun kører til Smed Jensens ny Sted i Nyhusene. Beboere længere ude i Nyhusene, der ønsker at køre, bedes at melde saadant til Madam Hildebrandt, da min Omnibus saa vil køre ud og tage dem paa«.

»Uden mad og drikke« gælder også for rejselivet, og en dag i august 1864 dukker i lokalavisen en annonce op med tilbud til ganens vederkvædelse:

»De ærede Rejsendes Opmærksomhed henledes paa, at der i Ventesalen på Frederiksborg Banegaard be- værtet med skaaret Smørrebrød & Kager, Kaffe & Thee, og mange Slags forskjellige Drikkevarer. Til- lige forefindes i Restaurati- onen for 1ste og 2den Klasse, ved hvert Togs Ankomst og Afgang, et veldækket Bord med flere Retter kold Mad til moderate Priser«.

Dette imponerende opbud af mad synes dog ikke at til- godese alle ønsker. I det- mindste ikke landboernes.

En kreds af landmænd henleder således banedirek-

Fra stationen til Frederiksborg/Hillerød anlagdes en for datiden meget bred vej. Tegning af C. Baagøe fra 1864 – samme år banen kom til byen.

tionens opmærksomhed på, »at det vist nok vilde være saavel i Selskabets som vor Interesse, at der blev bygget en Rejsestald med Gjæstgi- veri ved Stationen«. Banen kom dog med friske pust fra den store by. Den skabte grundlag for billige varer og lidt letsindig luk- sus.

Det er til at tage og føle på, når en annonce den 18. juni 1864 forkynder: »Paa Grund af Jærnbansen har jeg nedsat Priserne paa en Deel Kjøbmandsvarer«.

Nørup Østergaard

En anden lokal handlende meddeler:

»Hver Morgen ankommer fra Franskbager Nielsen i Kjøbenhavn et Sortiment af franske og wiener Brødsor- ter, hvoraf Udleveringen vil finde sted hos Kjøbmand Haagerup, ligesom ogsaa sammesteds modtages be- stilling paa franske og hol- landske Kager, candiserede franske Frugter, Gluten- meel og Glutenbrød m.m.«.

Ved banens assistance

skal det åbenbart være forbi med lystig bondedans i den lille by, for et stykke hen i 1864-året indrykkes denne annonce:

»Ved hjælp af Jærnbansens Forbindelse med Hovedsta- den agter Undertegnede i Maanederne fra December til Marts at arrangere et Dandse-Cursus for Børn een Gang ugentlig i Hillerød. Jeg tillader mig at henvise det nærmere til min Indby- delsesliste, der med det Første sættes i Circulation.

Charles Carpentier
Balletdanser ved
Det kgl. Theater«.

Samme balletdanser kom- mer lidt senere på den tan- ke, og også de voksne i den gode stad Frederiksborg, kan behøve hans dansein- struction. I en ny annonce indbyder han således:

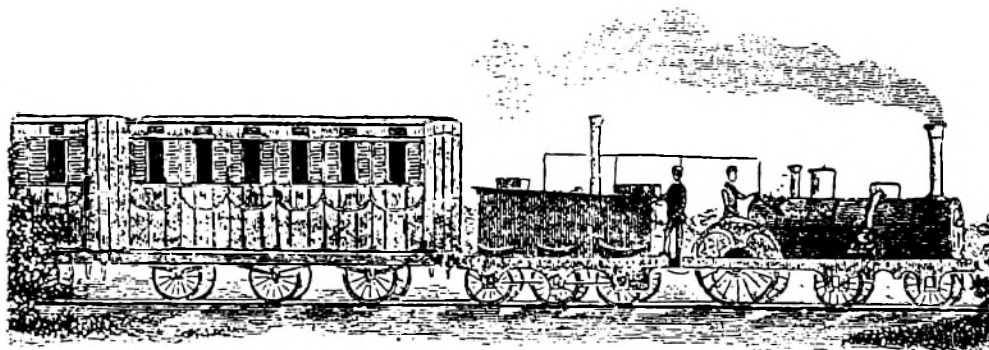
»I et særskilt Cursus alene for Damer – og et ligeledes for Herrer – vil undervisning blive meddelt i de nyeste og moderne Kvadriller som Lanciers prince imperiale og øvrige Selskabsdandse«.

Det er tvivlsomt om kul- sviere og andre frederiksbor- gere har betragtet det med at skille fårene fra bukkene som noget nyt og spændende. Et sådant »fremskridt« kunne banen godt have spa- ret byen for.

Banen banede nu vej for meget andet end franske balletdansere.

Franskbrødet kom for at blive!

Teknikken i damplokomotivet var primitiv og arbejdsmiljøet for lokomotivføreren ikke det bedste, men til gengæld gik det ikke så stærkt på strækningen København-Hillerød og retur.

Den store arbejdsgiver

Havde i hundredvis af folk på sine arbejdspladser, men et bankkrak i 1908 satte aktiviteterne i stå

I mange år lå, delvis skjult af tømmerlader, huse og bevoksning, en ret stor gulgrå murstensbygning, ved Milnersvej. Køn var den ikke, og ingen beklagede, at den blev revet ned.

Bygningen har kendt til lidt af hvert gennem tiderne. Det var noget med træ, den blev indrettet til, og træet spillede en rolle også i dens seneste anvendelsestid, hvor den indgik i det kompleks af huse og skure, Frederiksborg Tømmerhandel havde dette sted. Nu er tømmerhandelen flyttet til større forhold i Industrivænget.

Tømrmester Frits Milner havde her en stor tømmerplads, der strakte sig fra banelinien op til Lindevej,

og en anden betydelig arbejdsplads for folk i tømmerfaget havde Milner ved Søndre Banevej. Frits Milner var omkring århundredskiftet Hillerøds største arbejdsgiver med flere hundrede mand i arbejde. Kun en del af denne stab fungerede hjemme i Hillerød, medens flertallet var beskæftiget på hans mange byggepladser rundt om i hovedstaden og på Sjælland. Hans virkefelt rakte også ud over landets grænser, og han udførte bl.a. store arbejder på havnen i den svenske by Varberg.

På pladsen ved Milnersvej opførte Frits Milner i 1899 den bygning, der fik navnet Frederiksborg Maskinsnedkeri. Milner forsy- nede nybygningen med da-

tidens bedste snedkerimaskiner, og den blev arbejdsplads for et halvt hundrede mand. Efter et bankkrak i 1908, hvorved Milner blev ramt hårdt, gik maskinerne i stå. Virksomheden ved Milnersvej overtoges af et pengeinstitut, der ikke havde storhedsfornemmelser, idet det kaldte sig »Den lille Lånekasse«. Ved en tvangsauktion blev maskinsnedkeriet senere solgt til »Aktieselskabet til Udnyttelse af Matr. nr. 21 m.m.«, og dette selskab stod som ejer, da en storbrand i juli 1914 truede med at udslætte hele det gamle tømmerområde. Bygningen med maskinsnedkeriet slap dog med at få ødelagt tagetagen, og det viste sig, at maskinerne ikke havde taget større skade. De kom dog ikke til at arbejde mere dette sted, men bygningen

fik andre opgaver med årene. Under den første verdenskrig blev den således konserverfabrik, med en produktion af dåsemad til de tyske tropper. Indholdet af dåserne siges at have været ringere, og mere ildelugtende, end den dåsemad, der i dag fremstilles til hunde og katte.

En tid derefter fungerede bygningen som uhyggelig husvildeafdeling. Senere blev den ramme om et koloniallager, og tilsidst var den et led i tømmerhandelen.

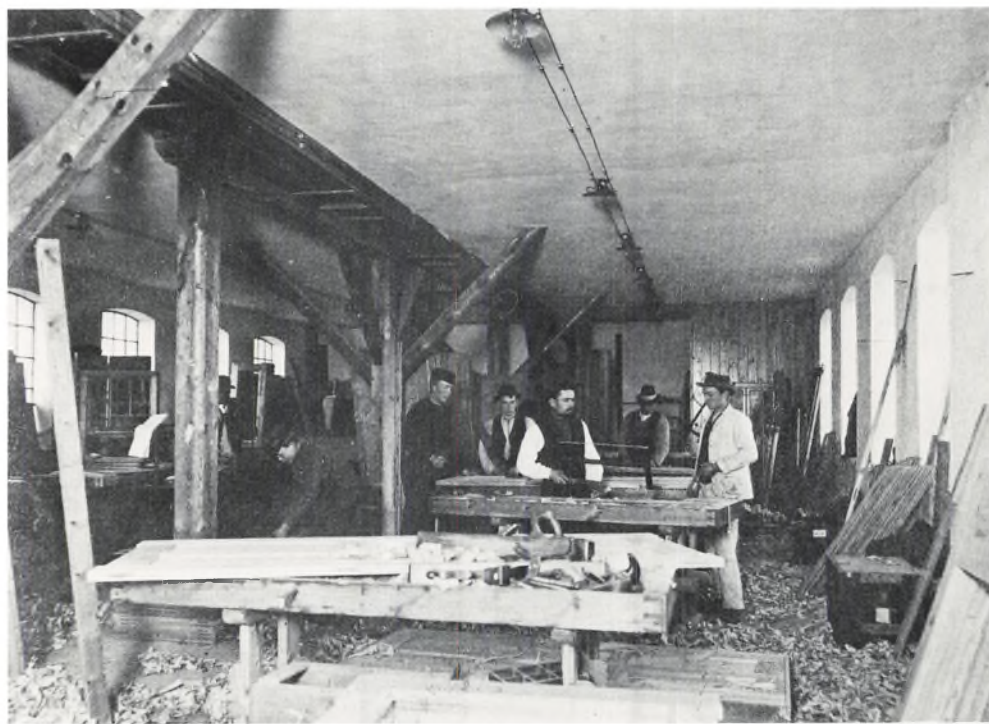
Det var tilsyneladende et lokomotiv på Frederiksværkbanen, som anstiftede værken, som anstiftede branden på den tidligere tømmerplads 21. juli 1914. Øjenvidner havde set, at det tørre græs ved banelegemet stod i flammer umiddelbart efter, at et tog havde passeret, og ilden bredte sig ind til tømmerpladsen. Først fandt den vej til nogle skure, og et af disse gav storartet næring til branden. De var lejet af grosserer Chr. Petersen, Ægpakkeriet, og rummede et tusinde kasser med tilhørende træuld til brug for forsendelser af æg. Inden længe var også taget på hovedbygningen antændt, men de to underste etager klarede sig. Branden var en af de største i Hillerød siden slotsbranden 1859 og skaderne vurderedes til omkring 100.000 kr. Det var mange penge i 1914, og aktionærerne i det omtalte selskab til udnyttelse af matr. 21 m.m. kunne gnide sig i hænderne. De havde længe søgt at afhænde området og bygningerne, men forgæves, og efterhånden blev det hele anskuet som værdiløst. Nu kunne de hæve en assurancesum, redde deres indskud og takke branden for det heldige udfald.

Ilden på tømmerpladsen var knapt slukket, da en ny og langt større brand brød ud – den første verdenskrig!

Men hvem var manden, der skabte denne storvirksomhed i byggebranchen?

Frits Milner, født i Hillerød i 1859, kom i lære hos tømrmester Abben og var her, som lærling, svend og

Travlhed i Milners værksted, hvor der tilsyneladende ikke fejedes spåner sammen hver dag.

formand, i 11 år. Derefter nedsatte han sig som mester.

I de første år som selvstændig var det under små forhold, Frits Milner udfoldede sig, men han var dygtig, energisk og initiativrig, og hen imod århundredskiftet havde han opbygget en betydelig virksomhed. I 1889 opførte han Frederiksborg Maskinsnedkeri ved Milnersvej, men allerede i 1908 blev der sat punktum for hans storhedstid som bygmester og bygherre. Hans bankforbindelse, Grundejerbanken, krakke, og Milner mistede næsten alt, undtagen modet og virkekræften.

Siden Milner blev mester, havde han opført lige ved et tusinde bygninger, store som små. Han var bygmester for en række af Nordsjællands teglværker, hvoraf han selv ejede det ene, der forsynede ham med mursten, slagterierne i Holbæk, Frederikssund og Hillerød, stationsbygninger på Gribskovbanen og Frederiksværkbanen, mejerier, skoler, skovfogedboliger og en mængde ejendomme i København. Det var bl.a. en række boligkarreer, der i

Frederiksborg Maskinsnedkeri som det så ud i 1899.

dag betegnes som forrige århundredes spekulationsbyggeri, men Milner fik også andre store opgaver i hovedstaden, således snedkerarbejde på det genopførte Christiansborg, tømrer- og snedkerarbejde på Det Ny Teater, City-bygningerne og Hotel d'Angleterre.

Ved Grundejerbankens krak mistede Milner de fleste af sine ejendomme, men Bankbygningen fra 1908 og Biografen fra 1907 slap for at blive inddraget i den økonomiske katastrofe, og han

tog såvel onde som gode tider med sindsro.

I sine velmagtsdage var Milner ikke bange for at tage spenderebukserne på, og han bød til julegilder, hvor der ikke blev spurgt, hvad det kostede. Til et sådant gilde Lille Nytårsaften 1904 indbød Milner sine medarbejdere, både funktionærer og arbejdere, med familier på Hotel København. Festen begyndte kl. 17 med, at alle marcherede ind i den store sal, som var festligt dekoreret. Børnene

muntrede sig et par timer med dans og leg, og efter at de havde plyndret træet på behørig vis, fik de serveret smørrebrød. Så gik de voksne til bords i salen, hvor menuen lød på gåse-, ande- og flæskesteg samt kranskeg og lagkage. Ved bordet blev holdt mange taler og udbragt adskillige skåler for festens glade giver, og efter middagen gik det løs på dansgulvet. I de tilstødende lokaler kunne alle "forfriske sig" efter behag natten igennem.

En noget kantet og særpræget person kunne Milner være, men som menneske var han venlig, usnobbet og hjælpsom, og ved sin aktive deltagelse i byens organisationsliv, bl.a. som formand for Håndværkerforeningen, Murer- og Tømrermesterforeningen, Grundejerforeningen og den lokale afdeling af Dansk Arbejde, var han med til at præge sin bys tilværelse.

Frits Milner døde i 1936, men mindet om ham lever i den vej, hans navn er knyttet til. Her havde han også sin bolig, i villaen på hjørnet af Milnersvej og Lindevej.

Her var den aktive Hille-rød-borgers hjem, og der savnes heller ikke aktivitet i dag, hvor bygningen rummer en kommunal børnehave.

Frederiksborg Maskinsnedkeri var i Milners storhedstid arbejdsplads for et halvt hundrede mand. Billedet her er fra 1904.

Tinghus i over 200 år

Rettersted og galge ikke kun forbeholdt Hillerøds forbryderiske elementer

Det er muligt, måske tilmed sandsynligt, at gravearbejde ved det østvendte hjørne Møllestræde og Nordstensvej vil bringe menneskelige skeletrester for dagen, og i situationer, hvor skeletter findes langt fra kirkegårdsjord, føres tanken hurtigt hen på forbrydelse.

Det kan der med god grund også tales om på dette hjørne. Ikke i den forstand, at en uopklaret forbrydelse må antages at være bag-

grunden for makabre fund. Hvis der skulle findes menneskerester på stedet, skyldes det, at døde personer med fuldt fortsæt blev lagt i jorden her. Henrettede personer fandtes ikke værdige til at hvile i indviet kirkegårdsjord.

Da Hillerød på Christian den Fjerdes tid for alvor var blevet et bysamfund, måtte det også have karakter af et retssamfund – et lov- og orden-samfund. Et rettersted med galge var således en al-

vorlig formaning om, hvad der kunne vederfares menneskene, hvis de forbrød sig mod visse af de ti bud.

En berigelsesforbrydelse som tyveri skulle straffes med døden i galgen, men de måtte i reglen gentages nogle gange, inden der afsagdes den hårde dom om henrettelse. Det ses således, at da tømmermanden i Hillerød gjorde en stige til retterstedet, dér Bertel af Nøddebo skulle lade livet, siges det udtrykkeligt, at det var for »oftebegangen tyveri«, at samme Bertel blev hængt.

Menneskeliv som gik tabt, var åbenbart ikke omfattet af samme værdimåler, som gjaldt for de jordiske ting, der kunne mistes ved tyveri. Omtalen af et drab i Hillerød siger noget herom, idet retsskriveren har givet omtalen denne form: »Christian Henriksen blev, med sexten medfølgende nævningsmænd, opkrævede på et drab, som skete i Hillerød, som Christian Brevdrager af København desværre havde begået på Laurids Skinder af Helsingør.«

Medlidenheden synes snarere på drabsmandens side end på den dræbtes.

I almindelighed kunne overtrædelser af det sjette bud afgøres med bøder, men i grovere tilfælde straffet strengt. En kvinde, der havde fået fire børn uden for ægteskab, og havde et femte i vente, blev således dømt til kagstrygning og landsforvisning. Den tilværelse, en ugift mor og hendes barn kunne vente, var også af så nedværdigende art, at der

Tinghuset i Møllestræde blev opført i 1690.

det er forståeligt, hvis en og anden ulykkelig kvinde dræbte sit barn. Blev det opdaget, var straffen imidlertid henrettelse med sværdet.

I et særligt tilfælde, der er omtalt i lensregnskabet i 1627, gives også samme straf til manden, som har været med til at skabe ulykkelige forhold for to kvinder, en mor og datter. Det siges således, at der den 28. oktober 1627 er givet Mester Hans Oddervald, skarpretter af Helsingør, 20 daler for, med sværdet, at henrette Ole Andersen af Udesundby, Maren Mortensdatter ibidem, der omkom sit foster, som hun havde avlet med Ole Andersen, og Ane Nielsdatter, Marens moder, som og for fem år tilforn havde avlet et barn med Ole Andersen og desforuden avlet syv vægte børn.

Dette tilfælde fortæller, at rettersted og galge ikke var forbeholdt Hillerøds egne forbryderiske elementer. I Hillerød havde Frederiksborg Birketing sit hjemsted,

men her blev også behandlet de lokale anliggender, idet Hillerød ikke havde eget byting. Behandlet blev også dette sted de sager, som folk i Hillerød havde mod udenbys personer, eller som sådanne anlagde mod beboere i Hillerød. Her blev også tinglæst skøder på huse og jord i byen, og her kunne folk klage, hvis de ikke fik retmæssig betaling for deres arbejde, eller hvis andre gjorde indgreb i deres næring.

Men også sager, der medførte lovens strengeste straffe, blev sluttet med dom i tinghuset. Det kunne således gælde henrettelser, kagstrykning og arbejde i jern på Bremerholm. Det er derfor sandsynligt, at både galgen og kagen blev placeret i umiddelbar nærhed af tinghuset, som var bygget på stedet, hvor nu Møllestræde og Nordstensvej mødes. Det mistede ikke sin betydning som tinghus før i 1831, da Hillerød fik sit første rådhus

Tinghuset forsvandt i 1928, da Nordstensvej førtes frem til Slangerupsgade.

på kirkegårdsbakken ved Torvet.

Efter 1831 indrettedes asyl i tinghuset, og det fungerede som lasaret under koleraepidemien i 1853. Det blev nedrevet i 1928, da Nordstensvej førtes frem til Slangerupsgade, men havde da i en årrække forinden været i drejemester Rudbergs eje.

Når i den før nævnte sag siges, at bøddelen fra Helsingør blev kaldt til assistance, skyldes det, at Hillerød aldrig blev så stor – heller ikke i forbryderisk henseende – at den fik egen skarpretter. I sin første tid havde byen end ikke en natmand. I påkommende tilfælde måtte hidkaldes mestermanden fra Helsingør. Han udførte alt uærligt arbejde såsom rengøring af slottets »hemmeligheder« – klosetterne – fejede skorstenene, udslæbte og begravede

døde dyr fra staldene og ordnede henrettelserne.

For miljøets skyld var det nok rarest, at henrettelser foregik ved sværdet. Godt nok var de misædere, som hang og dinglede i galgen, til større skræk og advarsel end andre, som havde mistet hovedet, og muligvis hurtigt derefter kom i jorden. Men selv for slottets beboere, der havde galgen på større afstand end folk i byen, kunne deres indhold være ubehageligt, og da skarpretteren fra Helsingør en dag i 1624 tilkaldtes for at rette en dødsdømt med sværdet, hvilket belønnedes med seks rigsdaler tjente han ved samme lejlighed en ekstra skilling. Han fik yderligere syv rigsdaler for – som det hedder i lensregnskabet – »tre misædere han fra galgen nedskar og efter prinsens befaling for stanks skyld blev gravet i jorden«.

Ingen almindelig privathave

Kanoner på højdedraget og kanaler med broer i savværkvillaens store park

Uden videre vil det ikke være let at overbevise ret mange om, at et billede, der illustrerer denne artikel, har noget med Hillerød at gøre. Men en kendsgerning er, at det er en optagelse fra en have i Hillerød fra århundredets begyndelse.

Men i hvilken have har kanoners munding været

rettet som en trussel mod byen? Eller var de kun til pynt? Det sidste er nok nærliggende.

Hillerød Savværk var andet og mere end nogle bygninger, maskiner og arbejdere. Til savværket hørte et område, der strakte sig fra Skansevej over Københavnsvej helt ned mod Teglgårdsøen, indkranset af jernbanen på den ene side og af nogle hjulspor på den anden. På disse hjulspor blev i 1932 anlagt Carlsbergvej, som skabte en forbindelse mellem Københavnsvej og Hammersholtvej og nu fungerer som en ikke særlig praktisk del af hovedvej 6.

En betydelig del af dette areal var udlagt som have til savværkvillaen, der blev opført af savværksejer Dahl, og fik det lidt besynderlige

navn »Ultima«. Det kan nærmest oversættes til ordet fjernest, men med sin beliggenhed på skrænten ved Københavnsvej var det dog huset, som lå savværket nærmest. Det ligger der endnu.

»Ultima« var en standsmæssig bolig for en rigmand, og den have, der blev knyttet til villaen, var heller ingen almindelig have. Snarere måtte den siges at være et stort og fornemt parkanlæg, som karakteriseredes af betydelige niveauforskelle – fra højderne med kanonerne og den imponerende flagstang og til lavningen, hvor damme, kanaler med små broer over og beplantning af store buske lagde op til den renlyvede idyl. Endnu kan i haverne til villaer, som befinder sig på sydsiden af Parkvej, ses spor af den fordums herlighed.

Også en pavillonbygning og stenhøjsarrangementer var placeret i denne park. Kostbar havde den været at anlægge, og dyr måtte den være at holde i fin stand, selv om en havemand på den tid var billig i arbejds løn.

Villa »Ultima« var også mere, end direktør A. Kørnerup kunne magte, da han i slutningen af forrige århundrede købte savværket og videreførte det efter savværksejer Dahls død. Kørnerup-familien flyttede ind i det hus, der stadig ligger på hjørnet af Københavnsvej og Tamsborgvej, og hvorfra man kunne kigge over til »Ultima«-parken.

Fru Dahl solgte så villaen til anden side, og dens nye ejer blev etatsråd William Haurowitz. Muligvis har der været et slægtsforhold mellem Dahl og Haurowitz, der havde Dahl som mellemnavn. Hvorfor skulle en københavnsk direktør ellers få øje på villaen i Hillerød og bosætte sig her?

Det var i 1900, etatsråd Haurowitz kom til Hillerød. Den fine etatsrådtitel havde han fået i 1897, da han var 50 år. Nu var han pensionist, men han havde alle dage været et aktivt menne-

Den imponerende villa »Ultima«, som etatsråden i året 1900 erhvervede for 45.000 kr.

ske, og i Nordsjælland kastede han sig ud i noget, han nok skulle have holdt sig fra. Men herom senere!

Etatsråden havde en fortid som ølbrygger. Hans fødested var Trondhjem i Norge, men sin barndom tilbragte han i Århus, hvortil familien flyttede. Det var hans ønske at gå bryggervejen, og vejen gik til en uddannelse i Bayern. Efter nogle år i Tyskland rejste Haurowitz til Trondhjem for at lede et bryggeri, som ejedes af en rig slægtning, Chr. Dahl. I Trondhjem udnævntes Haurowitz til dansk konsul, men da Dahl døde, rejste Haurowitz til København, hvor han opkøbte flertallet af aktier i et bryggeri i Rahbeks Allé. Han var stærkt medvirkende til dannelsen af sammenslutningen De forenede Bryggerier og var dens administrerende direktør gennem 13 år. I året 1900 fratrådte han ledelsen med en betydelig pension.

I Hillerød købte etatsråden villa »Ultima«, men en stilfærdig pensionisttilværelse var åbenbart ikke noget for ham. Muligvis var

Det skortede ikke på idyl i pragt-parken.

Bakken med kanonerne i Ultima-parken. Med sine otte tønder land i omfang var den betydelig større end Frederiksborg Slotshave.

Parken til »Villa Ultima« omkring århundredskiftet.

det udsigten til savværket, som lokkede ham – parret med en fortid som »træmand« i Trondhjem, hvor han havde drevet trælasthandel ved siden af bryggeriet – til at blive savværksejer. Hillerød Savværk kunne han ikke få, og i stedet erhvervede han for en betydelig sum halvdelen af Kagerup Savværk, der ejedes af den snu Jens Olsen Christensen, som i daglig tale kaldtes »Kulfanden«.

Kompagniskabet, der blev indgået i 1906, holdt kun et par år. Det endte med et krak. Etatsråden døde i begyndelsen af året 1908, og »Kulfanden« erklæredes konkurs.

Den daværende kommunesekretær i Helsing-Valby, N. Th. Nielsen, har fortalt om efterspillet til denne konkurs. Jens Olsen havde haft N. Th. Nielsen som regnskabsmand i en del år og bad ham om at gennemgå konkursboets mange regnskabsbøger. Efter at kommunesekretæren havde arbejdet med regnskaberne i fire dage, kom Jens Olsen og spurgte, om der var observeret noget særligt. N. Th. Nielsen kunne så fortælle, at Jens Olsen årligt havde forbrugt fem gange så meget, som da han var eneindehaver.

– Ded ved je nok, men Haurowitz kunne inte nøjes med mindre, og så kunne han jo inte forhulde mig at brøvve ded samme. Se han har brøvt sit, men je haer ded meste af mit. Ded er forskellen.

– Haer du ellers ingen skurkestreger fundet? spurgte »Kulfanden«.

Hertil bemærkede kommunesekretæren, at Jens Olsen måtte være gået fra savværket med over 200.000 kr. i tegnebogen.

Havde etatsråden levet, og haft tid til at vente nogle årtier, ville han have opdaget, at hans store have var et vældigt aktiv. Nu blev det andre der udstykkede villagrunde, da Parkvej – sidevejen til Carlsbergvej – anlagdes.

Set med nutidige øjne var det rørende lave priser, der blev forlangt for disse attraktive villagrunde. I dag ligger grundværdier for millioner parkeret i Parkvej-området og den øvrige del af savværksvillaens gamle have.

Små åndehuller i den tætvoxsede park.

Teglværket som forsvandt

Leret slap op, og landskabet syd for Gadevang blev et spændende byggeområde

Gadevang . . . i dag et af Hillerød Kommunes mest attraktive og mondæne boligområder.

For nogle årtier siden hjemsted for et hårdt arbejdende og fattigt folkefærd, bestående af kulsviere, skovarbejdere og teglværksarbejdere!

Det er muligvis turistfolkernes slogan om Gadevang som »Gribskovens Perle«, der fik åbnet manges øjne for Gadevangs naturmæssige lyksaligheder, og skønt er der dette sted. Det kan både Gadevangs gamle og nye beboere let blive enige om.

En enkelt stor arbejdsplads havde Gadevang til for tre snese år siden – én, der kunne bruge både mandlig og kvindelig arbejdskraft. Det var teglværket.

Af selve dette er intet tilbage, bortset fra en enkelt tørrelade, der kunne finde anvendelse i det landbrug, som var knyttet til teglværket. Også hovedbygningen, som teglværksejeren havde sit herskabelige hjem i, landbrugets forpagterbolig og nogle udbygninger eksisterer endnu. Også navnet »Teglgården« fastholder mindet om det, der var en gang.

Hovedbygningen er nok et lille studium værd. En skønhedsåbenbaring er den på ingen måde, og byggestilen er svær at stedfæste. Med sine høje, rundbuede vinduer virker huset ikke som nogen venlig og bekvem beboelse. Der blev nok ved dens opførelse og indretning skelet mere til det standsmæssige end til det funktionelle. Det samme kunne siges om den Hillerød-villa,

der blev teglværksejerfamiliens næste bolig.

Men hovedbygningen på »Teglgården« repræsenterer et beundringsværdigt fint stykke murerarbejde og er i sit materialevalg udtryk for, hvad teglværkerne i gamle dage formede af forskelligt nyt til facademuring.

Gadevang Teglværk forsvandt, fordi leret slap op. Det stærkt kuperede område mellem Istedrødvejen og Frydenborgvej skabt af de mandfolk, der arbejdede ude i lergravene og formede landskabet, som siden blev et spændende byggeområde.

Det var hårdt at slæbe det seje og tunge ler op fra gravene, og der skulle arbejdes uanset vejret. Alene vinterfrosten kunne sætte det i stå.

Teglværksarbejde har alle dage været et slæb, også indendørs i værkerne. Godtnok har folkene dette sted haft tag over hovedet, og de, der arbejdede ved ovenen, havde det i reglen varmere, end de brød sig om. Fælles for dem alle var den sløje betaling, som kendetegnede teglværksarbejdet.

For den kvindelige del af arbejdsstyrken var det ikke alene et spørgsmål om at besidde en portion kropslig styrke, men også om bevægelighed. »Løbe med lap« var således en beskæftigelse for kvinder og drenge i teglværket. Arbejdet bestod i at tage sten fra de arbejdere,

som formede håndstrøgne mursten. To ad gangen blev disse sten vendt om på et bræt, der blev kaldt en lap, og det skulle så bringes til tørrehylderne. To sådanne sten, som var formet i vådt ler, vejede omkring syv kg, så det skulle være kvinder med fysik, der kunne klare dette på ingen måde lette arbejde.

Mange andre teglværker end det ved Gadevang har givet op, da der ikke var mere at hente fra de lergrave, produktionen var baseret på. Det er også de færreste tilbageværende, som har lerforekomster inden for synsvidde. De må i mange tilfælde hente leret langvejs fra.

Umiddelbart efter første verdenskrigs afslutning blev Gadevang Teglværk nedlagt og nedrevet. Dets vartegn, den store skorsten, var på nippet til at lave ravage. Den faldt i utide og lagde sig meget tæt ved et forbigående hestekøretøj, hvis kusk fik sit livs forskrækkelse.

De fleste af teglværksar-

Teglværksarbejde var ikke kun forbeholdt mænd. Også kvinderne tog del i arbejdet på Gadevang Teglværk. På billedet ses fem repræsentanter for dette køn i en af teglværkets bygninger.

Teglværket var en stor arbejdsplads i Gadevang.

Flere kvindelige ansatte. Bemærk ansigterne i vinduet.

bejderne søgte derefter til Hillerød Teglværk ved Helsingevejen og fik ny beskæftigelse dette sted. Også ejeren forlod »Teglgården«.

Teglværksejer Clausen var af gammel teglværksslægt og havde fået sit fornavn Heinrich til minde om familiens sønderjyske afstamning. Hans far var kommet til Nordsjælland fra Sønderjylland og havde bygget Gadevang Teglværk, og Heinrich Clausen måtte som meget ung overtage ledelsen af teglværket samt det landbrug, som var knyttet dertil. Han bevarede landbruget til sin død i februar 1942, men flyttede efter nedlæggelsen af teglværket til Hillerød, hvor han fik opført den store villa Helsingørsgade 51 med have ned til Slotssøen. Landbruget på Teglgården var ikke synderlig givtigt. Jorderne var alle dage stenfyldte, men for teglværksejeren var bevarelsen af disse nok overvejende tiltænkt en opgave som jagtterræn. Han var en kyndig og ivrig udøver af de såkaldte jagtens glæder.

Inden for teglværksindustrien nød H. Clausen stor anseelse, og han havde andre teglværker end det ved Gadevang. I 1909 erhvervede han Borup Teglværk ved Skævinge, og i 1922 købte han Gråsten Teglværk. Det sidstnævnte blev overtaget af hans ældste søn, som førte teglværkstraditionen videre.

Heinrich Clausen var stærkt interesseret i offentlige anliggender. I sine yngre år var han medlem af Esbønderup-Nødebo Sogneråd, og da han kom som borger til Hillerød, blev han byrådsmedlem i denne kommune. Han var medlem af Hillerød Byråd i årene 1925-33 og gjorde her en stor indsats, som blev af enestående værdi for kommunen. Denne havde fået tilbudt Sandviggård med et tilliggende på ca. 250 tønder land, men kviede sig ved at købe. Så trådte teglværksejeren til og købte selv Sandviggård, hvorefter han tilbød gården til kommunen for det, han havde betalt for den. Byrådet kom derefter på bedre tanker, og så blev

Arbejdsstyrken på Gadevang Teglværk kort tid før nedlæggelsen. Den var på dette tidspunkt skrumpet en del ind. Midt i billedet, bag de to børn i forgrunden, genkendes brænder Lars Peter Petersen. Børnene er hans. Pigen, Helga, blev gift med gas- og vandmester Johs. Christensen, og drengen er Alfred Petersen.

Sandviggård kommunal. Det var mindre end 130.000 kroner, det drejede sig om.

Hvad denne ejendom har betydet for udviklingen i østbyen, er næsten ikke til at beskrive. Den skaffede blandt andet areal til et nyt amtssygehus, idet Hillerød overlod amtskommunen 16 tønder land som byggeareal. Den kunne uden videre have fået mere, men fandt, at det tilbudte måtte være rigeligt. I dag er der grund til at fortryde, at der ikke blev udlagt et dobbelt så stort sygehusområde.

Allerede som ung var Heinrich Clausen kommet ind i bestyrelsen for Hillerød og Omegns Bank, og han var dens formand fra 1923 til 1937. Det skyldtes et svækket syn, at han nedlagde formandshvervet, men banken hædrede den afgående formand ved at ophænge et maleri af ham.

Hillerød Byråd har været anderledes sen i vendingen med at sætte et varigt minde for denne borger, der med sin personlige indsats banede vej for udviklingen i Hillerød Øst. Ikke før i 1980 blev i byrådets vejudvalget taget initiativ til at mindes Heinrich Clausen med et vejnavn. Da det endelig skete, løb udvalget ind i en total misforståelse og lod Clausen-navnet indgå i en lille sidevej til Jespervej. Det burde selvsagt være en af Sandviggårdsområdets hovedveje!

Den gestus, Heinrich Clausen lagde for dagen i sagen om Sandviggård, medførte, at der i opførelsen af sygehuset og boligerne på gårdens arealer blev brug for millioner af mursten.

Det var blot ikke Gadevang Teglværk, der kom til at levere dem.

Hillerød i tranlampetiden

Avisens lokalstof skulle søges i annoncerne, der også omfattede betalte læserindlæg

I året 1839 fik Hillerød sin første avis. Det skete, da boghandler Johan Julius Vosbein oprettede Frederiksborg Amts-Tidende. Den blev trykt i København og var en firesidet tryksag, der udsendtes en gang ugentlig. Hen ad vejen blev forholdene dog bedre. Avisen kom tre gange om ugen og i midten af 1800-tallet fik den eget trykkeri i udgivelssesbyen.

Ret beset skulle en avis, der udkom i første halvdel af 1800-tallet være en uvurderlig kilde for studiet af lokalhistorien, men det er på ingen måde tilfældet. Det redaktionelle har ikke haft udgiverens varme interesse. Mere givende var det også at fylde avisens sider bedst muligt op med det, der betalte sig – annoncerne!

Det redaktionelle kredser i første række om de kongeliges gøren og laden – særlig i perioder, hvor residensen forlægges til Frederiksborg, og pådrager Frederik VI sig en forfølelse, bringes daglige bulletiner om »allerhøjstsammes« tilstand.

Det hænder dog, at redaktøren blander sig i stadens forhold, men det er ingen fægten med åben pande. Det sker i så fald under dække af en »indsender«.

»En landboer« følger således en kritik af bygadernes tilstand op med disse bemærkninger, som alle dog er klar over paterniteten til:

»I Deres ærede Blad er ofte anket over to Forsømmelser fra Hillerød Borgerrepræsentations Side, nemlig Torvets udvidelse og Hammerholtsvejens (Sdr. Banevej) istandsættelse. Jeg kunne dog ikke troe an-

det, end at det Hele var blind Alarm, thi ellers, tænkte jeg, ville Borgerrepræsentanterne nok afhjælpe de Mangler.

For nogle Dage siden blev jeg imidlertid revet ud af min Vildfarelse. Jeg ville rejse til Kjøbenhavn pr. Jernbane. Da jeg kom lidt seent afsted fra Hjemmet, maatte jeg lade min Kudsk kjøre saa stærkt som muligt. Det gik godt, til jeg naaede til Hillerød. Ja, naar jeg undtager et mindre godt Stykke Steenbro i Slangeruggaden, kan jeg gerne sige, at jeg naaede Torvet, men her maatte jeg næsten fortvivle. Det var Torvedag. Torvet var propfyldt med Vogne, og det var den tilstødende Deel af Slots-gaden med.

Jeg havde travlt og skulde frem. Jeg raabte og skreg om Plads, men det var som en Røst i Ørkenen. Heldigvis kjendte min Kudsk et par Bønder ved hvis kraftige Assistance vi endelig kom igjennem Trængselen. Jeg maatte nu kjøre den nærmeste Vei, hvor det gik ned i et Hul og op af et andet. Den rædsomme Steenbro kostede mig to Hjulege.

– Hvad hedder denne Vei, spurgte jeg min Kudsk.

– Hammersholtveien, lød svaret og i det samme kom vi over en Skandse – eller noget lignende – som nær var blevet min Reises Maal. Jeg slap imidlertid med Skrækken og lovede mig selv i Deres Blad at skjælde Borgerrepræsentanterne ud, fordi de ikke lade den stygge Raadhusbakke sløife og Hammersholtsvejen istandsætte.

Jeg giver Dem tilladelse

til at indrykke mit Brev i Deres ærede Blad, men De maa ikke nævne mit Navn for nogen, men lade mig underskrive

En Landboer.«

Det er i krigsåret 1864 – det år, da Nordbanen kommer til Hillerød – Amtstidendes redakteur går i ledning mod borgerrepræsentationen – med »En Landboer« som skjold.

I 1864 befinder Hillerød sig stadig i tranlampetiden. Det er tranlamper, der fungerer som byens gadebelysning – når de ellers fungerer. I sommermånederne samt i den øvrige tid af året, hvor månen behager at være fuld, tændes gadelygterne ikke. Samme ordning bibeholdes, da Hillerød i 1868 får gasværk, og dermed en mere effektiv gadebelysning.

Det er annoncerne, der præger avisbilledet, men det er også dem, udgiveren skal leve af. At gøre folk tjenester giver ingen fortjeneste. Avisen har ingen læserrubrik til fri rådighed. Har nogen noget at besvære sig over, går vejen til annoncespalterne. End ikke en betrængt enke kommer uden om at punge ud, da hun ønsker at luften sine trængsler.

Som her:

»Ærlighed varer længst!

Denne Bemærkning udtrykker jeg af et i forrige Aar udvist Exempel. Det hændte sig kort efter min Mands Død, at to af hans Venner, nemlig Hans Hansen af Gjærløse og Niels Nielsen af Quinderup, tilbød at vilde samle et lille Bidrag til mig, og med Glæde erfarede jeg, at ingen af dem, hvortil Listerne kom, vare uvildige til at yde mig kjærlig og rede-

bon Hjælp, hvorfor jeg paa det hjærteligste takker Dem alle for den Godhed, men jeg beder Dem undskylde, at jeg saa længe har tøvet med min Tak. Grunden er nemlig den, at jeg endnu ikke har bekommet alle de Penge, som er indsamlet til mig, da nemlig Niels Nielsen af Quinderup ikke har udleveret mig de af ham indsamlede Penge, hvorfor man snarest maa tro, at han har paataget sig det Hverv mere for at berige sig selv end mig. Men jeg maa især takke Hans Hansen for, at han har været en ordholdende Mand.

Ærbødigst

Musikus Hans Hansens Enke i Rønnevang.«

Heller ikke er pressen gratis til raadighed ved efterlysning af bortgaaede personer. Mange angstfyldte timer er uden tvivl gået forud for Maren Kirstine Svendsens annonce 20. september 1864, hvori det fornemmes, at hun faktisk befinder sig på kanten af enkestanden:

»Da Husmand samt Væver Jens Svendsen den 2den September har forladt sit Hjem, uden at omtale sit Forhavende eller hvorhen han vilde gaae, og ikke senere er vendt hjem eller ladet høre fra sig, beder jeg dem, til hvem han skulle komme, at give mig Oplysning om hans Opholdssted. Enhver kan tænke sig min saavel som hans Stilling, da han gaaer om paa bare Fødder og uden Trøje.

Sørup Overdrev

Maren Kirstine Svendsen.«

Annoncebilledet er også i et vist omfang præget af krigen. Dødsannoncerne fortæller, at snart har en og snart en anden nordsjællandsk familie mistet en søn eller bror. Men dette område af annoncerne bidrager også til at kaste lys over levevilkårene i en tid, hvor døden er hyppig gæst i de fleste hjem. Både i velstående og fattige hjem fødes mange børn, men det er kun de stærkeste og heldigste, som overlever. Mange dør som spæde. Dårlig og forkert er-

Billedet fra ca. 1870 understreger trængslen på en torvedag.

næring, og manglende kendskab til hygiejne, lægger også grund til en række sygdomme, der intet problem er i vore dage, men i de tider har været alvorlige trusler mod helbred og liv. At kvinder dør i barsels-seng, er måske baggrunden for de jævnlige forekommende annoncer, hvori der søges ammer »med sund og rigelig die«. Hvad der så er tilbage til den ammende kvindes eget barn, må stå hen i det uvisse. Men formodentlig har hun mistet sit eget.

Det er kun i sjældne tilfælde, dødsannoncerne omfatter børn. I fattige hjem, hvor børnedødeligheden givetvis huserer værst, er ikke penge til sådanne meddelelser til slægt og venner.

Men når en annonce af denne kategori ses af og til, sker det ikke på den, næsten for »saglige«, måde, dødsannoncen udformes på i dag. En 1864-annonce siger således:

»At Forsynet i sin urandsagelige Viisdom har igaar

bortkaldt til et bedre Liv vor elskede uforglemmelige Datter Wilhelmine Pauline Amalie Petersen i sit 21de Aar efter 5 Maaneders Sygeleje er det blevet vor sørgelige Lod at bekendtgøre.

Med Hengivenhed i Guds Vilie bar hun sine Lidelser, og stærk i Troen kaldtes hun hen, hvor al Lidelse er endt. Som vor Kjærlighed til vore Børn er stor, saaledes er ogsaa dette Tab tungt og smerteligt. Hun modtages hisset af en Broder og Søster.«

Den enes død – den andens brød!

Jomfru Jensen med adresse Slots-gaden 1ste Sal ved Torvet, falbyder således:

»Smukke Liigklædninger i alle Størrelser og til billige Priser samt Voxkrandse og Blomster faas.«

Samme jomfru Jensen meddeler i samme skynding:

»Formedelst en Herres Bortreise er 1 eller 2 Værelser tilleie.«

Boligmangel synes ikke at herske i Hillerød på den

tid. Glarmester Carl J. Rump averterer således:

»Den Leilighed, som beboes af Toldforvalter Klingemann, 6 Værelser o.s.v., er at erholde tilleie med eller uden Meubler til 1ste Oktober eller Flyttedagen.«

Skønt annoncerne er temmelig ene om at vise byens ansigt i avisen, fornemmes dog i disse ikke så lidt om dens atmosfære.

Tranlamperne udstråler heller ikke vellugt, og skønt der fra handelsstanden gøres et behjertet forsøg på at få udskiftet dem med parafinlielamper, holder bystyret stædigt fast ved den gamle belysning. Der averteres således forud for vinteren 1864/65:

»Til Gadebelysningen i Hillerød vil i Vinter behøves omtrent 850 Potter Tran. Forseglede skriftlige Tilbud om Leveringen af Bemeldte Kvantum Tran, med Opgivelse af Prisen pr. Pot,

kanne indleveres inden 9de November.«

Hillerødanerne må således fortsat pejle sig frem efter tranlamperne, hvis de vover sig ud en vinteraften. Men værre er det åbenbart på landet. En menneskekærlig sjæl ofrer penge på indrykning af denne annonce:

»Advarsel til Veifarende.

Paa Veien fra Dronningmøllen forbi Hr. Skolelærer Saantes Parcel holdes jævnlig Lokum paa Veikanten, som veifarende Folk i Mørke let er udsat for at faae Fødderne i. De Veifarende, som i Mørke komme ad denne Vei, advares derfor, for ikke at blive indsmurte, at holde sig til venstre Side af Veien!»

På vej gennem annonce-spalterne, fornemmes, ja næsten lugtes, at det ikke var »den yndige tid«, som visse har for vane at gøre den til!

Kulsvierne på Overdrevet

Milepladsens sorte jord minder stadig om det ældgamle erhverv i Nordsjælland

Den hed ikke Kulsviervej dengang, da røgen fra milerne bølgede hen over den smalle og bakkede vej, som forbinder Jespervej med Skansevejs yderste ende mod øst. Den hed vel ingenting, men måtte en dag, ligesom menneskene, ind i systemet med navn og numre.

Derude mødtes Hillerøds og Karlebos overdrevsjorder, men vejen var ikke kommunegrænse. I så fald

havde kulsvierne haft deres ejendom beliggende i to kommuner. Nu lå det alt sammen, både på den ene og anden side af vejen, i Karlebo kommune.

Grænsen var lidt vestligere, og ved Skansevej markeredes den af en tilhugget sten, som i sin indhuggede tekst fortalte, hvad den stod for. Den blev stående, da dette kommuneskel slettedes i 1962. Da blev den vest-

lige del af Karlebo Overdrev overført til Hillerød.

Den hengemte, og tilgroede, sten kom frem i lyset, da der skulle anlægges parkeringspladser ved Skanse-skolen. Stenen stod i vejen for denne anlægsopgave, men fik en ny placering, ikke langt fra den hidtidige, i kanten af parkeringspladsen.

Kulsvierne kom til Karlebo Overdrev omkring 1880, men forfædrene havde gennem århundreder været kulsviere i Nordsjælland. Henriksen var slægtsnavnet, og selv regnede de med at være efterkommere af

franske kulsviere, som efter sigende var kommet til Danmark i den tidlige middelalder. Af det franske Henri skulle Henriksen-navnet så være opstået.

Hans Henriksen – familiens overhoved – fik sammen med sine sønner og nogle hjælpere udefra opbygget en ganske betydelig kulsvier-virksomhed. De overtog en gammel landejendom og indrettede mileplads langs med vejen. Beliggenheden dette sted var også god. Kun få hundrede meter fra skoven, hvor træet til kulsvidningen skulle hentes, og med banegården i Hillerød nogenlunde inden for rækkevidde.

På den lange mileplads kunne stables en hel snes kulmiler, og i de tider, hvor der var store leverancer af trækul til Statsbanerne, B & W, Helsingør Skibsværft og andre virksomheder, steg røgen regelmæssigt op fra alle de miler, der var plads til.

Forøvrigt blev også en del år brændt trækul et andet

Kulsvier Hans Peter Henriksen (t.h.) var søn af Hans Henriksen. Der var flere i Kulsvierkredsen, som hed Hans og Hans Peter blev i daglig tale kaldt 'Lille Hans'. En spøgefuld hentydning til, at han var overmåde stor og kraftig.

sted ved samme vej, omend i mindre stil. Det var Marcusen-familien, som supplerede indtægten fra landbruget med trækullene.

At gøre en mile klar til brænding var kun noget for kyndige folk i den metier. Til hver mile hørte en cirkelrund plads, afmærket med kampesten, og disse sten havde i tilgift en særlig opgave.

Inde i midten blev slået fire pæle ned, og mellem disse anbragtes noget letfængeligt materiale. Fra »hjørtet«, som dette indvortes arrangement kaldtes, skulle gennem et hulrum fornedet være mulighed for at antænde milen. Det skete ved, at en stang med en petroleumsvædet klud blev ført ind til »hjørtet«. Omkring dette stabledes træ på højkant skråt ind mod midten, så milen fik form som en bikube. Træet dækkedes over med granris, og yderst fik milen påført et tykt lag »kulster« – jord, som var

blevet kulsort af den nære omgang med trækullene.

De omtalte kampesten havde også den funktion, at de skulle sikre den forsvarlige forbrænding. Når en pind blev lagt over to sten, der lå lidt fra hinanden, var dannet et trækhul, hvorigennem lufttilførelsen reguleredes. Sådanne huller var der flere af i milens underkant. Uden luft ville milens indhold ikke brænde, men den skulle heller ikke have for meget. I så fald kunne den let tage magten fra kulsvierne og spolere brændingen.

Kun ved den rette, langsomme forbrænding udvikledes det trækul, som i særlig grad var kobbersmedenes varmekilde i deres arbejde. Det samme gjaldt for sølv- og guldsmede, men også i mange hjem anvendtes det bekvemme og røgfri brændsel i køkkenernes komfur.

Ikke før efter et par døgn var brændingen overstået, hvorefter milen kunne split-

Milerne blev sat og dækket med jord og kulstøv, hvorefter de blev antændt. I løbet af et par døgn var træet i milen forkullet og kunne anvendes som trækul.

tes ad – »trækkes« som man sagde.

Træet til kulsvidningen blev købt på skovauktionerne, og der skulle meget til. Kulsvierne på Overdrevet havde fire spand heste, som klarede transporten af træ fra skoven og af trækullene til jernbanestationen. Ind imellem blev deres hestekræfter også anvendt ved brændeskæringen. I en hesteomgang leverede de drivkraft til den rundsav, der skar træet i rette længder til brug i milerne.

Hans Henriksen døde i 1912, men det var ikke ensbetydende med, at næste generation uden videre overtog virksomheden.

Det var i første række hans enke, Birthe, der styrede den videre. Hun ordnede indkøbene af træet og

sørgede for, at det kom hjem i god behold, og at mandskabet på vognen ikke »faldt af« ved Nøddebo Kro.

Arbejdet ved milerne var egnet til at skabe tørre halse, og hun kendte sine folk, så hun var selv med på køretøjet.

Også når der skulle køres kul til banegården, troneden gamle kone højt oppe på læsset. Højt var det, for trækul fylder mere, end det vejer, og det blev intet tungt læs, fordi det var højt.

Birthe Henriksen døde i 1936, og året efter indstillede kulsvierne deres sorte virksomhed. Det var også gået stærkt tilbage i tredive-

Ikke mange spurgte mere efter trækul, og i den sidste fase blev det sjældent til stabling af mere end tre-fire miler.

Penge havde der dog været i dette ældgamle erhverv, og beviset kom, da Birthe Henriksen døde. Hun havde ingen tillid til bank eller sparekasse, og da boet skulle gøres op, fandt man i hendes gemmer en efter datidens forhold ganske net formue.

De fleste af bygningerne står der endnu. Der er tilmed to stuehuse. Det ældste ligger med facade ud mod vejen, medens det andet har en gavl mod Kulsviervej. Det nye er bygget af en murer, der gik på valsen. Han blev engageret af Hans Henriksen til at skaffe familien en bedre bolig, og mureren fik derved en lang pause i sin vandring.

Også andre mindelser om Kulsvierne kan ses – dog ikke altid!

Men når der ikke er græs eller anden avling på den gamle mileplads, og ploven kommer til, da ses, at jorden dette sted er anderledes end den omkringliggende.

Fortidens sorte farve slipper dette stykke mark måske aldrig af med!

Selvom røgen stod tæt om milerne, kunne man altid se de karakteristiske former, som jorden og asken dannede.

Træet stables til kulmiler i en lang række.

Klokken kaldte kunder til

Mælkedrengen uundværlig i den kørende forretning, hvor det stadig hed en pot mælk

Mælk og mælkeprodukter opfattes i dag som nødvendige dagligvarer i så at sige alle danske hjem. De er blevet dyre, men ret beset har de ikke fulgt løn- og prisudviklingen på mange andre områder. Alligevel kan mælkeindkøbet være en belastning, især i børnerige familier, men det samme var tilfældet også for et halvt hundrede år siden, da en pot mælk kostede 25 øre.

I byerne er bekvem adgang til at købe mælkeprodukterne. De forhandles i dag hos købmænd, bagere, brugsforeninger og supermarkeder, og mælkehandleren er vandret over til disse

butikker, da der kom et lovmæssigt påbud om, at mælk og mælkeprodukter skulle være »på køl« hos forhandlerne. En sådan bestemmelse var umulig at overholde i de mælkevogne, som tidligere varetog en betydelig del af mælkens detailhandel.

Mange kan nok erindre en tid, hvor mælkemanden kom i sit hestekøretøj og med sin klokke kaldte kunderne til. Ud fra den hvidmalede kasse på vognen stak nogle messinghaner frem. De var knyttet til mælkejunger inde i kassen, og fra hanerne tappede mælkemanden sødmælk og

kærnemælk i de mål, der tog imod en hel eller halv liter.

Literbetegnelsen var dog ikke gået ind i dagligsproget. Indtil mælkeflaskerne dukkede frem, levede både mælkemænd og kunder i det gammelkendte billede, hvor det hed en pot mælk.

En uundværlig person på det enspænders køretøj var mælkedrengen. Godtnok kom mange kunder med spand eller kande for at få fyldt dem op ved vognen,

men i andre tilfælde skulle drengen spæne ind til kunderne, hente mælkespandene og tilbage med disse, når de var fyldt op. Det var friske fyre, disse mælkedrenge. De gik ikke af vejen for at stå tidligt op, og selv om ugelønnen sjældent var mere end en daler, kunne de i gode uger have det femdobbelte i drikkepenge.

Skolegangen – hvad med den? Jo, det var en tid med både formiddags- og eftermiddagsundervisning i kommuneskolen, og flertallet af drengene havde bypladser eller var mælkedrenge. Det kunne da indrettes så viseligt, at alle med morgen- og formiddagsplads kunne gå i skole om eftermiddagen, medens eftermiddagens bydreng mødte til formiddagstjeneste i skolen.

Mælkedrengen fik ikke mindre at bestille, da jun-

I den lave længe, der afløstes af Hostrupshus på hjørnet af Hostrupvej og Sdr. Banevej, fik Hillerød Mejeri sin første placering. I baggrunden til højre ses præstegårdshaven.

Centralmejeriet, som opførtes i år 1916 i Helsingørgade, var det yngste af Hillerøds bymejerier. Her er mælkeemand Otto Marcussen klar til at køre ud på sin tur, sammen med lille Poul.

gerne afløstes af de klare mælkeflasker, der i dag ansues som antikviteter og betales med artige priser.

Mælkeemandens tilværelse var præget af en lang arbejdsdag. Han stillede på mejeriet klokken fire eller

fem om morgenen, og hans første gerning var at strigle hesten og give den morgenfoder. Ved sekstiden var han klar til at køre ud på morgen- og formiddagsturen, og en ny runde skulle gennemføres om eftermiddagen.

Særlig i en hård vintertid var tilværelsen streng for hest og mandskab, og lå sneen for højt til, at vognhjulene fungerede, hændte det, at en kane måtte hentes frem.

I flere henseender levede mælkeemanden en kummerlig tilværelse. Der var slagsmål om kunderne, og det kunne visse steder ses, at mælkevoгне kørte i kortege for at aflevere hver sin pot mælk forskellige steder på vejen.

Det mest besværlige var nok den kreditgivning, som ingen mælkeemand kunne undslå sig for. Det var altid mælkeemanden, der måtte holde for, når det var småt med pengene i husholdningskasserne, og mange mælkeænd kørte simpelt hen fast i en kreditgivning, de aldrig havde mulighed for at få rettet op. Når de så gav op og forlod kuskesædet for bestandig, måtte mejeriereren overtage gælden og afskrive den.

Bymejerierne i Hillerød havde fra begyndelsen allesammen en kørende distribution, men i den sidste fase overtog »Pasteur« på Ndr. Banevej al detailkørslen. Denne omfattede et dusin

Lille Poul sidder til vogns inden starten på dagens mælketur. Det er nu mest til ære for fotografen, men han var, efter flere billeder at dømme, ofte med på tur.

hestevogne, med et tilsvarende antal distrikter, men nyordningen skabte ikke en total rationalisering. Flyttede en kunde fra et distrikt til et andet, flyttede mælkeemanden med – især hvis det var en god kunde – og dermed fortsatte systemet med flere mælkevogne på samme vej.

Omkring 1950 anskaffede en af mælkeemandene bil, og flere fulgte efter, da de så fordelene ved den hurtige transport. Det var muligt at besøge langt flere kunder end forhen, og antallet af distrikter kunne mindskes. Men en dag var også denne sidste fase i den kørende mælkedistribution et afsluttet kapitel.

Hvordan bybefolkningen gennem tiderne klarede mælkeforsyningen, er vist aldrig beskrevet.

Men i en by som Hillerød havde mange ejendomme også i de indre bydele krea-turhold, og herfra blev formodentlig leveret mælk til »kvægløse« husholdninger.

Hillerød har aldrig haft et

andelsmejeri, og dermed har heller ikke eksisteret problemet med, at andelshavere ikke måtte sælge mælk fra stalddøren. Denne form for mælkesalg har været den almindelige i byens udkanter, hvor der var kort vej til en bondegård, og ikke før ved århundredskiftet fik Hillerød sine første privatejede mejerier. De var ikke, hvad der forstås ved et nutidigt mejeri, hvor alt skal være gennemført sterilt. Mejeriet sendte sin vogn ud på landet og hentede mælk hos leverandørerne. Eneste behandling af mælken bestod i, at den blev siet, så synlige, urene bestanddele fjernedes. Mejeriet havde også en centrifuge til omdannelse af mælken til fløde og skummetmælk samt en lille kærne til smørfremstillingen.

Endnu var ikke gennemført nogen lov om pasteurisering af mælken. Den opdagelse, Pasteur havde gjort, skabte ren og holdbar mælk. Den bestod i opvarmning til 80 grader, hvorved mælkens bakterier døde, men mælken mistede der-

Hillerødsholms Mejeri havde udsalg i »Bagergården«, der nu er Aagesens Møbelhus. Billedet er fra ca. 1910. Til højre for mejeriudsalget lå L. P. Warnøe's bageri og conditori, og for rigtigt at udnytte pladsen i ejendommen var skomager H. H. Wils klemt ind i kælderen, hvor han på trappen ses sammen med familien.

ved noget af sin smag. Den stassanisering (lavpasteurisering), som gennemførtes i 1927, forgreb sig ikke på mælkens friske smag.

Foruden de tre bymejerier – Hillerød Mejeri, Pasteur og Centralmejeriet, der i dag kun eksisterer som navne – har også omegnen bidraget til forsyningen. Det gælder nogle store gårde som Hillerødsholm og Sophienborg. Godsejer Jarl på Sophienborg huskes således for sin børnemælk. Den kom fra en udsøgt besætning og fremstod som rå mælk, der i hele processen fra ko til forbruger var omgærdet af al mulig hygiejne. Tidligere var en noget tilsvarende mælk leveret til Hillerød fra »Stenholm« i Tulstrup.

De lokale mejerier nøjedes ikke med vogne i detailsalget. Mange steder i byen og dens udkant lagde mejerierne deres udsalg, som

blev udkonkurreret af det nuværende, førnævnte net af forhandlere.

Mælken har været grundlaget også for den produktion af iscreme, Hillerød har været hjemsted for – oprindeligt hos »Pasteur« og derefter i Hillerød Mejeri, hvis »Frederiksborg Is« i popularitet fik et sådant omfang, at isfabrikken måtte forlade byen og finde rummeligere forhold. Disse fandt den i det nedlagte Lyngstrup-mejeri i Hornsherred.

I spørgsmålet om mælken må ikke glemmes Statens Forsøgsmejeri. Det er ikke mindst denne institution, der har sørget for udviklingen af nutidens mængear-tede surmælksprodukter, som nyder stor popularitet.

I ens egen barndom mindes kun et enkelt af slagsen – den af forældrene elskede, og af børnene forhadte – tykmælk!

Påskeudstilling en tradition

Tre unge lokale kunstnere fandt i 1912 sammen i en præsentation af deres malerier

Maleriudstilling afholdes i Hillerød Tekniske Skoles Foredragssal i Dagene 31. Marts til 8. April incl. Adgangspris 25 Øre.

Udstillingen er aaben Kl. 10-6 paa Hverdage og Kl. 1-6 paa Helligdage.

*Axel B. Simonsen
Jacob Hansen
Th. Kjølner*

Med foranstående annonce indledtes i 1912 et arrangement der skulle blive en tradition i Hillerød. De tre var lokale kunstmalerere, endnu i den unge alder, og de ville vise deres formåen i arbejdet med farver og lærred.

Jens R. Hedegaard dyrkede med indlevelse det jyske landskab, som det også ses af dette billede. Men hans tilknytning til højskolen i Ullerød medførte naturligt, at han fandt sine motiver både i frime-nighedskirken og i kredsen af højskolefolk.

Kunne de sælge noget i samme skynding, gjorde de det gerne.

To af de tre indbydere til maleriudstilling var med fra den første til den sidste. Axel B. Simonsen trådte ud af arrangementet i 1928, men da var også kommet en anden med – højskolelæreren og malereren Jens R. Hedegaard. Udstillingen i dette år havde således fire deltagere.

Amtsavisens medarbejder, som gæster udstillingen i 1912, giver sig ikke af med nogen kunstnerisk vurdering af det udstillede. Han konstaterer, at »oliamaler Hansen« går rundt og sve-

der, og at Kjølner ser begrædelig ud nu, hvor han søger at skille sig af med alt der, der er blevet til under hans sensitive pensel. Desuden undrer han sig over, at Kjølner har malet et billede på sækkelærred.

Jacob Hansen giver sig ved den lejlighed heller ikke ud for at være kunstner. Han maler bare nogle skildrier!

Forøvrigt fik Jacob Hansen heller aldrig sit navn i Weilbachs Kunstnerleksikon, hvorimod der i dette kan findes data for de to andre. I det almindelige om-dømme var Jacob Hansens arbejder på ingen måde ringere end de to kammeraters, og han havde let ved at afsætte sine billeder. De repræsenterede den renlivede naturalisme, og de holdt sig i motivet både til dets detaljer og farver. Det var redelig

kunst, og i utallige hjem, hvor disse »skildrier« befinder sig i dag, er de næppe de ringeste, der hænger på væggene.

Th. Kjølner arbejdede alle dage med samme respekt for motivets detaljer. Begge malede interiører fra slottet, og i disse arbejder har de opnået en så at sige farvefotografisk gengivelse.

Men interiørmaleriet var for dem begge kun et lille sidespring. Deres arbejdsmark var udendørs, og de behøvede ikke at rejse vidt omkring for at finde noget at forevige. Byen, slottet og omegnen gav dem alt, hvad de kunne ønske sig.

Lidt anderledes med Axel B. Simonsen. Reporteren på 1912-udstillingen opgiver at finde ud af hans billeder, der er malet med bred pensel og ikke interesserer sig et hak for detaljen – uden derfor i nogen måde at være abstrakte.

Dog finder reporteren ud af, at Simonsen har udstillingens bedste portrætmaleri. Det er nemlig dens eneste!

Jacob Hansen var nogle år ældre end Simonsen og Kjølner, født henholdsvis i 1884 og 1886. De to var således nogenlunde jævnaldrende, og de var samtidig i lære hos malermester Aabye. Malerfaget betragtedes som et såre nyttigt grundlag for den kunstneriske udfoldelse i maleriet, og mange af de store og berømte er vandret gennem håndværket på deres vej til malerkunstens tinder.

De to malerlæringer var ofte sammen i det daglige arbejde, som de tog mere eller mindre alvorligt. En dag, da de skulle svinge malerpenslerne hos ølhandler Chr. E. Larsen på Nordre Banevej, blev det ikke meget bevendt med arbejdet. De to knægte havde på loftet fundet en gyngest, som de muntrede sig med.

Hvorvidt Kjølner ved den lejlighed fik et godt øje til ølhandlerens Anna, vides ikke, men det var i hvert fald hende, der hen ad vejen blev fru Kjølner.

Trekløverets første udstilling fik mange efterfølgere, inden de ophørte i midten af trediverne. Der var da gennemført et dusin påskeudstillinger i Teknisk Skole. Normalt blev holdt en udstilling hvert andet år, og hver af malerne stillede da i reglen med et halvt hundreder lærreder, hvor hovedvægten kredsede om motiver fra hjembyen og omegnen. I sine første år var Axel Bjerre Simonsen på linje med Jakob Hansen og Kjølnér i valget af motiver, men han havde en forkærlighed for vinteren, medens de to malerkammerater overvejende fandt ud i naturen ved sommertid. Det mest farverige hos Simonsen var hårpragten. Den var ræverød! I henseende til det kunstneriske var Simonsen nok den af

de tre, der nåede størst anerkendelse, og hans billeder findes på en række danske museer.

Senere blev Italien Axel Simonsens faste rejsemål og tilholdssted og museumsdirektør Sigurd Schultz har givet ham denne karakteristik:

– Han foretrækker motiver, hvor lys, luft og farve sætter en stemning af landskabets karakter. Sikkest har han behandlet italiensk sol og dansk vinter med sne. Sine betydeligste resultater nåede han vistnok i Venedig 1939, hvor det lykkedes ham at fange den venetianske lokalkolorit, letheden i lyset, uden at slippe sit faste greb om motivet og sin velfunderede malemåde.

Jens R. Hedegaard, blev Axel Simonsens efterfølger i

Th. Kjølnér: Høstlandskab Hammersholt. Kjølnér var den af påskemalerne, der levede længst – og måske skabte mest. Gennem 60 år virkede han på Den kongelige Porcelænsfabrik som dekoratør, og med årene blev det ham, der løste de store og svære opgaver.

malertrioen, og dyrkede med indlevelse det jyske landskab, men hans tilknytning til højskolen i Ullerød medførte naturligt, at han fandt motiver både i frimenighedskirken og i kredsen af højskolefolk.

Ved de sidste udstillinger kom også keramikeren Axel Bruël med, og det samme gjaldt Elisa Høyer Olsen, som præsenterede fine arbejder fra sit ciselørværksted.

Th. Kjølnér var den af påskemalerne, der levede længst – og måske skabte mest. Gennem 60 år virkede han på Den kongelige Por-

celainsfabrik som dekoratør, og med årene blev det ham, der løste de store og svære opgaver. Han var på den måde fabrikkens chefdekoratør, og når der skulle fremstilles store og fornemme ting til gavebrug, trådte Kjølnér til.

Kjølnér-familien har således et fad med marinemotiv. Det skulle overrækkes til den daværende britiske premierminister Edward Heath, da han besøgte fabriken, men ved brændingen opstod en ubetydelig, så at sige usynlig, fejl, og Kjølnér måtte i gang med at dekorere et nyt, men han fik

selv lov at beholde det første.

Ingen af påskemalerne kunne leve af deres kunstneriske virke. Priserne på udstillingen i 1912 var for et billede gennemsnitlig 30-35 kr. Kjølnær opnåede højeste pris for et af sine med 100 kr., men også den laveste med 20 kr. for et andet.

Bemærkelsesværdigt er det, at priserne ikke ændrede sig synderligt en snes år senere. Omkring 1930 kunne stadig købes malerier for 30-35 kr., og malerne oplyste, at de gerne lod sig betale med varer under en eller anden form.

Simonsen var nok den af de tre, der startede påskeudstillingerne, som var mest uafhængig i økonomisk henseende. Han var for det første søn af den velstående manufakturhandler C. B. Simonsen og for det andet gift!

Både Jakob Hansen og Th. Kjølnær virkede som tegnelærere i den tekniske skole, hvor de havde deres udstillinger. Jakob Hansen indledte denne lærergerning allerede i året 1900. Kjølnær kom til senere, men i 1940 kunne på Teknisk Skole markeres et dobbelt lærerjubilæum. Jakob Hansen havde da virket som tegnelærer i 40 år og Kjølnær i et kvart århundrede.

Th. Kjølnærs tilværelse var unægtelig arbejdsfyldt. I vintermånederne underviste han to aftener i Hillerøds tekniske skole samt yderligere en aften i Frederiksværk og en i Helsingør. Når han kom hjem fra sit daglige arbejde på fabrikken i hovedstaden ved 17-tiden, stod et af familiens medlemmer og tog imod ham på stationen med en madpakke, og med den i hånden drog han

Jacob Hansen: Udsigt til slottet fra Lille Dyrehave. Jacob Hansen virkede som tegnelærer på den tekniske skole, iøvrigt sammen med Th. Kjølnær. Det var også her de havde deres udstillinger. Jacob Hansens lærergerning indledtes allerede år 1900, og han kom til at fejre 40 års jubilæum på skolen med denne beskæftigelse. Med hensyn til billedkunsten var han kendt for at kunne afsætte sine arbejder. Det var måske med baggrund i, at hans billeder repræsenterede den renlivede naturalisme, og mange af Jacob Hansens malerier hænger i dag i private hjem.

til enten Frederiksværk eller Helsingør.

Men maleriet slap han ikke. Hvor mange billeder, han skabte fra ungdom til alderdom, vides ikke. Familien har gjort forsøg på at klarlægge det, men måtte opgive. Familiens kunstneriske udfoldelse ophørte forøvrigt ikke med Kjølnærs død for år siden. Talentet er videreført i dattersønnen Claus Havemann, med det er ikke givet, at morfaderen ville goutere den form for maleri, Claus præsterer.

De sidste billeder, Kjølnær skabte, blev til lige før han døde i en alder af 86 år. Han var da draget til Hornshered og malede to billeder fra Isefjorden. Det ene skildrede »Dejligheden«.

Kjølnær nåede ikke at færdiggøre dem i detaljerne, men som billederne er, træder de frem som noget nær det dejligste, han nogensinde fik skabt med sin – som det blev påpeget allerede i 1912 – »sensitive pensel«.

Karakter af en købstad

Kravet til en købstad var en kirke, et torv og et rådhus, og sidstnævnte fik Hillerød i 1831

Hillerød var længe om at nå en form, der kunne minde om en by, eller købstad. Købstadsrettigheder ses det forøvrigt aldrig, at Hillerød har fået, og man savnede de tre væsentlige ting, som karakteriserer købstaden: Rådhus, torv og kirke.

Ikke før i 1800-tallets begyndelse fik Hillerød begyndelsen til et torv. Husrækken i Helsingørsgades nederste del, mod slotssøen, nedbrændte og blev ikke genopført. På gadens modsatte side lå kirkegården, som endvidere strakte sig op over bakken, hvor tinghuset, det tidligere rådhus, befinder sig. I 1830 blev den nye kirkegård anlagt ved Østergade – nu byens gamle – hvorefter torvet kunne udvides med en del af den kirkegård, som var blevet et sidste hvilested for folk fra Hillerød gennem et par hundrede år.

I dag vil nedlæggelse af en kirkegård blive forberedt gennem nogle årtier, hvor man undlader at nedsætte kister, men sløjfningen af kirkegården i 1830 skete, mens den stadig var benyttet i det daglige som begravelsesplads. Det medførte da også en større overflytning af kister fra den gamle til den nye kirkegård. Familierne til de nylig afdøde ønskede ikke deres gravsted udraderet på den måde. Så ville de hellere finde et nyt på den nye.

Nu havde Hillerød fået et torv af præsentabel størrelse, og et naturligt hjemsted for en bys rådhus må være ved dens torv. Et sådant fik Hillerød på bakken, som havde været en del af kirkegården, i 1831, og Hillerød

kunne dermed rykke ind i række med købstæderne og regne sig med blandt disse. At indbyggertallet ikke lå på mere end ca. 1700, var ikke afgørende. Med et sådant tal overgik Hillerød alligevel mange andre danske byer, der ejede gamle rettigheder som købstad.

Hillerød havde også en styreform som købstæderne. Førstemanden i byen var byfogeden, der støttede sig til såkaldte »eligerede borgere«. Disse skulle – som stiftamtmand Rewentlow udtrykte det – være »fornuftige og retsindige mænd, ordineret af borgerskabet til formænd for byen, hvilke byfogeden holder sig til i påkommende tilfælde angående byens tarv, vedtægt samt dont og væsen, hvilke mænd derom sammentræ-

der og delibererer samt afgiver deres betænkning og deklaration til byfogeden, når rekvireres, på samtlige borgerskabets vegne, og hvad de vedtager, er det øvrige borgerskab fornøjet med og pligtig til at følge«.

Den bygning, murermeister Ulriksen opførte i 1831 på den gamle kirkegård, var dog ikke skabt alene til Hillerøds gavn og ære, men havde også andre funktioner. Det fremgik af navnet »Hillerøds Råd- og Domhus«.

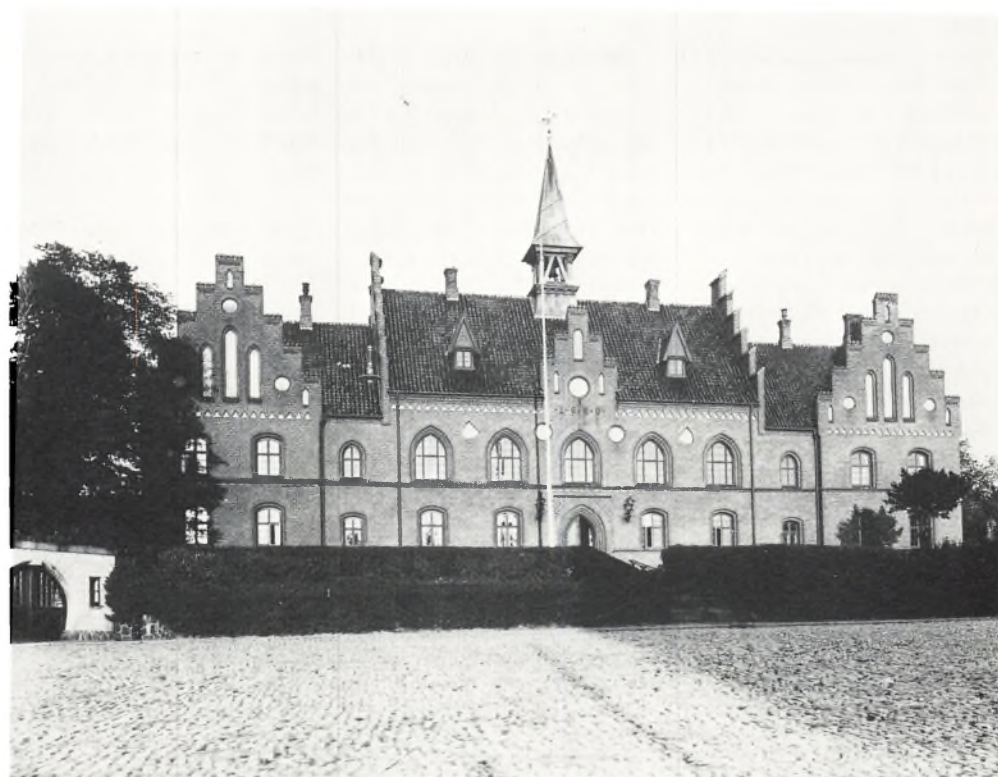
Til rådhuset var også knyttet arresthus og sprøjtehus, og da der på bygningen var placeret en »tagrytter«, kunne den ene af de to klokker, som var ophængt i

en stabel på den sløjfede kirkegård, få en plads deroppe. Klokken blev opsat i 1883, og den var ikke blot til pynt. Den fik en funktion, som varede ved – omend i begrænset omfang – lige til 1966, da de kommunale funktioner forlod huset og overlod bygningen til staten.

Som domhus og arresthus betjente det også andet og mere end Hillerød. Retssikkerheden var ringe på den tid, byen fik råd- og domhuset. Indbrudstyverier, røveriske overfald og mord foregik i stort omfang. I 1837 kom en ny købstadslov, og gennem denne fik borgerne adgang til at vælge en borgerrepræsentation, der senere fik navn af byråd. Den bestod af otte medlemmer, foruden byfogeden, og afløste de hidtidige fire eligerede borgere. Mellem den nye borgerrepræsentations første vedtagelser var en, der gik ud på at få oprettet en natpatrolje ved frivillig bistand af byens borgere, som et middel mod den overhåndtagende ejendomsusikkerhed.

Som en af årsagerne til

Det gamle rådhus blev for lille og et nyt måtte til. Det kom i 1889.

Hillerøds første rådhus opførtes i 1831.

mislighederne nævnes den mængde smugkroer, der findes. En af de værste smugkroer blev drevet af arrestforvareren, og om denne virksomhed udtaler borgerrepræsentationen i sit oktobermøde i 1844: – Bekendt med, at arrestforvarer August, hvad tilforn og oftere har været påanket, uafbrudt fortsætter med at drive værtshushold og skænkeri i det af ham beboede lokale i ting- og arresthuset her i byen, må repræsentationen, der med dette uvæsen ser en medvirkende årsag til den med grund beklagede ejendomsusikkerhed i byen og egnen, samt betragter det som lovstridigt og skadende for de i værtshushold berettigede borgere, indstændigt andrage om denne misligheds snarreste og aldeles ophør!

Amtstidende skriver om samme forhold, at arrestforvareren bør tillige lægge sig efter at holde på arrestanterne i stedet for at holde åbent værtshus. Sidste nat krøb tre personer ud fra arresten – og ikke af de mindst

farlige!

Arrestforvareren fortsatte imidlertid sin smugkrovirksomhed, og det må undre, at myndighederne ikke kunne stoppe den. Men i 1847 blev den dog standset i og med, at arrestforvareren døde.

Rådstueklokkens førnævnte opgaver bestod i at advisere folk – ikke mindst arbejdsfolk – om dagens gang i en tid, hvor menigmand ikke ejede lommeur. Det ses således, at ringer Kruse i året 1839 fra kirkekassen betales 8 rigsdaler halvårlig for at ringe med klokken til davre, frokost, middag, vesperkost og aften kl. 7.

Klokken fulgte med over til spiret i det nye rådhus, som opførtes i årene 1887-88, og den har ladet sig høre indtil for godt en halv snes år siden et kvarter i otte og klokken syv aften. Af og til er i en nyere tid stillet spørgsmålet: »Hvem ringer klokkerne for?»

Det må hermed være besvaret!

I 1839 overtages ringer-

arbejdet af en af vægterne, som adviserer måltiderne for borgerne i staden indtil 1848, da embedet overgår til den nye arrestforvarer, som hed Sanderho. Samme arrestforvarer var måske ikke rigtig vel forvaret, for en snevejrnat i februar blev han pludselig ked af bestillingen og forlod byen, for ikke mere at vende tilbage.

Det fortælles, at en korporal af husarerne, ved navn Møstrup, om natten løb på hosesokker i dyb sne til Slingerup til den derboende ridende betjent Sundstrøm, vækkede ham og fik ham til at sadle op og ride til Hillerød for at tage vare på arrestanterne. Sundstrøm blev ansat som ny arrestforvarer, og korporalen på hosesokkerne blev fiskemester hos Frederik VII.

Forholdene i rådhuskomplekset var med årene blevet for trange, og de to ejere af bygningerne – byrådet og amtsrådet – drøfter forskellige udveje. Der er

enighed om, at der i første række tiltrængtes et nyt arresthus, og kun med knæbent flertal vedtages samtidig at opføre nyt råd- og tinghus. Det viser sig nemlig, at licitationsprisen for det samlede kompleks er betydeligt under det forudsatte, og da der desuden forudses stigende materialepriser, får fornuften overtaget.

Hillerøds daværende »stadsarkitekt«, V. Holch, projekterer bygningen, som murermester F. Kielberg får i hovedentreprise for 68.693 kr. Totalt kommer det til at koste 96.000 kr. med inventar og andet til det indre, mod en overslagssum på 106.000 kr. Det var en tid, hvor man fik noget for de små penge.

Men hvor skulle byråd, amtsråd og administration finde et sted at være, medens det nye hus blev bygget på det gables grund?

Det klarede man i nabola- get, på hyggelig vis, i Hotel Postgården!

Blev snydt for det sidste

Lokalavisen kredsede meget om Slotskirkens genindvielse i 1864... men ingen indbydelse – intet referat!

Efter slotsbranden i december 1859 blev der langt mellem kongebesøgene i Hillerød, som hidtil i Syvende Frederiks kongear havde haft karakter af residensby. I de efterfølgende år indtil 1863, da kongen døde, blev det overvejende korte sommervisitter til »Fantasiens Ø« i Præstevang. Det er den ø, kongen fik afgravet fra »fastlandet«, og hvorpå han byggede det sommerhus, der i dag er sparsomme rester af.

Efterfølgeren, Christian den Niende, der havde mere tilovers for Fredensborg end for Frederiksborg, kom dog på et par korte besøg i året 1864. Det første foregik i forbindelse med åbningen af Nordbanen i sommeren det nævnte år, og besøget genoges et par måneder senere, da slotskirken på Frederiksborg skulle genindvies efter brandens ødelæggelser.

Kirken var delvis reddet, men det var i denne, den alvorligste menneskelige tragedie i forbindelse med branden udspillede sig. Her omkom tre håndværkere i slukningsarbejdets sidste fase. Deres grave, med værktøj indstøbt i gravstenene, værnes der stadig om på Hillerød kirkegård.

Af kirkens syv hvælvinger styrtede to sammen ved selve branden, og to andre faldt et par dage senere, men også de tre resterende var det nødvendigt at bryde ned og bygge op igen af hensyn til, at de skulle bære ridder salen i etagen over kirken.

Den 28. august 1864 genindviedes slotskirken i overværelse af Christian den Niende, dronning Louise, adskillige andre med-

lemmer af kongehuset, en del af ministrene og mange andre honoratiores. Sjællands biskop, H. L. Martensen, holdt indvielsestalen, og slotspræsten, Jens Christian Hostrup prædikede over dagens tekst.

Digterpræsten Hostrup var i 1862 blevet indsat som slotspræst, på foranledning af

Frederik den Syvende, som han havde en højstjerne hos. Hostrups første slotskirke blev Konseilsalen i Audienshuset, den grå sand-

stensbygning, som Møntporten går igennem. Denne bygning skånedes ved branden. Hostrup fortæller, at han syntes, salen var hyggelig, men adgangen til den var yderst ubekvem, fordi den foregik ad en smal vindeltrappe, og når folk skulle forlade gudstjenesten, tog det en gruelig lang tid at komme ud. Men rummet var lyst og smukt, og Hostrups stemme gik let igennem. Han følte det faktisk som et tab, da han måtte ombytte den midlertidige kirkesal med den store, prangende slotskirke, fordi

Slotspræst i Hillerød 1862-1881. Jens Christian Hostrup i et portræt som hænger på Nordsjællandsk Folkemuseum. Om portrættet hænger en sølv-egekrans, en tidligere gave fra personalet på Det kgl. Teater til Hostrup.

Toppen af døbefontens låg.

Slotspræst gennem 19 år, C. Hostrup mindes i Hillerød med denne sten. Den blev rejst med "ansigtet" mod Leidersdorff-krydset, men senere flyttet i niveau med Slotssøen. Efter stærke protester er den atter kommet "på plads", omend nogle meter fra hvor den oprindeligt stod.

han syntes, denne var bygget mere til fyrstelige optog end til en jævn, borgerlig gudstjeneste.

Genopbygningen af slottet blev fulgt med betydelig interesse af den lokale befolkning og presse. Så mærkbar var interessen, at den også fandt udslag i avisomtale. Og der skulle meget til, før lokale begivenheder tidedes den ære at blive omtalt i avisen. Den eneste lokalavis, Frederiksborg Amtstidende, havde dog spenderet nogle linier på baneindvielsen tidligere på sommeren, og i tiden forud for kirkeindvielsen synes avisen at ville leve op til sit hverv som nyhedsformidler. Den beskæftiger sig således jævnlig med kirkens udsmykningsarbejder og dens indvielseshøjtidelighed:

I avisen fortælles 25. maj 1864:

Orglet i Kirken er nu fuldført. Det har et Omfang af 25 Stemmer. At det er fortrinligt, behøver man næppe at bemærke, da det er forfærdiget af den dygtige Orgelbygger Marcussen fra Aabenraa. I det ældre Orgel sad Organisten inde i Orglet, hvor han vel hørte Tonerne bruse om sig, men kunde ei mærke Virkningen

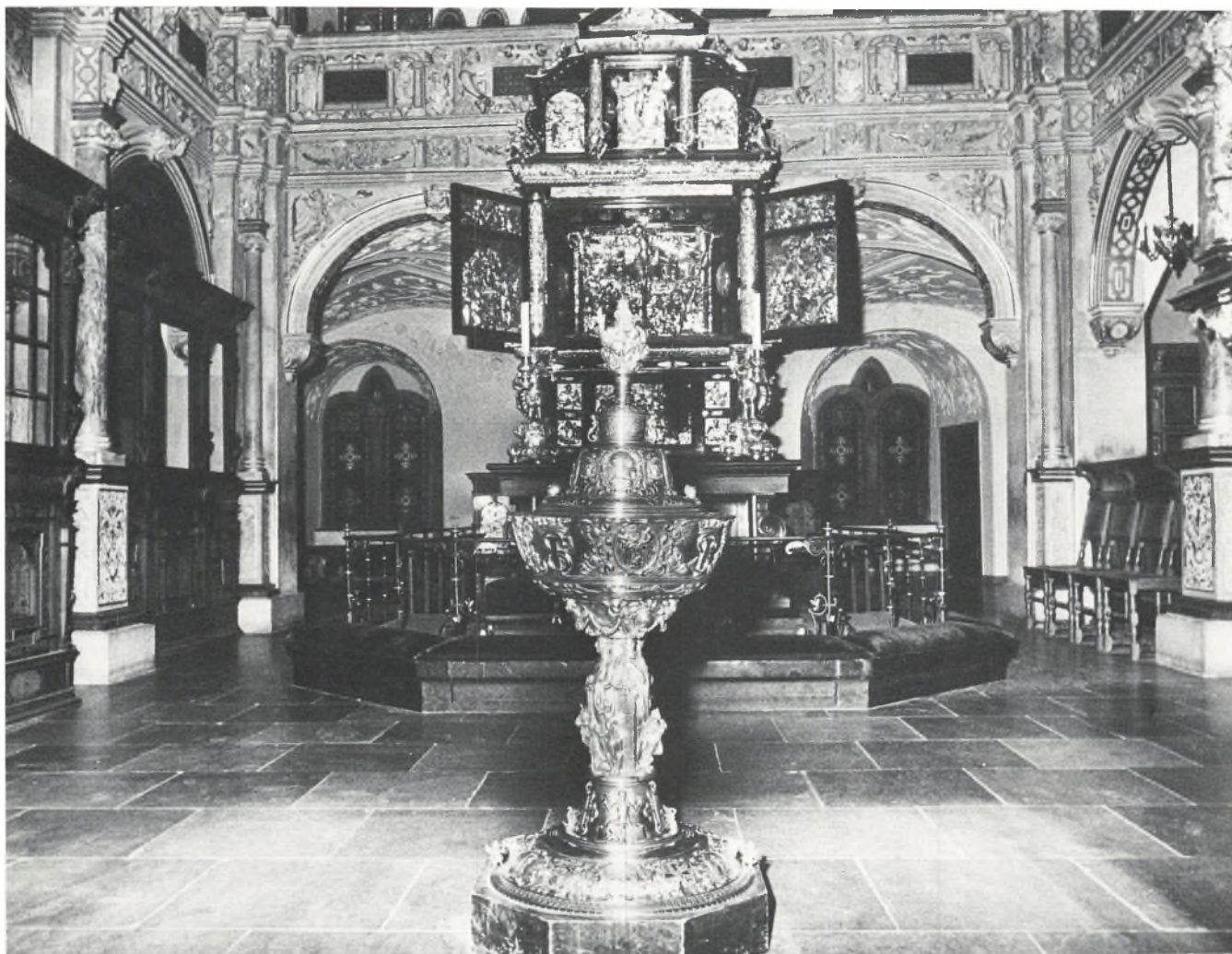
af dem nede i Kirken. I det nye sidder han derimod paa Siden, hvorved han har den tilbørlige Oversigt over Kirken, hvilken forhen savnedes, og han kan tillige høre hver Tone, naar den slaes an, hvilket letter Spillet betydeligt for ham.

Den 14. juni dukker en ny omtale af kirkerestaureringen op. Reporteren er yderst betaget af det prægtige arbejde, der trækker rummet frem "fra overkalkning og smuds" til ny rigdom og pragt:

Restaureringen af Slotskirken er nu saagodtsom færdig, naar undtages Christian den IVs Bedekammer i Kirkens nordre Ende, som nu agtes paabegyndt under Architektur-maler Heinr. Hansens Ledelse, og bortset fra et nyt stort bibelsk Maleri (Korsfæstelsen), som Professor Roed har under Arbeide, mangler kun nogle Fliser i Kirkens nordre Ende samt Opstilling af Alter og Prædikestol. Kirkens overordentlige Rigdom og Pragt, vækker alle Beskuendes Beundring, og man troer sig hensat i Christian den IVs Tid, thi Kirken er nu som for halvtrediehundrede Aar siden, inden Overkalkning og Smuds havde skjult saa meget af dens Skjønhed, som man før Branden ikke havde nogen Anelse om. Det nye Orgel med det uendelige Mangfoldighed af rigt forgyldte og prægtigt farvede baade fritstaaende Figurer og udskaarne Arbejder harmonerer ypperligt med Kirkens øvrige Pragt.

Som det vil være bekendt af omstaaende Annonce fra Prof. Meldahl, staaer Kirken daglig aaben fra Kl. 1 til 3 for dem, der ønsker at se den. Den kan temmelig sikkert ventes aabnet for Gudstjenester Søndagen den 26de Juni.

Efterhånden nærmer indvielsesdagen sig, og det skal gå standsmæssigt til. Dette betyder, at standspersoner – hvilket vil sige mændene –

får de fine pladser, mens damerne henvises til de galleripladser, som stadig er populære ved globryllupper. Det siges herom i en annonce i dagene forud for indvielsen:

Kirkeindvielsen

den 28de August 1864.

De Billetter, der uddeles af Underskrevne (Hillerød Kommunalbestyrelse og Nyhuse Sogneforstanderskab) have forskjellig Farve for Herrer (hvide) og for Damer (røde og grønne) og kunne ikke benyttes iflæng, da alle Herrer have plads nede i Kirken og alle Damer paa Galleriet. Af Damebilletterne gjælder de røde til det østlige Galleri, de grønne til det vestlige samt Pladsen over Alteret. Da Siddepladser paa Galleriet alene kunne arrangeres i forreste Række, og da det vestlige Galleri samt Pladsen over Alteret fortrinnsvis er bestemt til Damer med

Billetter fra Kjøbenhavn, vil ingen Damebilletter udstedt af Underskrevne, give Adgang til Siddepladser de tvende nævnte Steder.

Klimaks rykker tættere på, og dagen før begivenheden kan avisen meddele om indsættelse af ekstratog fra Kjøbenhavn i anledning af kirkeindvielsen. Så blades

Basunengel på døbefontens fod.

Detalje fra pragtrummet, som Jens Chr. Hostrup havde svært ved at vænne sig til, efter en tid at have benyttet Konseilsalen i Audienshuset som kirke. Hostrup mente, at kirkerummet i Slotskirken var bygget til mere fyrstelige optog end til en jævn, borgerlig gudstjeneste.

der nysgerrigt videre – ikke til dagen efter festligheden, for den dag udkom avisen ikke – men til tirsdagen den 30. august 1864. For en sådan begivenhed, med stort kongeligt indslag, må kunne sætte en god majestætsunderdanig og gudhengiven højreavis i allerhøjeste ekstase!

Og hvad fortæller avisen så?

– Vore Læsere bedes undskylde, at vi ikke kunne meddele dem nogen Beretning om Kirkehøitideligheden i Søndags, eftersom man ikke har viist Redaktionen den Opmærksomhed at tilstille den Adgangskort til Kirken, uagtet vort Blads Spalter til alle Tider have

staaet aabne for Slottet og alt, hvad dermed staaer i Forbindelse.

Jens Christian Hostrup.

Var især for »Kjøbmænd«

Hverken kommunen eller aviserne interesserede sig for at få telefon, da den kom til byen

Det vil nok knibe selv for mennesker med en stærk udviklet fantasi at forestille sig, hvordan Hillerød tog sig ud, hvis byens tusinder af telefoner skulle have luftvejsforbindelse, som det var tilfældet i telefonens første mange år, da nettet af telefontråde strålede ud fra telefonbygningen Slotsgade 7.

Ikke før omkring århundredskiftet indledtes i København nedlægningen af

telefonkabler, og i dette spørgsmål var Hillerød adskillige år bagefter hovedstaden.

Der gik også en halv snes år efter, at København havde fået sine første telefoner, før der i Hillerød blev mulighed for at prøve denne talemaskine.

Graham Bell, som i 1876 opfandt telefonen og skyndte sig at få patent på den, hvad der skaffede ham

betydelige indtægter, lagde også navn til det første telefonselskab, som anlagde abonnementtelefoner. Det var The International Bell-Telephone Company, og dette selskab overtog i 1881 nogle samtalestationer fra »Kjøbenhavns By- og Hustelegraf« med ca. 300 abonnenter. Dette selskab gik i 1894 over til at blive Københavns Telefonaktieselskab. Det overtog ikke alene

det københavnske telefonnets abonnenter, der var vokset til ca. 3500 i antal, men opkøbte efterhånden det lokale sjællandske telefonnet. Yderligere fik KTAS den 6. oktober 1898 en koncession, der omfattede hele Sjælland og Amager.

Hillerød var i telefonspørgsmålet også senere på færde end nabobyen Helsingør, hvor den initiativrige brøderiejer J. L. Tvede, ifølge et byrådsreferat fra 1883, anholder om tilladelse til at anbringe telefonpæle, og derpå ophænge telefontråde, langs byens veje, hvor der af beboerne ønskes forbindelser med Helsingørs og Københavns telefonselskaber. Det ses, at tilladelsen gives på visse betingelser.

Det ses dog ikke, at det er en sag, der har kaldt på synderlig interesse i hverken Amtsavisen eller Amts-

Forsiden til den københavnske og sjællandske telefonbog i 1889.

**KJØBENHAVNS
TELEFON-SÆLSKAB.**

Haandbog
for
Telefon-Abonnenter
i
Kjøbenhavn og Omegn.

Helsingør, Hillerød, Roskilde, Holbæk, Kallundborg,
Kjæge, Storehødinge, Faxe, Næstved, Præste, Vording-
borg, Ringsted, Sorø, Slagelse, Korsør og Skjelskør,
i Telefon-Forbindelse med Kjøbenhavn.

1889.

Hovedkontor: Royal, Ved Stranden 18.

Hillerødsiden i telefonbogen fra 1889. De fire nederste navne er fra en tillægsfortegnelse, der kom til sidst på året.

116

2. Hillerød.

22. *Aaby, J. S.*, Kjøbmand.
16. *Albertus, G.*, Kjøbmand.
36. *Bruhn, Joh. H.*, Kjøbmand.
18. *Carlsen, S. V.*, Kjøbmand.
10. *Christensen, Lauritz*, Fæstdekorateur.
34. *Crome & Goldschmidt's Fabrikers Udsalg.* (Th. S. Hansen).
20. *Hillerød Sangværk* (C. Dahl).
2. *Hillerød Jernstøberi & Maskinfabrik* (P. Nielsen).
6. *Hillerød Telefonselskab.*
4. *Holmann, Vilh.*, Kjøbmand.
30. *Hotel „Kronprindsen“.* (Charles Petersen)
28. *Jensen, J.*, Restaurateur, Banegaarden og Jernbanepavill.
32. *Kielberg, F.*, Murermester.
24. *Knudsen, Th.*, Sagfører.
26. *Larsen, Julius*, Kul- og Trætojsforretning.
38. *Leidersdorffs Hotel.*
48. *Møller, I. A.*, Kjøbmand.
14. *Olsen, H. P.*, Kjøbmand. (Fabrik af Ølkasser og Skyllapparater m. m.).
40. *Petersen, Alfred*, Kjøbmand.
44. *Saxtorph, W.*, Forpagter. Sofienborg.
8. *Slotsmøllen.* (W. Fæster).

21. *Frendrup, J. R.*, Kjøbmand.
9. *Hansen Werke*, Hesthandler.
12. *Milner.*
3. *Petersen, Brødrene*, Kjøbmænd (P. & V. Petersen).

tidende – de daværende lokalaviser.

Den første oplysning om det, der skulle komme, ses i Amtsavisen 1. august 1888. Da fortælles, at anlæggeren af Gøteborgs telefonnet, ingeniør Schäfer, søger om tilladelse til at indføre telefonen i Nordsjælland, hvorved byerne Frederikssund, Hillerød og Fredensborg ville komme i direkte telefonforbindelse med Helsingør og København.

Hillerød Byråd stiller også betingelser, da hr. Schäfer, ingeniør og assistent under Det Nordiske Telegrafelskab, 24. august 1888 andrager om på enkelte steder på byens grund at måtte anbringe telefonstænger, idet han agter at anlægge en telefonledning til Hillerød.

Tilladelsen gives til anbringelse af stænger efter nærmere konference og anvisninger af brolægningssudvalget.

Prokurator Wodschow udtaler dog et håb om, at brolægningssudvalget ikke tillader at sætte stænger ude på Torvet.

Dette synes iøvrigt at

være eneste gang, byrådet beskæftiger sig med telefonsagen både i 1888 og i det følgende år 1889, da telefonen var en kendsgerning i Hillerød.

Det vise råds medlemmer har åbenbart ikke haft personlige interesser i at få telefon og har heller ikke ment, det var noget for kommunen. I det mindste figurerer Hillerød Kommune ikke i telefonbogen fra 1889.

Det gør heller ikke de lokale aviser, skønt det nok kunne være rimeligt, at budbringerne af døgnets nyheder havde nytte af telefonen.

10. august samme år fortæller avisen, at Hillerød Telefonselskab, under forudsætning af tilstrækkelig tilslutning fra byens og omegnens side, i løbet af forholdsvis kort tid vil kunne begynde sin virksomhed.

– Det er vor landsmand, hr. ingeniør Schäfer, som har anlagt det store telefonnet i Gøteborg, der tæller 1300 abonnenter, samt Hollands-telefonnettet, som agter at bringe Nordsjælland ind i det telefonnet, der –

Fra købmand Holmans høje ejendom Slotsgade 7 (i baggrunden) udstrålede trådene til Hillerøds telefonabonnenter. Dette billede er fra århundredets begyndelse, og på dette tidspunkt havde byen haft telefon i 12-15 år. Interessant er det iøvrigt, at hverken kommunen eller de lokale aviser fandt det nødvendigt at investere i disse trådapparater. I hvert fald har ingen af parterne telefon – ifølge telefonlisten – da den første telefonbog blev udgivet.

foruden København – omfatter omtrent samtlige købstæder på Sjælland, og dette må selvfølgelig betragtes som en stor vinding for byen.

For næringsdrivende og andre, som måtte ønske at blive bekendt med betingelserne og alt andet anlægget vedrørende, meddeles oplysninger af hr. dekoratør Laurits Christensen, Slotsgade.

Samme Laurits Christensen blev iøvrigt byens første telefonbestyrer, og han boede på 2. sal i Slotsgade 7, hvor telefoncentralen indrettedes på 1. sal over købmand Hollmanns butik.

En stangforbindelse København-Hillerød-Helsingør blev anlagt i 1889, og inden den var en kendsgerning, kan Hillerød ikke have haft synderlig nytte af telefonen.

Sært nok med de forskellige benævnelser! Telefonvæsenet taler om stænger, men i daglig tale benævntes de telefonpæle, og i dag ville der nok blive sagt master.

Det var til at overse, hvad byens første telefonbestyrer havde at varetage.

I Københavns Telefonselskabs »Haandbog for Telefon-Abonnenter« fra 1889 figurerer Hillerød med en side i denne publikation, som i format ikke er mere end 11 gange 16 centimeter. I alt 21 abonnenter, hvoraf Hillerød Telefonselskab er den ene, og af de øvrige 20 er ikke færre end otte »Kjøbmænd«.

I en tillægsfortegnelse senere på året kom dog yderligere fire abonnenter til.

Men det var hverken kommunen eller aviserne!

Skabte byens fine hotel

Valdemar Leidersdorff indså, at det nye museum på Frederiksborg ville trække mange turister, og byggede derfor fornemt hotel

Helpension 9 kr. pr. døgn, værelse 3.50 kr. for en nat, 1 øl 55 øre, æg plus 1 stk. rugbrød 45 øre, morgencomplet 1.25 kr., sodavand 25 øre, akvavit 1 kr.

Det er restaurationspriser fra slutningen af 1930'erne, der præsenteres her. Nu om stunder forekommer sådanne priser på mad og drikke – for ikke at tale om hotelværelset – latterligt lave, men det er på ingen måde priser som er hentet fra den billige ende af prisniveauet på den tid. Det er gode gamle Hotel Leidersdorff, der er tale om.

Byens bedste hotel, hvor dygtigt køkkenpersonale, venlige tjenere og en ikke mindre omsorgsfuld ledelse sørgede for gæsternes velbefindende.

Lidt af tidligere tiders fornemhed havde på den tid så småt forladt dette hotel, hvor det jævne foreningsliv ikke fra dets begyndelse

drømte om at få et tilholdssted. Det var København, Sjælland og Linden, f.eks. arbejderorganisationerne søgte til. Det er muligt, de slet ikke var uvelkomne på Leidersdorff. Man dristede sig blot ikke at trænge sig ind i borgerskabets domæne. Sådant føltes det, at Hotel Leidersdorff var.

Senere kom en mere folkelig tid, hvor alle var velkomne, og alle følte, de var velkomne. Det blev beklaget af mange, at Leidersdorff ophørte sin tilværelse som hotel og samlingssted. Der var flere om budet, da hotellet blev udbudt til salg. En af liebhaverne var Arbejdernes Fællesorganisation. Den fik det ikke, men havde sikkert haft økonomisk formåen til at skabe et moderniseret Hotel Leidersdorff. Om det så nogensinde var blevet en forretning, er en anden sag, som er ret så tvivlsom.

Efter et mellemstil som restaurant, diskotek og bilhus er hotellet kommet i nye klæder. Ret meget af det gamle Leidersdorffs konturer skimtes ikke i den bastante bygning med de strenge linier på hjørnet af Slotsgade og Slangerupsgade, men den rummer ikke så lidt af murværket i det hotel, gæster fra nær og fjern hyggede sig i, og som var rammen om utallige dejlige festaftener.

Hvis Leidersdorff havde været bevaret som hotel, kunne det i 1978 have markeret et 100 års jubilæum.

Men hvorfra fik et hotel i Hillerød sit tyskklingende navn? Det fik navnet fra den mand, som byggede det!

Valdemar Leidersdorff var tømrer af profession. Han var født i Utterslev ved København i 1831, men kom sammen med sine forældre til Fredensborg. Her giftede han sig i 1858 med Caroline

Svensden. Der kom børn, temmelig mange, og Valdemar Leidersdorff så sig om efter biindtægter. Han var musikalsk, spillede godt på harmonika og var en udmærket danser. Det blev til, at han udnyttede disse evner ved at undervise i dans.

I 1865 forpagtede han imidlertid den gæstgivergård i Hillerød, der tidligere hed Stadt Copenhagen, men nu hed Brummerstedt gæstgiveri efter indehaveren. Leidersdorff havde intet kendskab til værtshusdrift, men han beviste, at han kunne drive både gæstgiveriet og den vognmandsforretning, som var knyttet hertil, med dygtighed. Et par år drev han også Slotspavillonen sammen med gæstgivergården, som efterhånden blev kaldt Leidersdorffs Hotel.

Valdemar Leidersdorff tjente ganske gode penge, men han så en chance et andet sted. Frederiksborg Slot var nedbrændt i 1859, og stod foran en ny tilværelse efter genopbygningen. Som nationalhistorisk museum skulle slottet træde frem, og Leidersdorff så i ånden, at det ville medføre en stor turiststrøm til Hillerød. Disse turister skulle have mad og drikke, og et sted at bo. Han erhvervede den gamle Abels gæstgivergård på hjørnet af Slotsgade og Slangerupsga-

Leidersdorff Hotel, da det stod færdigbygget i 1878. En del af Abels gamle gæstgiveri (til højre) er lagt til i dag.

Der er holdt mange og store fester på Hotel Leidersdorff. Her er dækket op til et selskab, som har talt mere end 100 personer.

HILLERØD

HOTEL LEIDERSDORFF. SÆSON 1914 -15.

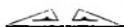
Mandag den 19. April 1915 Kl. 7 1/2.

KONCERT:
Kgl. Kammersanger Peter Cornelius

og
Selskabet
Herrekoret „Bel Canto“,
Dirigent: Vilhelm Poulsen,

PROGRAM:

I. a. <i>Reissiger</i> : Olaf Trygvason. b. <i>Halvdan Kjerulf</i> : Solvirkning. c. <i>Ivar Widéen</i> : Sommarfrid i Soleid. d. <i>Edv. Grieg</i> : Badn lät.	„Bel Canto“.
Hr. kgl. Kammersanger Peter Cornelius . Acc. Hr. Axel Schnohr .	
II. a. <i>Bechgaard</i> : Nu brister Isen om Lande. b. <i>Felix Körling</i> : Det skymmer. c. <i>Chr. Sinding</i> : Sid ikke i Skyggen af kolde Aar. d. <i>Paul Hellmuth</i> : De to Djævle.	„Bel Canto“.
Hr. kgl. Kammersanger Peter Cornelius . Acc. Hr. Axel Schnohr .	
III. a. <i>Edv. Grieg</i> : Sangerhilsen. b. <i>E. Horneman</i> : Paa Dampskibet. (Arr. af <i>Ch. Kjerulf</i>). c. <i>Paul Hellmuth</i> : Jenny i Rugen. d. <i>Jysk Dansøise</i> , arr. af <i>Hans Wagner</i> : Go Javten, go Javten.	„Bel Canto“.

Selskabet, Herrekoret „Bel Canto“ har til Formaal ved Koncertoptræden at øge Interessen for dansk Mandskor. Overskudet ved Korsets Virksomhed tilfalder godgørende Institutioner.

Koncerter blev afviklet på hotellet. Her et program fra 1915.

de, nedrev det meste af denne ejendom og gik i gang med at opføre et nyt hotel dette sted.

Det blev et dyrt byggeri, og den ellers velsituerede byherre kom på et tidspunkt i byggeperioden i økonomiske vanskeligheder. Han manglede nogle tusinde kroner, men fik hjælp fra gode venner i nabolaget, brødrene Carl og Chr. Andersen, der ejede Slotsmøllen.

I efteråret 1878 stod det nye Leidersdorffs Hotel færdigt. Det rummede teatersal på 500 kvadratalen, spisesalen, restaurantlokaler, hotelværelser og privatlejlighed. Indvielsen markeredes med en festlighed, hvortil Valdemar Leidersdorff havde udformet dette program:

Kl. 5 eftermiddag: Festmåltid. Derefter Consert under anførsel af hr. musik-

Leidersdorff set fra porten til slottets staldgade.

Fra søsiden tog Leidersdorff sig ud som en markant bygning.

Leidersdorff anno 1970.

direktør, Balduin Dahl. Efter koncerten: Soire Dansante. Entre: Herrer à 5 kr., Damer à 3 kr.

Festmiddagen bød på disse retter: Suppe a la Napoleon, Laks med Hollandaise, Oksetunge med blomkål, laks med grønrærter, dyreryg og vingele som dessert.

Leidersdorff nåede sit livs mål. Hans hotel vandt anelse og blev kendt i vide kredse, men da helbredet begyndte at svigte ham, solgte han det i 1896 og flyttede til villaen Ndr. Banevej 7, som han havde fået opført. Han var medlem af byrådet og varetog dette hverv med omhu. Han døde i 1905.

Hotellet var afhændet til Aug. Christensen, som ændrer navnet til Hotel Leidersdorff. Aug. Christensen drev hotellet til 1911, da han solgte det til Chr. Sørensen, der i 1927 afhændede virksomheden til Carl Bistrup. Han ejede kun i fem år hotellet, men i hans tid blev det delvis ødelagt ved en storbrand. Branden bevirkede, at hotellet kunne genopføres i en ny og bedre skikkelse.

I 1932 trådte en ny mand til: Hans Hansen Gyldenbøj, som havde det princip, at et hotel skulle være som et hjem, og det søgte han at leve op til. Det var gode år

for hotellet i Gyldenbøjs tid. I 1940 trådte hans nevø, Helmer Petersen og sønnen, Jørgen Helmer Petersen, til som leder, og i 1947 blev denne dets ejer.

Helmer Petersen og sønnen, Jørgen Helmer Petersen var de sidste indehavere, og da de gav op, gik noget værdifuldt tabt for Hillerød. Sådan følte mange det, ikke mindst foreningslederne.

I Gyldenbøjs tid, og senere også i Helmer Petersens, var Hotel Leidersdorff et sted, hvor mange gæster

kom og havde det rart i den atmosfære af stilfærdig, hjemlig hygge, som både interriører og personale bidrog til at skabe. En trofast gæst ved juletid var hyggedigteren Morten Korch. Det gav anledning til at »Ærbødigt« – Viggo Barfod digtede en vise om julen i Hillerød:

Og henne på Leidersdorffs gamle hotel sad Morten Korch med øjne så blå, med nissehue og vatskæg på og åd sin dejlige boghvedegrød.

... Så blev det dog jul i Hillerød!

Leidersdorff efter den seneste ombygning (1978).

Milners gode »aldersrente«

Var slået ud økonomisk og ejede ikke en øre, da han i 1908 opførte »Bankbygningen«

I 1907 begyndte randbebyggelsen ved torvet i Hillerød at tage ny form. Den gamle hestestald, hvor tømmermester Frits Milner og vinhandler Charles Petersen indrettede byens første biograf, var nedrevet, og samme sted lod Milner opføre den biografbygning, som står der også i dag.

I fortsættelse af dette byggearbejde skabte Milner Bankbygningen, hvis navn og byggeår kan læses på facaden mod Torvet.

Bygningen fik dette navn, fordi der allerede inden påbegyndelsen af ejendommen var truffet aftale med Hillerød og Omegns Bank om, at den skulle have lokaler her. Bankbygningen afløste bogbinder Wivels lave hjørneejendom ved Torvet og Slotsgade, og byggearealet var ikke særlig stort. Milner måtte søge dispensation fra bebyggelsesgraden, men den bevilgedes, og så gik han i gang.

Unægtelig var det ikke noget heldigt tidspunkt, Milner påtog sig denne opgave i. Albertiskandalen i 1908, der i første række ramte Bondestandens Sparerkasse, trak andre med i faldet. Det gjaldt blandt andet Milners bankforbindelse, Grundejerbanken, og han ejede faktisk ikke en øre, da han var kommet i gang med Bankbygningen. Men det gik alligevel. Hans navn og rygte var godt nok til, at han kunne låne.

Frits Milner, der var søn af en skræddermester i Hillerød, havde også forinden vist, hvad han magtede. I årene omkring århundredskiftet var han en bygmester i det store format, og han var

Hillerøds største arbejdsgiver. Maskinsnedkeri havde han opført ved den vej, som bærer hans navn, og både ved Milnersvej og Sdr. Bannevej havde han store tømmerpladser. Mange spand heste og kuske hentede træ hjem fra skovene, og det blev af hans maskinsnedkere og tømrere i Hillerød gjort klar til byggeopgaverne i hovedstaden, hvor han opførte i hundredtal af boliger på »broerne«, som kommunale myndigheder søger at få sneret i dag. Fra pladserne i Hillerød kørte tungtlastede hestevogne med det forarbejdede tømmer til bygge-

pladserne i København.

Også i Hillerød stod Milner for opførelse af en række bygninger, bl. a. M. Mørks Skole, Jernbanehotellet og Frederiksborg Husholdningsskole, men Bankbygningen blev det største monument over hans lokale virke.

Frits Milner havde i sin storhedstid haft op imod 500 mand i arbejde, men i og med, at hans bankforbindelse gik nedenom og hjem,

kunne han ikke fastholde en sådan arbejdsstyrke. Et hundrede mand var der dog brug for ved opførelsen af Bankbygningen, som Hillerøds daværende »husarkitekt«, Vilhelm Holck, projekterede.

Bankbygningens ydre bærer i betydelig grad præg af, at arkitekten var »miljøskadet«. Vilh. Holck var museumsinspektør på Frederiksborg, og Bankbygningen var på nippet til at blive et »Lille Frederiksborg«. Den skulle ikke savne tårn og spir og heller ikke karnapper. På Frederiksborg var disse ganske vist i sandsten, men i Milners nye bygning måtte de klare sig med cement. Et studium af murerarbejdet de to steder vil dog falde ud til fordel for Bankbygningen. Der er i denne nedfældet såre kunstfærdige mønstre i murværket, hvad der ikke er i Fjerde

Bankbygningen er en væsentlig del af gadebilledet omkring Torvet. I dag ejes ejendommen af en andelsboligforening.

Christians slot. De kunne deres kram, de murere, som lagde sten på sten i Milners nybygning.

Murerens arbejde har ikke ændret sig synderligt fra 1908 til vore dage. Han lægger stadig sten på sten, hvorimod tilværelsen for hans hjælper, murerarbejdsmanden, blev lettet betydeligt i sit arbejde da der kom byggehejs, og med tiden endnu mere effektive elevatorer.

Murerarbejdsmanden af 1908, og adskillige årtier derefter, tog sin dragt sten på nakken og entrede med den stige op og stige op, fra etage til etage, for at »fodre« mureren med sten. Antallet af sten kunne variere fra 32 til 36, eftersom det var facadesten eller de lidt lettere skillerumssten, men uanset antal var det en byrde på ca. 70 kg, arbejdsmanden mange gange daglig måtte tage på nakken og trampe op

ad løbebroen med. En spand mørtel er af samme vægt, men ved opførelsen af Bankbygningen var dog allerede kommet en beskeden form for byggehejs, idet cement blev trukket op med reb på en trisse. Den skulle dog betjenes ved håndkraft.

I 1908 blev tilsyneladende frådset med arbejdskraft, når der kunne indsættes hundrede mand på denne byggeopgave, men om fråds med materialer og arbejds-løn var der ikke tale. Et par gange under opførelsen var optræk til mindre konflikter på lønspørgsmålet, men gamle materialer protesterede ikke mod at blive anvendt påny. I Bankbygningen er i vidt omfang tale om genbrug.

I begyndelsen af maj 1908 kunne der kaldes til rejsegilde, og det blev, trods Milners økonomiske situation, holdt med manér. Oppe under tagspærerne knaldede

champagnepropperne, og hurraråbene rungede ud over torvet.

Arkitekten hylkede Milner for, at han havde taget initiativ til rejsning af byens største bygning, og murermester Kielberg takkede Milner, fordi han i en arbejdsfattig tid havde startet et foretagende der skaffede mange arbejdere brødet.

Festen blev derefter forlagt til den anden side af Torvet, til Hotel København, om veldækkede borde. Det blev spist godt, og udbragt skåler i lange baner.

En enkelt af arbejderne kunne ikke være med. Han var tidligere på dagen ramt af en ulykke, der kastede en skygge over rejsegildet.

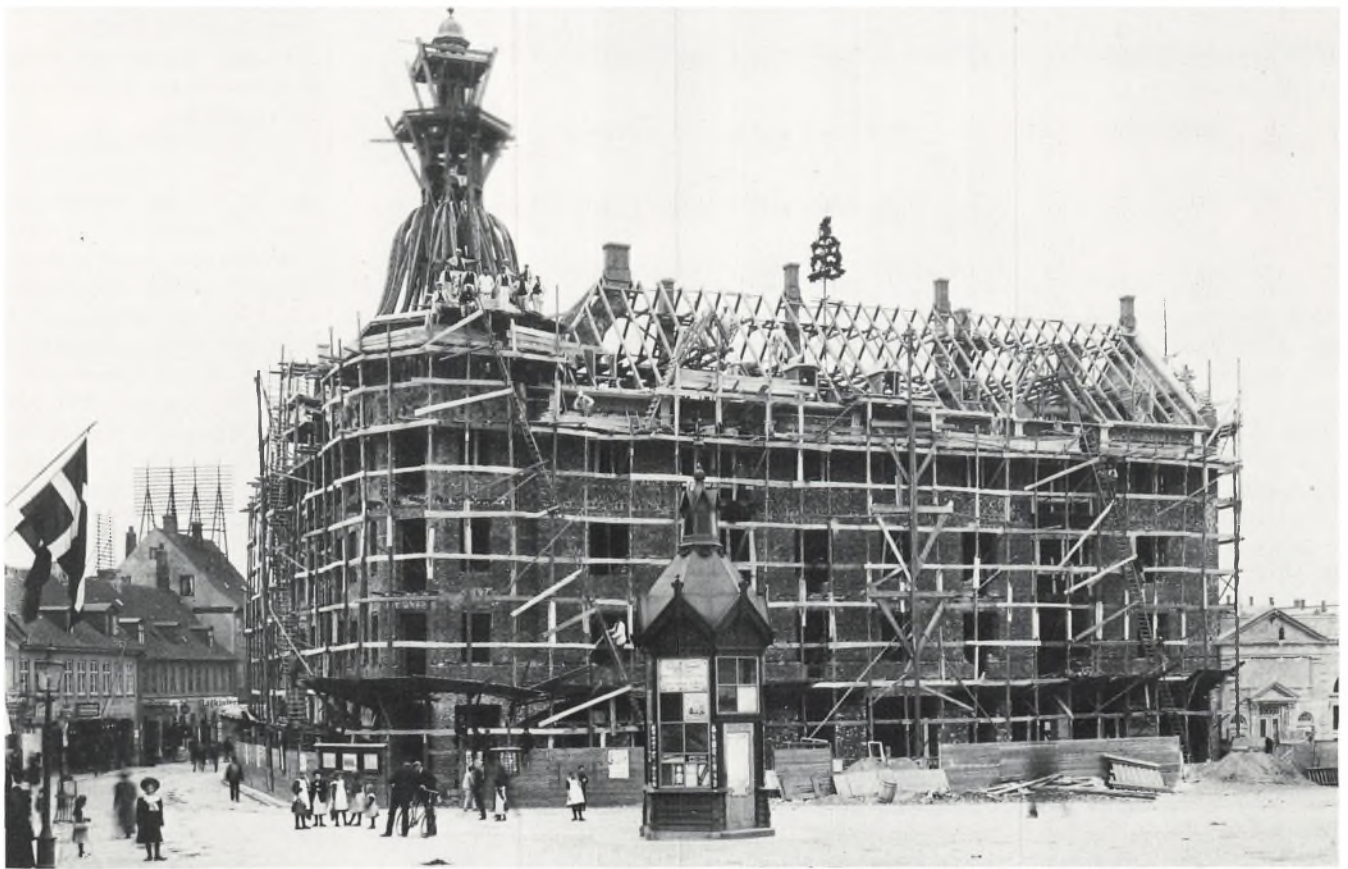
En 26-årig tømmer, Arne Frendrup, styrtede fra 3. sal gennem en trappe-skakt, men nede på jorden lå en blikspand på siden, og den blev slået flad, da tømmeren var helt nede. Men spanden afbødte det værste i faldet, og tømmeren slap med en let beskadigelse af bækkenpartiet.

Inden udgangen af 1908 stod Bankbygningen færdig med sin bankafdeling, butikker og store, eksklusive lejeboliger.

Den havde tilmed elektricitet før nogen anden ejendom i Hillerød. Det kommunale elværk var på vej, men det ville Milner ikke vente på, så han indrettede under den overdækkede del af

Stort og flot skulle Milners »aldersrente« være. Her ses bygningen på et gammelt foto, hvor man desuden kan se de store runde vinduer på biografbygningen og den gamle telefonkiosk.

Bankbygningen på rejsegilledagen i maj 1908. En gruppe af arbejderne er samlet ved spiret, hvorfra der ved mange lejligheder har vajet en krans af store dannebrogslag. Bygningen blev projekteret af Hillerøds »stadsarkitekt» Vilhelm Holck, og den bærer tydeligt præg af, at han var miljøskadet gennem sit museumsinspektørjob på Frederiksborgmuseet.

gårdspladsen sit eget elektricitetsværk, og det fungerede i adskillige år, inden bygningen sluttede sig til kommunens elværk.

For at det ikke skulle glemmes, hvem der skabte byens største hus, blev i tre små kviste på taget indsat portrætrelieffer. Ud over Torvet skuer Milner og arkitekt Holck, og mod Slots-gade kom portrættet af murermester Kielberg. Han er dog fjernet, fordi der var risiko for, at han skulle falde ned.

Bankbygningen, og den

hertil fire år senere knyttede ejendom Ilskøb, blev, sammen med biografen, en ganske god »aldersrente» for Frits Milner. Den steg pænt i værdi med årene og havde heller ikke været foruroligende dyr at opføre.

Da Frits Milner ved rejsegildet blev spurgt, hvad Bankbygningen ville koste, bemærkede han, at det hele nok kunne klares for ca. 200.000 kr.

Det var mindre end prisen på en parcelhusgrund i Hillerød 70 år senere.

Der har ofte været dannebrogslag i toppen af spiret på Bankbygningen. Nu mest i gammel tid, men ved andelsboligforeningens overtagelse af bygningen i 1979 blev traditionen taget op igen.

Byrådsvedtagelse omgjort

Den gamle kirkegård kan fortsat benyttes og vil være grønt område midt i byen

Den, der færdes på øverste del af torvet i Hillerød, tænker næppe på, at det er en del af byens gamle kirkegård, der betrædes. Graves der ned dette sted, dukker beviserne frem. I de to århundreder, denne kirkegård fungerede, tog den mod nogle tusinde af byens store og små borgere – ikke mindst de små.

Det var næsten en naturlov, at der skulle fødes mange børn, og at mange af dem ikke overlevede børneårene.

Denne – byens første – kirkegård strakte sig fra torvet op over skråningen, hvor politistationen – opført som rådhus i årene 1887/88 – er med til at indramme torvet. Yderligere gik kirkegårdsjorden frem til haverne bag Østergade-hus-

ene på gadens vestside. Da den seneste udvidelse af politigården gennemførtes, dukkede også dette sted forbenede minder frem om fortiden som kirkegård.

Skal en kirkegård i dag nedlægges, bliver der standset for begravelser et passende åremål forinden, så sløjfningen kan foretages på sømmelig vis. Dette var ikke tilfældet i 1830, da den gamle kirkegård nedlagdes, og den nye ved Østergade – som nu er den gamle – toges i brug. Lige til det sidste blev foretaget begravelser på det, som nu er byens torv og det tilstødende areal, og det medførte, at overflytning af kister fra den gamle til den nye kirkegård blev aktuel.

I 1830 opgravedes og overflyttedes 67 kister, og også i de følgende år foretoges

mange kisteflytninger. Så sent som i april 1835 betalte således 16 rigsdaler for et lig opgravning og bortførelse fra den gamle kirkegård. Denne skulle ellers i alt væsentligt være sløjfet inden udgangen af 1830. Det ses således, at kirkegårdsværgeren i september dette år har modtaget 4 rigsdaler 3 mark og 8 skilling for at gennemføre sløjfningen.

Den gamle kirkegård havde et skur, hvor kister kunne hensættes, men begravelser foregik i almindelighed »fra hjemmet«, og det samme var tilfældet også i de første årtier på den nye kirkegård ved Østergade – dengang Mørkegade. Desuden havde kirkegården en klokkestabel med to klokker, som hang i byens første kirke på Torvebakken – den, der blæste omkuld i november 1624 og aldrig blev genopført. I 1831 opførtes samme sted Hillerøds første

rådhus. Det havde en lille tagrytter, som den største af klokkerne ophængtes i, og da byen i 1888 fik sit næste rådhus, fulgte klokken med til dette. Forinden var den mindste klokke bortsolgt for 50 rigsdaler.

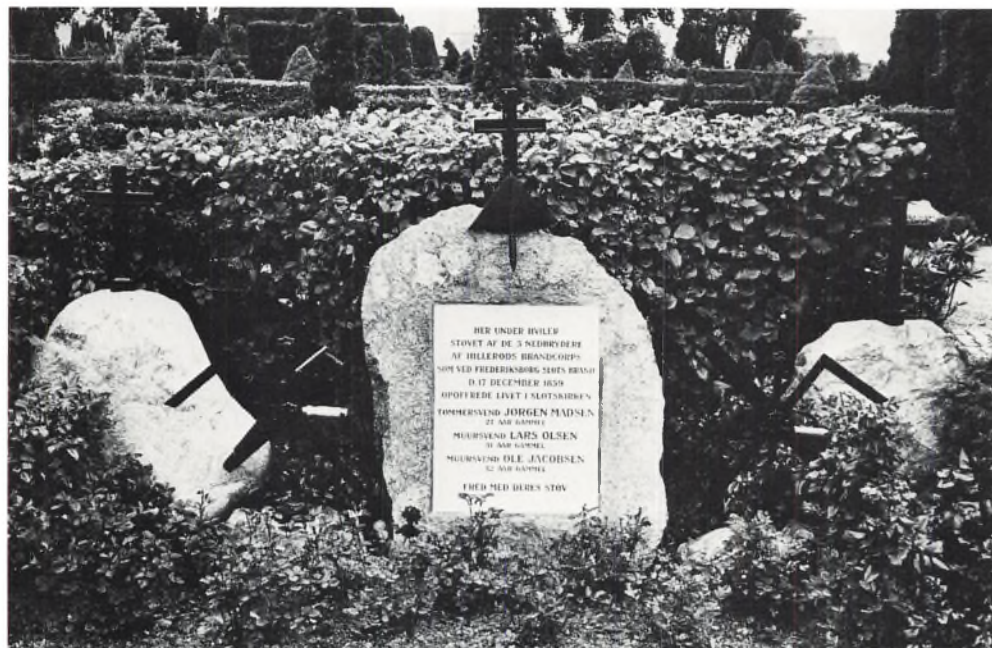
Kirkegården ved Mørkegade blev anlagt på den såkaldte »11. Vognmandslo«, som gæstgiver Jørgen Frandsen solgte til kommunen. Samtidig erhvervedes et stykke af byfogedembets jord. Kirkegården blev anlagt af examineret gartner Chr. Frederik Teisner, der var konstitueret i embedet som slotsgartner på Frederiksborg. Teisner havde tidligere – i 1808 – anlagt Nyhuse Kirkegård.

Det første kirkegårdsareal fra 1830 har gennem årene fået flere udvidelser. Efter et halvt hundrede år blev den for lille, og et stykke jord ud mod Nordre Banevej blev købt til udvidende formål. Andre udvidelser er gennemført i 1901 og 1927, og det samlede areal kom derved op i 3 ha land, men så kunne kirkegården heller ikke blive større.

Et kapel kom ikke før i 1874. Det var såre beskedent og repræsenterer det, der i dag er kapellets korrum. Tre gange blev kapelbygningen forlænget, og ved den seneste i 1928 blev skabt et langstrakt rum med plads til 250 mennesker. Det er der så at sige aldrig behov for ved en begravelse i dag, hvor en sådan efterhånden er blevet et anliggende alene for den snævre familiekreds. Men tidligere, hvor store kredse gerne ville vise deres deltagelse ved en begravelse – med efterfølgende kaffe – havde det udvidede kapel af og til svært ved at rumme hele følget.

Ikke før i 1934 fik kapellet tårn og klokke, og der kunne da igen ringes ved begravelser. På samme tid fik kapellet et nyt, stort harmonium. Det blev skænket af grosserer Senius Jensen, og da kapellet fik et rigtigt orgel, blev det hidtidige instrument overladt til Lions Club

Gravstedet med de tre omkomne fra slotsbranden i 1859. Det var tidligere tilgroet og misligholdt, men fremtræder nu i sømmelig stand.

Den øverste del af Torvet var hjemsted for Hillerøds oprindelige kirkegård, men gravstederne måtte vige for Torvet og det nye rådhus. Rådhuset på billedet er dog Hillerøds rådhusbygning nr. 2 – den nuværende politistation.

i Hillerød. Lions lod det sætte i stand hos Musikhuset i Møllestræde, hvorefter det blev sendt til Grønland, hvor det er til glæde for en lille kirkes menighed.

Borgmester Zahlmann skænkede klokken. Den blev støbt i Brønderslev Jernstøberi og har inskriptionen »Jeg ringer for de levende – jeg ringer for de døde«.

Det kendetegnede gravstederne i denne kirkegårds første mange årtier, at de gennemgående var af betydelig størrelse. Store familier – store også i det standsmæssige – havde behov for god plads i jorden, når det jordiske liv var forbi, men af de meget store gravsteder er kun få tilbage.

I årene, inden byen fik Skansekirkegården, havde den gamle kirkegård svært ved at imødekomme kravene til nye gravsteder, og i den situation var det nyttigt, at gamle gravsteder, som var sløjfet, kunne opdeles til fire eller seks af mere passende størrelse.

Skønt ikke mange gravsteder fra 1800-årene er intakte, kan der dog stadig læses en del lokalhistorie i

gravminderne. Disse fortæller i en række tilfælde om mænd – det var jo mandssamfundets tidsalder! – der på forskellig vis udførte gode gerninger og havde markeret sig i samfundet, hvorfor der er sørget for, at mindet om dem ikke uden videre skal forsvinde. Det kan således gælde politikeren Lars Dinesen (1838-1915), malerne Gotfred Rump (1816-1880), Thorvald Niss (1842-1905) og Viggo Pedersen (1854-1926).

På Viggo Pedersens grav er rejst en smuk sten, formet af Niels Skovgaard. Begge disse kunstnere havde deres hjem i ejendommen »Carlsberg« ved Københavnsvej.

Et gravsted, der ikke sløjfes så lang tid, kirkegården består, rummer de tre omkomne brandmænd ved slotsbranden i 1859. Tre sten er placeret på graven, og på den midterste kan læses, at de omkomne var tømrersvend Jørgen Madsen samt murersvendene Lars Olsen og Ole Jacobsen.

Gravstedet er særpræget ved, at udsmykningen er værktøj, der repræsenterer de tre mænds daglige arbej-

de. Med årene var gravstedet blevet helt tilgroet og værktøjet delvis forvitret af rust. Men en af kirkegårdsinspektør Blombergs sidste handlinger, før han gik på pension, var at sørge for istandsættelse af gravstedets sten og værktøj.

Kirkegårdens ældste be-

varede gravsted er rektor Bendt Bendtsens.

Denne skolemand var født i 1763 og blev Frederiksborg lærde Skoles leder fra 1789 til 1830. Endnu tales om denne rektors fremragende menneskelige egenskaber og store betydning for hans skole. Bendt Bendtsen døde i december 1830 og begravdes to dage før jul på den nye kirkegård i Hillerød. På graven rejste taknemlige elever stenen, som endnu står der, og Statsskolen sørger for betaling og vedligeholdelse af dette gravsted.

For år tilbage besluttede byrådet, at kirkegården skulle sløjfes år 2025, og at ingen begravelse måtte foretages efter år 2000. Dette medførte en tilbageholdenhed i spørgsmålet om begravelser dette sted, men senere er vedtagelsen omgjort, og området skal bevares som kirkegård og grønt område i bysamfundet. Der ses da også en nyskabt interesse for benyttelse af den gamle og smukke kirkegård.

Rektor Bendt Bendtsens gravsted er kirkegårdens ældst bevarede.

Stenen kom 10 år efter

Hillerød markerede genforeningen på 10-årsdagen med afsløringen af et mindesmærke – en sten fra byens undergrund

Genforeningsstenen ved præstegårdshjørnet er i dag næppe i stand til at påkalde hjertebanken og eftertanke hos ret mange. De mest trofaste mod genforeningsdagen er formodentlig gamle sønderjyder, som "vendte hjem", da der ved afstemning blev fastlagt en ny grænse mellem Tyskland og Danmark.

Genforeningen fandt officielt sted den 15. juni 1920, og på 10-årsdagen af denne

mærkedag fik Hillerød sin genforeningssten. På 50-årsdagen for stenens rejsning – i 1980 – var det en naturlig opgave for den lokale sønderjyske forening at markere en sådan dag, men det skete ikke. I dag eksisterer foreningen faktisk kun af navn. Tidligere var den livskraftig, og den samlede på genforeningsdagen sine medlemmer til møde og festligt samvær, hvor dagen og dens betyd-

ning blev understreget.

Grundlaget for det tidligere dansk-tyske forhold kan også siges at være smuldret en kende i årene efter seneste krig. Begge lande er kommet i samme EF-båd og har mere brug for samarbejdet end uvenskab, og grænsekampen er ikke,

hvad den var. Faktisk eksisterer den ikke. Naboforholdet ved grænsen er blevet afspændt, og danskheden syd for grænsen står stærkt. Den kan heller ikke for alvor beklage sig over tyske myndigheders holdning til danske skoler, institutioner m.m.

Men i årene lige efter genforeningen måtte råde glæde i den ene lejr i Sønderjylland – den danske – og bitterhed hos den tabende modpart. Da var der for alvor tale om både økonomisk og kulturel grænsekamp, men glæden i Danmark over det genvundne land fandt udtryk i rejsning af mange mindesmærker for genforeningen. Nogle blev store og kostbare. Andre mere

Genforeningsstenen stod oprindelig på hjørnet af Hostrupsvej og Sdr. Banevej. Her ses den foran Hostrupshus, som var under opførelse, da billedet blev taget af Olaf Staunstrup.

prunkløse. Hillerød sluttede sig til det sidstnævnte. Det blev en stor sten på linje med, hvad en række andre købstæder og sogne havde rejst.

Den 15. juni 1930 var en festdag i Hillerød. Da samledes en stor skare mennesker omkring stenen, der havde fået sin plads på hjørnet af Søndre Banevej og Hostrupsvej. Sønderjyske foreninger, soldaterforeninger, forsvarsbrødrene, M. Mørks Skole og Frederiksborg Statsskole mødte med faner, og den fungerende borgmester, redaktør Laurids Hansen, holdt afsløringstalen, hvori han bl.a. sagde: – I de store, løfterige dage for 10 år siden, da Nordens grænse atter rettedes mod syd, blev rundt om i landet rejst monumenter til minde om vore fraskilte folkefælles genforening med det gamle land. Vi havde ikke dengang i Hillerød en plads, som var egnet, men nu står stenen der, hvor flere veje mødes, og den skulle gerne ved sin tilstedeværelse og indskrift udfylde samme smukke opgave som genforeningssten andre steder i landet.

Redaktør Hansen havde selv formet det, der stod på stenen. På dens ene side afslørede dette vers i fire linjer:

I Mindet om Danmarks
Lykke-Aar
da Grænsen flyttedes, Ste-
nen staar
taler til Slægter, til Kvinde
og Mand
om Glæden, vi fik med det
genvundne land.

På den modsatte side af stenen, der var fundet i Hillerøds undergrund, kunne læses:

»Stenen indviedes 15. juni 1930 til minde om genforeningen 1920«. Efter afsløringen af stenen formedes en procession, der tog sig festligt ud med de mange faner og deltagere. Målet var Slotspavillionens mødeplads, hvor der blev talt af Grænseforeningens formand, redaktør H. P. Hansen, som pegede på, at 15. juni havde tre facetter. Dels

Genforeningsstenen som den tager sig ud i dag, foran præstegårdshaven.

var den Valdemarsdagen, der kredsede om et stort, dansk fortidsminde, og dels var den Dannebrogsdagen. Den tredje var genforeningsdagen.

Folketingsmændene Niels Andreasen og Jørgen Jørgensen understregede i deres taler, at ved afstemningen blev fastlagt den eneste holdbare grænse.

Mødets sidste taler, formand Høy, Jægerspris, glædede sig over, at også Hillerød havde rejst en sten til minde om en af de største

begivenheder i Danmarks historie.

Sønderjysk Foreningsformand, oberstløjtnant, kantor Mørch, kunne derefter invitere til dagens sidste arrangement – kaffebordet, som er det faste indslag i rigtig sønderjysk samvær.

Udviklingen – særlig trafikken – har medført flytning af byens genforeningssten. Den måtte affinde sig med et nyt hjemsted ved

præstegården, og i striden om Hostrupstenens fremtidige plads har der på et tidspunkt været antydning endnu en flytning af genforeningsstenen, så Hostrups sten kunne overtage dennes plads, men det ser nu ikke ud til at blive til noget.

Om genforeningsstenens genforening med sit første stæsted vil der dog, uanset alle flytninger af mindsten i Hillerød, aldrig blive tale!

Hvidtøl til hverdagstørsten

Fra Ndr. Banevej kørte vogne ud med »ottinger«, »fjerdinger« og »halvtønder«

Efter en pause på mange år er ølsalget genoptaget i ejendommen Ndr. Banevej 4, men øllet, der udskænkedes i værtshuset »Oklahoma«, er overvejende stærkere end det, der udgik fra Chr. E. Larsens ølhandel. Hans depot fra De Forenede Bryggerier holdt sig til de svage ølsorter, og medens salget af mørkt hvidtøl i dag er bagatellisk, var det i den gamle ølhandels tid hvidtøllet – inogengradogsåskibsøllet – der slukkede hverdagstørsten. Til dette formål

var bajerskøllet også for dyrt. Så var det billigere at lade hvidtøllet blive fulgt på vej af en snaps eller to.

Som så mange andre byboere kom Chr. E. Larsen til byen fra landet. Både han og hustruen var fra Sigerslev-øster, og i Hillerød slog Chr. E. Larsen sig ned som værts-husholder. Bogstavelig talt ned!

Hans datter, fru Anna Kjølnér, har fortalt: – Jeg er født i Willerups kælder! Dette kan nok behøve en forklaring, for kælderen var

ikke i den senere så kendte Willerup-ejendom på hjørnet af Slotsgade og Frederiksgade. Byens ældste Willerup-ejendom er Torvet nr. 9, hvor Den Danske Bank nu har til huse. Her havde Chr. E. Larsen en af de mange kælderbeværtninger i byen. I det nære naboskab var også kælderværtshuse un-

der både »Postgården« og »Kronprinsen«. Som Torvet nr. 9 tager sig ud i dag, synes den ikke at eje en kælder, men muligvis har der dengang været lidt højere til kælderloftet. I hvert fald blev datteren Anna født i »Willerups kælder« år 1889, men forældrene flyttede med jævne mellemrum, og nåede at have værtshus både i Helsingørsgade 40 og i den Helsingørsgadeejendom, hvor Valka Radio har indrettet sig, inden de i 1894 overtog en gammel ølhandel på Ndr. Banevej. I Helsingørsgade 40 var foruden værtshuset også slagterbutik og købmandsforretning. Købmanden var Jørgen Andersen, som også i nogle år havde den store købmandsgård i Helsingørsgade – den,

»Ølhuset«, Ndr. Banevej 4 i århundredets begyndelse. De to piger bag enspændervognen er to Helga'er. Den ene datter af huset, Helga Larsen, og den anden er Helga Petersen, som i mange år fik sit virke på kommunekontoret i Fredensborg.

købmand H. F. Thomsen videreførte. Jørgen Andersen blev senere bonde i Auderød.

Ølhandelen i Ndr. Banevej 4 foregik både med salg på stedet og ved udkørsel. Fra ejendommen kørte et enspænderkøretøj ud til bykunderne, medens en større vogn, forspændt med to heste, kørte landturene – ikke med øl i flasker og kasser, men i træankre. Det var »ottinger« og »fjerdinger«, indeholdende henholdsvis ca. 15 og 30 pottes øl. I mange år var det den stovte Jens Hansen i Østergade, der kørte på landet med øl.

Vognens lad havde skrå sider, så ankrene kunne stables skråt indefter, og i kæder under vognen dingled andre ølankre. Ude hos kunderne blev de tømte ankretaget med tilbage og de nye skulle have tappehanen banket ind og slået hul i spunsproppen, så ankret fik fornøden luft. Ellers vægrede øllet sig ved at løbe ud af hanen.

Halvtønder var der også. De blev aftaget af bl.a. Arbejdsanstalten – Skansgården – og den kunne bruge fire-fem sådanne tønder om ugen. Øllet kom med banevogn til Hillerød, og der var også store tønder øl, som skulle aftappes hjemme i depotet. Her rensede man

selv flasker, og så blev hvidtøl aftappet i tre forskellige kvaliteter, til 8, 9 og 10 øre for helflasken. I butikken blev foruden det hjemmetappede også solgt øl, der kom på flasker fra bryggeriet. Det var sorter som dobbeltøl, maltøl og en alkoholsvag drik med navnet Krone-Pilsner.

Det var dog ikke anderledes, end at der også var stærkere varer i huset – blot ikke til salg i butikken, men gerne til beskænkning af gode venner.

Det var der intet ulovligt i, fordi Chr. E. Larsen havde bevaret sin beværterbevilling. Mange sommerdage kom tre afbyenshåndværkermestre for at få en rigtig bajer sammen med ølhandleren. Det foregik i ejendommens lysthus, og de tre, som indfandt sig til den daglige hyggestund, var brolægger Andersen, blikkenslager Skogstad og en tømmermester, der kaldtes Stille-Petersen. Noget i hans væsen har nok bidraget dertil. Han havde værksted ved Sdr. Banevej, hvor tømmermester Chr. Olsen blev hans efterfølger.

Godtnok stod tiden ikke stille i Hillerød ved århundredskiftet, men den gik dog langsomt, og der var tid til, i det mindste for selvstændigt folk, at bevilge sig en god,

Et senere foto af samme ejendom, hvor der er sket forskellige ombygninger. Depotet er på dette tidspunkt overtaget af C. O. Frederiksen. Det skete i 1930.

lang ølpause. Stille-Petersen var forøvrigt ungkarl, og når han blev spurgt, hvorfor han ikke fik sig en kone – hans far havde da haft en sådan – bemærkede Stille-Petersen stilfærdigt:

– Det kan du da nok forstå. Han fik jo min mor. Jeg skal ikke have en helt fremmed!

Ved vintertid blev skåret is i Teglgårdssøen, til nedkøling af øllet ved sommertid. I den ene ende af huset var indrettet en »iskule«, men det påfund var ikke særlig genialt. Det bevirkede, at hele huset måtte trækkes med fugt, og en dag blev iskulen afskaffet, hvorefter butikken fik et stort isskab. Det forsynedes med isblokke fra Krystalisværket i hovedstaden, og nu kunne sælges is til private samt diverse virksomheder, bl.a. apoteket, samtidig med, at øllet i skabet fik en god kølig temperatur. På ishusest plads lod ølhandleren opføre en tilbygning i to etager.

Det var ikke hver dag, ølhandleren kunne være hjemme og passe geschæften. Han havde fået et bierhverv som kontorbestyrer i Bondestandens Sparekasses afdeling i Hillerød, og det pas-

sede han i 35 år. Ølhandlerens fravær betød, at hans kone fik mere end nok at se til. Hun måtte passe forretningen i stort som i småt, og desuden var der seks børn at holde styr på.

I 1930 overtog C. O. Frederiksen ølhandelen, som han flyttede til sin villa Helsingørsgade 45. Det varede ved til 1942, da den blev afhændet til det lokale Tuborg-depot. Chr. E. Larsen købte villaen Langesvej 10, og han døde i 1940 i en alder af 77 år. Fru Larsen overlevede sin mand i adskillige år, men nåede også en så pæn alder som 92 år.

Der er kredset mest om hvidtøllet i denne artikel, men hvidtøl er ikke, hvad det har været – i det mindste ikke salgsmæssigt. Tilsyneladende er det ikke muligt i dag at finde en helflaske hvidtøl i butikkerne. Der er bare nogle halve.

Hvorfor kaldes det hvidtøl forresten? Med hvid farve har det temmelig sortladne øl intet at skaffe. Det siges også at skyldes en sproglig misforståelse. Hvidtøl brygges på hvede – på tysk Weizen – og deraf det »misfarvede« navn!

Det hårde savværksarbejde

Ejeren af Hillerød Savværk var både formand og kasserer i arbejdersygekassen, men det gode samarbejde endte i en strejke, da arbejderne oprettede en fagforening

Nordbanen kom til Hillerød i 1864 og skabte muligheder for, at der også i denne by kunne opbygges industrielle virksomheder. Mellem de første, som placerede sig, var et savværk. Tre år efter, at banen nåede hertil, var Hillerød Savværk en kendsgerning.

En forudsætning for træindustri var naturligvis råvaren, men træ fandtes i mængder i de nordsjællandske skove. En anden forudsætning var drivkraften, men dampmaskinen havde allerede længe været anvendt i industrien, og i det nye savværk trak den maskinsave af forskellige ka-

tegorier. Savværket, som var anlagt af en kaptajn Petersen, udviklede sig til at blive en stor arbejdsplads. Det skar tømmer, brædder, tagspån og brænde, og fik desuden en afdeling for fabrikation af pakkasser, ligesom det havde fræsere til at fabrikere træuld.

Dets område strakte sig efterhånden vidt på begge sider af Københavnsvej, og savværket husede en stor stab af hårdt arbejdende, og dårligt lønnede, arbejdere. I 1888 var daglønnen således 1,33 kr. og arbejdstiden fra kl. 5 morgen til 7 aften. I det samme år kostede et rugbrød 70 øre, og det var al-

mindeligt, at familier med mange børn måtte søge hjælp fra det offentlige, selv om familiefaderen havde arbejde året rundt.

Forøvrigt var daglønnen højere i sommerhalvåret end i vintertiden. Når man kom til april forkyndte savværksejeren: – Nu begynder vi med den store dagløn. Det gav 17 øre mere om dagen, men til gengæld forlængedes arbejdstiden.

I 1896 var daglønnen dog kommet op i 1,82 kr., men der vankede intet for overarbejdet, som de ansatte periodevis måtte affinde sig med et par timer daglig. Til gengæld kunne tjenes lidt ekstra på søndage, hvor arbejderne havde lejlighed til

at stable træ på akkord. For adskillige var en sådan anvendelse af søndagen nødvendig for at holde sulten fra dørene, men tid til at dyrke familielivet, eller interesser i det hele taget, kunne der ikke blive under disse forhold.

I halvfjerdserne fik Hillerød Savværk en ny indehaver. Det var savværksejer Dahl, og – måske som et plaster på såret i henseende til de sløje lønninger – arrangerede han hver sommer en vældig havefest for de ansatte. Disse fik alt, hvad de orkede at spise og drikke. Når folkene gav udtryk for deres tilfredshed med festen og gav Dahl et hurra, blev han yderligere gavmild. Han halede 25 kr. frem af tegnebogen og råbte: – Siden, I er så flinke, giver jeg disse penge til jeres sygekasse!

Hvorefter han stak de 25 kr. i en anden af sine lommer. Han var nemlig både formand og kasserer for sygekassen!

Savværksejerens godgørenhed mod sygekassen ophørte dog, da arbejderne fik stiftet en fagforening i 1896. Den etablerede hurtigt derefter en strejke på Hillerød Savværk. Arbejderne havde betalt 10 øre ugentlig til sygekassen, men savværksejeren mente muligvis, at han kunne kompensere noget af sit tab på strejken ved at beslaglægge sygekassens midler.

Efter strejken ophørte sygekassen med at fungere, og ingen fik noget at vide om, hvor dens midler blev af. Til gengæld medførte strejken, at daglønnen blev hævet med 50 øre til 2,32 kr. for en arbejdsdag på 10 timer.

I det nævnte år 1888 kan ses i skattelisten, som var godt læsestof i aviserne, at savværksejer Dahl skatteansattes af en indtægt på 14.000 kr. Det er den næsthøjeste i Hillerød og overgås kun af fabriksejer P. Nielsen (senere Nordsten), hvis indtægt var ansat til 20.000 kr. dette år.

I århundredets slutning trådte en ny ejer til. Det var

Det første Hillerød Savværk, som kaptajn Petersen oprettede i 1867.

Medarbejderne samlet til fotografering.

direktør Kornerup, og i det meste af hans tid var Hillerød Savværk stadig en af byens store arbejdspladser. I de seneste år af Kornerup-perioden var savværket omdannet til aktieselskab, og i krigens år blev det solgt til firmaet Pletner Davidsen. Med dette forsvandt det træindustrielle fra Københavnsvej, idet Bohnstedt-Petersen i 1958 købte virksomheden og indrettede bil-samlefabrik her.

Også andet træ end det, der skulle bearbejdes på savværket, er gået tabt hen ad Københavnsvejen. Fra Nordbanebroen til Præstevang var den kongelige indkørsel til Hillerød kantet af Lindealleen, som blev plantet omkring 1720, og hvoraf kun træerne fra Tikanten til Batzkes Bakke stadig er bevaret i nedskåret, omend ganske pyntelig stand.

Også Savværkshulen er forsvundet. Gennem denne førtes den forenede Skansevej-Jespervej frem til Københavnsvej, men ingen begræd denne vejstrækning nedlægges. Med en ny bro

over banen fik man skabt en mere bekvem forbindelse til byen for begge veje, og en omvej forsvandt.

Overdrevets skoleungdom – specielt Jespervejs – kendte heller ikke alverden til omvejen. Drengene der-

fra var ikke i tvivl om, at den korteste vej mellem to punkter var den lige linie – og en

sådan gik den – naturligvis forbudte – lige vej over banelinien og frem til Tikanten.

Savværksarbejdet var hårdt – og det var småt med hjælpemidlerne.

Markedsgøgl og -vrøvl

Gøglet var ved at fortrænge handelslivet på markederne

Når der skal berettes om det gamle Hillerød kommer man ikke uden om at skulle fortælle om livet i byen når man havde markeder.

Markederne i maj og november er en gammel foreteelse i byen, men på den anden side har de været ved så længe, at man på ingen måde behøver at være gammel i alder for at havde oplevet disse brogede og larmende begivenheder.

Oprindelsen må søges i de krammarkeder, der afvikledes visse af årets dage rundt om i købstæderne, og hvor udenbys håndværkere og handlende havde tilladelse til at komme og falbyde deres varer uanset læbælte

og laugsrestriktioner.

Markederne blev tilrettelagt af en gammel forening, hvis protokol fortalte om markeder i Hillerød fra slutningen af 1700-tallet.

En tid før novembermarkedet holdt markedsforeningen generalforsamling, hvor der toges stilling til ansøgningerne om studepladser. Markedsforeningen ejede selv en række telte, som blev stillet op på Torvet. Her kunne byens egne forretningsfolk leje sig ind for små penge. I mange år benyttede en del handlende sig af denne mulighed for at tjene en ekstra skilling på dage, hvor der var ekstraordinært mange folk i byen,

men der kom nye tider, og efterhånden kunne det ikke betale sig for markedsforeningen at stille teltene op. Resterne af de gamle telte blev lagt op på Borgerstiftelsens loft, og der ligger de måske endnu.

Fra år til år blev der også mindre handel og mere gøgl. Den regulære handel, som i de seneste år knyttede sig til novembermarkedet, omfattede til sidst stort set kun grøntsager.

De nye tider betød dog ikke, at handelsstanden i Hillerød betragtede markedsdagene med ligegyldighed. Til 1. maj og 1. november var knyttet landbrugets skiftedage, og selv om det ikke var store summer, de unge fra landet havde på lommen, var de penge også værd at få i kassen. Måske var det meste af sommerlønnen også taget ud som forskud, men selv for lidt var det muligt at få meget. Hos Harder gik man ind og blev ekviperet fra top til tå for en halvtredser for et halvt hundrede år siden.

Ved århundredskiftet var gøglet godt på vej til at fortrænge handelslivet fra markedet. Badutspringere, stærke damer og tryllekunstnere konkurrerede om publikums gunst, samt skillinger, med karruseller og luftgynger. Små karruseller, som fungerede ved menne-

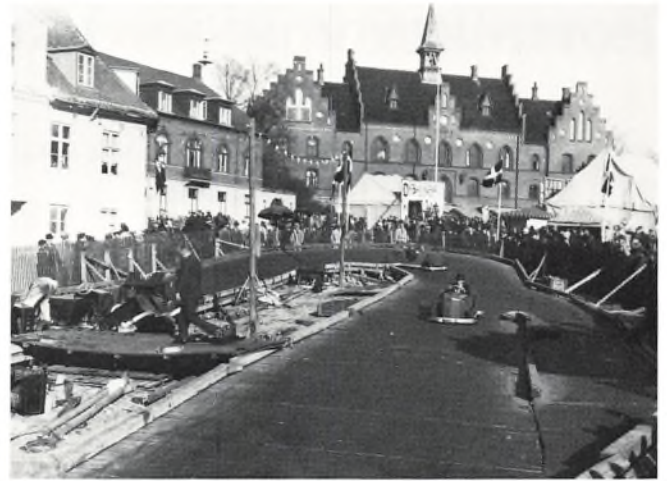
Der var tæt pakket af mennesker på Torvet, når der holdtes marked i maj og november, og som H. Tegners illustration viser det, var der både optræden og salgsboder i skøn forening. Tegningen er antagelig fra 1911 eller 1912. Ejendommen i baggrunden til venstre er Hotel Kjøbenhavn.

Efter besættelsen gik Hillerøds gøgler-markeder i sig selv.

Datidens radiobiler krævede megen plads på Torvet.

skelig trækraft, blev med tiden udkonkurreret af flotte svingkarruseller og radiobiler, men Gyng-Jensens selvbyggede luftgyng fra Bakkegade holdt stadig ud.

Professor Labri var en af markedets populæreste gøglerere. Oprindelig lappeskommager, men der var gøglerblodi hans årer, og i mange år kunne han uden videre betragtes som gøglerens konge. Hans snakkesalighed blev kun overgået af hans fingerfærdighed, men det var ellers ikke tryllekunst på verdensplan, »professoren« demonstrerede. Hans kunstner hævdede sig ikke meget over det jævne plan, men folk forlangte heller ikke alverden for tiøren. Det var i reglen noget med at trække penge ud af ører og næse på en tilfældig publikummer. En dag var byens arrestforvarer kommet ind i teltet til professor Labri.

– Kommer nogen i pengeforlegenhed, skal De bare trække denne herre i næsen – det var arrestforvareren – og ham kan De hale ligeså mange tokroner ud af, som De vil!

Labri viste, hvordan det skulle gøres, men ingen anden vovede at trække arrestforvareren i næsetippen. De fleste var klar over, hvem han var.

Det var ikke alle Vorherres bedste børn, markedsfolket omfattede, men markedsudvalget og politiet

søgte efter bedste evne at holde justits. Folk skulle ikke udsættes for fup og optrækkeri – og specielt ikke børnene. Overbetjent Jandrup var i mellemkrigsårene en nidkær vogter af dette synspunkt. Øvrigheden i hans skikkelse havde således et godt øje til en markedsbod, som blandt andet solgte en lykkepose for 25 øre. Indholdet skuffede i høj grad børnene, der brugte en dyrebar mønt på posen. Jandrup gav så en lille pige 25 øre til køb af en pose. Indholdet blev overladt til to af markedsforeningens ledere, urmagerne Kern Hansen og Eriksen Køie. De vurderede indholdets værdi til tre øre – og så

blev den handel med lykkeposer stoppet.

Endnu værre gik det for en person, der lokkede med ringspil og flotte gevinster i sølvtøj. Der var bare aldrig nogen, som fik ringene over kostbarhederne, men så kom en ung mand til. – Kan jeg købe tre ringe?

– Det kan De godt!

– Men jeg vil selv gå ind og lægge ringene over de ting, jeg ønsker mig.

– Det får De ikke lov til.

– Men jeg gør det alligevel, fastslog den unge mand. Han gik ind i teltet, og det viste sig naturligvis, at ingen af ringene kunne

komme ned over de dyre ting.

Den unge mand var repræsentant for øvrigheden, og så blev ringspilsmanden dømt til at pakke sammen og forsvinde.

Markederne kunne ikke rigtig overleve den seneste krig og besættelse, men selv om ikke de onde år var kommet, er det tvivlsomt, om disse foreteelser kunne leve videre. Punktum for markederne blev alle dage sat med livlige baller på byens hoteller.

Men nu er både det ene og det andet bal forbi!

Torvehandlerforeningen holder stadig november-marked, omend i et noget andet omfang.

Fortolkeren af jordens poesi

Gotfred Rump var første danske maler, der gik ud i naturen og skildrede den på stedet

Han var den første af 1800-tallets store danske landskabsmalere, der med lærred og farver gik ud i naturen for at skildre den på stedet.

Det almindelige var, at kunstneren formede sine skitser og derefter gik hjem til atelieret og malede billedet.

25. maj 1980 var det 100 år siden, denne helhjertede skildrer af dansk natur døde i Hillerød, hvor han også var født. Han hviler under den gamle kirkegårds største træ, en vældig bøg, og under en sten, der viser hans ansigt i et portrætrelief.

Af sin samtid var Gotfred Rump en højt beundret kunstner. I dag huskes han næppe af mange.

Forældrene, glarmester Carl David Rump og hustru, havde også en anden søn, der blev en kendt dansker. Det var Nicolai Reiner Rump, en af Højres saglige kræfter, og han sluttede sin politiske karriere som justitsminister i årene 1896-99.

Gotfred Rump, der kom til verden i 1816, var 18 år ældre end broderen Nicolai. Han viste store evner for maleriet, og som 20-årig udstillede han dels portrætter

og dels historiske og religiøse billeder. Ved siden af malede han scenerier fra almuens liv på landet, og et sådant billede »Danske Bønder vande Kreaturer« fra 1838 blev købt til den kongelige malerisamling, der i de følgende år erhvervede andre af Gotfred Rumps billeder.

Malerisamlingen overgik til Statens Museum for Kunst, da dette var fuldført i slutningen af halvfemserne. Ingen af Rumps billeder er dog udstillet i dag. To af dem findes i magasinerne, medens de øvrige er deponeret til udsmykning rundt om i offentlige bygninger. Billedet af de kreaturvandende bønder findes dog på Frederiksberg Slot.

I 1842 malede Gotfred Rump endnu et religiøst motiv. Det var altertavlen »Fremstillingen i Templet«, der blev købt af kongen og givet til kirken i Grønholt.

Få år senere kom et vendepunkt i Gotfred Rumps kunstneriske tilværelse. Hans barndomsomgivelser, de frederiksborgske skoves kølige skygger og livlige friskhed, vakte hans kærlighed til landskabet, og med billedet »Udsigt over Funkevang og Hestehaven ved Frederiksberg« indledtes rækken af Gotfred Rumps skildringer af dansk natur.

Som oftest søgte han at tolke naturens dybe, stille fred uden at lade den forstyrre af menneskers eller dyrs nærværelse, men i billedet fra 1848 af »Tørvemose på Overdrevet på Frederiksberg« ses dog piger, der arbejder i mosen, og en bonde, som læsser tørv.

»Tørvemosen« er et af de to malerier, der befinder sig i Kunstmuseets kælder, og visse partier i det ca. en gang halvanden meter store maleri er krakeleret. Rump anvendte ikke altid holdbare farver, og med tiden er nogle af hans billeder også mørknet.

»Et parti fra Himmelbjerg« – det eneste han udstillede i krigsåret 1849 – vakte så stor opmærksomhed, at udstillingsmedaljen blev givet til ham.

Det var en stor hæder, idet ingen af Akademiets mindre udmærkelser, der plejede at gå forud for medaljen, tidligere var tilkendt ham.

To år senere fik han den neuhausenske præmie for maleriet »Tidlig formiddag i Skoven – motiv fra Præstevangen ved Frederiksberg«. Også dette billede fandt vej til den kongelige malerisamling, som købte det for 400 rigsdaler. Den beskudne betaling opvejedes dog af præmien på 3000 rigsdaler – en betydelig sum omkring 1850.

I juni 1880, umiddelbart efter Gotfred Rumps død, skrev kunsthistorikeren Philip Weilbach i »Illustreret Tidende« en mindeartikel, der især kredede om kunstnerens forhold til hjemegnen. Heri siges således:

– Hele det indtryk, som Rump gennem sin ungdom og manddom havde modtaget af de frederiksborgske skove duftende, viftende, åndende, drømmende, åndedræt og øje, sjæl og sind lige forfriskende stolte og frodige herlighed, fandt vej til hans pensel.

I billeder med levende sommergrønne bøgetræer, mellem hvis bladhang man næppe øjner et lille stykke himmel i det fjerne, fejrede han, om man så tør sige, en sådan løvsals-højtid, at den gav genklang i alle beskueres hjerter, vandt ham navn som den danske løvsalsmaler og vendte tilbage i hans senere kunstnervirksomhed. Det er i fuldeste forstand jordens poesi, Rump søger at tolke. Selv hvor han hvælver en him-

På en to meter høj gravsten ses Gotfred Rumps portræt i et bronzere-lief. Teksten under stenen er: »Christian Gotfred Rump. Født i Hillerød den 8. december 1816. Død i Hillerød den 25. maj 1880. Fremad Opad Hjemad«. Nederst på gravmindet er formet en palet med pensler. Gotfred Rump er begravet på kirkegården ved Østergade.

mel over sin jord, fængsler denne ham mere end luft og skyer.

Et landskab uden himmel! Tanken studser ved det. Men det synes, som om den idé har fristet Rump. Han kommer til den, og i et stort billede, den kongelige malerisamling købte på udstillingen i 1854, fremtræder den i sin fuldeste kraft. Han delte sig i disse år mellem Frederiksborg og Jylland.

Snart færdedes han på heden i nærheden af Silkeborg, snart tyede han nordpå til Vendsyssel. I skovene der fandt han motiver som ved barndomshjemmet, men ligesom i større stil.

Fra rejser til Italien, Norge og Sverige kom Rump hjem med billeder. I 1854 var han i Blekinge, og et af de malerier, der formedes i denne svenske landsdel, »Udsigt over Skærngaarden i Blekinge«, blev købt til den kongelige malerisamling. I billedet er der masser af luft.

En stor himmel med optårnede klodeskyer er ved at dominere det.

Alligevel er det jorden, selve jordsmonnet, der har fængslet ham mest. Den nøgne stengrund, der stikker frem mellem græs og spredte træer, er gengivet fortrinligt.

Der findes adskillige andre billeder fra Gotfred Rumps hånd end Kunstmuseets. I 1864 skildrede han således i store billeder »De fire årstider« efter bestilling fra grev Moltke på Bregentved. Det var billeder, der kaldte på så stor opmærksomhed, at Rump måtte imødekomme ønsker fra flere andre om fire sådanne sammenhængende billeder.

En række af Gotfred Rumps billeder er i privat eje, og medlemmer af Rump-slægten har en del af disse.

De to tilbageværende billeder i Kunstmuseet er det

»Tørvemose på Overdrevet på Frederiksborg«. Dette maleri fra 1848 er karakteristisk ved, at det viser mennesker i arbejde. I dag vil det være svært at stedfæste dette parti, men strukturen kunne tyde på, at det skal søges omkring Egedam. Som oftest søgte Rump at tolke naturens dybde, stille fred uden at lade sig forstyrre af menneskers eller dyrs nærværelse, og nærværende billede må derfor siges at være en undtagelse herfra, hvor kvinder arbejder i mosen, og en bonde er ved at læsse tørv. Billedet befinder sig på Statens Museum for Kunst – i et kælder magasin.

før omtalte af Overdrevet ved Frederiksborg og et fra Italien, »Parti fra Ariccia«, malet i 1860.

Skærgårdsbilledet fra Elleholm (1854) og »Udsigt til Vesterskov ved Mariager« (1869) er ophængt i Østre Landsret, medens de kreaturvandende bønder som nævnt befinder sig i kongelige omgivelser på Fredensborg.

Billedet, der skaffede Gotfred Rump den neuhausenske præmie, kan ses i Folketinget, og »Skyggefuldt sted i Hestehaven« (1860) er udlånt til Kastellet. »Et skovparti ved Frederiksborg« er deponeret i Arvebiologisk Institut på Tagensvej i ho-

vedstaden, medens »Aaen ved Sæbygaard, Vendsyssel« er hos Materialkontoret, Holmens Kanal. Et af de allersidste billeder, Rump malede i sit dødsår 1880, »Tilfrosset Aa i en Have«, befinder sig i undervisningsministeriet.

Ved besøg i disse deponeringssteder vil det nok være muligt at se de nævnte billeder. Det ligger i den henseende noget tungere med »En Skovbæk, Løvfaldstid, Frederiksborg, Præstevangen«. Det er et billede, der ikke kan beskues før efter en længere rejse. Det hænger i den danske Moskva-legation.

Pioner i motoriseringen

Hans Schultz fik Hillerøds første bil, men havde mere held med sine cykler og motorcykler

Mange dygtige og ansete håndværkere har haft deres virkefelt i Hillerød. Nogle har sat sig et eftermæle i bygninger fra en tid, hvor der var råd til at interessere sig for både kvalitet i det indre og pynt i det ydre. I den henseende har byggefagenes håndværkere haft et fortrin.

Men også andre håndværkere skabte ting af varig værdi. Blot er det ikke givet, at der lægges mærke til det. Hvem tænker således på de »Frederiksborg«-cykler, Hans Schultz producerede i Hillerød i vort århundredes begyndelse, og dog skal der nok være nogle stykker, som stadig er køreklare. En kan findes hos et oldebarn af Schultz og det vides, at en anden, som en mand i Hillerød kørte på i tre snese år,

skiftede ejer for ikke lang tid siden.

Mange af slagsen kan der dog ikke være tale om. »Frederiksborg«-cyklen var håndarbejde, og produktionen blev af overskueligt omfang. Tilmed beskæftigede Hans Schultz sig også med andet end at bygge cykler.

I et halvt hundrede år havde Hans Schultz et virke som cykelhandler og cykelsmed m.m. Smed var han af profession – tilmed grovsmed – men med årene blev det overvejende de klejnere ting og sager i smedefaget, hans ferme hænder beskæftigede sig med.

Hans Christian Schultz var han døbt, men om sin herkomst talte han aldrig. Måske vidste han heller intet om den. Som ganske lille blev han plejesøn hos fami-

lien Køhl i Helsingørgade, og her voksede han op som søn i huset. Mange kaldte ham da også Hans Køhl.

Familiefaderen var postbud Niels Peter Køhl, og hans kone, Ingeborg, var jordemoder. De havde en søn, Waldemar Køhl, der i 1880 var 24 år og, som faderen, var postbud. På det tidspunkt var Hans Schultz 12 år.

Da Hans Schultz havde fået svendebrev som grovsmed, gik han på valsen. Han travede gennem Tyskland, Schweiz og Frankrig og arbejdede flere steder undervejs. Efter nogle år som vandrende svend kom han hjem til Hillerød og fik arbejde på vognfabrikken ved Ndr. Banevej. Han lagde i årene på fabrikken grunden til sin senere tilværelse som selvstændig håndværksmester. Det skete ved, at han hver uge af sin løn lagde to kroner i en bordskuffe, og i slutningen af halvfemserne

var der kapital nok til, at han af sine plejeførelæders arvinger kunne erhverve den lille ejendom Helsingørgade 25.

Cyklen var da på daværende tidspunkt ved at blive populær som befordringsmiddel. Væltepeteren med det store forhjul og lille baghjul var afløst af den mere handy model med to lige store hjul, og Hans Schultz øjnene de muligheder, der kunne ligge i at beskæftige sig med en cykelvirksomhed. Han byggede sine cykler, men solgte også andre mærker. Salget af en cykel var nu ingen dagligdags begivenhed. En sådan kostede 135 kr., og det svarede til, at en arbejder skulle slide i en halv snese uger, før pengene til cyklen var hjemme. Den blev ikke blot et befordringsmiddel, men også et statussymbol.

Hans Schultz' interesser kom hurtigt til at kredse også om motorcykler. Han var selv i århundredets begyndelse Hillerøds første bilist, men køretøjet var ingen succes. Bilen havde motor med kun én cylinder, og den var alle hestekøretøjers skræk.

Når Schultz så en hestevogn, måtte han standse op og stoppe motoren. Ellers var der risiko for løbskkørsel. Schultz skulle efter overstået møde med hestene, fatte håndsvinget og forsøge at få liv i bilens fåtallige hestekræfter. Det lykkedes ikke hver gang! Bilen blev så afskaffet, og i stedet kom en motorcykel. Den havde han mere held med, men det var også en af de berømte, uopslidelige »Wanderer«.

Det var omkring 1908, Hans Schultz skaffede de to første »Wanderer« til Hillerød. Den første fik murermester Emil Kielberg, og den næste beholdt Schultz selv. En anden Kielberg, cementstøberen, fik også en motorcykel, og adskillige borgere i Hillerød blev ved assistance fra Schultz deltagere i den motoriserede befordring.

Cykelværkstedet udviklede sig til også at blive

Her har forretningens facade fået nyt reklameskilt, hvor der for alvor reklameres med »Wanderer«-motorcyklen.

autoværksted, men i midten af tyverne kom sønnen Emil hjem fra England efter et fem-årigt ophold i dette land. Han fik overdraget værkstedet, som lå i Helsingørsgade, men senere flyttede til Ndr. Banevej. Hans Schultz slap dog ikke arbejdet af den grund. Han var lidt af en tusindkunstner, og der var altid noget, han med sit håndslag og erfaring kunne udføre så godt som nogen anden.

Hans Schultz døde i 1948. Han havde adskillige år forinden mistet sin hustru, men også tidligere mødte han sorg. Det var således et hårdt slag for familien, da den mistede to unge sønner under »Den spanske Syge«. Det var også dødsfald, der satte punktum for Schultz-slægtens virksomhed i Hillerød gennem tre generationer.

– Vi har haft en god far. Han var stor både som håndværker og menneske, siger en datter af Hans Schultz.

– Far gav sig tid til også at lege med os. Han tog tit sine fem drenge med ud i Præstevang på sommersøndage. Forinden havde han af blik lavet små vandmøllejul, og

dem satte de ud ved afløbet fra stibordet ved skovsøen. Det hændte, hjulene var forsvundet næste gang, de kom til Præstevang, men så lavede far bare nogle andre.

Far havde også nogle år motorbådssejladsen på Slotssøen, og vi havde selv båd i søen. Da en af vore både var blevet så gammel, at den ikke var driftssikker mere, blev den brugt til et sankthansbål på søen. Vor nabo, karetmager Nielsen, hjalp os med at forsyne båden med brændbart materiale, og det blev et vældigt

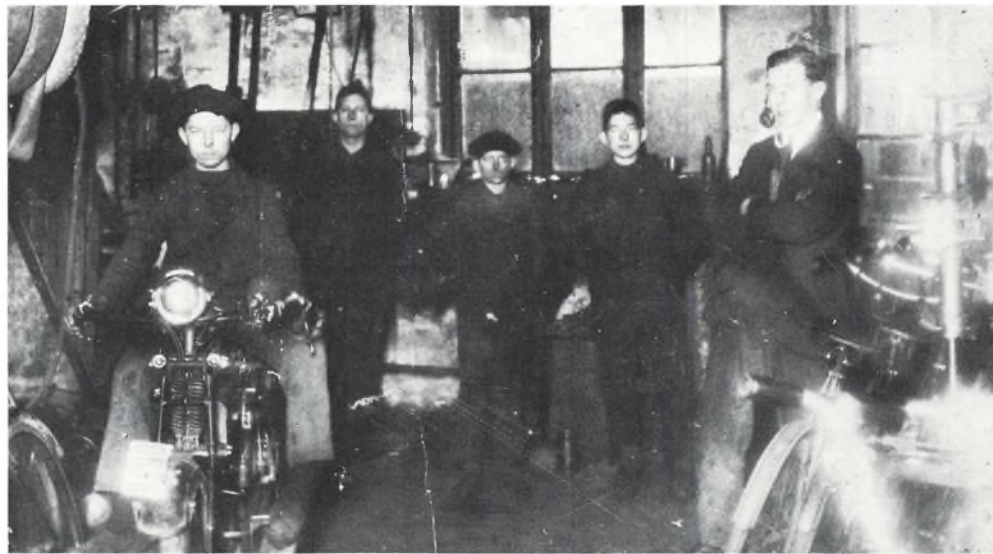
Et foto fra 1908-1910 af Hans Schultz ved siden af en »Wanderer«. Længst til venstre ses Emil, der overtog forretningen i midten af tyverne. Til venstre for Schultz står en af hans lærlinge og til højre for ham ses Carl Nielsen, der selv blev cykelhandler et andet sted i Helsingørsgade, og for øvrigt også Hans Schultz' svigersøn.

bål, som vi nød synet af inde fra karetmagerens nyopførte lysthus ved søbredden, siger Hans Schultz' datter, som følger til:

– Der er gået meget værdifuldt tabt, og det er blandt andet de sankthansaftener,

hvor Slotssøen var det samlende. Jeg tror heller aldrig, der har eksisteret et mere harmonisk naboskab, og venskab, end det, der helt naturligt var mellem familierne Nielsen og Schultz i Helsingørsgade.

Mange mekanikere i Hillerød har haft et godt lærested hos Hans Schultz. Her sidder Johan Arngrimsen på en motorcykel i værkstedet. Billedet er fra 1918.

En lille drengs verden

Fortælling om livet i og omkring »Linden« i tiden efter 1898

Noget er der om, at der sker en ændring i den menneskelige hukommelse, når alderen tager til. Det er ikke det senest oplevede, som står stærkest i mindet. Oftest er det tilværelsen i barndommen, der trænger sig i forgrunden, når der tænkes tilbage i tiden.

Det er givet, at mange mennesker kan fortælle om mangt og meget, som blev oplevet i livets første fase, og de burde nok sætte sig hen og nedskrive minderne fra den tid, »som var før«. De vil da uden videre bidrage til belysning af et tidsbillede.

De gør det blot ikke. I hvert fald ses det kun i sjældne tilfælde!

En af de få, som har gjort det, var cykelhandler Valdemar Bjørneboe. Næsten al

sin tid levede og virkede han i Hillerød, hvor han var forretningsmand i 43 år.

Bjørneboe, som blev født i 1894, fortæller, at det første, han for alvor erindrer, er fra 1898. Da blev han sendt til asylet i Bakkegade, som befandt sig hvor biblioteket nu ligger.

– Når rådhusklokkerne ringede et kvarter i otte om morgenen, gik jeg hjemmefra, og det hændte, at jeg fik en enøre af min mor. Så gik jeg ind hos bager Jensen ved Torvet, og for enøren fik jeg en gammel flødekage. Den tog jeg med op i asylet og spiste kagen til den varme mælk, vi fik hver morgen.

I asylet lærte vi at stave og læse. På væggene hang billeder af alle mulige dyr, som vi fik fortalt om, og jeg

gik i asylet, til jeg var seks år.

Bjørneboe fortæller, at familien boede på første sal i baghuset til Julius Larsens ejendom, Slotsgade 32. Den flyttede senere hen i en lejlighed i »Linden«. Den lå i Byskriverstræde – eller Posen, som den også blev kaldt.

Om »Linden« og dens nærmeste naboer fortæller Bjørneboe: – Vor lejlighed blev senere af H. P. Frederiksen ombygget til en sal for »Linden«. I kælderens under vor lejlighed boede en rullekone. Hun havde også andre gøremål end at passe rullen. Hun solgte således skillingsviser, og de handlede om mangt og meget, som foregik rundt om i landet, særlig om mord og andre forbrydelser. Hun solgte også kriminalblade. Der var to. Det ene hed »Revue« og

det andet »Revüen«. De kostede fire øre.

I kælderens til »Linden«s forhus havde den kendte møbelhandler Kühl en stor forretning. På 1. sal boede ejeren af »Linden«, Peter Jørgensen. Han havde trælastforretning i gården og en lang sidebygning. I gården var en stor grube, hvori der blev læsket kalk, som solgtes til byens murermestre. Han solgte også tækkerør og tækkekæppe. Disse kæppe var så lange, at de blev brugt som fiskestænger. En sådan stang kostede fem øre.

Restorationens indehaver var Mads Petersen, og hans værtshus et populært spisested. På »Linden« udfoldede sig et alsidigt folkeliv. Særlig store dage opstod ved dyrskuerne, sessionen og novembermarkederne. Når der var session, fandt de unge vej til »Linden«, og det var på den tid almindeligt, at man den dag skulle drikke sig fuld.

– Det gjorde de også, fortæller Bjørneboe, og de sloges, så blodet flød. Nede i stalden lå flere af de unge mænd fuldstændig bevidstløse af druk.

I »Linden«s gård var også en mægtig møgkule og en del retirader. Det var ikke morsomt at skulle ind i disse, for rotterne for om benene på én, og der var en frygtelig stank.

Inde i gården var også et snedkerværksted. Det ejedes af snedkermester Jacobsen, som overvejende lavede ligkister. Vi børn var meget interesseret i hans arbejde, især når han malede dem. De var næsten altid sorte. På låget blev sømmet et kors, i kanterne guirlander og på siderne engle. De var sølvbronzerede og var af pap.

I gården var også en stor stald, og flere gange om året blev slagtet grise. Desuden var der en masse ænder og gæs. De blev af gårdskarlen drevet gennem Møllestræde ned til marken bag Slotsmøllen, hvor de græssede. De blev så hentet hjem om aftenen.

I en lille butik ved porten

Gæstgivergården »Linden« i Slotsgade lige overfor Møllestræde.

Børn i »Linden«s gård før århundredskiftet. Længst til venstre, siddende i vognbunden, ses Valdemar Bjørneboe.

til gaden havde skomager Hansen forretning, men den blev senere »50 Øres Basaren«. På den anden side af porten, ved opgangen til kælderstuen, var et pissoir. Det bestod i et meget stort kar, og stanken var uhyggelig. En gang om ugen kom farvemester Thygesen i Slangstrupgade og tømte karret. Han brugte urinen i sit garveri!

Nabo til den ene side af »Linden« var frk. Bruhns købmandsgård. Under loftet i butikken var ophængt mange slags varer, således kurve, grimer, kotøjr og tøjrekøller. På gulvet stod sække med købmandsvarer og tønder med spegesild. I vinduerne præsenteredes forskellige kaffesorter i små sække.

Nabo til den anden side var Hans Hansens restaura-

tion, der blev kaldt »Klipfiskens« på grund af beliggenheden ved Fisketorvet. Værtshuset havde en lukket keglebane, serveringslokaler, værelser til udlejning og en stor gårdsplads. I de næste huse var købmandsforretning og bageri. I gården var restauration med have og lysthuse helt ned til Slotssøen. Foran huset sås en udstilling af gravmonumenter. I sparekassens portnerbolig købte vi sparemærker for to øre stykket. I den gamle sparekasse havde også glarmester Peter Petersen sin forretning. Han gik under navnet »Peter i Kassen«.

Vor genbo var Peter Abrahamsen, hvis forretningsejendom (nu Sejer Olsen) var noget usædvanlig i sit indhold. I en butik ud mod Slotsgade havde Peter Abrahamsen herreekvipe-

ring, og i den bagved liggende solgtes cykler og cykeldele.

Forretningens kommis måtte tage sig af begge butikker. Når der ikke var kunder i herreekviperingen, skulle han reparere cykler i

den anden butik.

En kommis på det modstående hjørne af Slotsgade og Møllestræde påkaldte sig særlig opmærksomhed. Her i butikken på det såkaldte »Høiers Hjørne« var kommissen mulat!

Fra livet i »Linden«.

Startede avis på seks dage

Men det radikale dagblad i Hillerød – Nordsjællands Venstreblad – måtte opgive et halvt år før 50 års jubilæet

Omkring århundredskiftet kunne enhver større provinsby fremvise fire dagblade – repræsenterende det, vi i dag benævner »de fire gamle partier« – med hver sin stærke politiske farve og holdning.

Det må erkendes, at et dagbladssystem med denne partideling som grundlag skabte en vågen, politisk debat. De respektive avisers redaktører førte »pennefejder« med hinanden, og sådant betragtedes som udmærket læsestof. Den politiske debat, der førtes i aviserne, fremmede også diskussionerne mand og mand i mellem.

Klasseudjævningen udvandede hen ad vejen denne form for politisk diskussion, der ofte havde også et lokalt anstrøg. Svagere blev debatten desuden i takt med, at nogle af dens deltagere gav op, og i mange byer er – i lighed med Hillerød – kun en enkelt tilbage. I en sådan udvikling er forsvundet den tidligere debat. »Debatten«, den eneste overlevende da kunne føre med sig selv, måtte munde ud i en erkendelse af, at monopolet god nok er en gevinst, men så sandelig også en forpligtelse.

Indtil 1905 var avismønsteret i Hillerød kun »tokantet«. Det omfattede Højres gamle avis, Frederiksborg Amtstidende fra 1839, og Venstres Frederiksborg Amts Avis. Den tredie kom til fem år efter århundredskiftet. Det var Nordsjællands Venstreblad – det ny-skabte Radikale Venstres organ – og i 1906 fik den socialdemokratiske presse et redaktionskontor i Hillerød.

Dermed var det »firkantede« mønster en kendsgerning, men »Socialen« fik dog ikke eget trykkeri i denne by før i 1934. Indtil da blev den trykt i hovedstaden.

Et 50 års jubilæum i den nordsjællandske dagbladsverden kunne være fejret i april 1955, men det blev forpurret af den bladdød, der har hærget så ubarmhjerdigt i det danske land. Avisen gik ind kun et halvt år før dette jubilæum.

»Jubilaren« er Nordsjællands Venstreblad, der gav op efter 54 års kamp for tilværelsen, men navnet er bevaret i erindringen hos mange samt i de bogstaver, som stadig ses i ejendommen »Trekanten« ved Søndre Banevej. Avisens navnetræk blev ved starten formet af tegneren og bogkunstneren Kr. Kongstad, der selv var en ivrig »radikaler«.

Nordsjællands Venstreblad var faktisk en kendsgerning to måneder, før partiet Det Radikale Venstre blev stiftet. De mænd, der forberedte partiet, var på det rene med, at skulle det vinde frem, måtte det rejse en presse, som kunne tale dets sag. På Sjælland var i januar 1905 nedsat et udvalg, der skulle forberede oprettelse af den nye partipresse, og i Nordsjælland fik overlærer Carl Christensen, Frederiksværk, til opgave at gå i spidsen for arbejdet. Han var avisens egentlige stifter og den drivende kraft gennem adskillige år.

26. marts 1905 blev aktieselskabet Nordsjællands Venstreblad oprettet, og som redaktør ansattes Holger Bernild. Han fik pålagt

opgaven at få et blad ud den 1. april.

Opgaven måtte forekomme halsløs og uløselig. Der var hverken medarbejdere eller trykkeri, og penge var det småt med. Aktiekapitalen skulle indbetales i rater, og der var ikke mere end 8000 kr. at begynde med.

Alligevel lykkedes det! 1. april 1905 udkom avisens første nummer, trykt i København, og Bernild havde fået en medarbejder, N. P. Jensen, der kom fra det bergske blad i Holbæk.

I løbet af en måned blev et trykkeri stablet på benene, og kontoret i en Slotsgade-baggård afløstes af lokaler i den gamle ejendom Sdr. Banevej 5, som avisen senere erhvervede, og hvor den næsten evindelige kamp for tilværelsen indledtes.

Den svage økonomiske start hævnedes sig, og bestyrelsen måtte til stadighed kæmpe med økonomiske

problemer. Penge skulle skaffes til bedre materiel i trykkeriet. I de første år foregik det som håndarbejde.

Handsættere formede satsen, og ikke før omkring 1914 fik avisen sin første sættemaskine. Typografernes fagforeningskasserer gennem mange år, Ejner Petersen, gik i lære på Nordsjællands Venstreblad i 1911, i handsætningens tidsalder dette sted, men kom senere til at betjene en sættemaskine i adskillige årtier. Da Ejner Petersen forlod denne maskine i 1959, hvor Nordsjællands Venstreblad gik ind, kunne han dog sætte sig ved en anden sættemaskine på Amtsavisen. Ejner Petersen begyndte for øvrigt sin læretid samtidig med, at en anden gammel Hillerød-typograf, Oscar Jensen, blev udlært. De to er i dag naboer på Hjortholmvej.

En anden, der fik nyt job, var »Venstrebladet«s faktor siden 1906, Johannes Hansen. Han satte sig til en sættemaskine på »Amtstidende«, skønt han nok kunne have undt sig selv at holde fyraften efter 53 års virke hos »den radikale«.

Johannes Hansen – en gæv fynbo »fra Svendborg av«, hvad hans tungemål aldrig fornægtede – var en god leder af den tekniske afdeling, og han nærrede en varm, næsten faderlig, inter-

Kr. Kongstad-tegning af det gamle bladhus ved Sdr. Banevej. Det blev nedrevet i begyndelsen af 1930'erne, og på grunden opførtes en større ejendom som fik navnet »Trekanten«.

esse for typograflærlinge. Både disse, og typograferne i øvrigt, fandt, at de under hans ledelse havde en rar arbejdsplads.

De arbejdsmæssige problemer var unægtelig større for de mennesker, der skulle give avisen dens indhold og underbygge dens økonomi. De måtte agitere, organisere og evindeligt arbejde med at skaffe penge tilveje. Det var et slid ikke mindst for redaktør Holger Bernild, og det blev en både økonomisk og menneskelig lettelse, at han i 1932 kunne forlade redaktørstolen og få en stilling i udenrigsministeriets pressetjeneste. Det var givetvis hans ven, daværende udenrigsminister P. Munch, der stod bag dette arrangement.

Adskillige dygtige og kendte journalister fik deres første uddannelse hos Holger Bernild. Det gjaldt blandt andet »Politiken«s

chefredaktør gennem mange år, Niels Hasager, der i 1908 blev redaktionssekretær hos Bernild – uden tidligere at have været ved en avis, idet han af fag var bankassistent. Niels Hasager begyndte med en månedsløn på 80 kr., men heller ikke redaktør Bernilds gage var noget at råbe hurra for. Han startede med en årgage på 1800 kr. – et beløb han selv bragte på bane ved ansættelsen. Bestyrelsen sagde ingenting om, at den faktisk havde været indstillet på 3000 kroner!

Mellem andre, der trådte deres journalistiske børnesko i »Venstrebladet«, kan nævnes Nøhr, der blev bladleder og folketingsmand i Randers, og C. E. Aagaard, der huskes som presseattaché i Stockholm og London.

Avisen fik i 1912 en medarbejder, hvis navn var Oswald Terkelsen. Han kom dertil fra Venstres Folke-

Nordsjællands Venstreblad, hvis navnetræk blev formet af Kr. Kongstad, blev startet i løbet af kun seks dage. Opgaven syntes uløselig for bladets redaktør, Holger Bernild, men det lykkedes virkeligt at få en avis på gaden den 1. april 1905, trykt i København. Ved starten havde Nordsjællands Venstreblad kontor og redaktion i en Slotsgadebagård, men flyttede senere til denne ejendom, og det var her, at den næsten evindelige overlevelseskamp indledtes.

blad i Ringsted og blev en værdsat arbejdskraft, som trak hovedlæset. Dette blev ikke mindre, da avisen i 1914 fik natredaktion ved 20-tiden, og det var ikke ideelt for en morgenavis. Terkelsen blev medredaktør i 1917, men forlod avisen i 1921 for at overtage en redaktørpost i Ringkøbing. Senere vendte han tilbage til Hillerød for at overtage Nordlundes Bogtrykkeri.

Oswald Terkelsen afløstes af redaktionssekretær Einer Poulsen, der var bladets dygtige og ansatte redaktør til 1946, da han blev leder af Det radikale Venstres Pressebureau. De sidste 13 år af

avisens levetid var det redaktør Fr. Kristensen, der tog tønnen på lederposten, og efter avisens ophør fik han en stilling som lokalredaktør i Jylland.

Et vendepunkt i Nordsjællands Venstreblads tilværelse kom i oktober 1954, da skohandler Carl M. Hauge blev avisens ejer. Der blev set hen til, at det nye ejerforhold under den dynamiske forretningsmand kunne skabe bladet en bedre fremtid, men det gik ikke.

Et er succes med at få gang i skoene.

Et andet er at få en avis til at gå!

Et hus og tre navne

Tre markante navne – Rottwitt, Hanson og Borella – knytter sig til den gamle hjørneejendom Torvet 1.

Den Rottwittske Gård, Hanson-ejendommen og Borellas Hus!

Det er tre navne, der knytter sig til den gamle hjørneejendom Torvet 1.

Første navn fortæller om de år, den var sæde for amtmanden i Frederiksborg Amt. Det næste minder om den lange periode, hvor bogtrykker Chr. Hanson – og

derefter hans søn Jul. Hanson – var bladudgivere dette sted. Det tredje navn er trådt frem i takt med den vækst, der har kendetegnet firmaet Borella-Hansen & Co.

Så langt tilbage som til midten af 1700-tallet kendes lidt til ejerforholdene dette sted. Det ses således, at dens ejer i 1744 hed Jør-

gen Øhs. I 1777 bebos ejendommen af Søren Reinbæk Smed og i 1794 af Jørgen Erlandsen, der købte nogle nabohuse og lagde dem til ejendommen. Ved storbranden i 1834 havde madam Erlandsen gæstgiveri her. Hun var enke efter Jørgen Erlandsens søn.

Den nævnte brand udraderede hele rækken af ejendomme på sydsiden af Slots-gade fra det, der i dag er Frederiksgade, og op over Torvebakken og hen ad St.

Kannikegade – nu Sdr. Banvej. Derfra fortsatte ilden sin hærgen ind i Mørkegade (Østergade).

I madam Erlandsens ejendom befandt sig et af byens mange brændevinsbrænderier, og dette grænsede, sammen med strå-tækte udhuse, lige op til naboejendommen, Christian den Fjerdes gamle latinsko-le, der for alvor blev antændt af de overmåde brandfarlige nabohuse.

I årene efter denne katastrofe, der kostede tre mennesker livet og gjorde andre 500 husvilde, genopstod husrækken fra Frederiksgade til latinskolen, som også blev genrejst.

De nye gadehuse var med til at give byen ny værdighed. De understregede, at nu følte Hillerød sig ret som en købstad. I rad og række førte de sig frem til Torvet i to etager – med en enkelt i tre. Slotsgade nr. 5 rager

Hjemsted for amtmanden, bogtrykkeri og møbelforretning – tre vidt forskellige hverv, som har knyttet sig til ejendommen Torvet 1.

Den fantasifulde ø

Phantasiens Ø i Præstevang var Frederik d. VII's private lysthus, men han havde kun glæde af det et par somre

»Phantasiens Ø i Præstevangen ved Frederiksborg, anlagt af Kong Frederik VII«, står som billedtekst til det træsnit fra Illustreret Tidende«, der findes ved denne artikel.

Uden et billedmæssigt bidrag som dette er det også svært at forstå, hvad resterne af en kampestensgavl med spidsbuede vinduer, og nogle cementerede fundamenter, repræsenterer. Ved første øjekast mindet det om en kirkeruin, men den gud, som dyrkede dette sted var

nok i første række vinens Bacchus! Her hyggede Syvende Frederik sig i gode venners lag.

I dag er adgangen fri til Fantasiens Ø, som i sin oprindelse var en halvø, der stak ud i skovsøen Brede-dam. Nu kostede det hverken stor fantasi, eller mange penge, at gøre en sådan halvø til en ø. Til ø kunne den blive ved at lade en deling soldater fatte spader og skovle og grave en kanal i halvøens bagkant. Arbejdet menes at være påbegyndt i

sommeren 1859, nogle måneder inden Frederiksborg brændte, og det blev fuldført i året 1860. Efter branden måtte kongen og grevinden selvsagt søge til andre boliger, og de fik derved en ret lang vej til deres »Phantasiens Ø«. Det er tænkeligt, der har været muligheder for overnatning, idet der i bygningen, som Frederik VII lod opføre på øen, nævnes et par kamre i den bageste del af denne, hvor der desuden var køkken.

Det, der kom op at stå på øen, var nærmest et fantasifuldt lysthus i overstørrelse.

Den forreste del var gildehal, og i kampestensvæg-

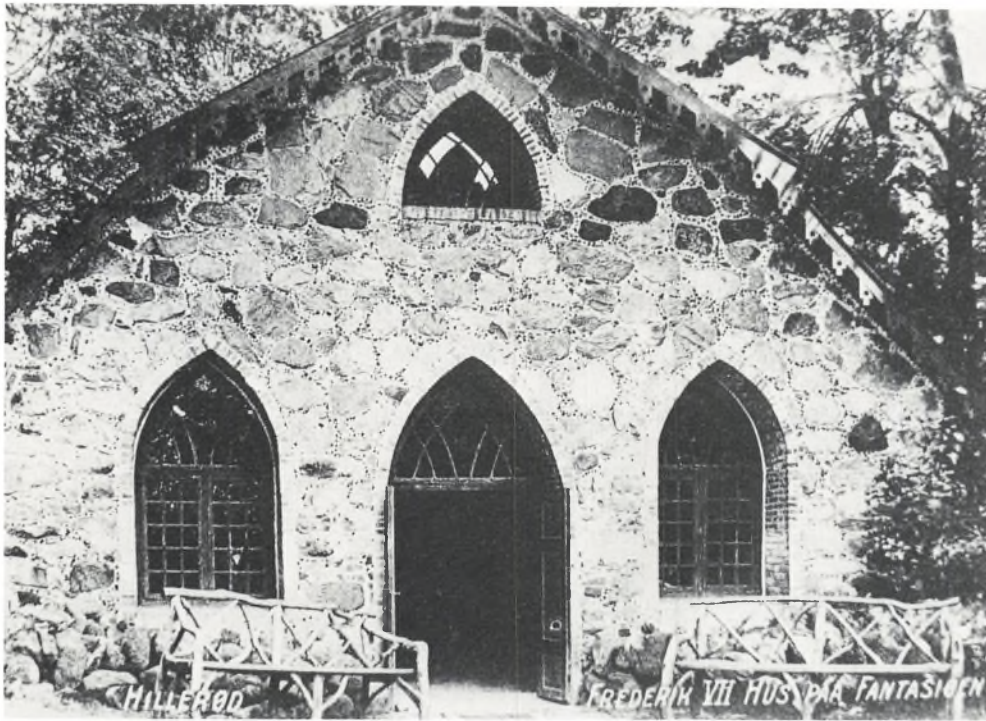
gens mørtel var trykket glasskår ind, medens bræddetaget var tæt besat med påsømede østersskaller. Store kroner i naturtræ sørgede for belysningen, som må have givet et festligt og farverigt genskær i østersskallernes inderside og de grønne glasskår.

For et halvt hundrede år siden var både taget og dets særprægede udsmykning intakt, men allerede da var den køkkenbygning i to stokværk, som lå bag i hallen, forsvundet. Hallen har holdt stand helt frem til de seneste årtier. Tidens tand bistået af vandaler, fik dog hallen til at falde sammen, og nu er kun bevaret fundamenterne og den massive kampestensgavl ud mod søen. Skovvæsenet har sørget for at få cementeret disse bygningsrester, så de er sikret mod yderligere forfald.

Frederik VII har i øvrigt ikke sparet på kampestenene, da han lod den indrette. Fra en nærliggende kæmpehøj lod kongen stenene flytte, ligesom han fandt andre rariteter at forsyne

»Phantasiens Ø« i Præstevæng ved Frederiksborg, anlagt af Frederik VII. Tegning af G. Emil Libert.

Da huset endnu var helt.

den med. En stor sten med kunstskaft udhuling fik også plads på øen, og der kom et springvand til. Fra gabene på et dusin metalfrøer strålede vandet ud. Det fik sin forsyning fra en kilde på en bakkeskråning øst for øen.

Kampesten i tonsvis dækkede en muret gang ind til et rum, der siges at have været nødtørftshus, men måske snarere var en kølig vinkælder. Springvandet er forsvundet, men stenen med den runde fordybning har ikke været til hverken at rokke eller ødelægge.

Phantasiens Ø, blev et af Syvende Frederiks kæreste tilholdssteder. Hallen var en morsom ramme om hyggelige småfester, men øen var også det fredfyldte tilflugtssted, når kongen ville være sig selv i ensom majestæt. Timevis kunne han sidde på den lille bådebro, eller i båd ude på søen, med en uundværlige pibe i munden og medestang i hænderne, i en afslappet tilværelse.

Der er ingen beretninger om, at øen og dens »lysthus« har været hjemsted for store bakkanaler. Snarere er det ved intime sommerfester, hvor grevinde Danner sam-

lede private venner, der er tømt nogle bægre og indtaget noget god mad. Mellem de gæster, der hyggede sig på øen, har været Frederik VII's kongelige, svenske kollega, Karl XV, og slotspræsten, Jens Chr. Hostrup, som kongen omfattede med stor venlighed.

Det blev kun få somre. Frederik VII havde glæde af

sin ø, i Præstevangen. Han døde i 1863.

I mange år var Fantasiøen et lukket land. Lukket fra »fastlandet« med et spigerbesat portarrangement på broen ud til øen. Men drenge har alle dage haft let ved at finde ud af det. En dæmning, bygget i kanalens lave vand, var en morsom måde at

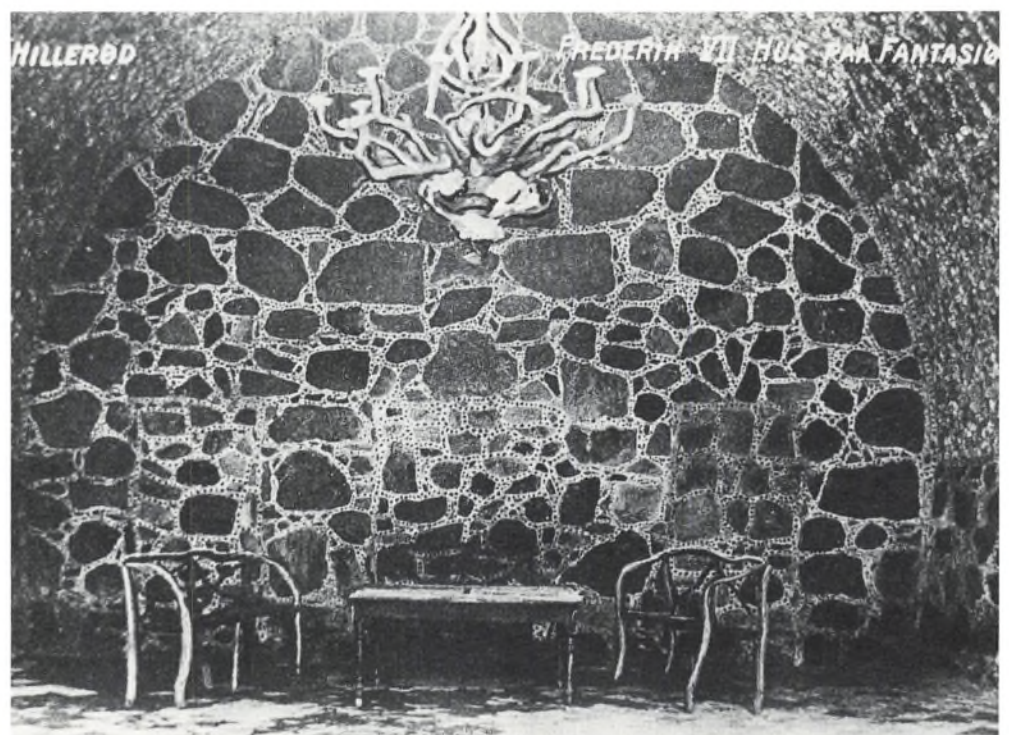
komme til øen på, og de mest adrætte gik ikke af vejen for at klatre over porten. Uanset dens jernpigge, som meget let fik fat i bukserne.

Hos skovløberen ved Skovlyst Kro kunne pæne folk låne nøglen til porten på øen, og denne var før i tiden et hyggeligt mål for mange Hillerødborgeres søndagseftermiddagstur. Kaffe i sodavandsflasker, indpakket forsvarligt i avispapir, tog man med. Patentflasker var opfundet, men ikke termoflasker. Måske var der desuden i kurven en øl til familiens overhoved og saftevand til de mindste. Også foreninger kunne låne øen til friluftsfester.

I dag er den kongelige »Phantasiens Ø« tilgængelig for alle. For nogle år siden byggede militær arbejdskraft en ny, bred og solid bro over til øen, og den indbyder uden videre til benyttelse. Skulle nogen ikke kende vejen dertil, gå da ind i turistbureauet på Torvet og få den brochure, som hedder »Otte ture i Hillerød og Omegn«.

En af disse viser vej til »Phantasiens Ø«.

Interiør fra Fantasiens hus. Møblementet er sparsomt, og de to små bænke synes gjort af skovens krogede grene.

Kendt for gode gerninger

Kammerråd Christian Madsen var Trollesmindes første forpagter

Trollesmindes historie går på ingen måde så langt tilbage i tiden som historien om den anden af statens forsøgsgårde, Favrholm.

Frederiksborg-stutteriets glørværdige periode ebbede ud i første halvdel af 1800-tallet, og der blev besluttet en betydelig indskrænkning, som medførte, at dets behov for agerjord mindskedes kraftigt. Der ved opstod en ny, betydelig landbrugsejendom, og den fik navn efter søhelten Herluf Trolle, der i 1500-tallet ejede Hillerødsholm og Favrholm.

Trollesminde indledte sin tilværelse som forpagtergård, og beretningen om

dens første forpagter fortæller også en del om gårdens tilblivelse.

Denne forpagter var en mand, der mindes for mange gode gerninger. Chr. Madsen hed han og havde titel af kammerråd. Det var dog en titel i den nederste ende af rangstien, men det var heller ikke den, der skabte manden og hans omdømme. Det var derimod hans indsats i samfundslivet.

Kammerråd Madsen var bl.a. med til at stifte Frederiksborg Amts Spare- og Lånekasse i 1842 og med i dens direktion til sin død. I sparekassens 100 års jubilæumsbog fortælles om denne mands virke, der kom

til at kredse også om Trollesminde:

Chr. Madsen var født 18. marts 1791 som søn af meget fattige landboere. Han kom snarest muligt i arbejde og var kun 15 år gammel, nået til stillingen som ladefoged på Lerchenborg ved Kalundborg. I 1816 blev han gods- og avlsforvalter for den store gård Dauerup (nu Dauerup Hovedgård), og nogle år senere overtog han den i forpagtning. I årene 1817-29 drev han desuden gården Ågård ved Gørlev og i 1828-38 Bjergbygård.

Chr. Madsen må have været en usædvanlig dygtig landmand, for trods de onde tider dengang nåede han så vidt, at han i 1831 kunne købe Dauerup for 60.000 rigsbankdaler. Han havde også ry for at være en af de

Kammerråd Chr. Madsen.

dygtigste i landet, både med hensyn til jordbehandling og opdræt.

I 1833 fik Chr. Madsen en ny opgave, idet regeringen overdrog ham at affatte planerne for de vidtstrakte statslige jorder ved Frederiksborg. De ville blive ledige i forbindelse med indskrænkningen af stuttoriet.

Embedet som stutmester blev ved den lejlighed delt, så landbruget fik en særlig bestyrer. Endvidere påtog han sig at være kommissionens rådgiver ved de fraskilte arealers udstykning og desuden forestå gennemførelsen af den store plan.

Opgaven medførte et kolossalt arbejde for Chr. Madsen, der samtidig skulle drive sin ejendom Dauerup. Slotsjorden blev udskiftet, og Favrholm, Hillerødsholm, Esrums Schæfergård – hvor stuttoriet indledte sin tilværelse – og Trollesminde udskiltes og bortforpagtedes, efter at der var opført bygninger og gennemført betydelige grundforbedringer.

I vangene oprettedes huse med jordtilliggende. Bøllemosen blev udlagt til tørveskær, og andre jordstykker udlagdes til græsning og blev lejet ud.

Efter seks-syv års arbejde var foretagendet bragt i orden. Statskassen havde haft fordel deraf, og mange familier fik nu deres sikre udkomme på hidtil ubeboede jorder.

Denne sten fra Trollesmindes jorder viser vej fra Roskildevej ad alleen til forsøgsgårdens mange bygninger.

Chr. Madsen havde til bestridelse af sine personlige udgifter ikke haft mere end 70 rbd. om måneden, men da det hele var færdigt, fik han 600 rbd. i årsløn. Desuden opnåede han i 1839 at få forpagtningen af Trollesminde i 18 år for en afgift af 2600 rbd. de første ni år og 3000 rbd. i resten af perioden. Det første år skulle dog være afgiftsfrit.

Chr. Madsen blev taget med på råd i mange anliggender. Den ædle hesteavl sendte ham således til England i 1836 for at købe fuld-blod til det hensygnende stutteri, og Det kgl. Landhusholdningsselskab gjorde stærkt brug af hans erfaringer.

Han fik derfra mange landvæsenselever til uddannelse. Hans viden og praktiske sans viste sig også ved, at han fungerede som taksator ved afgivelse af jord til de sjællandske jernbaner.

Chr. Madsen blev kun 57 år, men han fik det eftermæle, at han var en god fædrelandssindet mand, som aldrig skyede personlig an-

Sommerbillede fra Trollesmindes færehold.

strengelse eller opofrelse af tid og penge, når han derved kunne gøre noget godt. Han hjalp, hvor han kunne og nægtede aldrig en træn-

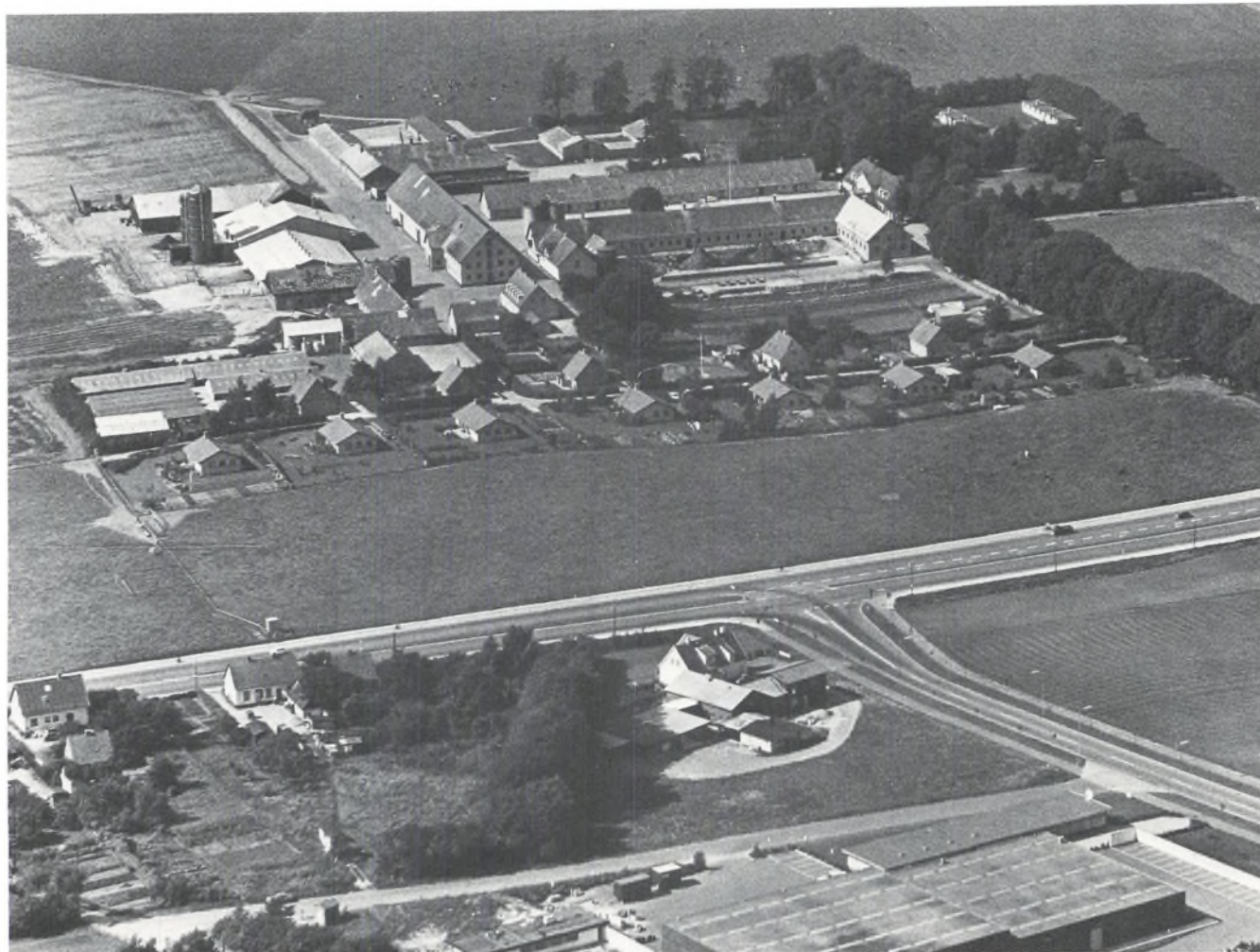
gende sin hjælp. I 1836 var han blevet kammerråd, og Ridder af Dannebrog blev han i 1840. Formand for sparekassen var Chr. Madsen fra 1843 til sin død fem år senere.

Kammerrådens holdning

til sine medmennesker berettes der også om i afsnittet »Gamle folk fortæller« i bogen Hillerød By fra 1925. Hjulmand Jørgensens hustru, der var barn, da Chr. Madsen havde Trollesminde, fortæller således:

Trollesmindes hovedbygning, der blev opført i 1838. Regeringen overdrog i 1833 Chr. Madsen arbejdet med at planere de vidtstrakte jorder ved Frederiksborg, der førte til gårdens anlæggelse.

I efterhøst sankedes der aks på Trollesmindes marker. Der var en forpagter, som hed kammerråd Madsen. Det var sådan en rar, gammel mand. Når de var ifærd med at køre sæden hen til stakkene, lå en stor flok og ventede, til det sidste læs var kørt af marken. Så kom kammerråden og sagde: – Så folk! Nu kan I høste! Så bredte flokken sig ud over hele marken, side om side. Når vi havde gået et stykke over to gange, blev får og svin drevet derud.

Det sankede korn var en god trøst for de fattige om vinteren. Min mor lod byg og rug male, men hveden blev byttet bort for flormel!

Ved lov af 1917 vedtoges, at Favrholt og Trollesminde skulle drives for statens regning og være hjemsted for husdyrbrugsforsøg under Landøkonomisk Forsøgslaboratorium i København. De skulle sortere under landbrugsministeriet,

med Statens Husdyrbrugsudvalg som styrelsesorgan.

En medvirkende årsag til, at staten overtog driften, var et ønske fra dansk mejeribrug om at få oprettet et både praktisk og videnskabeligt arbejdende forsøgsmejeri, og dette fik sin placering midtvejs mellem de to forsøgsgårde.

Endvidere havde Landøkonomisk Forsøgslaboratorium virket i ca. 40 år som forsøgsværter på den måde, at større gårde i kortere eller længere tid stillede deres besætninger til rådighed. Forsøgslaboratoriet var stærkt interesseret i at få en permanent virksomhed med friere dispositionsret.

Forpagterordningens ophør medførte ansættelse af en fælles leder i forsøgsgårdene, med titel af inspektør. Den første hed Madsen, men husdyrbrugsudvalget var ikke tilfreds med hans dispositioner, og ret hurtigt kom en ny inspektør. Det var forpagteren på Lind-

Luftfoto af Trollesminde 1975. Der er kommet mange bygninger til, siden gården opførtes i 1838. Stuehuset skimtes for enden af alleen, der fører fra Roskildevej til Trollesminde. Parcelhusene ud mod Roskildevej er tjenesteboliger for ansatte på forsøgsgården. Nu får Trollesminde en ny nabo, idet Hillerøds Handelsskole skal bygge på gårdens jorder til højre for alleen. Vekrydset i forgrunden er Milnersvejs udmunding i Roskildevej.

holm ved Roskilde, K. Lassen, der varetog opgaven som inspektør indtil 1957. Hans efterfølger var inspektør Krohn, men i 1963 kom den nuværende leder, inspektør N. Chr. Stentoft.

Det er næppe kendt af mange, at der på Trollesmindes marker findes en lille seværdighed, Rokkestenen! Det er ganske vist mange år siden, den kunne bevæge sig. Stenen er overliggeren til en runddysse, Frederik VII lod udgrave, og dens underlag af store sten har været så skævt, at den kom til at få sin vægt på kun to af disse. Derved kunne den rokke. Det gør den ikke mere, hvad årsagen så kan være.

Det er gået lidt ud over Trollesmindes arealer gennem årene. Bøllemosen blev skåret fra, og for godt et halvt århundrede siden fik haveforeningen Frederiksborg et stykke jord ved Tirsdagsskoven. Det var ikke gårdens allerbedste, men den har havefolket sat skik på.

Senere fik kommunen et areal til Trollesmindeskolen, og dertil kommer den nye handelsskole og handelsgymnasium på et areal nord for alleen ud mod Roskildevej. Det er et område, hvor der hidtil har været græsning, og nu må kreaturerne finde sig et andet sted.

Måske i det område, hvor fattigfolk sankede aks!

Firma P. Sørensens Enke

Ung Skræddersvend og hans sypige kom til Hillerød og grundlagde stor forretning

I 1879 nedsatte en ung skrædder sig som mester i Hillerød. På rådstuen mødte skrædder Peder Sørensen, født i Annisse 1852, frem og begærede at få borgerskab i byen.

I den meddelte bevilling siges, at »Da Intet herimod vidstes at erindre, blev det begjærede Borgerskab ham meddelt. Han betalte for Borgerskabet 12 kr. og 4 kr. til Stempelpapir«.

Underskrevet af byfoged, birkedommer og borgmester R. Scholten.

Skrædder Peder Sørensen kom fra Tulstrup til Hillerød for at skabe en fremtid

for sig og sin familie. Den daværende Hillerød By omfattede ikke flere end ca. 3000 mennesker, men tøj fra fabrik var ikke sagen for hundrede år siden. En skrædders arbejde var slidstomt og dårligt betalt, men symaskinen, som for alvor dukkede frem i midten af 1800-årene, havde dog været revolutionerende for hans arbejde, som den efterhånden blev det også for skomagere og sadelmagere.

Når det drejede sig om tøj til mænd, gik vejen til skrædderen, og de fik tøj, der både passede og holdt længe. Det færdigsyede har forlængst

slået det skræddersyede ud, men der findes stadig nogle, som er parate til at betale, hvad det koster at komme til en rigtig skrædder – hvis de ellers kan finde en sådan! Det er ikke så let i vore dage.

Peder Sørensen var åbenbart en fornuftig mand. Han havde fra starten sikret sig en udi faget ganske kyndig medarbejder. Det var hans kone. Denne, som hed Hansigne, havde virket som sypige på Tulstrup-egnen,

hvor hun gik rundt og syede for folk, medbringende symaskine, saks og pressejern. På landet var det en almindelig foreteelse med de omvandrede sypiger. Også Peder Sørensen havde virket i sit fag på denne måde.

Ægteparret lejer sig ind i ejendommen Slotsgade 5, hvor det får bolig og værksted. Noget senere også butik. I 1887 får Peder Sørensen desuden borgerskab som detaillist – dog uden ret til at sælge brændevin!

Ret hurtigt får den nye skræddermester i Hillerød skabt en god forretning – samt øget sin børneflokk.

De fleste af børnene er mindreårige, da Peder Sørensen dør i 1896 og efterlader sig forretningen, enken og syv børn – tre piger og fire drenge.

Hustruen viderefører virksomheden under navnet »P. Sørensens Enke«, bistået

»P. Sørensens Enke« med skrædderi og herreekvipering. Et billede fra ca. 1925. I døren står tilskærer Petersen (til venstre) og skræddermester H. P. Sørensen.

Tre af Peder og Hansigne Sørensens sønner.

af sin ældste søn, Hans Peder Sørensen, der er kun 16 år, men allerede godt indlært i skrædderfaget. Firmaet »P. Sørensens Enke« lever videre også efter, at Hansigne Sørensen er ude af billedet. Hun dør i 1925.

H. P. Sørensen blev i sin mors tid den ledende kraft i firmaet, der havde en solid skrædderforretning med mange mand på bordene i værkstedet, men som også fulgte med tiden og desuden slog sig på salg af herrekonfektion. Det var dog en tidsalder, hvor stadig mange holdt sig til det skræddersyede – det solide og gammelkendte. Dette gjaldt ikke mindst for landboerne, og tilskærer Petersen, der virkede i virksomheden gennem mange, mange år, og faktisk hørte til familien, havde et særligt snitmønster til brug for denne kundekreds. Alle i denne blev så at sige klædt ensartet på, og

heller ikke modeskift gennem årene medførte ændring i snitmønstret. Forskellen på bærerne af tilskærerens og skræddersvendens produkt konstateredes alene i den menneskelige variation af personernes højde og tykkelse. Også Carl Sørensen, en bror til A. P. Sørensen, kom ved moderens død med i ledelsen af firmaet. Han varetog arbejdet i værkstedet.

»P. Sørensens Enke« var estimeret i landbokredse, men mænd fra denne kreds var givetvis mere tidskrævende end bykunderne. Skræddersyet tøj skal prøves til, mere end en enkelt gang, og H. P. Sørensens søn, Gunnar Munk Sørensen, kan fortælle, at han tit kørte med sin far med tøj til kunderne på landet. Det foregik på cykel!

H. P. Sørensen fik gode år, men ind imellem også nogle besværlige. Således sled de barske vilkår under første

P. Sørensens forretning på Slotsgade 1890.

Hansigne Sørensen, 1895.

Skræddermester P. Sørensen 1895, året før han døde.

verdenskrig og i tiden derefter på hans helbred, som fik et knæk i de nævnte år. Han døde i 1932, hvorefter brødrene Carl og Valdemar overtog forretningen. Carl var da 50 år, men han døde tre år senere, i 1935. Valdemar, der var 10 år yngre end Carl, havde lært som smed, men kendte forretningen og forretningsgangen så godt, at det ikke var noget problem for ham at varetage opgaven. Men Valdemar døde i 1951, hvorefter den gamle virksomhed ophørte.

Længe forinden havde den yngste søn, Christian, der ellers var kontormand af fag, fundet vej til herreekviperingen. Han havde giftet sig med herreekviperingshandler O. I. Mortensens datter Rosa, og svigerfar skaffede plads til endnu en forretning for herrekonfektion i sin ejendom Slotsgade 12. Nogen konkurrent til

den eksisterende forretning blev den nye faktisk ikke. »Ole Morten« betjente den ældre generation, og svigersønnen, der antog navnet Sparving, tog sig af de unge og yngre. Ikke mindst sportens ungdom søgte til Sparving for at blive moderigtigt påklædt.

Søstrene til de fire brødre var Marie, Caroline og Amanda. Caroline – kaldt Caro – blev gift med restauratøren på Odene Banegård, Carl Vøge, og Amanda med Søren Schjunck, der i sine mange år som borger i Hillerød var kendt som stor idrætsmand, mekanikermester og brandinspektør.

I Sørensen-slægten blev meget af en gammel livsform for håndværket holdt i hævd. Således havde Hansigne Sørensen i reglen nogle afsvendene på kost, og

i hendes hjem var lidt af samme holdning som i »Inden for Murene«. Det var en fast regel, at familiens mange medlemmer samledes hos hende til aftensmad hver søndag. De var dog ikke muret inde hele aftenen. Det hændte, at der i biografen var noget, som lokkede, hvorefter familiens overhoved ringede til Milner og bestilte plads på en hel række stolesæder i hans biograf ved Torvet.

Senere blev det H. P. Sørensen, der overtog traditionen med samling af familien. Det skete især juleaften. Da mødtes normalt 28 medlemmer af Sørensen-slægten i villaen på Solvej og blev budt på dejlig julemad af den gæstfri skræddermester. Han havde også gaver til dem alle.

Til gengæld skillingede gæsterne sammen til en fæl-

lesgave til festens glade gæver.

Den var altid en flaske snaps!

Firmaets faktotum, tilskærer Petersen.

Kildemor's »søde liv«

Men det var et slid at være slikmutter og passe syv børn

Kildemor!

Et navn, der kalder på søde erindringer hos de lidt ældre hillerødanere. Måske også hos nogle, der kom udefra, for Kildemor mødte de på en af udflugtsvejene.

To personer var i særlig grad med til at forsøde ens barndom. Den ene var Rudolf Dencker, der formede sine berømte Dencker-klumper af sirup og sukker. Den anden var Kildemor.

Hun erindres som en gammel kone, der sad med sin slikbod ved Kongekilden, lige ved indgangen fra Rendelæggerbakken til Indelukket. I dag ville hun være beskrevet som »en ældre dame«, men Kildemor

levede i en tid, hvor gamle mennesker ikke var »ældre«. Den inkonsekvente anvendelse af dette begreb var ikke opfundet dengang.

Naturligvis havde Kildemor også et borgerligt navn. Hun hed Mathilde Johansson, og var en sød og venlig gammel dame at snakke med, når hun slog en handel af i sin transportable slikbutik, hvor sortimentet var chokolade, karameller, lakrids, bolsjer og andet sukkergodt. Slikpinde kunne hun ikke fordrage. Det klistrede så væmmeligt, sagde hun.

På sommersøndage kunne Kildemor opnå en pæn omsætning og en rimelig

fortjeneste. Folk, der var på vej til skoven, slotshaven eller Slotspavillonen, standse op og købte slik hos hende. Hun havde siddet der så længe, at nogle, der var kommet til hende som børn, som voksne kom igen og selv havde børn med. Så børnene fik en snak om den tid, da far og mor byttede deres småører med søde sager hos Kildemor.

Gammel havde Kildemor nu ikke været al den tid, hun åbnede sin sommerbod ved Badstuedammen. Hun var 50, da hun fik tilladelse til at sælge slik ved Kongekilden. Med årene blev varelageret udvidet, og i den sidste fase solgte Kildemor også is og sodavand.

Slikforretningen begyndte i 1910, og Kildemor var et godt stykke over de 70 år, da hun lagde op. Men så

beskeden, denne handel end var, havde den reddet hendes tilværelse. Hendes efternavn fortalte om en svensk oprindelse, og både hun, og den mand, hun giftede sig med, indvandrede fra det Sverige, der i forrige århundrede, mistede hundredtusinder af sine menesker, som ikke kunne finde føden i datidens »Fattigsverige«. Men noget svensk islæt i hendes tale fornemmedes ikke.

Kildemor kom som 25-årig til »slaraffenlandet« Danmark med sin mand i året 1885.

I ægteskabet fik fru Johansson syv børn, heraf en pige ved navn Hertha. Hun blev senere gift Christensen, og er iøvrigt eneste nulevende af børneflokket.

Fru Hertha Christensen tegner billedet af en usædvanlig kvinde, Kildemor, som helt og fuldt klarede tilværelsen for sig selv og børnene gennem hårdt arbejde og sparsommelighed. Kildemor og hendes mand boede i adskillige år i det gamle hus på hjørnet af Skolegade og Grønnegade, men i dette århundredes begyndelsen skiltes de. Johansson tog arbejde som forkarl på en gård, og han var en værdsat arbejder på de gårde, hvor han søgte sit udkomme. Dette var dog ikke så stort, at der blev noget til familien i Nyhuse, og han blev forøvrigt dræbt ved en arbejdsulykke. Et stempel fra en nyanskaffet maskine rev sig løs og blev slynget ind i maven på ham.

Mathilde Johansson havde efter skilsmissen alene ansvaret for sine syv børn, men hun var for stolt til at søge offentlig hjælp, og hun nåede heller aldrig at få aldersrente. Hun var datter af gårdmandsfolk i Sverige og havde lært at bruge hænderne til mange gøremål.

– Mor var uhyre arbejdssom. Hun var malkekone på Hillerødsholm. Hun vaskede for folk, og om sommeren arbejdede hun i Slotspavillonen. Mange nætter brugte hun til at sy og strikke, og hun syede selv alt tøj

Det gamle hus på hjørnet af Grønnegade og Skolegade, hvor Kildemor og hendes børn havde deres hjem.

til børnene. Vi børn måtte også arbejde da vi var store nok. Vi lugede roer og var med i høstarbejdet, og selv var jeg barnepige for gods-ejer Poulsens børn. Som små gik vi i asylet, der ligger lige ved det gamle hus, og vi kom allesammen i Nyhuse Skole. Jeg husker inspektør Duus. Han var ikke retfærdig mod os, fortæller fru Hertha Christensen, som fortsætter:

– Vi havde det ellers godt i det gamle hus. Der boede mange mennesker dette sted, hvor der var hele fem lejligheder, men nogle var kun på ét værelse. Vi havde to, og huslejen var fem kroner om måneden. Når ejeren, Sylvest i Ullerød, kom for at hente de fem kroner, sagde han sommetider: – Mathildes vinduer pynter på hele huset! Men mor havde også altid fint pudse vinduer og kønne blomster i karmen.

Vi var godtnok fattige, men følte det ikke. Vi var glade for det, vi havde, og manglede aldrig noget. Vi havde gris, og den gav efter slagtingen meget god mad. Jeg husker den dejlige røgede skinke, vi fik som pålæg. Sild var også i salttønden.

Mors flid og sparsommelighed lagde grunden til eget hus. Det blev Jensensvej nr. 20, som ligger der endnu. Min ældste bror gravede grunden ud, og meget var selvbyggerarbejde.

Mor sørgede også for, at vi børn kom godt i vej, som man siger. En af mine brødre kom i lære hos bagermester Schött på Fiske-torvet. Han rejste med Schött til Langeland, men kom tilbage til Hillerød og blev svend hos Warnøe. Senere blev han selv mester.

Da mor blev Kildemor, med stadeplads ved Konge-

Kildemor på sin stadeplads ved indgangen til Indelukket. Hun var 50 år, da hun fik tilladelse til at sælge slik ved Kongekilden, men med årene blev varelageret udvidet til også at omfatte is og sodavand. Slikforretningen startede i 1910, og Kildemor var et godt stykke over 70 år, da hun lagde op.

kilden og Badstuedammen, lagde hun alt andet arbejde på hylden. Hun startede sin lille forretning med at få varer for 100 kr. på kredit hos konfekturhandler Klinke i Slotsgade, men vi børn fik aldrig lov at smage på varerne. Hvis vi havde spurgt og fået nej, sagde vi, at vi var da også lige glade. Da kunne det ske, at hun stak os et bolsje.

Mor var Kildemor til hun blev 74. De sidste måneder, hun levede, var hun hos mig i København og fik sin pleje her, men hun snakkede hele tiden om, at hun skulle hjem og passe forretningen. Da jeg var barn, blev jeg ikke

rigtig regnet for det samme som drengene, men på sine gamle dage sagde mor, at det alligevel var godt, hun havde fået en datter, bemærker Hertha Christensen.

Hvis det nogensinde bliver alvor med at anvende Badstueslottet til et eller andet kvindeformål må Kildemor være selvskreven til at blive mindet dette sted. Ikke alene på grund af hendes mangeårige naboskab til bygningen, men i første række som repræsentant for de stærke kvinder og mødre, der kastedes ud i en tilsyneladende umulig kamp for tilværelsen og aldrig gav op, men sejrede!

En noget anden verden

Sådan fik olde- og tipoldeforældre fritiden til at gå for hundrede år siden – dengang radio, fjernsyn, speedbåde og diskoteker ikke fandtes

For et nutidsmenneske er det næsten ubegribeligt at forestille sig, hvad oldeforældrene foretog sig i deres fritid – i en fritid uden biograf, radio, fjernsyn, gramfon, diskotek, stereoanlæg, transistorer, båndoptagere, biler, cykler og speedbåde. Bøger og biblioteker for den sags skyld også – og bankospil ikke at forglemme!

Deres fritid dengang måtte forekomme uendelig kedsommelig, vil mange nok mene.

Nu skal blot betænkes, at i det daglige var spørgsmålet om fritid og dens anvendelse ikke synderlig aktuelt for flertallet.

Lange og hårde arbejdsdage var det normale for folk, og forretningslivet kendte ikke ret meget til fritid, når butikkerne i reglen blev holdt åbne til kl. 10 om aftenen. I hjemmene, som mange steder var »møbleret« med et stort antal børn, skulle i hvert fald husmoderen ikke regne med noget i retning af fritid.

Men læsning måtte da være en fritidsmulighed også for et århundrede siden, da børnene i skolen fik terpet læsning, skrivning og regning ind i deres hoveder. Alle havde således lært at læse, men hvor fandtes mulighederne for at stille en eventuel læselyst tilfreds?

De var fåtallige. Den lokale avis var en lille, tyndbenet sag, der udkom tre gange om ugen, og ugeblade i større stil eksisterede ikke.

Frem til 1868, da Hillerød fik gasværk, levede byen i en tranlampetid, i hvert fald for gadebelysningens vedkommende. Rundt om i

hjemmene havde den nye petroleumbelysning, under betegnelsen »parafin«, i årene forinden så småt afløst tællepråsen, og i den nye lampes skær blev læsningen straks behageligere.

I vore dage er der hundrede gange større muligheder for at tilgodese læselysten. Råd til at købe bøger havde de færreste heller ikke i krigsåret 1864, hvor der i avisen ses en sålydende annonce:

Leiebibliotek.

Undertegnede Leiebibliotek, der stadigen forøges med de nyeste og bedste Romaner, anbefales til behagelig Afbenyttelse.

Wm. Jensen

Denne Wm. Jensen var boghandler med forretning ved Fisketorvet.

I »Allehuset« ved Københavnsvej boede frøken Julie Overskou, født 22. januar 1825 som datter af forfatteren og teaterhistorikeren, professor Thomas Overskou. Han var gift tre gange, og Julie var en datter fra hans første ægteskab.

Fra en stedmor arvede Julie Overskou en stor bogsamling, som hun søgte at gøre frugtbringende, idet hun fra sin bolig udlånte bøger for 10 øre pr. bind. Det var samme pris som hos boghandleren. Desuden oprettede hun en læsekreds med nye bøger, der efter endt cirkulation indlemmedes i lejebiblioteket.

I en tid, hvor der fra visse sider tales for, at boglån skal koste et beløb pr. bind, kan

det give anledning til lidt eftertanke omkring tiøren. Skulle den prisreguleres, måtte den i dag blive mindst en femkrone!

I 1896 skænkede Julie Overskou sin bogsamling med ialt 800 bind til kommunen, og dermed blev Hillerød Folkebibliotek grundlagt.

Spillelysten har huseret alle dage, også før banko og bingo. Kortspil har været en kær beskæftigelse, overvejende for mandlige hjerner og hænder, men var der penge til lotterispil, forelå også forskellige tilbud.

Lodsedler til Frederiksborg Slotslotteriets trækning 1. oktober 1864, hvor hvert andet lod får gevinst, fås à 3 mark stk. hos den førnævnte boghandler Wm. Jensen på Fisketorvet. Dette lotteri var oprettet til fordel for genskabelsen af Frederiksborg efter branden i 1859.

Endvidere averteres, at Idiotanstaltens Industri-Lotteri har lodsedler tilkjøbs hos prokurator Wodschou. De koster 2 mark og 4 skilling, men der er også gevinst på alle sedler.

Et Håndværkslotteri er ligeså generøst, og herefter kan spændingen alene kredse om størrelsen af gevinsten.

Dans på værtshusene, samt hos private, synes at være en almindelig foreteelse. Et af Hillerøds fem officielle danselokaler er Salonen. Her averterer gæstgiver Otto Willumsen med høstbal. Betalingen er 4 mark for en herre og 2 mark for en dame.

Billigt er det ikke. De fire mark repræsenterer i 1864

på det nærmeste en arbejders dagløn.

Om »Skjænke-Bal« averterer afbygger Lars Carlsen, Ullerød, i samme skynding. Han agter, med øvrighedens tilladelse, at afholde »Dans og Beværtning, hvortil Byens og Omegnens Ungdom indbydes«.

Men ellers synes at have eksisteret en udbredt teater-interesse i den lille by. Det ses, at diletantkomedien er i høj kurs, og Frederiksborg Lærde Skoles elever giver jævnlig forestillinger til fordel for byens asyl. I 1853 opfører de vaudevillerne »En Nattergal« og »Kunstnerliv«. I 1855 serverer de Hostrups »Genboerne« og i 1858 »En Spurv i Tranedans«. Også »Sparekassen« og »Eventyr på Fodrejsen« er på repertoire, og ved flere lejligheder lader Frederik VII sin livgardes musikkorps assistere med musik til forestillingerne.

Teaterinteressen giver sig udslag i jævnlige besøg af tilrejsende selskaber. Redaktionelt meddeler lokalavisen 20. september 1864 således:

Skuespil i Frederiksborg
Det Knudsenske Skuespillerselskab giver i denne Tid Forestillinger her i Byen. Skjønndt Selskabet kun tæller Forholdsvis faae Medlemmer, og Repertoiret saaledes maa være meget begrændset, glæder det sig dog ved et talrigt Besøg, hvortil ogsaa Damerne Knudsens og Steiners nette Dands og det herliggende 8de Infanteriregiments prægtige Musik bidrager.

Og hvad blev der så budt på?

Heibergs »Nei« synes at være et yndlingsstykke, men lad datidens annoncer fortælle, hvad der spilles på »Theatret i Frederiksborg«, i den gamle, lavloftede sal på Brummerstedts Gæstgivergård (Hotel København):

Onsdagen den 21de September 1864 kl. 7 opføres med høie Øvrigheds Tilladelse:

»Et Uhyre«
Farce med sang i 1 Act af E.
Bøgh.

Derefter

»Alle mulige Roller«
Vaudeville i 1 Act af E.
Bøgh.

Til slutning:

»Rekruten«
Vaudeville i 1 Act, localise-
ret af Th. Overskou.
E. Knudsen

En anden forestilling i
samme måned serverer det-
te:

»List og Pflegma«
Vaudeville i 1 Act

Derefter

»Stegkjælderen«
eller

»Den fine Verden«.
Vaudeville i 2 Acter.

Til slutning:

»La Cracovienne«
(polsk Nationaldands)
dandses i Kostume af Ma-
dam Knudsen.

Uden tvivl har teaterafte-
nerne været højdepunkter i
det lokale forlystelsesliv,

men folket i Hillerød får lej-
lighed til at opleve også sæl-
somme ting.

Således giver Dr. Carl
Otto i 1850 på Stadt Copen-
hagen 10 forelæsninger i
hukommelseskunst, og et
menageri kommer til byen,
hvor det forevises i gæstgi-
ver Hansens gård ved Tor-
vet.

Det hoffmanske Kunstbe-
riderselskab giver i 1853 –
midt under koleraepide-
mien – tre forestillinger i
Hillerød, men næsten som
en vision om, at levende bil-
leder er på vej, fortælles i en
annonce fra 1864:

Theatret

*Onsdagen den 7de december
gives en stor brillant
Kunst-Forestilling. Profes-
sor Krühs berømte Dissolv-
ing Wiews, Fata Morgana
& Cromatrops belyste ved
det Drummondske Kalklys.*

Disse Dissolving Wiews
(lysbilleder i baggrund af
tåge) skabte en fornem-
melse af liv i billederne, men
der skulle dog gå nogle år-
ter, inden biografen i 1907
viste rigtige levende bille-
der i Hillerød.

*Det gamle Hotel København – med tidligere navne som Brummer-
stedt Gæstgiveri og Stadt Copenhagen – hvor teaterlivet udfoldede
sig i tiden, før Hotel København kom i 1878, og dermed gav byen nye
og bedre sceneforhold.*

Men tro ikke, at Hillerød
var et lille, underudviklet
hul, som de store sensati-
oner gik udenom! I 1869 by-
des på et trækplaster af vir-
keligt format, idet der an-
nonceres:

Paa Byens Markedsplads
giver den berømte, stærke
Mand J. F. W. Schenstrøm
Søndagen den 19. og Man-
dagen den 20. September kl.
5 en usædvanlig stor Luft-,
Kraft-, Kunst- og Magisk fo-
restilling, bestaaende af
overordentlige og beund-
ringsværdige ekvilibristi-
ske Konster, gratiøse og at-
letiske Jonglørkonster i
mange overraskende Vari-
ationer, store atletiske og
herkuliske Parterre-, Kraft-
og Konst-produktioner.
Magi bestaaende af elektri-
ske, fysiske, magnetiske og
eksomatørproduktioner.
Ovnevænte Produktioner
udføres i 120 Konstvariati-

oner efter Musikkens Takt
samt Muskeldansen.

Desuden vil den stærke
Mand paa sine Hænder bære
en stor Ambolt, hvorpaa tre
Smede arbejder på en Jern-
stang med store Mukkerter.

Under Forestillingen Op-
tog af sataniske Puslinger,
Luftrejse med den store
Luftballon »Samson« med
Gondol og tre Personer – li-
gesom Tadini med sin Søn og
Grev Sparre opsteg i Stock-
holm i den kongelige Fami-
lies Nærværelse. Til denne
Luftrejse var udsolgt 14.000
Billetter.

Forestillingen sluttes
med en overordentlig smuk
Produktion med et 48 Kan-
oners Krigsskib. Plakater
udgives ikke. Betalingen ef-
ter Behag!

En sådan forestilling var
nok værd at erlægge et par
mark for – efter behag – også
i dag over 100 år efter dens
premiere i Hillerød.

Museum blev til på 7 år

Indretningen af Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg var en stor udfordring og opgave for de lokale håndværkere

Beslutningen om at følge brygger Jacobsens forslag til anvendelse af det genrejste Frederiksborg som museum blev truffet i foråret 1878, men der skulle gå adskillige år, inden museet kunne åbnes for publikum.

Gennem syv år arbejdede arkitekter, kunstnere og håndværkere med indretningen og udsmykningen af de lokaler i Kongefløjen og Prinsessefløjen, der var udset til at rumme museet. Den 17. december 1884, på

25 års dagen for branden i 1859, kunne komiteen for Frederiksborgs genopførelse overdrage lokaliteterne til Det nationalhistoriske Museum, og hurtigt derefter var det klar til at blive vist frem.

Genrejsningen af Frederiksborg var en vældig opgave, både arbejdsmæssigt og i spørgsmålet om penge.

Carlsbergs ejer, brygger Jacobsen, havde allerede i årene inden museets påbegyndelse punget kraftigt ud i forbindelse med genskabelsen af blandet andet Rosen og Riddersalen. Det var hen ad vejen blevet til henved 100.000 kr. – et beløb, der kan trækkes på smilebåndet af i dag, men for et århundrede siden var det noget, der ville svare til adskillige millioner.

Under forudsætning af, at hans forslag til museet godkendtes, tilbyder bryggeren yderligere to gange 200.000 kr. til den indre restaurering af Konge- og Prinsessefløjen, og allerede i sommeren 1878 er arbejdet i fuld gang.

Det er givet, at arbejdet på slottet har sat sit præg på den lille stad Hillerød i de

Snedkermester Harald Andersen var også medlem af Hillerød Byråd. Her sidder han som nr. tre fra venstre.

år, det stod på. Byen i sig selv havde ikke mulighed for at levere al den arbejdskraft, der var behov for, og udefra kom adskillige dygtige håndværkere. En del af dem blev her som fremtidige borgere.

Den lokale dagspresse – Amtsavisen og Amtstidende – synes ikke at være synderligt optaget af det, der sker bag slottets mure. Når de to aviser lejlighedsvis beskæftiger sig med slottets nyindretning, forekommer det ved citater fra københavnske aviser.

Men Berlingske Tidende og Nationaltidende viser interesse for sagen og kommer med reportager fra Frederiksborg. Berlingskes reporter beretter således i oktober 1879, at arbejdet skrider

godt frem, og at såvel kirkens indre som Rosen er helt færdige. I Riddersalen mangler kun lægning af marmorgulvet og væggenes tapeter.

Salen kom dog til at mangle Musikanterstolen i endnu en halv snes år. Ikke før omkring 1890 blev taget fat på genskabelsen af denne markante detalje i Riddersalen, og det var snedker Martin Olsen (mester i Nyhuse), der sammen med sin bror, Jens Olsen, og den senere glarmester Hansen skabte dette fornemme stykke snedkerarbejde.

Reporteren fremhæver, »at ved disse arbejder er hidført en stor udvikling af mange kræfter på en mængde af vore værksteder.

Snedkermester Harald Andersen med svende og lærlinge foran værkstedet i Møllestræde. Alt snedkerarbejde blev forberedt på værkstedet. Billedet menes at være fra 1880, fotograferet af Carl Rathschach.

Thi der er både snedkere, tømrere, smede, murere, stenhuggere, stukkatører, billedskærere, malere, metalstøbere og cicelører. « Alle disse har måttet udvikle og særligt ansøre deres evner for at komme på højde med de fordringer, der stilles.

En lokal håndværksmester, der i vidt omfang blev engageret i arbejdet på slottet, var snedkermester Harald Andersen i Møllestræde. I dag er det snedkermester Allan Svendsen, der fungerer i den værkstedsbygning, hvor materialerne til de mange fornemme træ-

lofter blev formet. Også gulvene var Harald Andersens anliggende, og til brug ved opskæringen af de mange tusinde parketstave anskaffede han en dampmaskine. Fundamentet, hvor den stod, kan stadig ses i værkstedet.

Det egetræ, der blev til parketgulve ved dampmaskinens hjælp, har været af ikke ringe kvalitet. Skønt millioner af fødder har trampet hen over slottets gulve gennem hundrede år, kan det næsten ikke ses, at der er gået på dem.

»Folkets Hus« i Hillerød

Huset i Slangerupsgade blev aldrig forsamlingsbygning i egentlig forstand

Folkets Hus i Hillerød er et forlængst overstået kapitel, der hører det seneste århundredskifte til. På den anden side eksisterer huset stadig. Det ejes af Hillerød Kommune og ligger i Slangerupsgade ved indkørslen til den nye Klostervej. Huset har nr. 10 i denne gade. Efter i flere år at have stået faldefærdigt hen, afsluttedes i begyndelsen af 1981 en omfattende renovering af huset for et millionbeløb, og det indeholder nu fire kommunale lejligheder.

Næppe mange har i dag personlig erindring om de få år ved århundredskiftet, da arbejderorganisationerne i Hillerød havde eget forsamlingshus. Det er heller intet glørværdigt kapitel i deres historie.

Forehavendet blev startet på masser af god vilje, men på en for svagt underbygget økonomi. Pengene var små dengang og sammenholdet ikke stærkt nok.

Tidspunktet for oprettelsen af »Folkets Hus« var heller ikke særlig heldigt. Mange af fagforeningernes medlemmer var i strejke, eller ramt af lockout. Storlockouten i 1899 krævede tunge ofre, men De Samvirkende Fagforeningers protokol fra disse år fortæller også om et betydeligt antal lokale og landsomfattende strejker, der skulle samles penge ind til, fra organisationernes altid slunkne kasser og hos medlemmerne, hvor der ikke fra en ugeløn på 14-18 kroner var til meget andet end det, der kunne holde sulten fra dørene i hjemmet.

Baggrunden for et Folkets Hus i Hillerød var ikke den

samme som i en række andre byer. I nabostaden Helsingør søgte myndighederne med midler, som ikke altid var lige pæne, at holde arbejderorganisationerne ude fra de samlingslokaler, der fandtes i byen. Det resulterede i, at arbejderne i Helsingør i 1889 erhvervede egen forsamlingsbygning.

I Hillerød synes organisationerne ikke at have tilsvarende besværligheder. En række faglige organisationer er således stiftet i lokalerne hos »Mutter Frands«, en beværtning på hjørnet af Mørkegade og Store Kannikegade – nu henholdsvis Østergade og Sdr. Banevej. Der må have været ret rummelige lokaler dette sted, idet også de offentlige auktioner afvikledes her. Større vinterarrangementer

kunne uden videre holdes på Hotel Kjøbenhavn og sommerfestlighederne, herunder grundlovsfester, i »Sommerlyst«, som lå hvor nu Missionshotellet og Fritidshuset befinder sig.

Det har nok snarere ligget i luften, at den nyskabte, stadig talstærkere arbejderbevægelse burde have foden under eget bord. Den allesteds nærværende skomager C. Th. Andersen, senere byrådsmedlem og kontorbestyrer, var sjælen i foretagendet.

Det er intet sted i den gamle protokol nedfældet, hvornår ejendommen i Slangerupsgade blev erhvervet, men det må være

sket i 1898. Da ses det at der udlejes et kontorlokale i forsamlingshusets kælder for 25 kr. om året, og det besluttes, at der skal holdes grundlovsfest i haven, med en forudgående »proposition« efter en af festudvalget nærmere fastlagt rute gennem byen. Det nævnes, at der om efteråret er holdt andespil, og herefter ses ikke noget om huset før i marts 1900. Det vedtages da, at der skal holdes otte fester i sommerens løb. Folkets Hus skal selv arrangere de tre, medens fagforeningerne står for de andre fem. I samme skynning spørger bestyrelsen for Folkets Hus, om De samvirkende Fagforeninger vil hefte for et beløb på indtil 200 kroner for materialer til brug ved opførelse af et haveteater, og det gives der tilslutning til.

Ret meget mere om Folkets Hus kan ikke ses i protokollen, men givetvis tog de økonomiske vanskeligheder stadig til i omfang. I marts 1904 vedtages det at holde majfest på Hotel Kjøbenhavn og at søge tilladelse til grundlovsfest på Fantasien

Huset på hjørnet af Slangerupsgade/Klostervej – en gang »Folkets Hus« i Hillerød.

i Præstevang. På det tidspunkt må Folkets Hus være ophørt med at fungere.

Folkets Hus nåede aldrig at blive en forsamlingsbygning i egentlig forstand. Der var ikke penge til opførelse af møde- og festsal, men i forhusets høje stueetage fandtes restauration, og kælder rummede nogle mødelokaler.

Folkets Hus havde sin store tid om sommeren. Der var bygget en overdækket dansestræde i haven. Indgangen til denne var det, der nu hedder Munkestien, og den store bagbygning til ejendommen, Slingerups-gade 12A-14A er bygget i en del af det, der var forsamlingshusets have. Dansestræden er måske det »have-teater«, der var søgt den 200 kroners garanti for. Mange havefester blev holdt, men ofte med under-skud. Solistoptræden af om-rejsende skuespillere og komikere synes at have været den gængse underholdning. Men også den navnkundige mesterbryder Bech Olsen har optrådt her. Som festtalere på grundlovsdagen og ved andre lejligheder kom nogle af bevægelsens koryfæer, således Lyngsie,

Borgbjerg og A. C. Meyer.

Talerstolen, de besteg – hvad de i virkeligheden gjorde, idet den var imponerende høj – blev bygget af snedker Petersen i Bakke-gade, og den fulgte troligt organisationernes friluftsmøder, i første række

»Folkets Hus« i sine velmagtsdage overfor den åbne markedsplads.

grundlovsfesterne i Slots-pavillonen. Den var opma-gasineret i Dyrskuepavil-lonen, og da tyskerne i krigens

år indtog også denne bygning, forsvandt talerstolen – antagelig som brænde i kakkelovnen!

Malterigården stødte op til »Folkets Hus«, som ses i baggrunden.

Hillerød var tidligt med

Første biograf i hestestald, som inden udgangen af 1907 blev afløst af Bio, Torvet

Hillerød var tidligt med i spørgsmålet om biograf, og det var – naturligvis – den evigt foretagsomme tømrermester Frits Milner, som tog initiativet. I 1907 grundlagde han byens første biograf, som var en af de allerførste i provinsen, sammen med vinhandler Charles Petersen. Charles Petersen opførte i 1912 sin store ejendom »Vesterhus« i Slots-gade og indrettede »Kosmorama« dette sted.

Levende billeder var dog intet ukendt fænomen i Hillerød år 1907. Sådanne var vist i telte på markederne og i omrejsende biografer. Danmarks første filmproducent var forøvrigt fra Hillerød. Det var Peter Elfelt, som var søn af en kusk i Hillerød og iøvrigt startede med at hedde Peter Petersen. Han lærte som fotograf hos »gamle« Rathsch ved Fisketorvet, og som 24-årig oprettede han sin egen forretning. Han blev en hoved-

stadens førende fotografer og fik titel af kongelig hoffotograf.

Det var Jens Poul Andersen – »Geniet fra Nellerød« – der byggede Elfelts første filmkamera, og det er Elfelts fortjeneste, at der eksisterer flere tusinde meter film, som foreviger mennesker og begivenheder i forrige århundrede. Også Elfelt havde en ambulans biograf, og den viste et par gange film i Hillerød, inden byens første, faste biograf var en kendsgerning.

Adskillige ældre hillerød-anere har nok kendt denne biograf, som var indrettet i en tidligere hestestald. Den lå med gavlen ud til Torvet og hed officielt »Frederiksborg Biograf på Torvet«, og dens løbende annonce i avisen kunne ikke volde synderligt besvær i sætteriet. Teksten var i reglen den samme hver gang og ikke i nogen måde oplysende om det, der serveredes. Den

fortalte, at der gives forestilling hver søgnedags aften kl. 8½ og søndag kl. 4, 5½, 7 og 8½. Nyt program hver Tirsdag!

I åbningsannoncen den 4. august 1907 fortælles, at forestillingerne begynder den 6. i samme måned, og at billetpriserne er 25 øre for voksne og 15 øre for børn. Reserverede pladser koster dog henholdsvis 35 og 20 øre.

Måske ville det også være lidt omstændeligt at fortælle om det, der blev budt på, og publikum skænkede næppe programmet større tanker, blot de fik lov at opleve de »levende billeder«.

En enkelt gang i efteråret 1907 fortæller annoncen dog, at biografen viser den store film »Der var en Gang«, og avisen strammer sig op til at give den nogle gode ord med på vejen. Den fortæller i Hillerød-rubriken, der sjældent formåede at komme over en halv spalte i størrelse, at »Biografteatret flottes sig i denne uge med Holger Drachmanns »Der var en Gang«. Stykket om Prinsessen, der var så smuk som Solen, men hovmodig og stolt og hvori det fortælles, hvorlunde den kløgtige Prins Hans omsider vandt hende, forklædt som Zigøjner«.

Storheden i denne store danske film var dog til at overse. Filmens længde var 265 meter, og de var hurtigt kørt igennem. Drachmanns »Der var en Gang« serveret på 10 minutter! – Men også på anden måde drev man rovdrift på litteraturen i filmens barndom.

Hestestalden var så beskeden af størrelse, at den

ikke magtede at leve op til publikumsinteressen. I den første tid blev det nødvendigt at dublere aftenforestillingerne, men allerede en halv snes dage efter åbningen publicerer Amtsavisen, at »et moderne biografteater i løbet af efteråret vil blive opført mellem det nuværende biografteater og kongestatuen. Det nye teater skal rumme 400 personer. Såsnart bygningen er rejst, vil det gamle teater blive nedlagt, og dettes grund blive optaget af den ny hjørnebygning«.

Hos Milner var der ikke langt fra ord til handling. 2. juledag 1907 kunne holdes indvielse af det nye, der ved sin størrelse og indretning måtte være noget helt usædvanligt for en provinsbiograf. Baggrunden for det tekniske kunne dog ikke ændres. Man savnede elektriciteten. I den første biograf var en gasfyret motor drivkraft til generatoren, der producerede elektricitet til fremviserens lamper, og samme system måtte benyttes i den nye biograf's første år. Da Frits Milner i 1908 rejste den store og fornemme ejendom på hjørnet af Torvet og Slotsgade – Bankbygningen – fik denne sit eget elektricitetsværk, og det kunne biografen nyde godt af. Hillerøds kommunale elværk kom først til i 1909, men bankbygningen sluttede sig ikke til dette før mange år senere. Den kørte videre med sit eget anlæg.

Åbningsforestillingen i den nye biograf bød på en række film, hvoraf avisen nævner »Æventyret om Rødhætte«, »Tusind og een Nat«, »Et minut for sent til sit eget Bryllup« og »Et Blik i Helvede«. Noget lunt kunne sikkert også tiltrænges, for anmelderen af forestillingen kan ikke nære sig for at understrege, at det tiltalende indtryk af lokalet vil forhøjes, når bygningen bliver mere tør og udluftet! Unægtelig var det også gået hurtigt med opførelsen. Noget tilsvarende lod sig ikke i dag bygge og færdiggøre på tre måneder – i hvert fald

Milners filmfotograf optog levende billeder fra større arrangementer i byen, som f.eks. maj- og novembermarkederne. Dagen efter kunne folk gå i biografen og se sig selv på film.

Gavlen til Hillerøds første biografbygning ses lige til venstre for drengens hovede. Den lave ejendom ved siden af blev revet ned i 1907 og året efter stod den store »Bankbygningen« færdig.

ikke som murerarbejde. Alene de forberedende øvelser til byggeri i dag tager let den dobbelte tid.

Milner-familien tog selv aktiv del i arbejdet med biografen. Direktøren gav et nap med, hvor det var påkrævet. Sønnen Svend virkede som operatør og en anden søn, Frits, som billet-sælger. Men den, der udadtil tegnede firmaet mest markant, var nok kontrollør Andersen, der i det daglige var skomager og portner i Borgerstiftelsen, men i biograf-tiden ophøjedes til myndigheds-person, stands-mæssigt iført rød uniform og kasket. Han repræsenterede det farverige i filmens sort-hvide tid og stod på sin post i en lille menneskealder. Med samme trofasthed har familien Sørensen i Kannikegade virket i firmaet. Først Arthur – byens nu afdøde brandinspektør – der startede som chokoladesælger og fortsatte som billetsælger. Inden længe var også lillebror Egon engageret i biografarbejdet på livstid.

I sine mange år har »den nye« biograf bevaret sine grundrids, men i nogen grad ændret karakter ved et par gennemgribende ombygninger. Den første fandt sted i 1936, da den vognport, Milner havde sit hjælpe-køretøj stående parat til hurtig udrykning, blev inddraget i biografen. Denne port i Bankbygningen lå klods op ad muren til biografen, og her blev skabt en ny indgang med ny placering af billetsalget.

Dette gav mere albuerum i foyeren med det fine springvand i det ene hjørne. Et andet havde i årevis været »butik« for »Peter 37«, en lille, gammel mand, der sad med en æske og faldbød cigarer og cigaretter stykvis. Navnets oprindelse fortønedes sig i det uviste, men i de dage var det såre let at få et øgenavn, og muligvis har Peter haft for vane at prale med, at nu havde han tjent 37 øre den aften. Mere skulle der ikke til, før et øgenavn var hjemme. Peter var forøvrigt skrædder af

profession og havde sin bolig i Helsingørsgade.

Næste større ombygning kom biografen ud for en halv snes år senere, og ved den lejlighed gik det ud over facaden. Den kan nok siges, at den nuværende er renfærdigere end den tidligere, men noget markant gik tabt, da de store rundbuede vinduespartier og tagdekorationerne forsvandt.

Fra samme tag lynede og tordnede fyrværkeriet, når det nye år nærmede sig. Midnatsforestillingen efterfulgtes af festfyrværkeriet, og alle i byen og omegnen var søgt til til Torvet for at være sammen i det store øjeblik, hvor nytåret kunne markeres med ild og larm – samt ildnende taler af Hans fra Gadevang – placeret over alt folket i den store lygtepæl på Torvets midte.

I biografen på torvet fik man selv sin barndoms filmiske oplevelser. At det

tekniske ikke stod mål med nutidens, var så ligetil, men ingen tænkte, det kunne være anderledes, end at der skulle være pause efter hver af en films akter – i reglen seks. Senere fandt man ud af at koble to strimler sammen, så der kun var pause efter hveranden akt – plus den store midtvejs. Først, da to fremvisere blev sat til at afløse hinanden, kunne en film vises kontinuerligt, men det gik nok i nogen grad ud over spændingen. For på samme måde som i den fortsatte roman stoppede filmen altid op på det mest spændende sted.

I den nye – men for én selv, den gamle – biograf oplevede man Chaplins glansnumre, grinte sig en mavepine til, når »Fatty« fyldte lærredet, og svigtede aldrig en film med William S. Hart – verdens første cowboyhelt, som aldrig blev overgået af sine utallige senere efter-

lignere i den genre, der med et nutidigt ord kaldes western.

Der kunne siges meget om gamle tømrermester Frits Milner, men initiativ savnede han ikke. Når der en søndag skete noget stort i Hillerød – det være sig byfest, dyrskue eller andre uendørs arrangementer, var Milners filmfotograf på pletten. Næste aften kunne folk se sig selv i biografen, hvis de havde været så heldige at befinde sig i fotografens skudvinkel.

Forfilm af denne kategori var trækplastre. Fru Erna Milner, der videreførte Bio, Torvet, havde på sit loft en kasse stående med disse gamle optagelser, men da hun fik fortalt, at de rummede en betydelig brandfare, spurgte hun filmmuseet, om det havde interesse i dem. Der blev svaret bekræftende, og fru Milner sendte kassen med filmrullerne dertil. Hun har dog aldrig modtaget en tak eller

besked om, at filmene er kommet til museet, men de skulle nødig have delt skæbne med mange andre film, der er gjort til skovværte.

Milner var også en pioner på talefilmens område. Han organiserede filmoptagelser fra et novembermarked med Professor Labri som en af hovedpersonerne, og samtidig med, at filmfotografen arbejdede, blev der foretaget grammofonoptagelser af, hvad Professor Labri og andre mundrappe markeds-gøglere havde at sige undervejs.

Det forevigeede markeds-sceneri blev præsenteret i Bio, Torvet og kaldte på betydelig publikumsinteresse, men sandt at sige kneb det ikke så lidt med at få billeder og ord til at følges ad. Synkroniseringens tidsalder var endnu ikke inde for filmens vedkommende, men det er Milners fortjeneste, at der i Hillerød kunne bydes en smagsprøve på talefil-

Billedet her er fra et socialdemokratisk møde på Torvet ca. 1930, men det viser samtidig de karakteristiske rundbuede vinduer i biografen. De er væk i dag – erstattet af en pudset facade.

men allerede i stumfilmens tid.

I den nye biograf er billetpriserne som i hestestaldens tid, men i den nye er kommet noget finere og dyrere til. Den har fået balkon, og dette ophøjede sted koster det 50 øre for voksne og 25 øre for børn at sætte sig.

Ved en ombygning senere indretter Milner på balkonen en særlig »forlovelsesloge« med 12 pladser. Det siges at der især var rift om de fire bageste sæder!

At det skulle gå sædeligt til allerede fra starten, fremgår af en skrivelse, justitsministeriet i sommeren 1907 udsendte til samtlige politimestre. Disse anmodes om at have opmærksomheden særlig henvendt på, at der ikke i Kosmoramaer, biografteatre eller lignende etableringer vises film,

der enten må karakteriseres som anstødelige i sædelig henseende, eller ved den måde, hvorpå forbrydelser gengives, eller iøvrigt ved deres beskaffenhed, er egnede til at virke demoraliserende på tilskuerne, og navnlig på den i reglen talstærkt tilsteværende ungdom.

Denne restriktive linje fra filmens barndom følger med et godt stykke ind i fremtiden. Således kan fra et byrådsmøde i 1927 meddeles, at det kommunale biograf-tilsyn – bestående af et par byrådsmedlemmer – har afgivet indberetning. Det fremgår af denne, at der i årets løb i ingen af byens biografteatre er vist pikante, anstødelige eller forrænde film.

Kan det samme siges i dag?

Mad og hest på bordet

»Linden« var et godt madsted i Mads Pæsens og Frederiksens tid, men rummede mange aktiviteter

Det er ikke mangel på værts-huse, der præger Hillerød i dag, men den generation, som er kommet lidt til års, føler sig temmelig hjemløs, når det drejer sig om værts-huse og forsamlingslokaler.

De store gode hoteller og gæstgivergårde er stort set forsvundet eller omdannet til noget andet. Det gælder bl.a. området ved Fisketorvet, hvor først »Klipfisken« forsvandt. »Sorte Hest« fulgte efter, og senest visnede »Linden«. Denne gæstgivergårds seneste ejer var Fællesorganisationens Byggeaktieselskab, som erhvervede »Linden« i 1961 og drev restaurationen ved forpagter et par år, hvorefter bygningerne på hjørnet af

Slotsgade og Byskriverstræde blev revet ned, og HB-ejendommen – nu Kvickly – rejste sig på grunden.

»Linden« havde da fungeret som værtshus i Hillerød gennem mere end 130 år. Det var ikke på grund af de træer, som flankerede indgangen fra Slotsgade, at den fik sit navn. Træerne, der dannede en portal over døren, var nemlig elmetræer. Sandsynligvis er navnet »Linden« også af nyere dato, idet ejendommen i en avisannonce for mere end hundrede år siden benævntes »Carls Gæstgivergård«. Men »Linden« var dog knæsat som navn i den navnkundige Mads Petersens tid

som indehaver af restaurationen og gæstgivergården. Han havde »Linden« i tiden omkring århundredskiftet, og til ham søgte landboerne i stort tal, når de skulle til Hillerød. Her staldede de deres køretøjer op, og her søgte de lindring for sult og tørst.

Mads Pæsens kolde bord var vidt berømt. Det kostede en krone at gå i lag med dette bord, og da adskillige af gæsterne var af den grovædende slags, kunne Mads Pæsen nok se, at det var ved at være en underskudsfor-

retning. Han forhøjede så prisen med 25 øre, til stor jammer og fortrydelse for stamgæsterne. Der var intet menneske på denne jord, som var i stand til at æde for en krone og 25 øre!

»Linden« fik i Mads Pæsens tid ry for at være et af byens bedste madsteder, og dette ry levede også efterfølgeren, H. P. Fredriksen op til. Man har selv i sine unge år være en helhjertet tilbeder af »Lindens« biksemad – alt, hvad man kunne få i sig, og lidt til, for bare en krone! Flottede man sig med et spejlæg i biksemadbjerget, måtte dog erlægges ekstra 25 øre.

Store maddage på »Linden« var først og fremmest dyrskuedagen og novembermarkedet. Dyrskuedagen var lammesteg den stående ret, og denne dag i 1927 blev sat en rekord med 32 fortærede lam.

Markedsdagen i november var det gåsesteg, der stod på menuen, og rekorden

»Linden« i Mads Petersens tid i århundredets begyndelse. Hans kolde bord var vidt berømt. Det kostede en krone at gå i lag med dette bord, og det benyttede mange sig af.

var 81 gæs. To kroner for al den gåsesteg, man orkede at stoppe i sig!

Da ejendommen blev opført omkring 1830, må den have været en næsten pompøs bygning i selskabet af gamle, lave Slotsgade-huse. I sine to etager, med overmåde højloftede stuer, samt høj kælder, har den raget ganske godt op i gaden. Kendetegnene for mange bygninger i Hillerød har været den »hamburgerfuge«, som gav en ophøjet rund fuger mellem murstenene. Der er i dag kun få ejendomme, hvor denne særlige udsmykning kan studeres. Den ses i den ældre del af Hillerød Borgerstiftelse, i Helsingørsgade nr. 18 og i den bygning, Hillerød og Omegns Bank i midten af trediverne lod opføre i Slotsgade. Det er vistnok sidste gang i Hillerød, Hamburgerfugen »kom op at stå«.

Frederiksen førte gamle, gode traditioner videre og gjorde »Linden« til et populært samlingssted også for foreningslivet. Han lod så-

ledes i 1927 den længe, som lå ud mod Byskriverstræde ombygge, og med et rummeligt mødelokale – Den røde Stue – samt en sal, der kunne tage et par hundrede mennesker, imødekom han et behov for både det faglige og festlige foreningsliv.

Restaurationslokalerne var udtryk for gammeldags hygge, men der var stil over det. Rigtige tjenere fungerede i sorte jakkesæt og hvidt kravetøj. Det gjaldt både i »slyngelstuen« hvor »Lille Jensen« regerede, og i restaurationen, som overtjener Petersen fra Fredensborg styrede. Væggens udsmykning var i vidt omfang fotografier af heste – en venlighed mod de mange landbokunder – men også malerier. Maleren Asger E. Bremer skabte således et herligt portræt af værten, som ses iført tyrkisk fez på sit runde hoved, hvori det fremstående midtpunkt lyser med de farver, som kendetegnede netop den næse. Den var nok blevet lidt mil-

jøskadet af at tilhøre en værtshusholder.

Der lå i Frederiksen-tiden en atmosfære af venlighed i »Linden« og den bidrog i høj grad til populariteten. Mange aktiver udfoldede sig også i ejendommen. I kælderen på hjørnet fungerede Wilhelm Kyhl gennem flere årtier med sine nye og brugte møbler. Staldmester Hans Larsen hørte i en menneskealder til det faste mandskab, og hans kone sørgede for al den vask, en stor restauration fører med sig. Hans Larsen tog sin gave som staldmester så alvorligt, at han af og til sov i stalden om natten, hvis der var heste der skulle passes. Med en malmklokke kaldte gæsterne staldmesteren til, når de ville stalde op, eller hente deres køretøjer. Staldmesteren havde mange gøremål, så det var ikke altid han kunne træffes i staldene.

Hans søn, Emil Larsen, fik også en tilværelse på »Linden«. Herfra drev han vognmandsforretning med personkørsel, men betjente også dette sted byens første ambulance.

Valdemar Bjerneboe skrev i 1968 sine erindringer,

og den nu afdøde cykelhandler fortæller bl.a. om sine drengeår i »Linden«. Her boede han nogle år sammen med søskende og forældre i en lejlighed, der havde indgang fra Byskriverstræde, også kaldt Posen.

– Vor lejlighed blev senere ombygget til sal af gæstgiver Frederiksen. Under vor lejlighed boede en rullekone, og foruden at rulle for folk solgte hun skillingsviser. De handlede om mangt og meget, der foregik i hele landet, blandt andet om mord og tyveri, og de var altid på rim. Hun solgte også nogle kriminalblade. Der var to. Det ene hed »Revüe«, og det andet var »Revüen«. De kostede fire øre strykket.

I kælderen i »Linden«s forhus boede den kendte møbelhandler Kyhl, som havde en stor forretning, og på første sal boede »Linden«s ejer, Peter Jørgensen, som havde en stor trælastforretning i gården og den lange sidebygning. Desuden var der i gården en stor grube, hvor han læskede kalk. Denne blev solgt til byens murermestre, og desuden solgte Peter Jørgensen tækkerør og tækkekæppe. Disse tækkekæppe blev solgt som fiskestænger for fem øre stykket.

På »Linden« udfoldede sig et stort folkeliv. Den havde sine store dage, ikke mindst når der var dyrskue, marked eller session. Når de unge havde været på session, var det almindeligt, at de den dag skulle drikke sig fulde. Jeg skal love for, at det gjorde de også. De sloges, så blodet flød, og nede i stalden lå flere af dem bevidstløse af druk.

I gården var en mægtig møgkule. Der var også en del retirader, og det var ikke morsomt at skulle ind i dem. Der var altid en fæl stank, og rotterne fór omkring disse steder.

I gården var desuden et snedkerværksted. Det ejedes af snedkermester Jacobsen. Han fabrikerede mest ligkister, og vi børn var meget interesserede i hans ar-

»Linden« ejedes af P. Jørgensen, medens restaurationen blev drevet af Mads Pæsen, som han også kaldtes. Gaden til venstre for »Linden« er Byskriverstræde med adgang til Posen.

bejde. Især når han malede kisterne. De var næsten altid sorte.

På låget blev sømmet et kors, i kanterne guirlander og på siderne engle. De var sølvbroncerede og var af pap.

I gården var desuden en meget stor stald, og flere gange om året blev slagtet grise. Desuden havde de en bunke gæs og ænder. De blev hver dag af gårdskarlen drevet gennem Møllestræde ned til marken bag Slotsmøllen. Her græssede de og blev så hentet hjem igen om aftenen.

På den ene side af porten, ved opgangen til kælderstuen, var et pissoir. Det bestod kun af et stort kar, og en gang om ugen kom farvermester Thygesen i Slangerupsgade og tømte karret. Han brugte indholdet i sin virksomhed!

Slagtermester Chr. Pe-

tersen (senior) var søn af Mads Petersen, og den nuværende slagtermester Chr. Petersen tilbragte sine barneår i »Linden«. Frederiksen var hans onkel, og hans mor, som var blevet enke, sørgede for husholdningen på »Linden« efter at Frederiksen havde mistet sin hustru.

Chr. Petersen – kaldet Lasse – har mange festlige erindringer fra sine år som barn og ung i huset på »Linden«. Frederiksen var som en far for ham og forkælede han nok en kende. Det var ikke i tyverne almindeligt, at en dreng fik legebil at køre i. Nu var »Linden«s toppede gårdsplads ingen ideel kørebane, og så blev Slotsgades fortov benyttet. Det resulterede i, at han af politibetjent N. P. Hansen blev forsynet med kørekort, og det skulle han altid have med under fortovsførsel.

Wilhelm Kyhl foran nedgangen til sin kælderbutik i »Linden«. Her solgtes alskens ting, blandt andet sengebunde og kurvevarer, som det fremgår af billedet.

Blev han antastet af en af byens kommunale betjente, og havde glemt kørekortet, blev han beordret hjem at hente det.

Det var kendt, at Frederiksen var et godhjertet og hjælpsomt menneske. Det nød også gamle Benneweis godt af. Benneweis gik nogle år i vinterhi med sin cirkus på Hillerødsholm, men der var sjældent penge til at klare vinterfornödenhederne med, herunder cirkusdirektørens tørst, og så lånte han hos Frederiksen, som til gengæld fik et par cirkusheste i pant. Disse heste var ikke uden evner, hvad Lasse heller ikke var som fremviser af dem. Frederiksen havde af og til sjov

af at lade Lasse hente en cirkushest, som så spadserede op ad trappen til restaurationen og via en stol entrede op på bordet, hvor den gik rundt uden at vælte hverken flasker eller glas. Det glansnummer indbragte drengen manganen en krone fra imponerede tilskuere.

De glade »Linden«-dage er forbi – også for jazzklubben, der lige til det sidste havde »Linden« som samlingssted.

Men når Fællesorganisationen har sine møder, klinger mindet fra »Linden« frem. Staldmesterens klokke er blevet organisationens dirigentklokke.

Den er svær at overhøre!

Kongenavnet blev bevaret

Christians Mølle var en stor og anset virksomhed, der formede 33 brød af hver formalet tønde rug

Christians Mølle!

Gennem mange år en stor og anset virksomhed, og dens kongenavn vil sikkert leve videre en tid lang, skønt den sidste bagermester på dette sted slukkede for ovnen, og det gamle stuehus er omdannet til ejerboliger.

Det er omkring et halvt hundrede år siden, Christians Mølle ophørte med at være mølle, og den rigtige Christians Mølle – vindmøllen – forsvandt allerede i 1923. Den var ingen almindelig landsbymølle, men må

anskues som en hollandsk vindmølle i overstørrelse. Så stor var møllen, at der var ikke færre end syv lofter – og syv etager – under den drejelige møllehat.

Bortset fra underste etage med portgennemkørslen var så at sige alt i en sådan mølle af træ. Studiet af en vindmøllens indre, giver en fornemmelse af, at datidens møllebyggere var usædvanlig dygtige håndværkere. De kunne deres kram disse mænd, som af benhårdt egetræ formede aksler, stjerne-

hjul og alt andet i maskineriet, der fik møllestenene til at rotere.

Den vindkraft, som mange i dag gerne vil udnytte, har aldrig været den stabile hjælper for møllerne. Det gik, som vinden blæste til, og heller ikke mere. Når en rationel formaling skulle gennemføres, var vindmøllen ikke tilstrækkelig, og for Christians Møllens vedkommende, var det et spørgsmål om at have drivkraft hver dag, fordi den malede ikke blot for eget, og mange landmænds behov, men formalede også rug og hvede til et betydeligt antal bagere. Tidligt fik Christians Mølle da også indrettet en dampmølle som supplement, men i de seneste år af møllens eksistens, var motorkraft taget i brug. Årsagen var, at dampmaskinen eksploderede.

Dengang vindmøllen forsvandt, levede samfundet i vidt omfang med genbrugstanken, og det var meget lidt af den store mølle, som ikke fandt ny anvendelse, da nedrivningen gennemførtes i 1923. En del af de svære bjælker i møllekonstruktionen genopstod som gedigne møbler i Borella-Hansens værksted, og noget blev til brænde. En af møllens bagersvende, J.P. Hansen – den senere bagermester i Skansebageriet – og en kollega i bageriet erhvervede stjerne-hjulet og fik adskillige rummeter godt, knaldtørt egebrænde ud af anstregelserne med håndsav og økse. Det var brænde, der for alvor gav varme to gange.

Hovedbogholder H. P. Olsen har gransket Christians Møllens historie og fundet

frem til navnene på dens møllere gennem tiderne. Ret ofte har den skiftet ejer, så der har været mange. Om møllens første ca. 100 år fortalte H. P. Olsen i en kronik i Amtsavisen i 1940.

- Hillerød var i bekneb for møllekapacitet, og jordbruger, samt brændevinsbrænder Andreas Erlandsen fik i 1834 bevilling til at anlægge en hollandsk vejrmølle. Den blev, sammen med en landbrugsejendom, i årene 1834-36 opført på toppen af Møllebakken ved Jespervej. Dens nøjagtige beliggenhed var hundrede år efter, at den forsvandt fra dette sted, gået i glemmebogen, men da de seneste beboelsesblokke på Møllebakken skulle rejses, stødte byggefolkene på store fundamentrester af Erlandsens mølle.

Navnet Christians Mølle fik den i 1840. Da blev Christian den Ottende salvet i Frederiksborg Slotskirke, og ved den lejlighed, illuminerede Erlandsen sin mølle, der kunne ses videnom.

Mølleren spurgte i samme skynding om kongelig tilladelse til at benytte navnet Christians Mølle, og den fik han.

Imidlertid solgte Erlandsen i 1856 møllen til mejeriforpagter Harmsen i Hillerød, men tre år senere, nedbrændte den. Efter sigende satte den ild på sig selv, fordi den løb løbsk i stormvejr, og gnidningen af træ mod træ, sørgede for antændelsen.

Møllen genopførtes ved Helsingørsgade, og til denne blev knyttet et bageri. Dette bageri blev gennem årene en virksomhed, der gav arbejde og brød til mange. Det var store læs med grovbrød, der kørte ud fra Christians Mølle til et betydeligt område. Det fortælles, at når brødvognene skulle op ad Skansebakken eller Laurines Bakke på Jespervej, måtte der spændes et ekstra par heste for.

En slægtning til en af ejerne i forrige århundrede, fru Grete Adler Nielsen, Nødebo, fortæller om møllen og bageriet på den tid:

- Min farmor var en gæv

Christians Mølle set fra bagsiden. Bag møllen skimtes husene på Helsingørsgade.

landmandsdatter fra Høve ved Dalmose, og hun traf som ung pige en mand, der havde en gård ved Køge. Han friede, men fik nej, da hun ikke mente, det var noget for hende at blive gårdmandskone. Så solgte han gården og købte Christians Mølle i Hillerød. Han friede igen til min farmor og fik denne gang et ja.

Den unge mand havde imidlertid sukkersyge og døde et årstid efter giftemålet. Farmor var da enke som 19-årig.

Hendes mands familie ønskede møllen solgt, og hun kom hjem til Høve med kun sin seng og sin brudekjole.

Hun har uden tvivl boet i det stuehus, som ligger der i dag, og dets skønne beliggenhed fascinerede hende. I den tid, hun sad som enke på møllen, var hun den yngste af dem alle. Foruden hende selv, som førte regnskabet, var der tre på møllen og tre mand i bageriet. Desuden havde de en pige og en brød-

kusk. De havde alle ondt af hende og var flinke mod hende.

Christians Mølle havde også en leverance til Statsbanerne og sendte brød til alle ledvogterne, helt ned i Midtsjælland.

På møllen måtte købes 100 tønder rug hver uge. Denne rug skulle formales og derefter bages til brød. Af en tønde rug kunne der blive 33 brød. De bagte tre gange i døgnet. De begyndte klokken 4 om morgenen, og de sidste brød var ikke færdige før klokken 10 om aftenen. Var det vindstille om dagen, måtte de håbe på, at det blæste op om natten, og skete dette, måtte der sendes natmad op på møllen!

Den møller, som huskes bedst i en nyere tid, er P. Nielsen. Han var forøvrigt også den sidste møller dette sted. Han virkede her fra 1906 til 1923, og i hans første år gik det ganske godt. Der var meget at bestille i både møllerne og

På dette gamle Staunstrup-foto, hvor træerne er uden blade, kan man rigtigt se både møllen og den tilhørende ejendom.

bageriet. To møllersvende og flere medhjælpere arbejdede i møllerne, og bageriet havde to bagersvende, lærlinge og karle. Desuden var der folk, som passede butikken, og kuske, der kørte ud med brødet til kundekredsen. I flere årtier var Jens Mortensen – malermester P. M. Petersens svigerfar – brødkusk dette sted. En anden af de kendte brødkuske var Hans Larsen, der varetog grovvarekørslen, inden han blev salgskusk.

Mølleren selv var med i det hele. Han var et jern til at arbejde, sled og slæbte det meste af døgnet, men alligevel gik det ikke i længden. Han var ikke forretningsmand, og i 1923, måtte han give op. Et konsortium med bl.a. ølhandler Chr. E. Larsen, overtog møllen, men kun for nogle år, og under en

ny ejer blev møller Nielsen ansat som bestyrer af foretagendet.

Møller Nielsen var blevet enkemand, med fire børn, og han giftede sig igen med en præsteenke, som til ægteskabet medbragte en søn, der senere blev kendt som skuespiller og mangeårig leder af sommergeatret i Helsingør. Det var Erik Lassen, og han lærte oprindeligt som maler hos Staunstrup i Hillerød. Erik Lassens talenter fik også kunstnerisk udfoldelse i pensel og farver, og i forhuset kunne, inden ombygningen til ejerlejligheder, staveses nogle af Erik Lassens dekorative arbejder på vægge og trappeopgange.

Efterhånden var kun bageriet tilbage, og det øvrige af komplekset fik andre formål. Bilismen trængte ind i

Fotografi af Christians Mølle fra århundredskiftet. Kusken på brødvognen til venstre er Jens Mortensen, og mølleren holder selv med to-spand i porten.

de gamle bygninger, med salglokaler, vaskehal og andet til faget henhørende.

I dag er Christians Mølle kun et minde. I mange år »levede« møllen dog et bestemt sted. Murværket i møllen blev givet til en arbejdsmand i nabolaget mod, at han sørgede for nedrivning og bortkørsel.

Af disse firkantede møllesten byggede han sig et hus ude i mosen ved Møllebrovej. Det fik navnet »Møllens Minde« men nu, hvor huset indgår i entreprenør Brehms oplagsplads, er navnet forsvundet fra husfacaden.

Christians Mølle må trøste sig med, at vejen, som ligger, hvor møllen stod, holder mindet fast i sit navn – Møllevang!

Christians Mølle set fra Helsingørsgade. Møllen var på det nærmeste et vartegn for den del af byen, idet den med sin størrelse og placering på bakketoppen ragede godt op i landskabet.

Kun soldat for sjov

Den ene af to borgervæbninger i forrige århundrede opløstes efter kun en måned – da de skulle melde sig til krigsministeriet

Når landet stander i våde, vågner patriotismen!

Et par gange i forrige århundrede gav dette sig udslag i, at der i Hillerød dannedes frivillige korps til fædrelandets forsvar. Det ene fik en lang levetid, det andet kun en kort. Fælles for dem var, at de som militære enheder blev uden betydning.

1801 var et ulykkesår for Danmark, og flere steder dannede borgerne væbnede korps. Et sådant fik også Hillerød, der ved indgangen til 1800-tallet ikke havde flere end ca. 1200 indbyggere. Borgervæbningen i Hillerød bestod af to afdelinger med tilsammen 112 mand. 1. afdeling havde kaptajn, premierløjtnant, sekondløjtnant, fændrik, exercermester, kommandersergent, fouragesergent, fem sergenter, fem underofficerer, en tambour og 70 borgere som menige.

2. afdeling kommanderedes af officerer fra 1. afdeling og bestod af 24 mand – ungt mandskab.

Interessen for borgervæbningen sygnede imidlertid hen, og den opløstes i 1845.

Efter hvad der berettes, gik det ellers hyggeligt til. Nogle gange om sommeren samledes borgervæbningen på Torvet i feltmæssig udrustning med madpose og lommelærke. Så drog man ud i Holmene, hvor der blev slidt mere eller mindre i det – i almindelighed mindre! Ved aftenstid kom væbningen igen hjem til Torvet og trådte af. Nogle forføjede sig derefter hjem, men mange søgte – som god tone bød – til Stadt Copenhagen eller an-

dre gæstgiverier, hvor man drøftede slagets gang og nød en genstand og en pipe tobak. Kl. 22 brød man op. Så var det »borgerlig sengetid«.

Nordsjællandsk Folkemuseum ejer en del af borgervæbningens uniformer og våben. Lidt heraf har været udstillet lige siden, museet kunne rykke ind i den røde bygning på Jægerbakken, men det meste var gemt af vejen, og da det er ting og sager, som af møl og rust fortæres, er årene ikke gået spurlost hen over stof og metal.

Uniformslageret er hentet frem til behandling mod mølangreb, og museets leder har haft kontakt med Tøjhusmuseet med henblik på istandsættelse af borgervæbningens flintelåsgeværer med påsatte bajonetter. Tøjhusmuseet har udtalt velvilje og hjulpet med restaureringsarbejde.

Det andet frivillige bidrag til forsvaret fremstod i det bevægede år 1848. Nogen lang levetid fik borgerkorpset, som det vedtoges at oprette ved et møde den 3. april hos gæstgiver Brummerstedt på hotel Stadt Copenhagen, dog ikke. Det indlagde sig heller ingen hæder på slagmarken i treårskrigen – måske med en enkelt individuel undtagelse – idet borgerkorpset gik i opløsning en god månedstid efter oprettelsen.

Den nævnte undtagelse var Ludvig Marius Sophus Østergaard. Han lærte handelen i Helsingør, men kom senere til Hillerød, hvor han i 1848 meldte sig som frivillig, da krigen brød ud. Østergaard havde fundet optagelse i ingeniørkorpset,

og i november 1848 udnævntes han til underofficer. I 1849 deltog han i slaget ved Fredericia og blev hjemsendt dette år.

I januar 1850 var Østergaard igen indkaldt, og han vendte ikke hjem, før krigen var endt.

Senere havde Østergaard forretning i Slagelse, men i 1860 overtog han inspektorstillingen ved amtssygehuset i Sorø. Her virkede han til 1894, og ved sit 25 års jubilæum udnævntes han til

kancelliråd. Efter sin afsked fra sygehuset flyttede Østergaard og hans hustru til Nyhuse, hvor hun var født, og her nedskrev han i årene 1894-96 sine erindringer fra barndommen til treårskrigen afslutning. Østergaard døde i 1903, 77 år gammel, og han har sin grav på Nyhuse Kirkegård.

I. M. S. Østergaard fortæller om mødet den 3. april 1848, hvor borgerkorpset oprettedes, at det skulle bestå af to afdelinger – en for yngre og en anden for ældre mænd. Pengebidrag blev hurtigt indsamlet til støtte for korpset, og den lokale patriotisme viste sig at være betydelig, når det gjaldt pengeydelse, idet der indsamledes en så betydelig sum som 4.854 kroner.

Den 6. april mødte borgerkorpset på slottets ridebane, hvor det vedtoges at begynde eksercitsen den følgende dag, og 12. april

Anders Vester Andersen (til venstre) og Aksel Willadsen med to af borgervæbningens geværer. Det ene er sat i stand, og det andet trænger til en tilsvarende behandling.

samledes hele korpset for at danne de to afdelinger.

Yngste afdeling kom til at bestå af 48 medlemmer, som selv valgte deres førere og vedtog at holde øvelser mandag, onsdag og fredag.

Til befalingsmand for korpset valgtes premierløjtnant Hjelte, der boede på ejendommen »Olienhøj« i Helsingørsgade. Samme premierløjtnant stillede sig til krigsministeriets disposition, da krigen kom, og han vendte i 1851 hjem som oberstløjtnant.

En afskediget vagtmester ved husarerne - Selchau - var den ældre afdelings lærer i krigskunst, mens adjunkt de Richeelieu og Østergaard skulle undervise de yngre.

Imidlertid afsluttede dette borgerkorps sin anstrengende og hæderfulde virksomhed den 11. maj 1848. Punktum blev sat ved et møde i Frederiksborg-stutteriets ridehus, og her holdtes taler for korpset, dets chef og ledere.

- Men da jeg - fortæller Østergaard - besteg talerstolen og opfordrede kammeraterne til, samlet som korps, at marchere til København og stille sig til krigsministeriets disposition, mødte denne opfordring ingen sympati. Jeg gjorde opmærksom på, at dette var vor pligt mod fædrelandet og imod de af byens borgere, der så rigeligt havde støttet os med penge til sagens realisation. Korpsets chef, premierløjtnant Hjelte udtalte, at krigsministeriet havde ret til at indkalde hele korpset til fædrelandets forsvar, da enhver, der var i besiddelse af gevær og sabel, eller blot en bajonet, stod under krigsministerens befaling.

Nu viste det sig, at folk nok havde lyst til at lege soldat, men tjene hæren som soldat, ville ingen!

Museets kustode, Hans Larsen, iført borgerbevæbnings uniformsjakke og hus, støttende sig til et af korpsets flintlåsgeværer.

Fik en »tyrkisk« kiosk

Hillerød har haft tre kiosker samme sted på torvet, og alene »den underjordiske« overlever

Over Hillerøds tre kiosker på Torvet har der været noget kantet!

Den første var sekskantet. Dens afløser var firkantet, og den, der inden for det sidste år er forsvundet, kunne siges at være rund, men ret beset var den 16-kantet.

Kiosk er et fremmedklin-

gende ord. Det har da også sin rod i det tyrkiske kiushk (havehus). I Tyrkiet ses den som en lille rund bygning med et særpræget tag. En efterligning blev anvendt i Vesteuropa som udsalgssted for aviser, tidsskrifter, frimærker og andet papir. Denne kiosktipe fandt også

vej til Danmark. Efter sigende var det den alsidige københavnske rådhusarkitekt, Martin Nyrop, der formede modellen til hovedstadens kiosker i den tyrkiske stil, og en af denne type fandt sin plads på Hillerøds torv.

I et møde 28. februar 1907 behandler byrådet i Hillerød et andragende fra telefonbestyrer Lauritz Christensen, der søger tilladelse til at opføre en kiosk på Torvet. Ansøgningen overlades til udvalget for gader og veje, men

den vender tilbage til byrådsmødet den 15. marts, hvor tilladelsen gives. En koncession udformes, og den gives for 20 år mod en afgift på 35 kr. de første og siden 50 kr. årlig.

Kioskprojektet er ikke populært i alle kredse. Således følger boghandlerne deres næring gået for nær, og de sender til byrådet en protest, idet de ønsker forbud mod, at der i kiosken sælges postkort, prospekter, genrekort, fotografier, turistnips og lignende.

Urmager Niels Abrahamson affærdiger i byrådsmødet protesten med, at boghandlerne selv handler med alt muligt, og byrådet deler denne opfattelse.

To begivenheder sætter deres præg på Torvet i foråret 1907. Det er den nye kioskgbygning og byens første biograf. I de første dage af april begynder opstillingen af kiosken. Tømrermester Milner er bygge-

Den særprægede første kioskgbygning på Torvet. Dens tyrkiske stil blev dog ikke knæsat i udsmykningen. På de små kviste sidder ikke halvmåner, men kors. Vindfløjen rummer årstallet 1907. Til venstre for kiosken ses biografen.

Kiosken, der fremstod i 1930 efter heftige diskussioner i byrådet, som med spinkelt flertal gav Shell en koncession på benzinanlæg i 30 år.

riets hovedentreprenør og udfører træarbejdet. Glarmester P. Hansen på Søndre Banevej sætter ruder i, og blikkenslager Alb. Andersen, udfører den kunstfærdige tagdækning.

Amtsavisen følger arbejdets gang og bemærker, da arbejdet nærmer sig færdiggørelsen:

– Det viser sig, hvad vi naturligtvis aldrig har betvivlet, at kiosken får et tiltalende og fængslende ydre. Hr. Christensen vil sætte al kraft ind på at få kiosken færdig til Kr. Himmelfartsdag.

Dette lykkes også, og efter åbningen den 18. maj kan avisen fortælle:

– I dag sidder de smukke kioskdamer i fuld aktivitet. Telefonen ringer ustandselig. Det fikse, lille kioskbud render vejret aflungerne, og uden for Torvet tramper turisterne hinanden ned, fordi de vil ind alle på en gang.

Men hjemme i kontoret sidder Hr. Christensen og frue i et stort lyst smil og stryger blanke dalere i tøndesække!

Efter denne beskrivelse måtte den nye kiosk være noget i retning af en sølvmi-

ne, og nogen dårlig forretning var det næppe efter en investering på lidt over 2.000 kr. i bygningen og med en årsafgift på 35 kr.

Da afløseren af denne kiosk kommer på tale i 1930, siges der intet om dens tiltalende og fængslende ydre. Tværtimod bemærker overretssagfører Raaschou i byrådet, at denne indretning i tyrkisk stil søger sin lige i hælighed.

En ny kiosk bliver bragt på tale i forbindelse med underjordisk nødtørftsanstalt og tankanlæg for benzin på Torvet. Dansk-Engelsk Petroleumsselskab (Shell) tilbyder at opføre en ny kiosk, som stilles frit til kommunens rådighed imod – for et beløb på 15.000 kr. – at få koncession på benzinanlæg frem til 1960. Desuden vil selskabet påtage sig pasningen af nødtørftsanstalten for 500 kr. om året.

Også i denne situation kommer protester. Det er de nordsjællandske benzinhandlere, der påpeger, at et anlæg på Torvet vil gå ud over andre, at der er rigeligt med benzintanke i forvejen – hvad de sikkert har haft ret i – og at der tidligere er af-

slået ansøgninger fra både Svend Milner i Bankbygningen og Postgårdens indehaver om benzintanke på Torvet.

Denne sag bliver det helt store debateme i en række byrådsmøder gennem begyndelsen af året 1930. Meningerne er stærkt delte, og partiskellene opløses totalt. Mellem modstanderne er den socialdemokratiske redaktør Emil Petersen, der peger på, at biltrafikken muligvis kan blive fordoblet i de kommende 30 år, og at dette vil medføre trafikale problemer på Torvet!

Efter langvarige behandlinger tiltrædes aftalen med Shell. Det sker med syv stemmer imod seks.

Shell må dog give sig i spørgsmålet om varetagelse af den underjordiske. Byrådet får pruttet betalingen ned fra de 500 til 400 kr.

I august samme år forsvinder den gamle kiosk. I forbindelse med koncessionen har kiosken stået sin nye ejer i 7000 kr., men sælges nu for højeste bud. Dette kommer fra frugthandler Frydenberg og lyder på 50 kr. Frugthandleren får derefter læsset bygningen på en lastbil og kører den til et nyt hjemsted i Tisvilde.

Arkitekt Carl Lundqvist, der har projekteret den nye kioskbbygning i datidens moderne og enkle funktionsstil, kan herefter sætte arbejdet i gang, og i oktober er bygningen klar at fungere. Det samme er benzinsalget, og Shell vurderer ikke beligheden forkert, da selskabet investerede i anlæg på dette sted. I adskillige år er anlægget på Torvet byens givtigste sted for benzin-salg.

Hen ad vejen måtte en nedgang konstateres. Allerede ved S-togstrafikken ankomst mindskedes salget, og omfartsvejene der førte trafikken uden om byen, skabte ny nedgang. At Helsingørsgade blev gågade gavnede heller ikke kiosk og benzintank på Torvet, og så måtte den sidste kioskforpagter Oluf Jørgensen, ud at søge andet arbejde.

Alene den underjordiske overlever!

Den tredje kiosk på Torvet kom i 1956, men det gik stiltfærdigt til, da den næsten runde bygning afløste sin firkantede forgænger.

Stort skulle det være

Hillerød Vognfabrik og Damp-Træskæreri beskæftigede sig dog overvejende med »småtingsafdelingen«

At Hillerød i krigsåret 1864 fik jernbaneforbindelse med omverdenen, medførte ikke umiddelbart, at erhvervslivet fik en opblomstring, men lidt efter lidt opstod dog nye virksomheder, som baserede deres tilværelse på bane-transport og dampkraft.

Hillerød Savværk, der oprettedes i 1867, var den første, og på en af de nye baneveje, som forbandt jernbanestationen med byen, kom i 1876 Hillerød Vognfabrik og Damp-Træskæreri. Det var fabrikant L. P. Larsen, der grundlagde virksomheden, der beskæftigede sig med produktionen af en række forskellige emner.

Nogen storindustriel virksomhed blev vognfabrikken, som den hed i daglig tale, aldrig. I gode tider for virksomheden beskæftigede den 30-40 mennesker, men i andre perioder adskilligt færre. Det var dels karetmagere og dels ufaglærte. Karetmagerne arbejdede dog ikke med fremstilling af bryllupskareter og andre vogne til hesteforspand. Det var i den henseende småtingsafdelingen, vognfabrikken beskæftigede sig med, således barnevogne, legevogne og trækvogne samt børnemøbler, slæder og kælke. Desuden drev vognfabrikken en handel med tømmer, som den selv skar op.

Men stort skulle det helst være, og i en annonce fra århundredets begyndelse ses en tegning af fabrikken. Efter denne at dømme måtte der være tale om et fabriksanlæg adskilligt større end f.eks. Nordstens.

Den størrelsesmæssige

realitet kan dog anskues i parkeringsanlægget ved Ndr. Banevejens Skole. Det spænder akkurat over det areal, fabrikken befandt sig på, og af dens bygninger er der i dag ikke sten tilbage.

Til et stykke ind i den første verdenskrigs år var virksomheden i familien Larsens eje. En søn, Gunnar Larsen, afløste stifteren som indehaver af fabrikken, der havde fået navneforandring til Hillerød Barnevogns- og trævarefabrik. Næste ejer var firmaet Petersen & Andersen, men i 1919 trådte Aage Eichhoff til som ny indehaver. Han var lige vendt hjem efter et Amerika-ophold, der havde strakt sig over nogle år, men var ikke ukendt med den produktion, som udfoldede sig i vognfabrikken, idet hans far havde en barnevognsfabrik i hovedstaden. Fabrikken ved Ndr. Banevej var dog på retur, og omkring 1930 indstilledes produktionen. I de følgende årtier blev bygningerne ramme om en række foretagender. Et af disse var orgelbyggerfirmaet Jensen & Thomsen, som på dette

sted byggede fine orgler under trange forhold. Det blev anderledes og bedre, da orgelbyggerne for få år siden kunne flytte til deres nye fabrik i Industrivænget.

Fabrikkens dampanlæg bidrog forøvrigt til den menneskelige renholdelse i Hillerød. Med indgang fra smøgen mellem fabrikken og kommuneskolen var indrettet offentlig badeanstalt.

Badeværelser var langt fra hvermands eje i de første årtier af dette århundrede, og badning var heller ingen hverdagsforeteelse for folk i almindelighed. Med søgnin-gen var det også så som så. Folk spillede ikke penge på at komme til at flyde i et badekar. Man klarede sig stort med køkkenet og vaskehuset til »etagevasken«.

Uden tvivl har der været noget af den gamle håndværkerånd over de første mange år, hvor fabrikken var et familieforetagende. I

og med at der i 1919 kom en ny mand til, med nye ideer om forholdet mellem arbejdsgiver og arbejdere, opstod faglige problemer, og om et af disse eksisterer et dokument, som er tidstypisk for forholdene i året 1921, hvor det blev udformet.

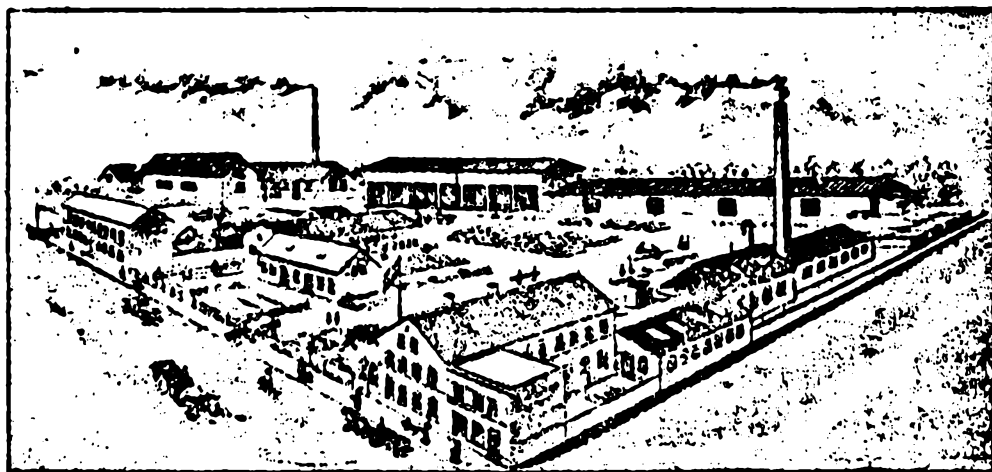
Fabrikanten har fyret sin fyrbøder, Johs. Larsen hed han – med tilnavnet »Kagerup« – og han var talsmand for sine arbejdskammerater i en tid, hvor begrebet tillidsmandsbeskyttelse ikke kendtes.

I dokumentet taler arbejdskammeraterne deres tillidsmands sag og skriver bl.a.:

– Vi tillader os at fremkomme med vor formodning om, at fabrikanten sikkert er tjent med at opnå en overenskomst med Johs. Larsen, da han er kendt med forholdene her på fabrikken og er en god og pålidelig kedelpasser, som også forstår at anvende det brændsel, der leveres ham, på den mest økonomiske måde.

Endvidere ønsker vi at henvise til, som hr. fabrikanten ved, at Larsen er valgt som vor tillidsmand, der skal forhandle med Dem om de ting, som vi ønsker, at der skal tales med Dem om. Han er af den grund udsat for at blive mistænkt for at være mindre imødekommende over for Dem end de

Det tør nok siges, at denne tegning af vognfabrikken ikke lider af mindreværds-komplekser.

øvrige arbejdere på fabrikken. Vi ønsker at bemærke, at Larsen i alle tilfælde, som angår os, har handlet på vore vegne, og vi håber, at der af den grund ikke bliver udvist nogen uvilje mod Larsen.

Tilslidst ønsker vi at gøre hr. fabrikanten opmærksom på, at den mand, som er an-

taget i Larsens sted, er kendt som en mand, man ikke bør overlade en så ansvarfuld post som at passe en dampkedel og maskine, som er beliggende lige op til den store skole, hvor så mange børn opholder sig til daglig. Vi formoder, at denne mand ikke kan udføre dette arbejde.

Vognfabrikkens personale i 1906. I bageste række ses således fra venstre Emil Andersen, som kom til postvæsenet, og ved siden af ham Alfred Nordin, der i en menneskealder var kasserer i Arbejdernes Fællesorganisation. Den tredje i rækken fra venstre er Peter Larsen, der – som Emil Andersen – blev postbud. Han blev også kommunalpolitiker og sognerådsformand i Slotssognet. Siddende, lige bag rundsavklingen, ses karetmager Hans Nielsen fra Gadevang, og manden med jernstangen på yderste højre fløj er fyrbøder Johs. Larsen.

Vi tillader os at henstille til Dem at optage en ny forhandling med Johs. Larsen

om en overenskomst. Vi tror, at alle er bedst tjent hermed, og ikke mindst virksomheden, der kan få en mand på den plads, som er den mest ansvarfulde, som er kendt med hele anlægget, og som har interesse i, at alt går på den bedste måde.

Her er indledningen af brevet til fabrikant Aage Eikhoff.

Hillerød, den 1921

Hr. Fabrikant Aage Eikhoff!

I Anledning af den Lærerkonflikt der er opstået mellem Dem og Kædepasser Joh. Larsen tillader vi os hermed høfligt at fremsende følgende Henvendelse til Dem.

Angående Forbandeden af Overenskomsten mellem Kædepasser Farkundt og Arbejdsgiverforeningen skal vi kun udtale at Larsen må tilkomme det samme. Løn som betales paa andre Arbejdspladser med den samme Arbejdsbetj. som der er paa Fabriikken.

Vi tillader os at fremskikke med vor Færmsending om at Fabrikanten er sikket tjent med at opnaa en Overenskomst med Larsen. Løn som betales paa andre Arbejdspladser med den samme Arbejdsbetj. som der er paa Fabriikken.

På denne vis slutter 21 arbejdskammerater med underskrifter op om deres tillidsmand. I dag ville en sådan sag blive drøftet på et andet plan, og med andre ord, men nægtes kan det ikke, at det er vægtige argumenter, der køres frem i en faglig strid for mere end et halvt århundrede siden.

Skulle være »som i fars tid«

Bruhn-slægtens købmandsgård var billedet på byens handelsmæssige fortid

Gennem tre generationer var navnet Joh. H. Bruhn kendetegn for en af Hillerøds store, gamle købmandsgårde. Den tredje, og sidste, frøken Elisabeth Bruhn, afhændede midt i tyverne ejendommen Slots-gade 36 til Hillerød Landbo-bank – nu Lokalbanken.

Landbobanken havde lokaler i Slotsgade 35 på gaden modsatte side, men kunne efter købet af købmandsgården lade denne nedrive og på grunden opføre sin statelige bankbygning.

Lige til sit ophør blev købmandsvirksomheden videreført næsten som i grundlæggerens tid. En enkelt aktivitet blev dog indstillet i århundredets begyndelse. Det var brænderiet, hvor brændevin blev destilleret, men det var intakt med alle sine remedier, indtil ejendommens bygninger blev revet ned.

Synd og skam, at ikke et eneste af byens mange brændevinsbrænderier er bevaret. Et sådant ville være en raritet i et kommende bymuseum og kunne fortælle om et erhverv, der var dybt rodfæstet i denne by.

Da den Bruhn'ske købmandsgård gled ud af bybilledet, var den billedet af et stykke fortid. Den levede sin tilværelse efter det gamle mønster, hvor landboerne kom ind med deres korn og fik til gengæld foderstoffer og købmandsvarer. Virksomheden drev en betydelig kornhandel. Den havde store magasiner til brug for denne handel, og meget korn blev solgt til hovedsta-

Foderstofferne, som kunderne fra landet hentede, var blandt andet foderkæger, folkene i købmandsgården selv »brækkede«, dvs. knuste. Det var en så stovende forteelse, at tøj, ansigt og lunger blev fyldt med foderkagestøv, og det kunne være svært at se hinanden på et par meters afstand.

Så lang tid landboerne kom i hestekøretøj til byen, staldede de op i købmandsgården, hvor der forøvrigt var staldrum til 40 heste. Så meget var der ikke brug for i det daglige, men på dyrskuedage kunne der være behov for mere. Det var en regel, at de heste, som natten mellem to dyrskuedage kom i stald i købmandsgården, fik de oppasser med. Den gårdmandssøn eller tjenestekarl, der havde fået ansvaret for hesten, måtte så sove sammen med den i stalden.

På samme måde blev dyrskuekøer indkvarteret i den tidligere »drankerstald«. Den var købmandsgårdens kostald i brænderiets tid. Mask fra brændevinsfremstillingen var udmærket kreaturfoder, men har givetvis haft visse bivirkninger. Deraf navnet på denne kostald!

En anden mindelse fra brænderiet var »Brænder-Jens«. Navnet fulgte ham også i årene efter, at brænderiet var nedlagt. Det var ham, der havde haft sin ansvarsfulde gerning dette sted.

Nogen stor omvæltning i brændevinsalget medførte brænderiets forsvinden dog ikke. Kaffehandler Fr. Bartels, der var kommis hos Elisabeth Bruhn i årene

1912-22, har fortalt, at brændevin derefter blev købt hjem i tønder, bl.a. fra Tvede i Helsingør og et firma, der hed »Fortuna«. Nogle landbo-kunder, der var vant til at få et lille anker brændevin, fortsatte med at købe på denne måde, men ellers blev brændevin tappet på flasker. En pot kostede så nogle og tredive øre, medens en trepægl – sva-rende til en helflaske i dag, men lidt i underkanten af en sådan – solgtes for 27 øre. Fr. Bartels har været med til at tappe også Rød Ålborg fra tønder, men efter første verdenskrig blev brændevin pålagt afgift, og derefter kostede en flaske Ålborg 50 øre.

Lige til forretningens ophør var det kunderne fra landet, der tegnede sig for køb og omsætning. Kunderne i byen var fåtallige. De var stort set kun indehaverens bekendte. Nye tider havde skabt moderne købmandsforretninger, men den linje var ikke frøken Bruhns. Alt skulle være »som i fars tid«. Faderen var købmand Ernst Bruhn, søn af Joh. H. Bruhn, og Elisabeth Bruhn videreførte efter sin fars død købmandsgår-

Bruhns købmandsgård blev i Elisabeth Bruhns tid drevet som gammeldags købmandsgård.

Rathsach-foto af Slotsgade. Til venstre Bruhns købmandsgård.

den helt i den gamle stil og ånd. Ernst Bruhn havde ingen sønner.

Butikken kunne uden videre karakteriseres som en »blandet landhandel«, og det med butikshygiejnen blev ikke taget så nøje. Oppe under loftet hang et righoldigt udvalg af børstevarer, og kunne kommis'en ikke fra gulvet nå op til den kost, kunden ønskede, trådte han

op på en stabel klipfisk, som lå på gulvet.

Oppe under loftet hang også kurve, grimer, kotøjr og tøjrekøller. På gulvet stod tønder med spegesild og sække med forskellige slags korn, medens forretningens kaffesorter blev præsenteret i vinduerne.

Ved siden af butikken havde købmanden sin privatlejlighed, og på førstesa-

len lå en række værelser til brug for nogle af de ansatte. Der var således to pigeværelser og et, som butikkens to kommis'er måtte dele. Desuden var der værelse til Elisabeth Bruhns tante, frk. Berg, der førte hus for hende. Begge kommis'er fik kost og logi som en del af lønnen.

Ude på den store gårdsplads og i staldene havde staldmester Jens P. Jørgen-

sen sin residens. Han holdt stald ikke alene for heste, men også for cykler, og på store landbodage i byen kom de unge udefra cyklende hertil. Da kunne cykler i hundredvis være opstaldet i købmandsgården.

Elisabeth Bruhn var af den gamle skole i det forretningsmæssige, men også et udadvendt menneske. Det førte hende således ind i et byrådsarbejde, der dog kun kom til at strække sig over en periode på fire år.

I 1908 fik kvinder og tyende kommunal valgret, og det første byrådsvalg efter den nye lov foregik i 1909. Ved dette blev Elisabeth Bruhn indvalgt på en kommunal vælgerforeningsliste, og hun var dermed den første kvinde i Hillerød Byråd.

Efter salget af købmandsgården købte Elisabeth Bruhn en villa i Slotsvænget. Hun flyttede senere til Ndr. Banevej 19, men tilbragte sine sidste år på plejehjem. Sin grav fik hun på Nødebo Kirkegård.

Et parti fra gården. Bygningen i baggrunden er mod Slotsgade.

Anvendt til mange formål

En af den indre bys ældste ejendomme, Møllestræde 4, har tjent som herskabsbolig, kornmagasin, sygehus og købmandsgård

Det bliver nok svært i den indre by at finde et hus, der er ældre end ejendommen Møllestræde 4. Svært bliver det også at finde et, som er bygget mere solidt end dette.

Der er noget gedigent over Lowsons Gård i Møllestræde. Murene er næsten metertykke, og for nogle få år siden, da håndværkere gennemgik ejendommens indre konstateredes nogle dimensioner i tømmeret, som de ikke er vant til at se i vore dage, hvor der skal spares på den slags.

I 1977 skiftede en af forretningerne i ejendommen indehaver. Den forretning, købmand Viggo Andersen overtog i 1914 og som hans søn, Jørgen V. Andersen, videreførte, blev afhændet til købmand Sv. Aa. Willadsen, Hillerød Sportsmagasin. Men det er henved 120 år siden, der kom en købmand til denne ejendom. Det var Nørup Østergaard, der etablerede sig dette sted i 1858 og drev en veritabel købmandsgård med detailbutik samt handel med korn, foderstoffer, brændsel og an-

dre grovvarer. Der var også staldrum til mange heste, både til købmandens og kundernes.

Ved købmand Nørup Østergaards død videreførtes forretningen af hans søster, fru Fulling. Hun havde været gift med en kaptajn Fulling, der forøvrigt forliste på sin første rejse som skibsfører. Fru Fulling var imidlertid syg og svagelig, og hun ansatte Viggo An-

dersen som bestyrer. Det blev til, at Viggo Andersen hurtigt overtog forretningen som ejer. Viggo Andersen var forinden i nogle år ansat hos brødrene Petersen, der havde købmandsejendommen på hjørnet af Slotsgade og Slangstrupsgade. I 1943 blev sønnen, Jørgen V. Andersen, optaget som kompagnon, og han videreførte den gamle forretning til udgangen af maj 1977.

Siden 1966 har forretningen været en specialbutik for jagt og fiskeri, men forinden fungerede den stadig som alsidig købmandsforretning. En afdeling for skydevåben og fiskegrej havde den også, og det var et levn fra Nørup Østergaards tid. Han var aktiv i skyttebevægelsen og blev impliceret i at skaffe geværer til skytterne. Denne særlige

Lowsons gård endnu inden der indrettedes forretninger i huset.

gren af forretningen er ført videre af både købmand Viggo Andersen og hans søn, Jørgen V. Andersen – dog ikke længere som leverandør til skytteforeningerne, men med jagtvåben som speciale. Disse er i dag en særdeles dominerende varegruppe også under den nye indehaver.

Skulle en eller anden finde på at affyre et skud i butikken, falder bygningen ikke om at den grund. Den har stået for lidt af hvert i tidens løb. Nogle år blev ejendommen, som oprindeligt var en af Hillerøds herskabeligste herskabsboliger, anvendt som kornmagasin, og i en anden periode var den taget i brug som amtssygehus.

Lowzons Gård opførtes af Jacob Lowzon, som i årene 1750-66 var amtsforvalter i Frederiksborg og Kronborg amter. Han opførte sit hus

på et hjørne af salpeterværkets grund, og det er ikke helt, som der var i hans tid. Hen ad vejen har underetagen været genstand for ombygninger, der dog var ret nænsomme mod husets struktur og karakter. I vor

Foto fra ca. 1903. Lowsons gård har fået ny naboejendom.

egen tid har det også været myndighederne tillader, umuligt at komme længere idet ejendommen er fredet i med ombygninger end det, kl. B.

Fru Fulling's forretning i Lowsons gård ved århundredskiftet.

Skytternes fine protocol

Fortæller om en tid, hvor det var sagen at gøre forsvarsviljen til folkelig realitet

Stilhed er der blevet omkring byens skytteforening – den, der kendetegnes som 1. kreds under FASG&I.

Det skyldes på ingen måde, at foreningen fører en hensygnende tilværelse, men blot at dens støjende aktiviteter er forsvundet fra byen eller kommet i skydekælder.

I årene inden 1970 foregik en nedtrapning af skydningerne i Holmene, hvor Marienhøj måtte stå for skud, og hvor den halve by fik søndagsfreden forstyrret. Især når anlægget fungerede som amtsskydebane.

Som forening betragtet er den en af Hillerøds allerældste, og den er selv i stand til at belyse sin fortid.

Den gamle skytteforening ejer en forhandlingsprotokol, der fortæller historie på langt mere grundig vis, end det er tilfældet med sådanne protokoller i almindelighed, hvori oftest kun er nedfældet nogle saglige kendsgerninger om bestyrelsesvalg samt beslutninger i møder og generalforsamlings.

Skytteforeningens »Correspondance Protocol« er en fornem undtagelse fra reglen. Godtnok er den en slags forhandlingsbog, men af særlig karakter. Lidt i stil med en regnskabsbog føres opgørelse over indgåede og afgåede sager med resume af indkomne skrivelser og genpart af besvarelserne.

Ved et studium af denne correspondance-virksomhed opleves et billede af en tid, hvor det var sagen at gøre forsvarsviljen til en folkelig realitet. Det gavnet dog ikke stort, at der to år før krigen i 1864 var oprettet et betydeligt antal skyttefore-

ninger. Disses praktiske indsats i forsvaret, da det gjaldt, blev ikke af større betydning, og for Hillerød Skytteforenings vedkommende – eller Skytteforeningen for Frederiksborg og Omegn, som den døbtes ved starten i 1862 – syntes virksomheden stort set at have ligget stille i det tragiske krigsår.

Sergent Chr. Sundstrøm har i sine nedskrevne erindringer i hvert fald ingen erindring om aktivitet i krigsåret, hvorimod »protocolen« rummer nogle antegninger om forsøg på at få skytteforeningerne i amtet til at være med i en præmieskydning!

Andre skytteforeninger, der oprettedes omtrent samtidig med den i Hillerød, formentlig på ministerielt

initiativ, var hjemmehørende i Helsingør, Frederiksværk, Ganløse og Lynge. Det sidstnævnte sted fik foreningen navnet »Dannevirke«.

»I foreningen optages som medlem enhver uberygtet mand af Frederiksborg og Omegn, der har opnået 18 Aars Alderen, uden Hensyn til Stand eller Stilling«.

Sådan er ordlyden af paragraf 4 i Hillerødforeningens første love. Formet demokratisk, men det var blandt lokale standspersoner, ledelsen blev rekrutteret.

Amtmanden, grev Schulin, udpegedes til formand, og i bestyrelsen indvalgte desuden ritmester Hegermann-Lindenkrone, købmand F. C. Willerup, telegrafbestyrer Præem og snedkermester Chr. Østergaard.

Den kammeratlige tone, der råder mellem skytterne i vore dage, uanset om de er ledere eller menige, kom åbenbart heller ikke til orde i de tider. En skrivelse, dateret år 1868, til den grevelige formand fra »Meidell p.t. »Secretair«, har således denne ordlyd:

– Idet jeg hermed, ifølge Anmodning, overlader 1. Skyttekreds' Forhandlingsprotokol til nogle faa Dages Afbenyttelse af Forretningsudvalget, tør jeg ikke lade denne Leilighed hengaa uden at spørge Hr. Greven om, hvorvidt 1. Skyttekreds tør stole paa det Rygte, at den af Hr. Greven, eller ved Deres formaaende Mellemkomst, snart vil kunne faae indtil 6 Taprifler overladte til brug ved Sky-

Hillerød-skytter før århundredskiftet. Siddende fra venstre ses Chr. Sundstrøm, Hans Petersen, N. Nielsen, Edvard Jensen og F. Bloch. Stående fra venstre slagtermester Olsen, Th. Bloch, Fr. Petersen, to ukendte, Alfred Willerup (lige bag bordet), Fr. Nielsen, N. Christensen, sadelmager Johansen (til højre med fanen), A. Andersen og Oscar Balsløw.

Mesterskytten Alfred Willerup, som vandt kongepokalen ved landstævnet i Odense 1894. Pokalen, der ses på piedestalen opbevares på Frederiksborgmuseet.

deøvelserne. I Forventning om højtåret Besvarelse af dette Spørgsmaal tegner jeg mig ærbødigst!

Skrivelsen har åbenbart rørt det grevelige hjerte. Det ses således af protokollen, at der kun tre dage senere er afsendt kvittering for seks franske rifler af 1822-model, men ombygget til »Minié-rifler« med tilhørende bajonetter og ladestokke.

Det fremgår for øvrigt af første side i den sirligt førte protokol, at der kort tid efter starten fra Centralkomiteen for de københavnske Skytteforeninger er modtaget to Minié-rifler og 10 taprifler samt en kasse med kugler

og fænghætter. Et kvantum jagtkrudt i kvartpunds karduser er indkøbt samme dag, gevæerne kom til Hillerød.

Chr. Sundstrøm fortæller i sine erindringer, der er et kildekrift af samme fornemme kvalitet som protokollen, om den daglige virksomhed, som den formede sig, da den få år efter oprettelsen af foreningen kom i faste rammer.

Det var ikke udelukkende skydefærdigheden, som opøvedes, men der dyrkedes også gymnastik og eksercits. Under ledelse af den førnævnte Meidell, der antages at være premierløj-

nant, mødte mellem 50 og 80 unge skytter hver torsdag aften og søndag eftermiddag til træning. Chr. Sundstrøm bistod i dette arbejde og ledede eksercitsen, medens Meidell tog sig af instruktionen i skydning. Skytteforeningen havde fået overladt husarkasernen på Frederiksborg Slot. Her var til afbenyttelse en belægningsstue, en brandstue, som blev brugt til gymnastik, og en stald til salonskydning.

Primitive gymnastikredskaber havde skytterne selv fabrikeret, og der uddannedes en hornblæser, så der kunne foretages fægtningsøvelser i marken – til hornsignaler! Korpset var iklædt såvel uniform som uniformsfrakke – begge dele grå med grønne opslag og kraver – samt felthue. Desuden havde den tids »hjemmeværnskorps« af byrådet i Hillerød fået overladt de lakerede livgehæng og tasker, som tidligere var benyttet af borgervæbningen. I Helsingør var skytteforeningen udstyret på omtrent samme måde, og af og til holdt de to skyttekorps fælles øvelser.

På det skydemæssige område hævdede skytterne i Hillerød sig overmåde smukt i de allerførste år, og det var særlig familien Willerup, der huserede blandt præmietagerne. Ved en skydning i 1863 sejrede købmand F. C. Willerup og hjemførte en værdifuld præmie. Den var et drikkehorn i sølv, skænket af danske i England. For øvrigt synes der, når datidens små penge tages i betragtning, at have eksisteret betydelig generøsitet med hensyn til skydepræmierne. I 1892 deltager købmændene A. Willerup, Chr. Sundstrøm og Fr. Petersen samt bagermester Fr. Hansen i Den 2. skandinaviske Skyttefest i Kristiania (Oslo), og Willerup er stor præmiesluger ved stævnet. Han får præmie i fem skydninger og modtager sølvbægre til en samlet værdi af 455 kr. Det var en net sum dengang. Endda er ingen af Willerups præmier bedre end en an-

denpræmie. De øvrige præmier er for placeringer som nr. 13, 19, 31 og 43.

I 1894 vandt købmand Alfred Willerup mesterskabskydningen ved et stævne i Odense og hjemførte kongens pokal – en fornem præmie, der er deponeret i Frederiksborgmuseet, men blev udlånt til skytteforeningen ved dennes 100 års jubilæum i 1962.

Alfred Willerup var søn af købmand F. C. Willerup, som havde en blandet købmands- og isenkramforretning i ejendommen Torvet 9, hvor nu Den Danske Bank har til huse. En bror til Alfred Willerup var den kendte og ansete manufakturhandler L. R. (Ludvig Richardt) Willerup i hjørnejendommen Slotsgade-Frederiksgade.

Alfred Willerup havde gode muligheder for at træne, idet han indrettede egen skydebane i området ved Bag Haver. Han var så overlegen ved skyttestævnerne, at andre kviede sig for at skyde, når Willerup var med. Det fortælles, at han ved et stævne tilgodeså sine konkurrenter ved at affyre sit første skud i luften – og alligevel vandt han!

Alfred Willerup var kun 37 år, da han døde i 1898. Beklageligt er det, at hans fine riffel med de mange sølvplader er forsvundet. Det var i familiens eje, men blev udleveret under besættelsen, da tyskerne dekretede våbenaflevering.

Ved det omtalte stævne i Odense modtog også andre skytter fra Hillerød flotte præmier. N. Christansen vandt et guldur. Fr. Petersen en remingtonriffel og Fr. Bloch et sølvur.

Præmier af praktisk tilsnit synes at have været i kurs. Da A. Balsløw således i 1901 deltog i et skandinavisk stævne i København, vandt han både en remingtonriffel og en merskumpibe med sølvbeslag.

Men da var også forlæderens såvel som kridtpibens epoke forlængst blevet historie.

Han går ikke i glemmebogen

Overlærer J. Reinhard »Frisk og fuld af interesser og en sjælden god ven«

I Frederiksborg Statsskoles billedgalleri med portrætter af tidligere lærere er et, som viser en pæn, ældre herre. Hår og skæg er hvidt, men ansigtet er uden rynker, og øjnene forekommer at være friske og klare.

På billedets bagside er prentet disse data og mindeord:

»Overlærer

Johan Clemens Tode Reinhard, søn af distriktslæge Reinhard, Frederiksborg, var født 26. juli 1817, student fra Frederiksborg lærde Skole 1835. Philologisk Embedsexamen 1844. 1846 Adjunkt ved Frede-

rikborg lærde Skole. 4. juli 1855 Overlærer ved samme skole. 1891 R. af Dannebrog. 19. August 1891 tog han sin afsked, flyttede til København, Bolig i Rosenvænget, hvor han døde 3. oktober 1901.

Han var en udmærket kollega, altid frisk og fuld af interesser, og han var en sjælden trofast ven.«

Reinhard-navnet er ikke gået i Hillerøds glemmebog. Både han selv, hans hustru og søn har sørget for, at det dukker frem i forbindelse med legatuddelinger, men i 1980 var en særlig anledning til at kredse om over-

lærer J. Reinhard. Det var i første række denne mand, der »altid frisk og fuld af interesser«, som tog initiativer til den tekniske skole. Det er den, som 25. april 1980 havde fungeret under skiftende former gennem 125 år. Reinhard var i 1855 en drivende kraft ved oprettelsen af en »Søndags-Friskole for Handels- og Haandværks-Drengene fra

Hillerød By og Nyhuse«. En kreds af lærere dels fra Frederiksborg lærde Skole, der senere fik navnet Frederiksborg Statsskole, og Borgerskolen (den kommunale friskole) havde stukket hovederne sammen og fundet ud af, at en slags efterskole var nødvendig. Den tilbød undervisning i dansk, læsning, skrivning, derunder indbefattet skønskrivning og retskrivning med brevstil og regningsaffattelse, tavle- og hovedregning, geografi, historie og naturhistorie samt geometrisk og teknisk tegning.

Der gik dog kun få år, før søndagsskolen var omdannet til aftenskole, og da handelens ungdom havde svært ved at passe en sådan skole, når der til daglig var åbne butikker til kl. 10 aften, fik skolen stadig mere

Den tidligere kommuneskole ved Ndr. Banevej. Bygningen til venstre for porten, med gavl mod gaden, er den del af skolen, som blev opført i 1877. Reinhard havde en stor del af æren for beslutningen om skolens opførelse.

karakter af en håndværker-skole.

Det hører til overlærer Reinhards fortjeneste, at han aldrig skelede til fortjenesten ved denne ekstraordinære undervisning. Som leder af, og lærer ved, skolen modtog han aldrig en øre i løn – noget sådant ville vist være utænkeligt i dag! – og han slap ikke sit tag i denne første tekniske skole, før Industriforeningen i 1887 overtog ansvaret for den og lod opføre skolebygningen i Møllestræde.

I 1861-91 var Reinhard medlem af kommunalbestyrelsen, der siden 1868 er benævnt byrådet. Han var højremand om en hals, men befandt sig ikke på bagstrøbets og forsigtighedens side i byens råd, hvor han med stor interesse beskæftigede sig med alle kommunens anliggender. Der var dog, ret naturligt, skolespørgsmålene, der var hans hjertesag. I 1867 var i kommunalbestyrelsen stillet forslag om opførelse af en ny kommunal skole til afløsning af Borgerskolen i Mørkegade (Østergade) hvor skoleklasser med 70-80 børn blev undervist i trange og lavloftede lokaler. Der skulle dog gå 10 år, inden den nye skole ved Nordre Banevej var en kendsgerning, og mange forhandlin-

Ndr. Banevejens skole set fra skolegården.

ger og stridigheder måtte overstås, før skolebygningen blev rejst, men i forarbejdet til løsningen af denne skolesag var Reinhard den drivende kraft. Det var dog ikke alene den ydre ramme for skolen, der beskæftigede Reinhard. Også dens indre tilværelse var han med til at forme, idet han i en lang række år var den ledende mand i skolekommissionen.

Som nævnt minder tre legater om Reinhard-navnet. To af disse – hver med en

kapital på 2000 kr. – er oprettet af overlærer Reinhard selv og hans hustru, Antoinette Reinhard. De bestyres af Frederiksborg Statskole, hvorimod »Overlærer Reinhards Mindelegat« er underlagt Frederiksborgensersfundet. Dette legat blev oprettet i april 1920 af direktør ved Det Dansk-Russiske Dampskibsselskab Kay Reinhard til minde om hans far. Kapitalen var 20.000 kr., men heraf skulle 15.000 kr. anvendes til et værelse i det nye studenterhus Walkendorffs Kollegium. Imidlertid lagde Kay Reinhard en måned senere 10.000 kr. til legatet, og Frederiksborgensersamfundet fik derved 15.000 kr. at råde over. Legatkapitalen er vokset, så der nu er en obligationsbeholdning på et halvt hundrede tusinde kroner. Til rådighed for uddeling af legater er i reglen ca. 3.500 årligt.

Overlærer Reinhard var en ivrig deltager i Frederiksborgensersamfundets møder og festligheder. Umiddelbart før sin død den 3. oktober 1901 var han således en fejret deltager i en af samfundets sammenkom-

ster, og han var så aktiv og frisk, at det spøgefuldt blev sagt, han måtte være udødelig. Få dage derefter var han dog indhentet af døden, så at sige uden forudgående sygdom.

Overlærer Reinhards kiste blev ført til Hillerød og begravet på byens kirkegård. Her har Reinhard-slægten og overlærerens svigerforældre, amtsforvalter, etatsråd Bentzon og hustru, et af de ældste familiegravsteder på Hillerøds gamle kirkegård.

Overlærer J. Reinhard.

Skolens lærerstab i begyndelsen af dette århundrede. I bageste række, som nr. 3 fra venstre, ses skoleinspektør P. Petersen.

Nordmand lagde grunden

Soland Skogstad stod bag fire generationer med blikkenslagere i Hillerød

Soland Skogstad!

Umiddelbart klinger navnet ikke dansk. Det er det heller ikke, men det er et navn, der tegnede et anset håndværkerfirma i Hillerød gennem fire generationer i adskilligt over hundrede år.

En 14-årig norsk dreng, hvis navn var Soland Olsen Skogstad, kom til København og lærte blikkenslagerfaget hos en mester, der

hed Irgens. Samme mester Irgens havde adskilligt arbejde på Frederiksborg og Fredensborg slotte, og den unge nordmand lærte ved sit arbejde disse steder noget af Nordsjælland at kende.

Soland Skogstad fandt sig en kæreste i København. De giftede sig, og han nedsatte sig som mester i hovedstaden. Det gik nu ikke så godt med den nyetablerede virk-

somhed, og han så sig om efter en anden virkeplads. Tanken faldt på Nordsjælland, og den 28. januar 1826 oprettede Soland Skogstad en blikkenslagerforretning i Hillerød. Værkstedet blev indrettet i en kælder i Helsingørsgade, og den unge håndværksmester fik hurtigt meget at bestille. Han hængte i fra tidlig morgen til sen aften. Dagen lang lødammerslag fra værkstedet, men da den form for støjforurening ikke var populær hos naboerne, måtte han ikke larme morgen og aften. Disse tider blev så benyttet til loddearbejde.

To sønner lærte faderens håndværk. Den ene, Julius Skogstad, erhvervede i 1868 ejendommen Slotsgade 24, hvor forretningen fik sit hjemsted indtil for en snes år siden, da den ophørte.

I 1870 opgav Soland Skogstad virksomheden i Helsingørsgade og drev forretningen i Slotsgade sammen med sønnen. Samtidig trådte den anden søn, Oluf Fritz Skogstad, ind i firmaet. Han havde før den tid haft egen forretning i Geggens ejendom i Helsingørsgade.

En ny Soland Skogstad – søn af Oluf – overtog i 1901 forretningen og førte den videre, bistået af sine to sønner Niels og Albert. Niels varetog bygningsarbejdet, medens Albert tog sig af værkstedet. Ikke mindst Albert omfattede slægtens og forretningens traditioner med stor pietet, og han var desuden en samlernatur. I hans sidste år var værkstedet fyldt med allehånde rariteter inden for blikkenslagervirksomheden, ikke

I gården til Skogstad-ejendommen fandtes en række skure, som Soland Skogstad havde moret sig med at forsyne med dekorationer på dørene. Retiraderne nærmest forhuset måtte dog klare sig med det traditionelle hjerterum. Alt dette er nu borte.

Det ene af Skogstad-familiens gravsteder på kirkegården ved Østergade.

mindst gamle petroleums-lamper. Hvor blev det af? Nogen må vide det? Hvad der var her af ting og sager, samt fagets værktøj, kunne have dannet en spændende afdeling i et håndværker-museum.

I fjerde generation kom en mærkbar nedgang i aktiviteten hos dette firma, der tidligere havde haft en vidtstrakt virksomhed. En

gammel bog fra 1864, som fandtes i forretningen, kunne fortælle om Skogstad-arbejder på bl.a. 43 kirker og alle de nordsjællandske slotte.

Et medlem af slægten, Lørup Skogstad – bror til den sidstnævnte Soland Skogstad – blev kobbersmed og etablerede sig i en ejendom på Sdr. Banevej. Lørup Skogstad døde i 1939.

af Soland Skogstad, var de sidste af slægten, som boede og virkede i Slotsgade-ejendommen. Niels Skogstad døde i 1943. Elisabeth Skogstad i 1956 og Albert Skogstad i juni 1966. Dennes død var et hårdt slag for søsteren Lydia, der døde i oktober samme år. Disse fire søskende fik deres sidste hvilested i det gravsted, hvor deres forældre tidligere var begravet.

Et andet gravsted, som er et af de ældste på kirkegården, rummer slægtens grundlæggere i Hillerød. Blot kan dette ikke uden videre konstateres i dag.

For få år siden kunne stadig på det fornemme støbejernshegn læses »Soland Skogstads familiegravsted«. »Købt på 100 år«. Begge inskriptioner er smuldret bort på samme måde, som det er ved at være tilfældet med hegnet. Dette er rustet over flere steder, bl.a. i lågens hængsler. Her blev Soland Olsen Skogstad begravet i 1878, og hans hustru Thora Kristine, fulgte efter i 1883. Ingen andre er gravsat her tæt ved kapellet.

»Købt på 100 år« betyder imidlertid ikke, at dette gravsted kan sløjfes inden længe. Nogen i slægten har taget affære i 1913 og betalt en fornyelse til år 2013, og så lang tid har hegnet ikke den fjerneste mulighed for at holde sig oprejst. Det kan i visse forhold være ubetænksomt at tænke så langt ind i fremtiden, som det har været tilfældet her.

Gamle Soland Skogstad døde i 1878, og få år senere udtrådte Julius Skogstad af forretningen. Han flyttede til København, hvor han døde i begyndelsen af tyverne, efterladende sig en ret betydelig formue. En del af denne var oprindelig testamenteret til Hillerød Borgerstiftelse, der imidlertid aldrig fik pengene. Lige før hans død var oprettet et nyt teatament, hvorefter formuen tilfaldt en dame, der holdt hus for ham i hans sidste leveår.

Fire ugifte søskende, børn

I 1967 købte Flemming Rose (Junior-forretningen) ejendommen af arvingerne. Disse var søster og bror til de fire afdøde søskende. Søster Skogstad, som var blevet gift Meincke og bosat i Hørsholm, og Henrik Skogstad, der havde opholdt sig mange år i Canada. Også disse børn af Soland Skogstad er nu døde. Men begge efterlod børn, som kan føre slægten videre, og gennem børn af Henrik Skogstad lever også slægtsnavnet, selv om det må siges, at det er gået tabt for Hillerød.

Pengekisten stod ved sengen

Sparekassens formand passede selv på dokumenter og kontanter

Unægtelig har den udvikling, der er sket med pengeinstitutterne, været af en karakter, som langt overgår mange andre områder i samfundet. Online system med aflæsning på dataskærm, EDB m.m. har givet en helt revolutionerende udvikling. Det er endda ikke mange årtier siden, at alt, hvad der gik ud og ind over pengeinstituttets skranke, blev prentet med pen og blæk i protokoller så tunge, at små, kvindelige elever gik i knæ, når de skulle bakse med de kæmpestore bøger. Heller ikke er det så forfærdelig

længe siden, at de mennesker, som skrev i disse bøger, også skulle nemme regnekunsten. Der var ingen regnemaskiner, hverken store og tunge eller små handige elektronlomme-regnere. Når tallene var prentet med hånden, skulle hovedet tælle dem sammen.

Man har næppe fantasi til at forestille sig, hvordan det formede sig i byens – og egnens – første pengeinstitut. Det var Frederiksborg Amts Spare- og Lånekasse – i dag Sparekassen SDS – som kom til i året 1842. Hillerød var ingen foregangsby på områ-

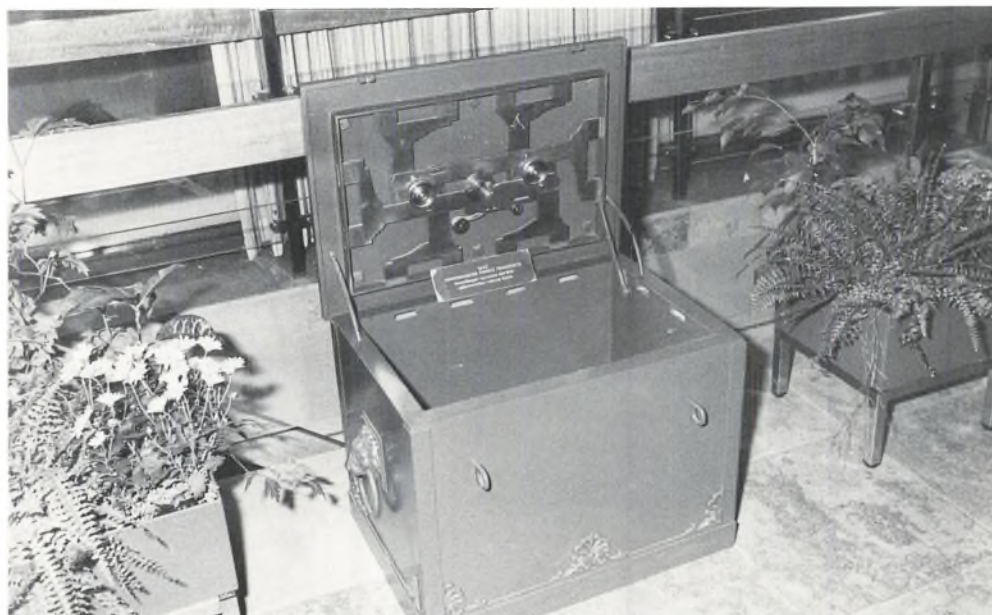
det, idet den første sparekasse i Danmark var oprettet allerede i 1810. Men adskillige fandt, at der var behov ikke blot for en sparekasse, men også en lånekasse. Havde nogen overskud af penge, var det svært at få gjort dem frugtbringende – endsige opbevaret sikkert. De penge, som gemtes hen i strømpeskafter eller lågkisternes læddiker, kunne forsvinde ved tyveri eller røveri. De kunne naturligvis lå-

nes ud til andre, til naboer eller venner, hvis disse var i bekneb, men også dengang sagde erfaringens lov, at lånes der penge til en ven, er risikoen stor for ikke blot at miste pengene, men samtidig vennen.

I flere år var i Hillerød og egnen heromkring kredset om oprettelse af en spare- og lånekasse. Noget større kendskab til det praktiske havde den kreds af indbydere, med amtmand greve Knuth i spidsen, som kaldte til et møde om sagen i 1841, næppe, men det traf sig så heldigt, at der til byen var kommet en mand, som var fortrolig med tingene. I 1840 var amtsforvalter C. L. Paulsen i Stege forflyttet til Frederiksborg. Han havde i 1829 været medstifter af Møens Spare- og Lånekasse og dette sted været den, som lagde alt til rette for driften. I Stege var han også en af

Sparekassens granitbygning var et markant træk i gadebilledet da den stod opført i år 1900.

Sparekassens første pengekiste, hvori også opbevaredes hovedbøger og andre værdier. I dag er den udstillet i ekspeditionslokalet.

Denne næsten renaissanceagtige bygning i Slotsgade var sparekassens første ejendom. Billedet her er fra den tid, hvor bogtrykker Rud. Pallesen holdt til i huset, men siden kom banken atter i pladsnød, og købte ejendommen tilbage.

kassens fire direktører, og de månedlige kontordage blev holdt på hans kontor i amtsstuen.

En sådan mand måtte nærmest betragtes som en gave for realisationen af sparekassetanken i det nordsjællandske. Det blev da også på hans kontor i Frederiksborg Amtstue, sparekassen begyndte at fungere. Det skete den 18. januar 1842, men inden sparekassens første år var forløbet, døde amtsforvalter Paulsen, og det var et alvorligt tab for den nye institution. I 1843 besluttedes det at vælge en formand, som til hver kontordag skulle udpege de tre direktionsmedlemmer – ud af en direktion på syv – der skulle møde på den månedlige kontordag. Til denne formandspost blev enstemmigt udpeget kammerråd Chr. Madsen, Trollesminde.

Ikke længe efter besluttede man, at formanden i sit hjem skulle have en brandfri kasse til opbevaring af dokumenter, protokoller og kontanter, som måtte tilhøre sparekassen.

En sådan jernkasse blev sat i arbejde. Solid blev den, og tung var den, og heller ikke billig. 91 rigsdaler kom skattekosten til at koste, men det værste var nok anbringelsen. Den blev opstillet i de respektive formænds soveværelser – visse steder mellem ægtefællernes senge. Så var der to til at passe på den i fælles ansvar. Det påstås, at der også blev redt op på den, når overnattende familiemedlemmer kom på besøg. Det har i så fald været et hårdt leje.

Om den pengemæssige virksomhed i stiftelsesåret ses, at der på indlån modtages beløb fra 32 skilling, men rente kunne ikke opnås, før indlånet havde nået 4 rigsdaler. I så fald var der 3 1/8 procent at hente i rente. Det indestående tilhørte »privatlivets fred« – den som nye bestemmelser om indskyderens afgivelse af personnummer nedbryder i dag.

Det siges således i be-

Bag skranken i bankens ekspeditionslokale, ses travle sparekassefolk i færd med at regne på manuelle regnemaskiner, medens fire kunder ekspederes af andre ansatte.

året, men det var en slags penge – dengang!
Siden gik det dog stærkt.

Rammerne i de lejede lokaler slog ikke til, og der blev brug for et regulært sparekassehus. I 1872 kunne kasserne – både sparekassen og jernkassen – flytte til den nyopførte bygning Slots-gade 48, hvortil der var erhvervet byggegrund fra gæstgiver Abel, men det medførte dog ikke, at der var åbent hver dag. I 1900 blev en ny sparekassebygning – den med granitbeklædningen – taget i brug, og så regnede direktionen med, at der i denne var fornøden plads i al fremtid, hvorfor den første bygning blev afhændet. Her havde bogtrykker Pallesen domicil i mange år. Nu er den igen sparekasse.

Den tredje, og nyeste, kom til for en halv snes år siden i forlængelse af de to første. De hænger sammen i praksis, selv om det var svært at få dem til det, men ikke stilmæssigt. Den første skeler lidt til renæssancen – men er vel en næsten nær nabo til slottet! Den anden repræsenterer soliditeten og den tredje moderniteten.

stemmelserne for sparekassens virksomhed, at »om interessenterne, eller deres indskud, må ingen uvedkommende meddeles underretning«.

Indskud og udtræk kan foregå på den månedlige kontordag, summer under 20 rigsdaler kan hæves uden opsigelse. For større beløb er en opsigelsesfrist fra en til tre måneder.

Det siges også i bestemmelserne, at »Generalforsamlinger kunne indkaldes«, men ikke noget om, at de skal. Endvidere, at spare- og lånekassens styrelse betros af en direktion på syv medlemmer, der overtager forretningerne uden nogen som helst godtgørelse.

Det ses dog, at det første større udlån – 1000 rigsdaler – der udstedes, gør godt hos et af direktionens medlemmer!

Sammenlignet med tallene i dag i Sparekassen SDS er det ikke imponeren-

de, hvad det første år præsterede af indskudskapital. 49.208 kr. blev det til i start-

Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse med kraftigt gitterværk for vinduerne i stueetagen.

Den første boligforening

Familier gik sammen i byggeselskabet »Teglgårdslund« og opførte hver et hus for 3.000-4.000 kr.

I april 1904 godkendte Hillerød Byråd en udstykning af 26 parceller i Holmene. De blev solgt til byggeselskabet »Teglgårdslund«, der blev Hillerøds første boligforening, omend den hvilede på et noget løsere grundlag end nutidens bygge- og boligselskaber.

Det såkaldte byggeselskab blandede sig således ikke i byggeriet på parcellerne, men på forskellig vis varetog det en form for fællesskab i den blinde sidevej til Hammersholtvej, som bærer navnet Teglgårdslund.

Det var overvejende yngre familier, som gik sammen om jordkøbet og udstykning-

gen, i ønsket om at få en bedre og sundere bolig end de lejeboliger inde i byen, man hidtil havde måttet klare sig med.

Køberne af udstykningens parceller var Hans Jensen, L. Chr. Jørgensen, O. P. Petersen-Seir, L. P. Nielsen, N. P. Nielsen, P. Kirkeskov, Jens Jensen, Laur. Olsen, P. Petersen, Lars Hansen, N. Larsen, R. Christophersen, J. P. Christensen, S. Svendsen, E. T. Klein, Jørgen Nielsen, N. P. Jensen, Laur. Larsen, Kr. Jensen, N. P. Madsen, Hans P. Petersen, Jørgen A. Jørgensen, Johs. Nielsen og N. P. Larsen. Den sidstnævnte sikrede sig to parceller, og

den ret store ejendom på hjørnet af Hammersholtsvej og Teglgårdslund kunne heller ikke nøjes med mindre til sin facade. Denne ejendom har da også to husnumre – nr. 1. og 3.

Den 26. parcel blev, som det hed »solgt til samtlige ovennævnte Kjøbere til Afhændelse ved lejlighed«.

Allerede i året for udstykningen gik mange af selskabets medlemmer i gang med at bygge. Størrelse og udformning var op til den enkelte, og det er da også en samling særdeles forskellig-

artede huse, der opførtes. Et fælles træk i flertallet er dog, at husene rummer to lejligheder. Selv om det kun var 2-300 kr., det gav årligt at udleje den ene af boligerne, var dette beløb et godt tilskud til terminen.

Hverken grund- eller byggepriserne anno 1904 tåler sammenligning med, hvad de er i dag. For nogle få hundrede kroner erhvervede nybyggerne i Teglgårdslund parceller på 3-4000 kvadratalen, og et ret pænt hus kunne bygges for 2-3000 kr. Men for arbejdsfolk – og det var flertallet af grundkøberne – var det mange penge. Der var da også en, som måtte give op, selv om han fik god hjælp fra sin mester til byggeriet. At bygge hus for 2.000 kr. var for meget for en murerarbejdsmandsfamilie med fem børn. Den måtte gå fra huset.

Det store grundareal til husene var dog et gode. I al den tilhørende havejord

Det lille hus, der i sin tid var komtesse Moltkes sommerbolig. Til venstre ses flagstangen, hun gav Teglgårdslund.

kunne både ejer og lejer stort set blive selvforsynende med kartofler, kål, gulerødder og andre have-sager. I umiddelbar nærhed lå også Holmenes store moseområde, hvor der kunne købes et stykke tørveskær for en halv snes kroner. Meget vinterbrænde var at hente i mosen og at sanke i den nærliggende skov.

Til selvforsyningen i det madmæssige hørte også grisen og kaninerne. På søndage i december hørtes hjerteskrærende dødsskrig fra så det ene og så det andet hus, når julegrisene måtte lade livet for slagterens kniv.

Der gik adskillige år, før en kloakering kunne skabe moderne tider i Teglgårdslund med træk og slip, men det gammelkendte das med spanden, og møgkulen, hvori opsamledes både menneskenes og grisenes ulækre efterladenskaber, var med til at skabe de lækre have-sager. Før kloakeringen tog en grøft for enden af vejen imod det vand, som himlens nedbør forsynede kørebane og rendesten med.

Vejen var, som privatvej,

det primære fælles anliggende, indtil den i 1960 blev kommunal og offentlig. Men fællesskabet fungerede af sig selv på andre områder. På naturlig vis kom man hinanden ved og delte sorger og glæder. Der samledes ind til fællesgaver, når nogen havde runde fødselsdage, sølvbryllup, guldbryllup m.m., og den skik har holdt sig til for et par år siden. Der var da kommet så mange nye beboere, at det kneb med at kende hinanden, og de nye lod sig ikke uden videre sluse ind i det gamle fællesskab. I mange år var det »Pive-Nielsen«, der stod i spidsen for den fællesskabende virksomhed. Navnet bar han ikke, fordi han i nogen måde var »pivot«, men det skyldtes piben, der fulgte ham i et og alt og var blevet en del af hans fysiognomi.

Samme N. P. Nielsen var en af pionererne i Teglgårdslund, men navnet kunne volde postvæsenet visse bryderier, idet der nogle år var hele tre beboere i Teglgårdslund, som ved dåben blev forsynet med navnet Niels Peter Nielsen. Det var

Billedet viser næsten alle husene i Hillerøds første boligforening. De øvrige boligområder ved Teglgårdslund er der endnu ikke tænkt på.

ikke altid, afsenderen huskede at tilføje husnummeret. Deraf de postale besværligheder!

De godt to dusin huse i »Lunden« havde to købmandsforretninger på hver sin side af Teglgårdslund, hvor denne munder ud i Hammersholtvej. Det er næsten uforståeligt at to forretninger kunne leve af det forholdsvis lille antal familier.

De eksisterer heller ikke mere, men det er kun få år siden, de tog del i den butiksdød, som tusinder af købmandsforretninger i Danmark måtte lide. Købmand Sigvartsen – far til kromanden i Skævinge – var en af dem, der huskes. En anden var J. P. Jensen, der havde høje poster i købmandsorganisationerne.

En af husejerne i mellemkrigsårene var komtesse Moltke. Hun ejede det sidste hus på højre side af vejen, og det kunne ikke beskyldes for at være en herskabelig bolig

– lille, som det var og stadig er.

Komtessen havde i sin tjeneste to ældre piger. Den ene boede i huset hele året. Den anden kom dertil sammen med komtesen, når denne indledte sit lange sommerophold i Hillerød. Da komtesen døde, arvede de to gamle piger huset i Teglgårdslund.

Komtessen var en venlig og gavmild dame. Hun holdt af børn og arrangerede hvert år festlige sammenkomster for vejens børn og mødre, som trakteredes med masser af mundgodt.

For enden af vejen lod komtesen rejse en høj flagstang, ligesom hun skænkede flaget. Dette har fortalt om mange glædelige begivenheder i Teglgårdslund. Af og til – sat på halv – også om de triste.

Flagstangen står der endnu – uden knop, snor eller mindelse om maling.

Er den et minde om fællesskabet, der gik tabt?

Jensen blev valgt!

Ret ukendt socialdemokratisk kandidat fældede majdag i 1913

Højres Lars Dinesen

– Jensen er valgt!

Den lille sætning er teksten til en af de festligste, satiriske tegninger, der er skabt i dette land. Den ses i »Blæksprutten« 1904, hvor Alfred Schmidt foreviger Borgbjerg, der, som en kæmpetrold med åben mund og vilde fagter, fra balkonen på Københavns Rådhus proklamerer, at maler Jens Jensen er kåret som den første socialdemokratiske borgmester i hovedstaden.

Det var i 1903, denne begivenhed indtraf, men 10 år senere kunne sætningen gentages fra rådhuset i Hillerød. Også her blev Jensen valgt, og det var et valg, der gav genlyd over hele landet. Den temmelig ukendte socialdemokratiske folketingskandidat, Valdemar Jensen, fældede på valgdagen den 20. maj 1913 en af Højres mest fremtrædende politiske personligheder, Lars Dinesen, der i en menneskealder havde været medlem af den danske rigsdag.

Det var to vidt forskellige mænd, der i 1913 kæmpede om vælgernes gunst og stemmer i Hillerødkredsen. Lars Dinesen var født 1838 i et fæstebondehjem i Vestsjælland. Han ejede allerede som ung en stærk politisk interesse og valgtes i 1864 ind i Folketinget som Ruds-Vedby-kredsens repræsentant. Han begyndte som bondeven, gik ind i det nationale Venstre og derfra til Det Forenede Venstre, som han forlod i 1871. Hans udprægede nationale og bonde-konservative synspunkter faldt ikke i tråd med en demokratisk og parlamentarisk venstrepolitik. Han gled over til Højre og ombyt-

tede i 1873 Ruds-Vedby-kredsen med Hillerødkredsen, som han repræsenterede lige til valget i 1913.

Lars Dinesen var skaberen af Højres organisation og blev en af partiets førstemænd. Føreregenskaber besad han egentlig ikke, men han ejede en række egenskaber, som er nyttige for en politiker, således flid, saglig forstand, politisk instinkt og forhandlingsevne. I sine sidste år som politiker kom Lars Dinesen dog på kant med partiet, idet han førte tanker frem om en sammenslutning af de konservative elementer i Højre med Venstre, så der kunne fremstå et centrumparti. Det var da heller ikke Højres partiorganisation som sådan, der stod bag genopstillingen af Lars Dinesen i 1913, men en kreds af gamle venner i Højre.

Lars Dinesens modstander, Valdemar Jensen, var født i et københavnsk arbejderhjem 1870. Faderen, som var smed, døde i en ung alder, og Valdemar Jensen måtte som barn være med til at forsørge familien. Efter sin konfirmation lærte han cigarmagerfaget.

I 1895 ansattes Valdemar Jensen som inkassator ved Social-Demokraten i København. Han indvalgtes i Sundby Sogneråd og blev ved indlemmelsen af denne Amager-kommune i hovedstaden, borgerrepræsentant i København.

I 1906 opstilledes Valdemar Jensen som folketingskandidat i Hillerødkredsen, og ved valget i 1913 sejrede han med 1620 stemmer over Lars Dinesen, der op-

nåede 1550. Der var ikke andre end disse to kandidater at stemme om, og hver især hentede de stemmer også fra andre partier. 1913-valgets hovedspørgsmål var for øvrigt den frie og almindelige valgret og en slags forberedelse til forfatningsændringen i 1915.

Hillerødkredsen var i 1913 ikke helt den samme som i dag. Den omfattede

Hillerød, Frederiksborg Slotssogn, Nr. Herlev, Lille-rød, Blovstrød, Lyng-Uggeløse, Farum, Slagslunde-Ganløse, Tjæreby (Harløse), Alsønderup og Birkerød. På den tid hørte også Usserød-området til Birkerød.

Vælgermøder blev i tiden før valget afviklet i de nævnte kommuner, men al stemmeafgivning skulle foregå i Hillerød. Her var indrettet afstemningssteder i rådhuset, statsskolens gymnastiksal, »Kronprinsen«, »København«, »Sjælland« og Missionshotellet.

Vælgerne – udelukkende mandlige – måtte således begive sig de lange veje fra Usserød, Birkerød, Slagslunde-Ganløse m.m., hvis de ville være med, men det tog de som en selvfølge. Vor tids udstrakte service med af-

Folketingsmand Valdemar Jensen, som besejrede Lars Dinesen i 1913 i Hillerød-kredsen. Valdemar Jensen var københavnerdreng. Faderen var smed og døde i en tidlig alder, og herefter måtte Valdemar Jensen forsørge familien. Efter sin konfirmation lærte han cigarmagerfaget.

stemningssteder i alle tænkelige egne af en kommune var ikke opfundet, og var der ikke kørelighed, så gik man bare turen til Hillerød og hjem igen.

En sidste præsentation af valgets kandidater foregik om formiddagen på selve valgdagen. På torvet i Hillerød var rejst en tribune, og her holdt Lars Dinesen og Valdemar Jensen valgtaler endnu en gang, hvorefter meningsfæller trådte frem med anbefalinger, ligesom der var lejlighed til at komme med spørgsmål til kandidaterne. Det stadig gentagne, kredsede om kandidaternes holdning til stemmeret for kvinderne.

Et par tusinde mennesker samlede til dette friluftsmøde, som sluttede ved middagstid. Valgbestyrelsens formand, borgmester Zahlmann, oplyste, hvor stemmeafgivningen skulle foregå, hvorefter den store forsamling spredtes ud til valgstederne i byen.

3978 vælgere havde adgang til at stemme, og 3200 benyttede sig af denne ret. Det gav en stemmeprocent på 80,5 – ganske pænt i betragtning af de givne vilkår.

Optællingen af stemmer foregik på rådhuset, og da det kl. 21.30 meddeltes, at Jensen var valgt, udløstes stor jubel hos hans tilhængere, der var samlet på Torvet. Valdemar Jensen blev båret i guldstol fra rådhuset til tribunen, hvor han takkede for sit valg, men også udtalte venlige ord om modkandidaten, som han ønskede en fredfyldt alderdom.

Nogen bemærkelsesværdig indsats i Folketinget kom Valdemar Jensen ikke til at udføre. Han blev ramt af sygdom, og en hjertelidelse gjorde i maj 1915 ende på hans liv.

Samme år døde Lars Dinesen. Han var ugift, men vennekredsen ordnede hans begravelse, og hans grav på den gamle kirkegård i Hillerød har en sten med portrætrelief i bronze af den gamle politiker, der var Hillerød-kredsens repræsentant på tinge i lige ved 40 år.

Lars Dinesens grav på den gamle kirkegård i Hillerød. Lars Dinesen var skaberen af Højres organisation og blev selv en af partiets førstemænd. Lederegenskaber havde han egentlig ikke, men han ejede en række egenskaber, som er nyttige for en politiker, således flid, saglig forstand, politisk instinkt og forhandlingsevne.

Den første pigespejdertrop

Landets første pigespejdertrop oprettedes i Hillerød i 1910, men holdt ikke i mange år. Den næste startede først i 1936

Det er en ret almindelig opfattelse, at spejderbevægelsen i sin start var et udpræget mandssamfund, og at pigespejderne først et stykke hen ad vejen fandt ud af at følge trop med drengene. Dette har også været tilfældet mange steder, men holder ikke stik i Hillerød.

I Hillerød dannedes en pigespejdertrop i efteråret 1910 – og var således den allerførste i hele Danmark, og fra starten var der piger nok til, at der kunne blive to patruljer.

Det var drenge i Latinskolen – Frederiksborg Statskole – der samme år tog initiativ til spejderarbejdet i Hillerød gennem oprettelsen af 1. trop Hillerød – fra 1923 Christian IVs trop. Nogle af disse drenge søstre, ligeledes elever i La-

tinskolen, blev betaget af den nye bevægelse og dannede en trop for pigespejdere.

Den egentlige initiativtager var forpagterdatteren fra »Trollesminde«, Aslaug Hinrichsen, hvis bror Erik, kaldet »Dysse«, var aktiv hos drengespejderne. For drengenes vedkommende var det gymnasiast Sylvester Saxtorp, der førte an i starten. Aslaug og Sylvester fandt siden sammen som ægtefolk og drog til Grønland, hvor Saxtorp blev distriktslæge.

Der er næppe mange tilbage af den flok, der dannede landets første spejdertrop for piger. I Hillerød er dog en, som kan fortælle om pigespejdernes pionertid i Hillerød. Det er fru Ella Skyum Olsen, der som pige-

spejder hed Ella Christensen og var datter af hotelejer August Christensen, som købte Hotel Leidersdorff i 1896, efter at han havde afhændet St. Knuds Hotel i Odense. Datteren Ella var kun seks uger, da familien flyttede til Hillerød.

Blandt andre piger, som var med fra begyndelsen, var Ellen Bøggild, datter af adjunkt – senere lektor – Bøggild, der blev pigespejdernes første tropsleder, og Astrid Backhaus. Fra Fredensborg kom mange elever til Latinskolen i Hillerød, og flere af de kvindelige var med i spejderarbejdet. Af

disse Fredensborg-piger kan nævnes Mina Friis, Edith Gyldendal Hansen og Karen Thuesen.

Et yderst værdifuldt medlem fik troppen i Katinka Svendsen – datter af proprietæren på Lønsgård i Harløse. Hendes forældre omfattede spejdertroppen med stor bevågenhed, og på Lønsgård kunne pigerne hente, hvad de havde brug for af æg og andre fødemidler til deres husholdning i det fri.

Der er et godt stykke vej fra Lønsgård til den grusgrav ved Freerslev Hegn, hvor pigerne havde deres øvelsesplads, men de behøvede ikke at bekymre sig om oppakningen. Det bærende arbejde klarede Katinkas æsel. Det var et af den skikkelige slags og bar navnet »Ydun«. Det fandt sig uden videre i at være pakæsel for pigerne.

I 1910 var konfirmationsalderen et påklædningsmæssigt skel for pigerne. Da skulle kjoler og nederdele nedsænkes til fødderne, og

Dette er ikke billedet af spejdere, men er taget med alligevel for at vise en anden af byens uniformerede ungdomskorps, nemlig en børnegarde forsynet med sabler, trommer og trægeværer.

En af Hillerøds mangespejdertropper gennem tiderne. Af og til var pige- og drengespejdere på tur og øvelse sammen – et samarbejde, der er væsentlig udbygget idag.

de store pigespejdere måtte affinde sig med den besværlige kjolelængde. Uniformeringen bestod alene i spejderhatten og et grønt tørklæde.

Traveture og øvelser – ind imellem også sammen med drengespejderne – var det væsentlige indhold i pigespejdertilværelsen ved sommertid, men også i den kolde tid blev de kaldt ud. Ella Skyum Olsen erindrings endnu med gysen en øvelse, hvor pigespejderne skulle forsvare et område af Freerslev Hegn mod drengespejdere fra rektor Hartvig Møllers trop i Hellerup. Drengespejderne skulle stå af toget i Lillerød og marchere til Freerslev Hegn, men de blev forsinket i flere timer, og da de endelig kom til skoven, mødte de en flok blåfrosne, lidet kamplystne piger, som bare ønskede at komme hjem i varmen.

Den første pigespejdertrop holdt ikke i mange år. Med tiden gik den i opløs-

ning – ingen husker hvornår – og ikke før i 1936 kom der påny gang i arbejdet i og med dannelsen af Birgitte Gøyes pigespejdertrop.

Muligvis kan der findes et minde om Hillerøds første pigespejdere på deres øvelsesplads. Ved en bestemt lej-

lighed gad de ikke slæbe deres tunge gryde med hjem. De nedgravede den derfor i grusgraven, men kunne ikke sidenhen huske, hvor begravelsen havde fundet

sted! Gryden blev aldrig fundet, og antagelig ligger den stadig i grusgraven, hvis den ikke er rustet op i de forløbne mange år.

Fra Hillerøds første pigespejdertrop eksisterer tilsyneladende ingen billeder. Dette foto viser de første pigespejdere i Birgitte Gøyes trop, der dannedes i 1936. De tre bageste er tropslederne Lyllly Matthiasen, Edel Balsløw og Aase Kjeld Jensen. Pigerne er, fra venstre: Anne-Lise Balsløw, Dorte Pind, Mette Hvass, Tove Gade, Tove Windum, Bente Kramer, Grete Lassen, Anne Dinesen, Bodil Andersen og Inge Müller.

»Turtelduerne«s tragedie

Ungt tysk pars navne i gravplade på Nødebo Kirkegård minder om drama, som rystede hele egnen

To navne ses i en stenplade, som er lagt på den lille, græsklædte skråning på Nødebo Kirkegård, umiddelbart nord for kirken. To fornavne og intet andet.

To navne, der fortæller om et kærlighedsdrama i Nødebo sommeren 1908. Det rystede hele egnen, og længe derefter blev talt om det. Adskillige, som var børn og unge i 1908, har det stadig i erindringen.

To navne på et ungt par, der kom fra Tyskland og søgte døden i Nødebo. I et brev bad de om at blive begravet sammen i Nødebo. Her havde de haft lykkelige, men også tunge, dage, inden nogle revolverskud slukkede livet for dem.

I sommeren 1908 indloge-

rede det tyske par sig som ingeniør Eduard Otto og hustru Herma fra Hamburg. Han var en høj og flot mand. Han havde tilbragt nogle år i troperne, og hans ansigt var brunet af den stærke tropesol. Hans stålgrå øjne lyste af energi og intelligens. Hun var en lille, smuk kvinde med en let og spændstig, næsten dansende, gang. At hun var forelsket i manden, kunne der ikke være tvivl om. Hendes mørke øjne havde svært ved at holde sig fra ham.

Det unge par blev hurtigt populært hos kroens andre gæster. Ved sin berejstthed, store kundskaber og kunstforstand blev Eduard Otto hurtigt det feterede midtpunkt, når gæsterne ved af-

tentid samledes til en hyggestund, og den kønne, lidt barnlige, Herma var især damernes yndling.

Umiddelbart så det tyske par ud til at være lykkelige og forelskede mennesker, og alle på kroen kaldte dem »Turtelduerne«.

Imidlertid ymtes om, at der alligevel var visse skår i idyllen. Fra parrets værelser hørtes af og til skændrier, og ved en enkelt lejlighed havde han optrådt direkte brutalt mod sin Herma og spærret hende inde i sit værelse. Men hurtigt var alt godt igen, og de øvrige gæster formodede, at mandens hidsighed kunne skyldes den såkaldte tropekuller, der kan medføre forstyrrelser i nervesystemet.

En aften havde skænderiet været mere voldsomt end tidligere, og næste dag ved morgenbordet var det tydeligt, at manden havde

svært ved at bevare sin ligevægt. Da parret havde drukket morgenkaffen, rettede han sine øjne skarpt på hende og sagde: – Skal vi så gå ud at bade?

Hun nikkede og rejste sig, hvorefter de gik ned ad stien og forsvandt ind i Nødebo Holt. De kom imidlertid ikke tilbage til frokost og heller ikke til eftermiddagskaffen. Men da de også savnedes ved aftensbordet, blev en eftersøgning sat i gang i Nødebo Holt og ved Esrom Sø. Kroens sorte puddelhund var med i eftersøgningen. Den havde været det unge par meget hengiven, og ved sin gøen gjorde den opmærksom på, at noget var galt.

Hunden havde fundet Herma. Ved det lille »næb« som fra Nødebo Holt skyder ud i søen, lå hun, dræbt af skudsår i hovedet. Hendes hat var anbragt på brystet, og under det blodvadede hovede lå Ottos hat. I sin ene hånd havde hun hattenålen, og det tydede på, at hun selv havde forberedt sig på døden.

Politi blev tilkaldt, og efter at birkefuldmægtig Hvalsøe og politibetjent Gøtze havde optaget en kort rapport, blev den døde kvinde bragt til ligkapellet ved kirken i Nødebo.

Alt tydede på, at det ikke udelukkende drejede sig om et mord, men at også manden havde taget sig af dage. En eftersøgning samme aften var dog resultatløs. Først næste dag blev han fundet ude på dybt vand i søen, medens revolveren lå på lavt vand ved bredden.

I sit værelse på kroen havde Eduard Otto efterladt to breve. Det ene var til en bror i Berlin, og nogle pakker i værelset var ligeledes adresseret til denne bror.

Det andet brev var til kroens værtspar og heri stod: – Forfærdes ikke over det, der er sket, men vi besluttede at søge døden sammen. I fire uger har vi været lykkelige her. Tilgiv den ulejlighed, vi forvolder ved dette drama, som afslutter et ulykkeligt liv, og vi vil

Det unge par – Eduard og Herma – boede i fire uger på Nødebo Kro, inden de foretog den handling, det tilsyneladende havde været formålet med rejsen til Danmark.

gerne jordes sammen her i Nødebo. I skabet kan De finde penge, hvormed De kan gøre Dem betalt. Lev vel.

Deres Eduard Westhofen.

Af brevet kunne således ses, at det ikke var under rette navn, parret Otto havde boet på kroen, men intet i brevet røbede noget om motivet til tragedien. Skabet blev dirket op, og der fandtes 170 kr. i det.

Politiet tog derefter kontakt til broderen i Berlin, en medicinsk kandidat, og begravelsen blev udsat på ubestemt tid i afventen på, at broderen skulle komme til Nødebo. Politiet fandt også frem til Hermas far, en ældre købmand i Brüssel, og faderen kom med nogle antydninger af, at han ikke var helt uvidende om baggrun-

den for tragedien, men ønskede ikke at oplyse noget herom. Han kunne dog fortælle, at Eduard og Herma havde kendt hinanden i flere år.

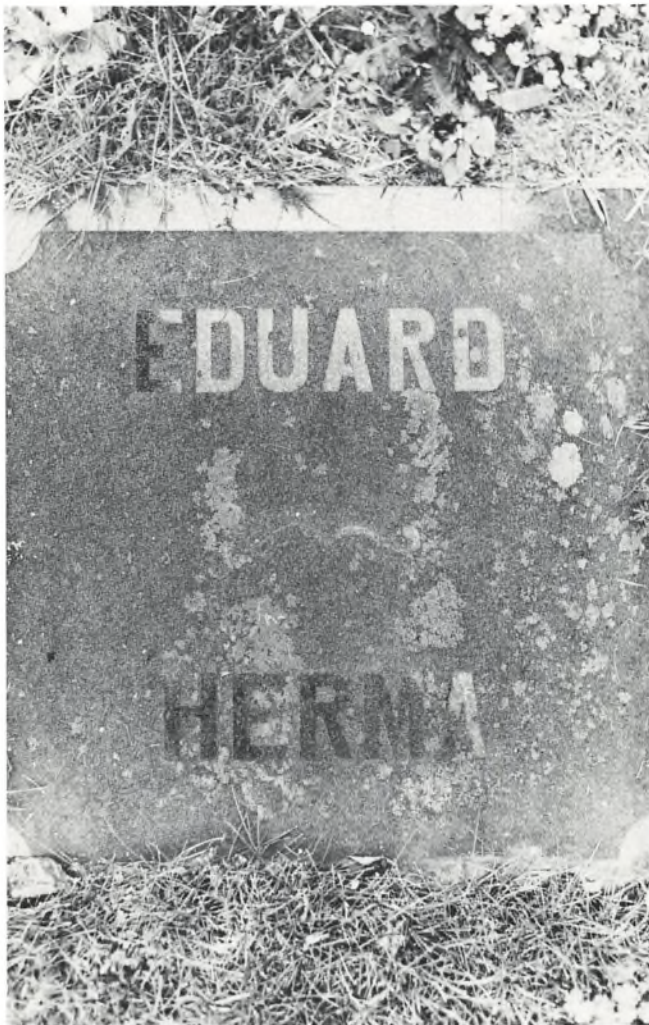
Men var Eduard bundet i et ægteskab, han ikke kunne frigøre sig for? Dette var en almindelig opfattelse blandt gæsterne på kroen og folk i Nødebo.

Ved ligsynet konstaterede distriktslæge Heegaard, at Herma havde to skudsår i hovedet. Desuden blev opdaget et tredje skudsår i mellemgulvet. Eduard var dræbt ved skud i hjertet. Det ansås ikke for nødvendigt at foretage den opduktion, der i dag ville være en normal foretelse.

En sådan kunne have afsløret, om Herma var gravid. Det tredje skud mod

To fornavne – Eduard – Herma – på gravstenen og intet andet.

På den græsskråning som mod nord afslutter kirkegården til Nødebo Kirke ligger gravstenen, som vidner om, at de to unge forelskede er begravet her. Det var deres eget ønske at begravelsen skulle foregå i Nødebo. Det fremgår af et efterladt brev.

hendes mellemgulv havde muligvis haft en hensigt!

De pårørende til Eduard og Herma ønskede, at begravelsen skulle foregå så ubemærket som muligt, og tidspunktet blev fastsat til en aften klokken otte, når kirkeklokkerne alligevel skulle ringe ved solnedgangstid. Men tragedien, der havde rystet hele egnen, kaldte på både medfølelse og nysgerrighed, og flere hundrede mennesker samlede denne aften om fællesgraven, hvor de to sorte kister med dramaets ofre blev sat ned. Dobbeltgraven var placeret uden for kirkegården, og ikke før graven indgik i en kirkegårdsudvidelse, kom den i indviet jord. For nogle år siden blev graven sløjftet, og stenen med de to

navne fik en ny plads i den lille skråning bag kirken.

Pastor Hedemann, der varetog begravelsen på både tysk og dansk – det var den pastor Hedemann, der konverterede til katolicismen – sagde ved graven, at en dag ville glemselens græs brede sig over de unges fællesgrav, men deres tragedie og navne er ikke glemt i Nødebo.

I Nødebos kirkebog er kærlighedsdramaet mindet således:

Herma Ernestine Thekla Zeisler, 24 år. Født 13. december 1883 i Rendsburg. Død som følge af skudsår 30. juli 1908.

Karl Eduard Otto Westhofen, ingeniør. Født i Hamburg 1880, 28 år. Død 30. juli 1908. Skudsår, selvmord.

Tre kommuners fattiggård

»Skansegården« – i dag et tilbud – men forhen præget af tvang og menneskelig fornedrelse

»Skansegården« – Frederiksborg Amts Forsorgshjem i Hillerød – er i dag et tilbud. De, der søger denne institution, gør det af fri vilje. De kan komme og gå, som de vil. Herfra kan arbejdsløse søge beskæftigelse, og ganske mange af beboerne har et dagligt arbejde. De betaler for deres ophold og lever her en tilværelse under menneskelige forhold og i frihed.

Sådan har det ikke været alle dage. Indtil 1960 var »Skansegården« en tvangsarbejdsanstalt, men efter nedlæggelsen af denne er en ny ånd og mentalitet knæsat i institutionen.

Det var ikke menneskelig

frihed, der prægede denne, da den blev til for mere end hundrede år siden. På overdrevsjordene, der var skilt fra byen ved anlæggelsen af Nordbanen i 1864, blev fire år senere opført den fattigforsørgelses- og arbejdsanstalt, som var fælles for tre nabokommuner, og bag sine mure har den rummet megen tristhed, elendighed og menneskelig fornedrelse.

Arbejdsanstalten, som den blev kaldt, inden den fik navnet »Skansegården«, havde intet godt ry før i tiden. De, der var anbragt på »tvangen«, holdtes stort set indespærret. Portvagten sørgede for, at kun folk med udgangstilladelse kom uden

for murene, men det hændte ikke sjældent ved forårstid, når »lemmerne«, som de blev kaldt, var ude på arbejde i marken, at nogen så deres snit til at stikke af. Landevejens frie fugle var ikke tilsinds at lade sig spærre inde, når »de lange veje« atter lokkede. Der blev heller ikke gjort større forsøg på at indfange dem. Når vinteren nærmede sig, søgte de alligevel tilbage til anstaltens mad og stuevarme.

For godt og vel en halv snes år siden gennemgik »Skansegården« en udbygning og modernisering, der i et opgør med de gamle anstaltsforhold gjorde opholdet og tilværelsen menneskelig for beboerne.

I de første 100 år af institutionens historie var ikke sket store forandringer, og om bygningen, da den blev afleveret ved juletid 1868,

fortæller den daværende lokalavis, Frederiksborg Amtstidende 2. februar 1869:

»Fattiganstalten her ved byen, der er fælles for Hillerød Købstad, Frederiksborg Slotssogn og Herløv, blev tirsdag den 22. december forrige år afleveret til kommunernes delegerede af byggekomiteen, der består af vejinspektør Mørck for Hillerød, karetmager Andersen for Frederiksborg Slotssogn og gårdejer Jørgensen for Herløv samt den kontrollerende arkitekt, B. Klein.

Bygningen er opført efter tegning, og under kontrol af arkitekt Klein og afgiver plads til 100 fattige. Dens indretning er følgende:

I kælderen findes køkken, vaskekælder med dampkedel og desinfektionsovn, bad samt de fornødne rum til opbevaring af forråd.

I stuen er forstanderens lejlighed, to arbejdssale for mænd, to do. for fruentimmer, to sygestuer, to familieværelser, en læsestue for drenge og en do. for piger, samt en spisesal, hvis gulv er forsænket så dybt ned i kælderetagen, at maden kan sættes umiddelbart ind fra køkkenet.

På 1. sal findes et værelse for værkførereren, tre sovesale for mænd, fire do. for fruentimmer, en do. for drenge, en do. for piger, et dagligværelse og et soveværelse for små børn. Såvel i stuen som på 1. sal er mandfolke- og fruentimmerværelserne fuldstændig afsondrede fra forstanderens og værkførerens boliger, der ligger i midten af hver etage. Kun spisesalen er fælles.

Foruden vandledning med beholder i loftet, hvortil vandet drives op ved en trykpumpe fra kælderen, er et varmeapparat indlagt, således indrettet, at hver enkelt lokale kan aflukkes fra opvarmning.

Overslaget over bygningsarbejdet lyder på 21.317 rigsdaler. Den virkelige udgift har hidtil udgjort 20.884 rigsdaler. Endnu

Bespisningsreglementet fra 1887. Menuen lå fast fra uge til uge, og det fremgår af reglementet, at Indenrigsministeriet har hævet kørdrationen på søndage.

Bespisningsreglement

for Lemmerne i Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt.

Søndag: **Formad:** Kjødsuppe med Hvidkaal eller Kartofler. 1 Pot til hver.
Eftermad: Detkogte Kjød. 50 Kvint raat.
Mandag: **Formad:** Byggryn Vandgrød. 1 Pot, dertil 1/2 Pot Mælk eller Öl.
Eftermad: Stegt Flæsk. 1 Pd. til hver.
Tirsdag: **Formad:** Hvid eller grøn Sobekaal, 1 Pot til hver.
Eftermad: 60 Kv. Kjød eller 25 Kv. Flæsk.
Onsdag: **Formad:** Byggrynsvælling.
Eftermad: 1/2 Pot Finker. Kjød eller Kallun (20 Kv.) og Kartofler.
Torsdag: **Formad:** Tykke gule Ærter. 1 Pot til hver.
Eftermad: 25 Kv. Flæsk kogt.
Fredag: **Formad:** Byggrod kogt i Mælk.
Eftermad: Som Onsdag eller 25 Kv. Ost.
Lørdag: **Formad:** Ællebrød. 1 Pot til hver.
Eftermad: 1 Spegesild eller Klipfisk (30 Kv.) med Kartofler.
Morgen: 1/2 Pægel varm afblæst Mælk.
Aften: 1/2 Pot varmt Öl.
Daglig: 1 Pd. 40 Kv. Rugbrød.

I Mai, Juni, Juli og August erholde Lemmerne 1/2 Pot Öl, de øvrige Måneder 1/2 Pægel Öl. Vægten af Kjød og Flæsk er beregnet i kogt Tilstand, medmindre det Modsatte udtrykkeligt er angivet. Kogt beregnes kun Halvparten.

Et Exemplar af dette Bespisningsreglement bliver at meddele Forstanderen og at ophænge i Spisestuen.
Frederiksborg Amtsråd, 1ste November 1887.

Wedell-Wedellsborg.

Foranstaaende Reglement stadfæstes som gjældende indtil Videre, dog saaledes at den for Søndag fastsatte Portion raat Kjød forhoies til 60 Kvint og at de for Tirsdag opførte 60 Kvint Kjød forandres til 60 Kvint raat Kjød.

Indenrigsministeriet, den 10de December 1887.

P. M. V.
Bache.

Se Hou.

henstår nogle arbejder, der mest hensigtsmæssigt udføres om foråret. Men uden for overslaget er afholdt udgifter til plankeværker og andet for 354 rigsdaler.

Nogle måneder senere oplyses, at overvagtimester Raarup er ansat som anstaltens første forstander.

Muligvis har elendigheden været så stor i visse hjem, at anbringelse i fattiganstalten er følt som en lettelse. Her er i hvert fald tag over hovedet og mad på bordet hver dag.

Så må de affinde sig med, at mand, kone og børn adskilles.

Men offentligheden godtager ikke uden videre, at der er brugt penge til en sådan institution. Der protesteres i flere læserbreve i avisen mod den øllebrødsbarmhjertighed, der har fundet udtryk i den nye, fine anstalt.

At omkostningerne ved opførelsen også er en torn i øjet på mange, fremgår samtidig af en hidsig avispolemik. Den startes af »En Skatteyder, som føler Tryk- ket«. I det aktuelle tilfælde er det skattebyrden, som trykker, og redaktøren er følt mistænkt for selv, un-

der dække af den trykkede skatteyder, at hetze mod den borgerrepræsentation, som har pålignet skatteyderne ikke mindre end 3¼ procent af deres formodede indtægt. Hillerød plejer nemlig at holde 2 som den højeste rimelige skatteprocent.

En borgerrepræsentant, farver K. Thygesen, svarer med at påpege årsagerne. I første række skal de søges i den tiltagende fattigbyrde, som farveren håber, at den vrede skatteyder nok vil indse ikke er skabt af byrådet.

»Kunne den ærede skatteyder løse den opgave at afhjælpe denne byrde, da ville det være en velgerning for kommunen«, slutter borgerrepræsentanten.

Disse ord får ikke lov at stå uimodsagt. Endnu en betrængt skatteyder rykker ud og blander sig i fejden – eller er det redaktøren, der optræder under et nyt pseudonym? Højst sandsynligt!

Herefter får farveren, og resten af byrådet, hele skidtspanden.

– Det er et gammelt ord, som siger »Spar på bredden og ikke på bunden«. Havde man i tide betænkt dette, så ville man vist ikke i så kort

Arbejdsanstalten, som den tog sig ud i sin første tid. Billedet, der viser, at bygningen var forsynet med stråtag, er for mange år siden udført af en beboer på dette sted.

tid efter hinanden have om- lagt hele byens stenbro, udvidet Torvet, oplyst byen med gas og deltaget i opførelsen af en kostbar arbejdsanstalt samt rådstuens udmykning.

»Ja, men vi må følge med tiden«, hører jeg mange sige. Det er rigtigt, men vi må først spørge pungen tilråds, og have vi ikke evne til at oplyse byen med gas, må vi sandelig lade os nøje med tran så længe, indtil omstændighederne blive gunstigere. Den kommer også med, som age med stude.

Imidlertid har disse storartede foretagender bragt vor kommune i en bundløs gæld. Og hvilke følger vil denne letsindighed, og de ved den forårsagede byrder, have for kommunen? Folk, der lever af deres midler, som ikke er bundne til byen ved embeder, vil rejse bort og overlade til de tilbageblevne at dele deres skattebyrde mellem sig.

På grund af de store byr-

der tør ingen lade noget større arbejde udføre, eller anskaffe sig noget til bekvemmelighed og fornøjelse. Næringsløsheden vil dermed mere og mere tiltage, og mange vil omsider blive tvungne til at ty til fattigvæsenet. Fattigskatten vil derved stige dag for dag, og hvis halvparten af byens indbyggere ikke drukne i den, vil de utvivlsomt komme til at ende i arbejdsanstalten!

Unægtelig et dystert perspektiv, der tegnes her for byens borgere. Bare som følge af en sølle skatteprocent på 3¼.

Bevares!

Også i vore dage er adskillige, som føler, at skattebyrden er på vej til at bringe dem på fattiggården, og talen om det ødsle byrådet er såvist heller ikke fremmed i vor tid.

Men det nok være uklogt at ønske sig tilbage til tiden i »Skansegården«s opførelsesår.

Byen fik en omfartsvej

Nordbanen blev tosporet og derfor blev vejtunnelen ved Hammersholtvej udvidet samtidig med Carlsbergvejs anlæggelse

Før i tiden var det en knæsat opfattelse, at omfartsveje ved Hillerød måtte være et onde. Denne holdning var i første række handelsstandens, men også i betydelig grad byrådets. Det gjaldt om, at ikke så meget som en femøre i omsætningen slap forbi kasseapparaterne og pengeskufferne i byen.

Det var en opfattelse, der kunne være god latin så lang tid, hestekøretøjerne var enerådende i spørgsmålet om trafik og transport på gader og veje, men da bi-

lerne for alvor trængte sig frem, fik byen ikke alene en ny duft af benzin i tilgift til hestepærrernes og gasværkets. Den fik også trafikale besværligheder. Mange af den nye tids trafikanter havde intet andet forhold til Hillerød, end at den var en besværlig gennemfartsby, og vejen gennem staden gik for manges vedkommende ad den smalle og krogede Helsingørsgades nederste del.

Byrådet erkendte problemet, og byen fik sin første omfartsvej. Den hed Carls-

bergvej, med navn ikke efter bryggeriet, men fra »Carlsberg« på Københavnsvej, og det var fiskemester Knud Carlsen, der for mange år siden lagde navn til denne smukke ejendom.

Carlsbergvej blev kun en halv løsning. Den ledte godtnok kørende trafik udenom nogle trange gader,

men stadig ind i byen, og Carlsbergvej fik ikke sin aflastning, før Overdrevsvejen var forlænget til Favrholm i slutningen af 1970'erne. At der hen ad vejen blev lagt et par store skoler ved Carlsbergvej, der op-højedes også til at være hovedvej, mindskede ikke dens besværligheder.

Vejanlægget gennemførtes sideløbende med en stor udvidelse og ombygning af banegårdens terræn. Der skulle skaffes plads til gennemførelse af Nordbanen som tosporet, og Midtbanen var på vej. Denne, der havde sit udgangspunkt i Ringsted, og var tiltænkt en rolle bl.a. som aflastning af hovedstadens transittrafik, fik dog aldrig skinner længere end til Frederikssund, men uanset at dødsdommen over

Mange vil nikke genkendende til de gamle S-lokomotiv, som her passerer vej-tunnelen ved Hammersholtvej. Carlsbergvejs udmunding ses til højre i billedet.

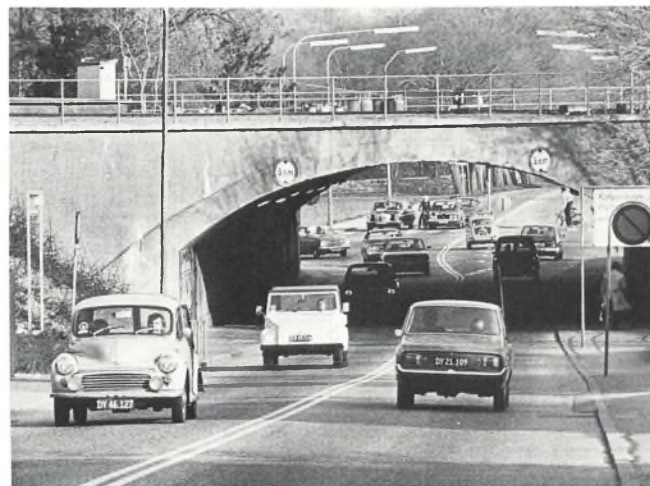
Tunnelen, der tidligere førte Hammersholtvej under baneterrænet. Billedet er taget fra Hillerød-siden og i tunnelens åbning ses Teglgårdsøen.

banen var på vej, blev banelagemet ført videre til endemålet, Hillerød. Uden vanskeligheder foregik denne proces ikke. Midtbanens spor skulle fra Hestehaven lægges ved siden af Nordbanens, men da bandedæmningen nåede frem til Holmene, oplevede banebyggerne det besynderlige, at uanset hvor meget, de aflæssede af fyld, forsvandt det sporløst. Det gled uden videre ud i mosen. Ikke før dette fyld var skudt op som en høj i mosen, kom der balance i tingene, og dæmningen kunne blive liggende.

Når der i dag kører tog på denne, er årsagen, at Frederiksværkbanen i halvtredserne tog strækningen fra Nr. Herlev til Hillerød i besiddelse i forbindelse med baneomlægningen mellem Hillerød og Skævinge. Det var denne omlægning, som afskaffede den besværlige rundkørsel ved Petersborg, samt lokalstationen og overkørslen ved Roskildevej. Den skaffede både banen og byen af med nogle trafikale problemer.

Vognmandsjorderne, som afgav areal til Carlsbergvej, var et stort, åbent areal mellem banen og Præstevang, bortset fra, at cementfabrikken var placeret på jorderne i nærheden af Københavnsvej. Fabrikken havde dog sin tilkørsel fra Ham-

mersholtvej. Stationsarealet skulle udvides og Hammersholtvej tilgodeses med en ny og langt større tunnel under banen end den gamle, som var bygget ved Nordbanens anlæg i 1864. Udvidelsen masede sig ind mod Teglgårdsøen til misfornøjelse for byens børn og unge, der så deres sommerlige badeliv i søen spoleret. Det gavnede heller ikke deres sag, at Carlsbergvej skulle føres på en dæmning over søen, der blev delt i to. Den lille nærmest jernbanen er i dag sparebassin for

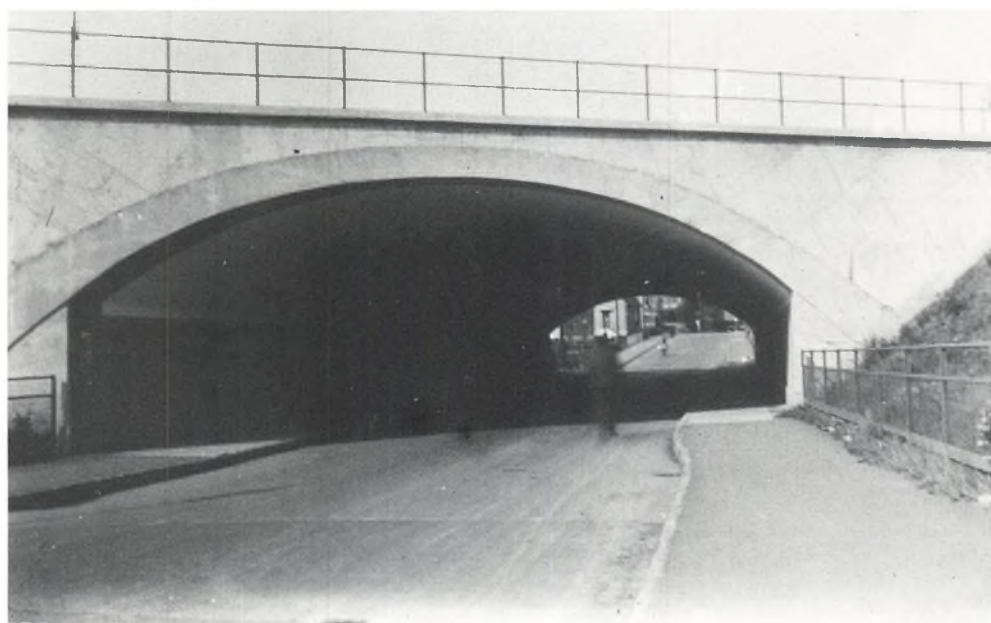
Sådan ser vej-tunnelen ud i dag (foto: 1978). Med den bilende trafik af det omfang, det fremgår på billedet, ville den gamle tunnel have været helt utilstrækkelig.

kloaksystemet, skønt det nærmest har karakter af et lille smukt anlæg. Adskillige gange har det dog været i funktion efter hensigten, og da var det ikke til enhver tid rummeligt nok til at magte opgaven. Ubehagelige oversvømmelser af vej og vej-tunnel blev resultatet.

Der gik et par år, før baneudvidelse og vejarbejde var afsluttet. Begge dele indledtes for godt 50 år siden, men først i 1932 kunne bilerne rulle ad Carlsbergvej og de nye imponerende S-lokomotiver ad den tosporede bane mellem Hillerød og hovedstaden.

Da Nordbanen skulle gøres to-sporet og udsigten til at midtbaneprojektet skulle gennemføres, blev denne nye tunnel anlagt. Den stod færdig i 1932, og dette foto er taget kort tid efter.

Den gang var kanten i buen fin og skarp, nu ser den anderledes ud, og vidner om at ikke bare jernbanetrafikken har gennemgået en udvikling, men også størrelsen af de biler, som færdes på vejene.

Skøjteløb til lirekassemusik

Foreningen var åben for enhver, men blev dog aldrig »noget for enhver«

Inden verden gik af lave, opførte også årstiderne sig ordentligt. I erindringen er noget om, at sommeren kom med sol og varme og vinteren med sne og kulde. Nutil-

dags er det svært at finde ud af, hvad der er hvad.

Vinteren dengang kom også med islagte vande, som lokkede til skøjteløb og den inspirerede i december 1871

til en ny forening i Hillerød – Frederiksborg Skøjteløberforening. Den nåede ikke at blive hundrede år, idet en total ophævelse besluttede i 1959, og da havde den haft en stilstandsperiode siden 1948.

I det sæt love, som vedtages på den stiftende generalforsamling i 1871, siges: »Foreningens Formål er at fremme og udvikle Færdighed i Skøjteløb. Den søger i den Anledning at skaffe Medlemmerne den fornødne Lejlighed dertil ved paa Isen at holde en begrænset Bane glat og fri for Sne og anskaffer saavel hertil som til Medlemmernes Beqvemmelighed det fornødne Inventarium«.

Videre siges, at »Medlems-tallet er ej begrænset, og Optagelsen staar aaben for enhver, som skriftligt indmeldes af et Medlem til Kassereren«.

Skøjteløberforeningen blev dog aldrig »noget for enhver«. Det ligesom lå i den kolde luft over foreningens Skøjtebane på Badstuedammen, at den var borgerskabets anliggende. Den blev til i en tid, hvor der var skarpe skel mellem rig og fattig, ikke alene i økonomisk henseende. Men der var, ligesom i vore dage, også andre damme og søer, hvor isen stod til gratis afbenyttelse.

For øvrigt var Frederiksborg Skøjteløberforening aldrig ublu i det kontingentmæssige. Ved starten fastsattes et årligt medlemsbidrag på 64 skilling for voksne og 32 for børn, og da det nye møntsystem få år senere indførtes, holdt kontingentet sig fortsat til det

beskedne. 20 år efter starten ses det således at være halvanden krone for voksne og 50 øre for børn. En bagatel højere for voksne og lidt lavere for børn end i 1871.

Trods de små indtægter får foreningen hurtigt fod på økonomien, og på generalforsamlingen i 1874 besluttes »på grund af en heldig kassebeholdning (71,47 kr.) at bevilge frikontingent i dette år for medlemmer, der havde betalt i 1873«.

Skøjteløberforeningens medlemstal har meget naturligt svinget op og ned i takt med vintervejret. Det ses at der har været år, hvor tallet var nede under det halve hundrede, medens andre år med langvarig vinter – således året 1940 – skabte en medlemskreds på mere end 400.

I visse år er det ikke muligt at konstatere medlemstallet. Således blev der ikke fra 1896 til 1899 holdt generalforsamling som følge af mangelfuldt skøjteførelse!

Erindringen om dengang, der altid var vinter, er måske ikke så grundfæstet, som man gik og troede!

Trods den manglede aktivitet i de tre slutningsår i halvfemserne blev der tæret på kassebeholdningen, som i 1896 var 3,10 kr. I 1899 er den dalet til 2,94 kr. Hvad de 16 øre er anvendt til, oplyses ikke, men revisorerne kan begge gange konstatere, at 2,34 kr. indestår på sparekassebog, medens resten foreligger i kontanter.

Uanset den svage økonomi besluttes dog på 1899-generalforsamlingen, at foreningen skal engagere den berømte kunstskejteløber Knabovskij til at optræde som kunstskejteløber på foreningens bane, når han har overstået sin turné til Europas storbyer. Det ses dog ikke, at berømmetheden er kommet til Hillerød den pågældende vinter. Han har muligvis haft nok at se til i de andre storbyer.

Men hvad er skøjteløb uden musik? Svært er det at forestille sig i nutidens konkurrencer i kunstskejteløb og is-

Ingeniør Milton Nordsten – formand i 44 år.

dans uden den dertil indpassede musik.

For skøjteløberforeningen har det været underordnet, hvad der blev budt på – bare det var musik. Bestyrelsen beslutter således i januar 1899 at engagere »lirekasse og anden god musik lejlighedsvis. Endvidere næstkommende søndag at afholde en større fest med storartet musik, orientalsk belysning og flagdekoration. Den sidstnævnte opsættes på Ødammens Ø.

Meddelelsen om lirekassen kalder uvilkårligt på smilet, men den havde mulighed for at være musikleverandør så godt som noget andet. Amtsavisen refererer således efter en stor og kold vintersportssøndag 16. januar 1900:

»På Skøjteløberforeningens bane var der selvsagt stort publikum og højt humør, hvilket ikke forringedes af, at bestyrelsen var så flot i et par timers tid at lade et hornorkester akkompagnere den smukke sport. Den stærke kulde bevirkede imidlertid, at tonerne formelig frøs i hornene, hvorfor man til næste søndag tæn-

ker på at formå en af Danmarks berømteste lirekassemænd til at levere musikken«.

På dette tidspunkt er der også ved at være orden i økonomien. Kassebeholdningen er vokset til 19,50 kr., og den når i 1908 op på 58,36 kr.

Ved generalforsamlingen dette år er kassereren ikke nærværende. Han er rejst fra byen, hvilket beklages, da han har været meget energisk i bestyrelsesarbejdet.

Et forslag om at sende ham et telegram, må desværre forkastes af følgende grunde: Den ringe kassebeholdning, den store ulejlighed, men navnlig af hensyn til telegrafstationen, som var lukket!

Den, som i dette århundrede kom til at virke længe og helhjertet i foreningen, var ingeniør Milton Nordsten. Han kom i bestyrelsen i 1912 og blev formand i 1915. Nordsten stod således i spidsen for foreningen, da den havde 50 års jubilæum i 1921. Det blev fejret med opvisning på skøjtebanen og middag på »Leidersdorff«.

Frederiksborg Skøjteløberforening holdt til på Badstuedammen, men medlemstallet svingede, ligesom vejret.

Bagefter kunne medlemmerne »svinge skøjterne« på dansegulvet.

Forøvrigt har dansen været et fast indslag gennem mange af foreningens år. Skøjteløberballet i jubilæumsåret indledtes med børnebal »med cotillon og the«, hvorefter de voksne indtog dansegulvet fra kl. 21.

Sproglærer Einar Røen lagde i en lang række år et arbejde i skøjteløberforeningen bl.a. som baneinspektør. At et sådan erhverv kræver sin mand, skildres i beretning fra generalforsamlingen i 1943, hvor det hedder:

»Sproglærer Røen gav en drastisk beretning om, hvorledes han, med fare for sit liv, sidste år afprøvede isens styrke. Situationen var højdepunktet, da han, stående på søens bund, rakte armene op til to skovarbejdere, der, uden opfordring, reddede den kendte sproglærer. Han oplyser, at der hurtigt dannede sig is i støvlerne, og at denne isdannelse vægt

skabte situationens alvor. Dyndet på Badstuens bund er meget farligt at synke ned i.

Sproglæreren tilkendegiver ved en kraftig hosten, at forkølelsen fra sidste år vedvarer«.

Forhandlingsbogen rummer intet om perioden fra 1948 til 1959, men så foreslår formanden, at foreningen, som ikke har virket siden vinteren 1948/49, ophæves og det besluttet at følge forslaget, ligesom det tiltrædes, at foreningens formue på 527 kr. overgives til Frederiksborg Idrætsforening »med håb om, at idrætsforeningen vil tage opgaven op efter skøjteløberforeningen, uden at dette håb er en betingelse for overdragelsen«.

Et sådant håb ville også nok blive beskæmmet. Det må i så fald vente, til Hille-rød får en skøjtehal, og tanker om en sådan må finde sig i at være lagt på is endnu adskillige år.

Boede godt på svendehjem

Hillerøds første svendehjem – i Helsingørsgade – skulle altid tjene humanitære formål

»Der var engang, hvor det så at sige hørte med til håndværket, at man skulle ud at rejse. Ud at se sig om. På en tid, hvor fagforeningerne ikke eksisterede, og hvor der overhovedet ikke fandtes nogen form for organiseret arbejdsanvisning, var det næsten en nødvendighed at søge fra by til by, hvis man ville have arbejde uden for sit lære- og hjemsted.

Kun få ældre håndværkere har ikke været ude at rejse. Og ingen, som har rejst, fortryder vist derpå. Thi vel var det smalkost, og pengene var små, men det var dog dage med noget af eventyrets glans over sig. Man så noget, og man lærte også noget.

Nu om stunder lever vi i en langt mere forceret tid, hvor den gammeldags van-

dring fra by til by mere og mere kommer til at høre fortiden til. Men helt forbi med den gamle måde at søge arbejde på er det ikke, og derfor er der brug for et hjem, hvor rejsende svende for en billig penge kan få kost og logi, og som de, der understøtter rejsende håndværkere, har hånd i hanke med. Og selv om vi også – forhåbentlig tør vi sige – får en fuldt ud organiseret arbejdsanvisning, så behøver den bygning, som nu indvies, dog aldrig stå hen til unytte, men vil til enhver tid kunne komme til at tjene humanitære formål.

Den »forcerede tid«, der tales om i foranstående, er den, vi i dag betragter som en særdeles sagtmodig, der ligger forud for vor egen temmelig forcerede.

Det citerede indledende afsnit er hentet fra en lokal avisomtale 10. marts 1912, da man i Hillerød skulle indvie et nyt, velindrettet svendehjem til afløsning af det hidtidige, som lå på samme grund.

Men hvor lå det?

Svaret er Helsingørsgade 20 – den ejendom, som idag rummer restaurant »Børsen«, og så er det spørgsmålet, om der varetages »humanitære formål« dette sted, selv om der er lighedspunkter i servering af mad og drikke.

Ejendommens forgænger, en lav, hvidkalket bygning, havde siden 1888 været Hillerøds første svendehjem. I 1882 var oprettet en Håndværkssvendenes Rejse- og Sygeforening som understøttelsesforening for rejsende svende, og den fik i 1888 et tilbud fra murerme-

ster H. P. Nommesen om, at han gerne ville indrette svendehjem i sin ejendom i Helsingørsgade. Tilbudet blev modtaget, og Nommesen blev selv svendefatter.

Hillerød Byråd og Industriforeningen bevilgede hver 50 kr. til formålet, og en indsamling skaffede 80 kr. De 180 kr. slog dog ikke til, da hjemmet skulle indrettes og udstyres. Af rejseforeningens kassebog fremgår, at det hele kom til at koste 433,47 kr. Men man fik noget for pengene dengang, således seks senge à 11 kr., 18 uldne tæpper, som hver kostede 6,50 kr., 10 håndklæder à 85 øre, 12 stole à 4 kr., et stort bord for 12 kr. og to mindre til 6 kr. stykket. Mellem det øvrige indkøbte nævnes to spejle à 1 kr., to støvleknægte à 35 øre, fire spytbakker à 60 øre, tre kamme à 30 øre og to spil kort à 50 øre. Et skrivetøj er også indført i kassebogen, selv om det fremgår, at det var en foræring.

Rejseforeningen var i 1882 blevet til på initiativ af Hillerød Industriforening og Frederiksborg Svendeforening, og 1. november samme år begyndte foreningen sin virksomhed, idet der blev truffet aftale med fæstemand og gæstgiver P. Christensen på hjørnet af Helsingørsgade og Bakkegade om at tage mod rejsende svende. Disse fik som understøttelse ophold for en dag, logi i to nætter, kaffe med brød om morgenen og ved afrejsen 50 øre. Egentlig ikke noget dårligt traktement!

Skomager, senere byrådsmedlem og kontorbestyrer for arbejdsanvisningen, C. Th. Andersen, var i 1908 blevet formand for rejseforeningen, og han tog initiativet til et nyt svendehjem. I 1911 erhvervede Rejseforeningen det gamle svendehjem, og året efter stod den nye bygning på samme sted.

I en tid, hvor byggepriserne skrider til himlen, er det hyggeligt at fordybe sig i, hvad det i 1912 kostede at opføre en stor og velbygget ejendom som den, der blev

Det nye svendehjem fra 1912, i dag kendt som restaurant Børsen, fotograferet, da gadeforeningen i 1974 forhandlede med kommunen om køb af huset til værtshusformål.

Hillerøds nye svendehjem. Huset har ikke stort mere grundareal end, hvad det befinder sig på. Af et areal på 386 kvadratalen kom bygningen til at belægge de 266. Det forhold havde ikke idag fundet nåde for myndighedernes øjne!

Egentlig billig var den lille byggegrund ikke. Hele 3200 kr. måtte der betales for den, og det var en høj pris på de tider. Til gengæld kan håndværkerudgifterne ikke dupere nogen idag. Der kan nævnes 5875 kr. for murerarbejdet, 3800 kr. til tømreren, 1792 kr. til snedkeren, 455 kr. til maleren og 150 kr. til glasmesteren. Teknikerudgifterne har heller ikke væltet spillet. Bygningsattest og honorar til arkitekt V. Holck er opført til 300 kr. Alt i alt kom det nye svendehjem til at stå bygherren i en bagatel over 18.000 kr.

Om indretningen fortæles i en lokal avis:

– Svendehjemmet er fuldt moderne indrettet, med elektrisk lys og wc. I stedet for de uappetitlige rum i den gamle, lave kasse venter der nu den rejsende arbejder nette, luftige kamre med gode, rene senge.

Fremmedstuen er et meget stort og smukt rum med stilfulde og solide møbler. I kvistværelserne er sovestuer for de rejsende. I kælderen indrettes desinfektionsrum og senere, når der bliver lidt bedre råd, også baderum.

Fristende kan det være at præsentere nogle eksempler fra den »priskurant«, der i 1912 gjaldt for servering i det nye svendehjem. Dyrest forekommer »baisersk-øl« at være med 20 øre flasken. Men kaffe med 12 øre og brød til seks lader sig høre,

Det gamle svendehjem, der fungerede fra 1882 til 1912.

og »det bløde brød« er heller ikke uoverkommeligt i prisen. Snaps til seks øre, cognac til 10 øre og sky til 10-15 øre pr. glas. Middag står opført til 50 øre og belagt smørrebrød til 10 øre.

Ret mange år var Rejseforeningen ikke ejer af den statelige ejendom. I 1919 blev den afhændet til kommunen for 24.000 kr. Forinden, i 1918, var arbejdsanvisningen og dens leder, kontorbestyrer C. Th. Andersen, flyttet ind i ejendommens førstesal, og da svendehjemmet nedlagdes i 1930 kom kontorlokalerne ned i stueetagen. Rejseforeningen traf derefter aftale med gæstgiver Hans Hansen i »Klipfisken« på Fiske-torvet om en billig ordning for kost og logi for de rej-

sende svende, men også den form for svendehjem ophørte efter få år. I 1936 blev »Klipfisken« nedrevet, og siden har Hillerød ikke haft noget sted, der kunne tage imod rejsende håndværkere.

Understøttelsesordningen fungerede dog endnu en del år, men efterhånden var det forbi med den kategori af farende svende, der rejste rundt for at søge arbejde. Tilbage blev nogle, som »rejste på bogen« og ikke drømte om, at der fra by til by stod en arbejdsplads og ventede på dem. Længst, og mest markant, holdt dette indslag sig i typograffaget, men det er døet ud i og med, at de gamle farende svende gjorde det samme, og ingen nye fik lov at benytte dette system til at gå på valsen.

Skansens udsigt er bevaret

F. J. Zachariae købte Skansebakken for at sikre udsigten fra Nordsjællands næsthøjeste punkt

Hvis der ses nøje efter i den stensatte rundkreds, som blev indrettet for en snes år siden på toppen af Skansebakken, opdages måske en lille bronzepåse, hvorpå kan læses:

»Til minde om grosserer

Francois James Zachariae 1852-1936, der åbnede Skansebakken for almenheden og sikrede den stor-slåede udsigt ved at samle og forene de omliggende jorder.

Han var foregangsmand

indenfor dansk industri og stifter af Nelly Zachariaes Mindelegat, der i 1956 overdrog det til Hillerød Købstad«.

Med sin top 80 meter over havet, er Skansebakken det næsthøjeste punkt i Nordsjælland, og i klart vejr byder den på storslået udsigt over Gribskov mod nord og Sverige med Kullen og Hven mod nordøst og øst.

Skansebakken er en del af en randmoræne, der strækker sig videre op gennem Gribskov mod nord og ind i Store Dyrehave mod syd, skabt omkring 12.000 år før vor tidsregning.

Sent fik Skansebakken sit navn. I det 17. århundrede, ses den omtalt som »den høje bakke i Grønholt Skov, hvor kongen har opslået sit jagttelt«, og i Erik Pontoppidans »Danske Atlas« fra 1760 nævnes også en stor bakke i Grønholt Skov med udsigt til Arresø, Gribskov og Esrum Sø.

Det fortælles ligeledes, at der findes jordvolde, som ligner skanser, og givetvis må det være sådanne forsvarsværker, der lagde navn til bakken. Der går jo sjældent røg af en brand, uden at der er ild, men sandsynligt er det, at ingen anden krudt-

Søndagsfrokost under åben himmel på Skansebakken, antagelig omkring 1904. Zachariae opkøbte systematisk arealerne og åbnede senere disse for folket.

røg end den, som kom fra kongeliges og menigmands – herunder krybskytters – skydere, har bølget om Skansebakken. Folket på Karlebo Overdrevs elendige, små jordlodder, var nok nødsaget til at supplere med brændetyveri til kulsvidning og lidt krybskytteri, hvis de ville overleve.

I dag ses intet spor af skanser på Skansebakken. Hvornår kan de være anlagt, og hvornår er de jævnet ud? Det sidste har vi ingen viden om, og med hensyn til deres opståen, er to muligheder. Enten kan de være blevet til i 1628, da Christian IV anlagde nogle skanser rundt om Frederiksborg, eller omkring 1700, da Danmark gardeerede sig mod svenskekongen Karl XII.

Mindetavlen i stensætningen på bakketoppen siger noget om, at en mæcen har lagt grunden til Skansebakken som udsigtspunkt og offentligt anlæg. Men hvem var denne Francis James Zachariae, der blev født i 1852, for 125 år siden? Var han en gavmild Hillerød-borger, der havde sin bys fremtid og udvikling i tankerne?

På ingen måde! Zachariae var en københavnsk fabrikant og handelsmand, som solgte færdige herreklæder fra egen fabrik i sin forretningsejendom ved Kulturvet i København. Foruden sit handelstalent besad Zachariae kulturelle interesser, og i sit rige, gæstfri hjem omgav han sig med en række af datidens kulturpersonligheder. Han blev kendt også som udgiver af et stort historisk-topografisk værk om hovedstaden med titlen »Før og Nu«.

Omkring århundredskiftet blev Zachariae, som kaldte sig grosserer, borger i Fredensborg, men hans interesse for Skansebakken var skabt allerede nogle år forinden.

Herom fortæller Zachariae i nogle mindeblade fra 1935 – det år, da, som han siger, »den storstilede indvielse af udsigtsparken

fandt sted i overværelse af en stor kreds af begejstrede velyndere af udsigten og dens bevarelse«.

Det er en person, der ikke er tyngt af mindreværds-komplekser, som skriver dette:

»Den 13. september 1894, boede jeg som rekonvalescent, efter mange års overanstrengelse, på Jernbanehotellet i Fredensborg. Værten, hotelejer Wilh. Hansen, mente, at jeg burde se den underskønne udsigt fra »Skansebakken« og kørte mig dertil.

Jeg blev så betaget af udsigtens skønhed, at der øjeblikkelig Qua instinkt fødtes en pligt hos mig, som påbød mig at bidrage til, at der straks blev truffet foranstaltninger til sikring af udsigten og bevarelsen af samme. Uden tøven kørte hotelejereren mig ind til Hillerød til ejeren af Skansebakken, som boede der og var bødtermester. Jeg spurgte ham, om han ville sælge mig bakken, hvad han var meget villig til, hvis hans prioritetshavere ville gå med til at skille bakken fra hans ejendom i Hillerød. Da disse intet havde mod denne adskillelse, købte jeg samme dag bakken af bødkeren – et grundareal på 3

I klart vejr er der en milevid udsigt fra Skansebakken. I den lavning den mørke skov tegner i horisonten til venstre i billedet ligger Fredensborg slot.

tdr. land – og betalte 1600 kr. for arealet.

Mit instinkt havde sagt mig, at det for fædrelandet ville være en stor gave at kunne bevare sine naturskønne værdier. Hele mit livs stræben har altid været optaget af den idelle opgave at beskærme det skønne og opfriske minderne.

Min fortsatte opgave efter købet af bakken var at opnotere de ejendomme, der lå omkring bakken. Disse androg 16 parceller til et samlet areal af ca. 40 tdr. land. En af disse på 2 tdr. land, var imidlertid af traditionelle forhold knyttet fast til en slægt og kunne ikke erhverves, men familien forsikrede, at der aldrig ville ske bebyggelse eller beplantning på dens parcel.

Der skulle altså til rest erhverves 15 parceller af areal ca. 38 tdr. land, hvoraf de 5 nu optages af Skansebakkeparken. Det var en mægtig kamp, jeg gennemgik for købet af alle disse ejendomme. Man søgte at trække mig op fra alle sider, og pengene, jeg måtte ofre, overgik mange gange mine

maximale formodninger, men jeg forblev trofast mod opgaven, som for mig stod som en livsopgave.

Summen, jeg måtte ofre – inklusive skatter og byrder på ejendommen – har efter mere end 40 års forløb overskredet 100.000 kroner.

Mindebladene beskæftiger sig også med indvielsesfesten i 1935, hvoraf den glade giver, som da gik i sit 83. år, selv i alle enkeltheder udførte programmet og fortalte talerne, hvad de skulle sige. Han slutter sin beretning med at udbryde – som Cæsar efter sejren ved Zela: – Veni-Vidi-Vici!

Måske følte den gamle også, at han, ligervis Cæsar, kom, så og sejrede!

I dag kniber det med at henfalde i beundring for den velhavende grosserers økonomiske ofre.

For hans sølle 100.000 kr. kan i dag ikke engang købes en halv parcelhusgrund i Skansebakkens nabolag, hvis der ellers er en sådan at få. Det er der bare ikke!

Men godt for Hillerød og almenheden, at han købte i rette tid!

Til bal i sygekassen

Ballerne i syge- og begravelseskassen var nødvendige for at få dækket alle udgifterne

Sygekassebal! ... Bal i Begravelseskassen!

Det var ikke ualmindeligt for nogle årtier tilbage at se sådanne overskrifter til annoncer, der indbød til en svingom på dansegulvet. En fornøjelse med alvorlig baggrund!

Overskrifterne har let ved at kalde på smilet, men den lumske hensigt med den slags baller var at stive øko-

nomien af i den slags hjælpeforeninger. Der kunne i disse let komme perioder, hvor de normale indtægter i form af kontingent og tilskud ikke holdt trit med udgifterne og de danselystne skelede nok mere til fornøjelsen end til sygdom, død og begravelse.

Danmark fik i 1892 sin første lov om sygekasser, men allerede før den var en

kendsgerning eksisterede mange sygekasser. Ikke mindst havde håndværkerstanden og arbejdersgrupper fundet sammen om oprettelse af sygekasser, som til formål havde gensidigt at sikre hjælp i sygdomstilfælde. Blev en arbejder syg, kunne det let slå bunden ud af en i forvejen anstrengt økonomi, og strakte sygdommen sig over lang tid, rykkede truslen om fattigvæsenet uhyggeligt nær.

Både i by og på land var fattigvæsenet endnu i slutningen af firserne i forrige århundrede en pest for sam-

fundet. Værst på landet, hvor landarbejderen i utallige tilfælde ikke havde anden udvej end fattighuset på sine gamle dage i en trøstesløs og fornedrende tilværelse. Mand og hustru skiltes ad. Hæderlige gamle blev »fattiglemmer« og måtte være under tag med tvangsarbejdsfanger. Åndssløve og normale blandedes sammen og forældreløse børn blev anbragt i fattighuset, med mindre de bortliciteredes for laveste bud.

I slutningen af århundredet oprettedes i Hillerød flere små sygekasser, men den, der levede længst – lige til sygesikringen var en kendsgerning i 1973 – var De fagorganiserede Arbejderes Sygekasse. Den offentlige sygesikring afløste for godt syv år siden hele sygekassevæsenet. En undtagelse er »Danmark«.

Hos »Mutter Frands« – gæstgiver Jørgen Frandsens enkes lokale i Mørkegaden – var 22. februar 1892 samlet en kreds af fagorganiserede

Det udgående personale i Hillerød Syge- og Begravelseskasse fotograferet i 1942. Fra venstre inkassator Valdemar Nielsen, kontrollør Frederik Petersen, inkassator Bernekilde og inkassator Erik Jensen.

mænd. De var af skomager C. Th. Andersen indbudt til at drøfte oprettelse af en sygekasse, og der nedsattes et udvalg til at udforme lovene. Udvalget skulle fungere som en foreløbig bestyrelse, og arbejdsmand Lars Hansen blev formand, medens C. Th. Andersen – senere mangeårigt medlem af byrådet, og leder af arbejdsanvisningen – overtog kassererhvervet.

Tilslutningen til sygekassen var ikke overvældende stor, og bestyrelsen måtte gentagne gange udskrive ekstra kontingent for at klare sygekassens forpligtelser. Grundlaget var et månedskontingent på 50 øre og 6 kr. ugentlig understøttelse ved sygdom.

I de følgende år oprettedes også andre sygekasser – blandt andet 101- og 150-mands foreningerne. Disse tal kendetegnede foreningernes maksimale medlemsstab.

Sygekassen fik i 1900 statsanerkendelse og nyt navn. Det var Hillerød Arbejderforening, men i og med socialreformen i 1933 blev den sygekasse for alle. Den havde hen ad vejen opslugt andre eksisterende sygekasser, og med de nye lovregler blev adgangen til at opnå invalide- og folkepension gjort afhængig af medlemskab i en statsanerkendt sygekasse. En forsikringspligt indførtes for alle »arbejdsføre« personer i alderen 21-60 år, dog kun som bidragsydende medlemmer.

En begravelseskasse var i 1907 blevet knyttet til sygekassen, og en hjælpekasse oprettedes samme år. I 1908 var kassens medlemstal nået op på ca. 1100, og det vedtoges at oprette et kontor. Eget hus fik sygekassen, hvortil der nu var medlemspligt i 1927, og den var blevet fælles sygekasse for Hillerød og Slotssognet.

For et beskedent kontingent kunne opnås dagpenge ved sygdom. Lige til nedlæggelsen figurerede dagpengesatser fra 40 øre til

Dette billede fra slutningen af 1930'erne viser C. Th. Andersen der var formand for sygekassen i 40 år, i samtale med denne bogs forfatter, Svend Nielsen på Social-Demokraten.

seks kroner. Et månedskontingent på 2.25 kr. sikrede således en krone i dagpenge, og medlemskab i hjælpe-kassen bidrog yderligere med en krone.

Ingen skulle dog uberettiget hæve dagpenge. Var medlemmet sygemeldt, skulle den pågældende pænt holde sig inden døre, og til at påse, at det gik rigtigt til, ansatte sygekassen en kontrollør, der tog rundt til de sygemeldte for at konstatere, om de overtrådte lovenes påbud. Selv folk, der nøjedes med 40 øre om ugen, skulle være hjemme, når kontrolløren kom. Var det ikke tilfældet, måtte den syge sige farvel til alle disse 40 øre! Ordningen, der var helt tåbelig, blev varetaget med større eller mindre nidkærlighed. Nogle påstod, at kontrolløren sommetider optrådte i rollen som dyneløfter!

I de første mange år havde medlemmerne deres sygekassebog, som kontingentmærkerne blev indklæbet i. Optrædere gik eller kørte, fra hjem til hjem, og systemet kunne fungere i en tid, hvor konen i almindelighed var hjemmeløbende husmor. I dag ville det være totalt ugørligt.

Sygekassemændenes uendørs virke blev i 1946 inddækket. I dens hus, Helsingørgade 27, som erhvervedes i 1926, skulle medlemmerne selv indbetale kontingentet. En ny forretningsfører, K. B. Larsen, trådte til i 1946, og meget blev i de følgende år ændret og forbedret.

Også en ny formand trådte til. Pantefoged, og amtsrådsmedlem, Poul

Kock, kom og bragte med sig en åbenhed overfor det, der kunne skabe større service for medlemmerne. Et af resultaterne blev sygeplejeklinikken. Poul Kock afløste kontorbestyrer Albin Petersen, der blev formand i 1940 efter kontorbestyrer C. Th. Andersen, der døde dette år. »Skomageren«, som han stadig blev kaldt mellem venner, havde da været formand for sygekassen i 40 år.

Personale og »kunder« ved skranken i sygekassehuset, Helsingørgade 27. Billedet er fra 1942.

En bygning de rejste

Arbejdsgiverne havde en naturlig interesse i at have ædruelige folk og støttede derfor afholdssagen

Det var ikke så lidt af en bedrift for de første afholdsforeninger i Hillerød at få rejst en logebygning. Penge havde de ikke, men de startede opgaven med en basar, der skaffede 300 kr. Ved salg af aktier på beskedne beløb indkom ca. 700 kr., og kontante gaver gav et par hundrede kr. Det var beløb lige fra enkeltpersoners gave på en krone til den største på

62,50 kr. Den kom fra Hillerød Byråd.

Forøvrigt betingede byrådet sig at kontrollere bygningens regnskaber, og indtil 1909 blev de underskrevet af borgmester O. Neumann, som hver gang påtegnede den med bemærkningen »Intet findes at erindre«.

Da borgmester Zahlmann derefter overtog det kontrol-

lerende hverv, blev bemærkningen kort og godt »Forevist«.

Bygningen kom til at koste henved 18.000 kr., og foruden de førnævnte beskedne beløb indskød hovedentreprenøren, murermester Chr. Svendsen, 1000 kr. Teglværksejer H. Clausen, Gadevang Teglværk, som leverede murstenene, slap andre 1000 kr. og fabrikant P. Nielsen (senere Nordsten) hele 2000 kr.

Arbejdsgiverne støttede

gerne afholdssagen. De havde en naturlig interesse i at have ædruelige folk på arbejdspladserne. Forøvrigt fik de tre nævnte bidragydere obligationer for deres bidrag. Hvad der ellers manglede, blev lånt i Sparekassen.

I begyndelsen af året 1898 indledtes opførelsen af logebygningen, og der kunne holdes rejsegilde 15. juni samme år. 16 kr. blev brugt til musik på denne festdag.

Fra 1899 var bygningen færdig til at fungere efter sit formål. Den var færdig med at fungere efter sit formål i 1958, da den blev afhændet for ca. 125.000 kr. Provenuet ved handelen tilfaldt hovedorganisationen (storlogen).

Arbejdernes Fællesorganisation var forøvrigt inde i billedet som køber, men det blev Kosan Gas, der overtog huset. Fællesorganisationen løste få år senere sine

Afholdsforeningen rejste denne ejendom i Slingerupgade.

lokaleproblemer, da den byggede Biblioteksparken i Bakkegade og skabte mødelokaler dette sted.

Regelmæssige møder, hvor indre og ydre anliggender drøftedes, har været en væsentlig del af logernes virksomhed i bygningen. I vintersæsonen var der ikke en aften i hele ugen uden møder af den ene og anden art. Også søndagen var taget i brug til aktiviteter. Da var det børnelogen, som dominerede huset.

Mange fester er afviklet i husets store have, og desuden arrangeredes indendørs festligheder ved vinter-tid og medlemsudflugter om sommeren, hvor formålet ofte var at mødes med broderloger i andre byer.

I den udadvendte agitation kaldte logerne til regelmæssige store møder i biografen på Torvet og friluftsmøder på Jægerbakken, hvor folketalere som A. C. Meyer og Larsen Ledet trak mange mennesker til. For de store møder stod det koordinerende organ, De samvirkende Afholdsselskaber, oftest som arrangør. Selskabet var oprettet i 1907, og en af dets faste opgaver var konfirmationsfesterne, som alle konfirmander blev indbudt til. De fik gratis kaffe, men økonomien strakte ikke til det samme for ledsagende forældre. Disse måtte pænt betale.

Ind imellem markerer afholdsbevægelsen sig også som pressionsgruppe. I 1925 henstilles det således til byrådet, at det får indskrænket spiritusforbruget på de kommunale arbejdspladser, og da der i 1929 sker et lejeskifte på Skovlyst Kro, pålægges det ledelsen at tale med Slotssognerådets medlemmer om sagen, så der i givet fald kan blive kommuneafstemning om, hvorvidt kroen fortsat skal have spiritusbevilling.

I 1931 drøftes smugkroproblemet, og det pålægges samvirkets repræsentantskab at have opmærksomheden henvendt på byens smugkroer og eventuelt

Skovlyst Kro, hvor afholdsforeningen ønskede spiritusbevillingen inddraget.

henlede politiets opmærksomhed på dem.

Da restauratør Hansen, Fisketorvet, i 1933 ønsker sin beværterbevilling fornyet, træder afholdsfolkene frem og udtaler, at de, om fornødent, vil sende protest til Overbevillingsnævnet.

Visse medlemmer ønsker også rene linjer i Afholdshjemmet. I »Tempelridderen« drøftes således, om kortspil bør bandlyses i bygningen. Flere taler for et sådant forbud, men en enkelt går imod med denne begrundelse: – Det går ikke an at tage dette gode fra afholdsfolkene, fra hvem der allerede er taget så mange goder!!

Til ritualer i logerne hører også, at man er brødre og søstre, og uden videre var det ikke let at komme ind i logen. Et ceremoniel skulle gå forud. Fra »Tempelridderen« refereres således en sag, hvor søster G. Petersen foreslår to husassistenter, henholdsvis 14 og 15 år, optaget, og til at besøge aspiranterne og tale med dem udnævnes søstrene Ekelund, Larsen og G. Petersen.

Da ansøgerne imidlertid

er fremmødt, kan udvalget straks træde i funktion, og efter at det har talt med ansøgerne, anbefales optagelse. Så foretages ballotation – hemmelig afstemning – som viser enstemmighed for optagelse, hvorefter de to piger indvies i logen.

Et stående udvalg i »Tempelridderen« var for øvrigt besøgsudvalget, der havde til opgave at besøge og hjælpe syge medlemmer.

For mange kvinder og mænd var afholdssagen en livssag, og blandt de mest virksomme i »Tempelridderen« må nævnes karetmager Alfred Nordin og tømrer N. E. Sørensen. Nordin stammede fra Sverige, men kom til Danmark i 1894. Han var afholdsmand til det sidste, men måtte i de seneste leveår søge til en københavnsk loge, fordi »Tempelridderen« var opløst. Han ville ikke alene være afholdsmand, men også en organiseret. Nordin døde i 1968. Han blev 98 år.

Tømrer Sørensen var gennem mange år den ledende organisationsmand i »Tempelridderen«, som han lagde et stort arbejde i. Det samme kan siges om en række kvinder og mænd fra Ekelund-slægten. Tømrer Sørensens svigerfar, N. P. Ekelund, Skansevej, var en af de første organiserede afholdsmænd i Hillerød.

Andre, der nævnes med hæder i afholdsarbejdet, var fragtmand Carl Andersen, vaskeriejer N. P. Larsen, skrædder Fischlein og Peter Martinsen. Forrest i søsterforeningen var fragtmand Andersens hustru og fru Kristine Hansen, Thorsvang. Deres arbejde med uddeling af tøjpakker i efterkrigsårene var meget værdsat.

Men afholdsbevægelsen i denne by, som mange andre steder, sygnede hen. Det kan beklages. Også i dag er stort behov for en indsats til fremme af ædrueligheden.

Den vilde julestorm 1902

Milde vinde fra sydøst afløstes af den legendariske orkan fra nordvest

En dag lige forud for julen 1902 kunne i Fredriksborg Amts Avis læses, »at også denne jul svinder hen i søle og sjap, og at man næsten ængstes for den historiske korrekthed af de glade barneminder, der altid kredser om den forjættelsesfulde, hvide jul«!

Der er således intet nyt under den lavthængende julesol, og den foran nævnte karakteristisk harmonerer storartet med det, der opleves vejræssigt i vor tid.

Det var milde vinde fra sydøst, der skabte søle og sjap i 1902, men 1. juledag ved middagstid kom vinden på andre tanker og lagde op

til en storm, som fik katastrofale følger. »Julestormen« blev den kaldt, og mindet om denne levede længe i de egne, der blev særlig hårdt ramt. Om storm var der ikke tale. Det var en orkan, der med en hastighed af 35 meter i sekundet, eller mere end 120 kilometer i timen, drog hængende hen over det sydlige Skandinavien. Med en helt ufattelig vildskab kom den væltende ned over Danmark og skabte død og ødelæggelse på sin vej.

Orkanen skyldtes et kraftigt lavtryk nord for Skotland, og den tog retning mod sydøst. Juledag blev de

milde vinde fra sydøst afløst af blæsende regnbyger fra vest-sydvest, og i løbet af eftermiddagen drejer vinden mod vest og nord. Om aftenen er blæsten vokset til orkan, og et tykt, uigennemtrængeligt mørke lægger sig knugende over land og hav.

Ved midnat er vindretningen blevet nordvest, og orkanen er vokset i vildskab. Det ødelæggelsesværk, som er påbegyndt om aftenen, fortsættes natten igennem med øget styrke. Ved daggry stilner orkanen lidt af, så det bliver muligt for folk at komme ud og få et overblik over nattens hærgen.

Mellem de hårdest ramte egne var Nordsjælland, der var et udsat mål for orkanen. På nordkysten blev havneanlæg og fartøjer øde-

lagt, men også ved Øresundskysten, som lå lidt i læ for uvejret, opstod betydelige skader. Flere steder blev Strandvejen således undermineret eller skyllet bort.

På nordkysten gik det værst ud over Gilleleje, hvor julestormen slet og ret blev en katastrofe, som fik langvarige følger for fiskerbefolkningen.

Henved et halvt hundrede fartøjer lå denne orkannat i Gilleleje Havn, og så at sige ingen af dem kom uskadt fra denne nat. Flertallet af bådene kunne repareres, og en komité fik hurtigt sat et hjælpende arbejde igang og skabt midler til genskabelse af fiskerbådene. Men en halv snes af dem kom aldrig ud at sejle igen.

Skibsforslis, der krævede menneskeliv, skete også på den nordsjællandske kyst. Ved Lynæs strandede således skonnerbriggen »Svava« af Bogø, og to mand af besætningen, kaptajnen og kahytsdrengen, omkom.

Inde i land var stormskaderne utallige, men ikke så katastrofale som ved kysterne. For Hillerøds vedkommende blev gaderne fyldt med nedblæste tagsten og glasskår fra knuste butiksruder, men i omegnen gik det ud over mange bygninger. En udlænge til skolen i Harløse blæste omkuld, og i Tjæreby Brugs væltede en gavl. Landbrugsejendomme i området fik revet tagene af, splittet deres sædstakke, som orkanen tog med sig, eller oplevede total ødelæggelse af bygninger. På Kildemosegård blæste kostalden omkuld over hovedet på kørerne, der måtte trækkes ud gennem ryngningen.

Den store dampskorsten på Allerød Teglværk væltede og forårsagede ødelæggelser, og i Lyngeløb møllen løbsk og nedbrændte.

Vingerne sled sig løs og gik i bagvind så hurtigt, at de antændte møllen. Da også lemmene i møllehatten blæste af, fik ilden luft og sprang over til stuehuset, der, så lidt som møllen, stod til at redde.

På byens savværk skabte julestormen god beskæftigelse. De væltede træer fra Gribskov blev sendt til Kagerup og Hillerød Savværker.

Nattevagten på Hillerød Savværk berettede, at brændende træ fra møllen i Lyngø faldt ned på hans arbejdsplads, men den påstand fik han svært ved at få andre til at tro på. Uden videre ville det heller ikke være let for et stykke brændende træ at flyve fra Lyngø til Hillerød i delvis modvind af orkanstyrke.

De nordsjællandske skove fik den nat slået store sår, som det tog mange år at få lægt. Om ødelæggelserne i skovene fortæller en reporter fra Amtsavisen:

– Vel intet steds kan man få stærkere vidnesbyrd om de vældige kræfter, som hin stormnat var slupne løs, end ved at gå en tur i Gribskov. Når man ikke selv har set, hvor store stykker af skoven, der er raseret, kan man næsten ikke tro, hvor galt det er. I Harager Hegn ligger ca. 7000 træer væltede om i vildt kaos. Ved skovfoged Jensens bopæl i Kagerup og op mod stationen har orkanen fejlet 1800 stammer omkuld, og ved skovfoged Jensen, Strøgårdsvang, er

ca. 60 tønder land skov klippet over.

Værst er det gået ud over granerne, men også skovens andre træer har måttet neje sig. Tykke bøgestammer er knækket flere fod over jorden, som havde det været tændstikker.

Mange kørende må i disse dage gøre store omveje for at nå deres mål. På vejen fra Kagerup til Hillerød har man kun skaffet fri bane ved at save en lille passage gennem de nedstyrtede træstammer.

Man fortryder ikke en tur til Gribskoven i disse dage. Man møder dér et syn, som kun sjældent byder sig til, og som nærmest kan lignedes ved en slagmark efter en blodig kamp!

Der er sjældent noget positivt ved ødelæggelser, men enkelte tjente dog på julestormen i 1902.

De store mængder træ, der faldt for orkanen, blev købt af Kagerup Savværk, Hillerød Savværk og firmaet Viggo O. P. Hammer, København. De opførte et interimistisk savværk ved

Dette billede fra Gribskov er taget få dage efter julestormen. Store mængder graner er væltet om kuld og der forestod et større oprydningsarbejde. Længst til venstre i forreste række ses Jens Rasmus Christoffersen, den senere skovfoged i Hingsterhus.

Gribskovbanens spor lige over for Hillerød Teglværk, og der gik et par år med at oparbejde det stormfældede træ.

Forretningen var givtig ikke mindst for Kagerup Savværks ejer – den legendariske »Kulfanden« – som især tjente på, at han, for god betaling, besørgede kørslen.

Men hvordan kunne det gå til, at et helt land blev overrasket af orkanen? Der burde dog være nogen, som kunne bebude dens ankomst, og opgaven skulle være Meteorologisk Instituts.

Ret beset kunne instituttet havde forudsagt orkanen otte timer, før den hærgede landet, men Meteorologisk Institut havde lukket på det kritiske tidspunkt. Havde instituttet fungeret, kunne der være sendt telegrafiske advarsler ud, sær-

lig til alle havne- og fiskerbyer. Fiskerne kunne da have trukket mange både i sikkerhed på land.

Men instituttet i København fungerede kun med en enkelt vejrmedling om dagen og var kun bemandet om formiddagen. Tidligt på eftermiddagen blev den daglige melding udsendt, hvorefter personalet gik hjem. Ikke før næste formiddag genoptoges arbejdet med det vejrsmæssige.

En anden væsentlig mangel ved instituttet var, at det ingen telegrafisk forbindelse havde med Færøerne og Island. Men telegrafisk forbindelse kunne kun skabes ved kabel, og et sådant fandtes ikke mellem Danmark og øerne i Atlanterhavet. Men Marconis trådløse telegraf fik dog ret hurtigt efter julestormen i 1902 skabt den savnede telegrafiske kontakt.

Bestemte bilernes størrelse

I busdriftens barndom bestemte karetmagerens port, hvor store busserne kunne bygges

Det er synd og skam, der ikke er bevaret et par af de rutebiler, som trafikerede nordsjællandske veje i busdriftens barndom for mere end et halvt hundrede år siden. De havde ellers været godbidder for ethvert bilmuseum.

I de senere år har Hillerød-busserne fået bygget karrosseriet på en fabrik i den norske venskabsby, Horten, men dengang kunne lokale karetmagere selv forsyne et chassis med det fornødne karrosseri. Rutebilernes ejer var Andreas Jacobsen, der styrede driften fra sit kontor, Helsingørsgade 3, hvor han desuden

havde agentur for forsikringsselskabet London. Andreas Jacobsen holdt sig i det motormæssige til Audi og Renault. En enkelt undtagelse var en Reo-bus, som adskilte sig fra de øvrige ved at være forsynet med sidedøre. Den forreste dør gav adgang til chaufførsædet, og yderligere havde bussen to sidedøre til brug for passagererne. Disse blev placeret på tværsæder, to og to over for hinanden, fortæller skatteinspektør Ove Pedersen, der i sin pure ungdom havde et dobbeltjob som kontorelev hos Andreas Jacobsen og billettør på rutebilerne.

Højere oppe i Helsingør-

gade boede Karetmager Nielsen, der forsynede rutebilejernes indkøbte chassis'er med karrosseri. Størrelsesforholdet gav sig selv. Det var bestemt af karetmagerens port. Når rutebilen var forsynet med karetmagerens solide karrosseri, skulle køretøjet ud ad porten. Det kom også ud, men der var ikke en tomme luft til nogen af siderne eller til portens loft.

En anden port med ligeså snævre forhold skulle rutebilerne også ind og ud af. Det var Missionshotellets – den ud mod Slotsgade, for hotellets gårdsplads fungerede som rutebilstation. Senere kom en sådan til at ligge på den anden side af hotellet ud mod Hostrupsvej.

Denne rutebilstation er nu nedlagt og erstattet af en moderne, åben terminal, bogstaveligt talt bygget ind i perronen på stationen.

På taget af rutebilerne var en lille overbygning. Den tjente det formål, at passagererne fik bedre mulighed for at holde sig oprejst, når de skulle til eller fra pladserne på langbænkene under sidevinduerne.

Andreas Jacobsen havde oprindeligt startet sit rutebilfirma i samarbejde med den altid foretagsomme tømremester Fritz Milner. Det var et par gæve gutter, og det gik ganske godt en tid. De var også på en tur sammen til Paris – tilmed i fly. Det stod der om i aviserne, for standspersoner kom i avisen dengang, når de begav sig på rejse til udlandet.

Det gik imidlertid ikke i længden med dette makkerskab. De to herrer skiltes som ikke særlig gode venner, og da Jacobsen ved en forglemmelse kom en halv time for sent med huslejen for den bolig, familien havde i Bankbygningen – hvor ejer og husvært hed Frits Milner – blev lejemålet prompte opsagt. Rutebilmanden tog det

Hillerød Bybussers flagskib, en hæderkronet Renault. Bybusejer Johs. Andersen viser den selv frem.

dog ikke så tungt. Han byggede sig en villa ved Ndr. Banevej og bevarede krakileriet med at forpagte Kosmorama, hvorved han blev konkurrent til Milners biograf på Torvet.

Busserne kørte ikke i væddeløbstempo, og en cyklist kunne holde trit med dem, idet den maksimale fart var ansat til 24 km/t. Det tog en tre timers tid at køre Roskilde rutens 40 km. Rutebilejer Johs. Andersen begyndte som chauffør hos Andreas Jacobsen og betjente denne rute. Han startede tidligt fra Roskilde og kørte dertil igen hen under aften fra Hillerød.

Imidlertid fandt Jacobsen, det var urimeligt, at vognen skulle holde stille midt på dagen i Hillerød, hvorfor han oprettede en ny rute til hovedstaden. Johs. Andersen blev så sat til at køre tur-retur til Lyngbyvej – det, der nu er Hans Knudsens Plads – hvorefter han kørte aftenuren til Roskilde.

Koncessioner var endnu ikke kommet på tale, og Jacobsen-Milner oprettede en række ruter i Nordsjælland, således Hillerød-Hørsholm, Helsingør-Klampenborg og Holte-København samt den nævnte Hillerød-Roskilde, der lagde vejen om ad Frede-

rikssund. En rute fra Hillerød til Holbæk eksisterede kun et par måneder. En sådan var der ikke rigtig behov for.

I december 1925 overtog Johs. Andersen den Roskilderute, han betjente som chauffør, og han var dens indehaver til 1. august 1954, da han solgte ruten til Statsbanerne.

Andreas Jacobsen nåede ikke at opleve bustrafikkens udvikling. Han døde, kun 43

Dette billede af den ældste rutebilstation ved Missionshotellet er lånt af Johs. Andersen, Hostrupsvej.

år gammel, i 1926, hvorefter hustruen, og senere sønnen, Ejnar Gran Jacobsen førte virksomheden videre. Nogen tid efter, at Johs. Andersen havde solgt til DSB, blev det samme tilfældet med Gran Jacobsens ruter.

Busserne er blevet nogle gange større, og betydeligt mere komfortable, end de køretøjer, Jacobsen-Milner satte ind i en rutebil drift i begyndelsen af tyverne. Uden forresten at spørge nogen. De gjorde det bare!

Stolt fremviser Johs. Andersen bus årgang 1927 – parkeret på Hostrupsvej.

Fortidens børneinstitution

Dilettantforestillinger til fordel for asylet nød Frederik den Syvendes bevågenhed

Asyl!

Ordet betyder på græsk »det ukrænkelige«, og i denne mening svarer det godt til begrebet »at søge asyl«.

I Danmark tænkes dog oftest på asyl som en børneinstitution, og fra første færd har asylet haft til opgave at yde opsyn og pleje til småbørn, hvis forældre var på arbejde uden for hjemmet.

I året 1828 oprettedes i København det første danske asyl, men Hillerød var ganske godt med, idet denne by fik et asyl i 1839.

Et asylselskab blev dannet dette år, og Christian den Ottendes dronning Caroline Mathilde, som var aktiv ved oprettelsen af de første asyler i hovedstaden, siges at have haft en finger med i spillet, da Hillerød fik sit.

Asylet blev indrettet i det gamle tinghus i Møllestræde, men det måtte forlades for en tid, da der i 1857 udbrød en kolera-epidemi. Den medførte, at tinghuset blev benyttet som lazaret.

Tanken om at få en anden og bedre asylbygning tog efterhånden form, og en dame i Hillerød, frøken Poulina Flindt, stillede sig i spidsen for rejsning af en sådan. Men penge skulle der til, og de blev bl.a. skaffet ved store dilettantforestillinger, hvor byens kendte borgere stillede sig til rådighed som aktører. I de sidste år, Frederik den Syvende havde hof og residens på Frederiksborg, nød disse forestillinger kongelig bevågenhed. Kongen lod sin livgardes orkester musicere ved forestillingerne, og det hændte, han selv overværede forestillinger-

ne, som opførtes i salen til hotel Stadt Copenhagen ved torvet.

Der skulle dog gå adskillige år efter 1859, da branden satte punktum for Frederiksborg som kongebolig, før en asylbygning kom op at stå. Det skete i 1884 med bistand fra flere sider. Tømrermester Julius Lange skænkede byggegrunden i Bakkegade, og kommunen trådte til med penge. Den blev også rejst for en billig penge, siges i en datidig beretning.

I og med, at det nye asyl var skabt, ophævedes det asylfællesskab, Hillerød havde haft med Frederiksborg Slotssogn, hvorefter nabokommunen fik sit eget asyl. Dette fristede en spartansk tilværelse i et gammelt hus i Løngangsgade, men Slotssognet fik nyt og bedre asyl, uden at hverken kommunen eller damekomiteer behøvede at komme med penge.

Grethe Christiansen, kaldte »Grethe Havepige«, arbejdede i slotshaven gennem mange år, og i en uhyre nøjsom livsførelse lagde hun krone til krone. Da hun døde i 1893, havde hun opsparet 11.000 kr. Det var en betydelig sum dengang, og pengene testamenterede hun til Nyhuse Asyl. Tre år senere kunne indvies et nyt asyl ved Grønnegade – det, der i dag bærer hendes navn.

I 1889 festligholdt Hillerød Asyl sit 50 års jubilæum, og da mindede formanden, slotspræst Paludan-Müller, Poulina Flindts store arbejde for oprettelse af den børneinstitution, hun i sin lange levetid omfattede med megen omsorg.

Fra første færd fik det nye asyl et dameråd. Det bestod af 12 damer – efter årets 12 måneder – og damerne havde hver sin måned at varetage for asylet. Da det kostede noget at sende børn til asylet, skulle der også skaffes penge til driften, men både private og kommunale midler kom dog i nødvendigt omfang. Af og til skænkedes pæne beløb til asylet, og ved 50 års jubilæet kredsede formanden især om en gave på 5000 kr., men i 1889 var en krone for mange mennesker slet og ret dagløn, og de 5000 kr. var en respektabel formue.

Det daglige arbejde i asylet blev dog varetaget af »Asylmor« og hendes medhjælper, og den sidste asylmor, medens institutionen endnu var en privat fortælle – frøken Wilsbech – fungerede i ca. 40 år.

Asylbygningen indeholdt i stueetagen to store rum med vældige sorte kakkelovne, samt entre og køkken med bryggers. På førstesalen var indrettet bolig til asylmor.

Den første af de to stuer forneden var »hverdagsstuen«. Den bar præg af tusinder børns slid på gulve og inventar gennem årtier, da asylet i 1950 blev overdraget til kommunen. Den anden stue, »den fine«, blev kun anvendt ved særlige lejligheder, således ved julefes-

Nyhuse Asyl på udflugt til Skovlyst Kro. I forgrunden lærerinde Laura Larsen.

ten, og derinde var altid et spejlblankt gulv.

Trængslen må have været slem, og luften ikke den ræreste, når et halvt hundrede børn – og lejlighedsvis endnu flere – skulle være indendørs på kolde vinterdage. Ved sommertid kunne de lege ude i gården. Om ret meget andet end børneparkering kunne der heller ikke blive tale, og nutidens børnehavepædagoger ville dåne, hvis de havde oplevet et asyl ved århundredskiftet.

Hvad børnene skulle foretage sig af leg og beskæftigelse, måtte de også stort set selv finde ud af, og med hensyn til ordenens opretholdelse var der heller ikke de store problemer. Børn dengang var også hjemmefra vant til at indordne sig under disciplin.

Mange hillerødanere har været asylbørn i Bakkegade og husker frøken Wilsbech og medhjælperen, frøken Mortensen, og det er de færreste, der i dag mindes asyltilværelsen som noget ubehageligt. De husker dog bedst de glade stunder, når der var kaldt til juletræ, fødselsdagsfest og lignede. Ved julen vankede der gaver,

overvejende »bløde pakker«, og selv om sådanne ikke uden videre kaldte på henrykkelse hos børnene, var tilfredsheden med gaverne større hos mange forældre. I hjem, hvor fattigdom satte præg på tilværelsen, måtte tøjgaver være kærkomne.

En voksende erkendelse af, at et asyl under den hidtidige form ikke slog til, medførte, at asylselskabet overdrog det til kommunen. Det blev så kommunal børnehave med navnet »Bakketoppen«, men med frøken Wilsbech som leder endnu et par år. Hun afløstes på denne post af fru Rohde, og

Børnene i Hillerød Asyl fotograferet i deres stiveste puds i asyllets gård.

børnehaven fik i 1957 igen en ny leder – Karen Jørgensen, der også fik ansvaret for den nye kommunale børneinstitution ved Kirsebær-bakken.

En ny tid for børneinstitutioner var indvarslet, og frøknerne Wilsbech og Mortensen forstod ikke det nye. De korsede sig, når de så alt det personale, der skulle

være i en børnehave. Selv havde de to damer af og til klaret at passe 70 børn! Tørret næser og rumper – trøstet og formanet!

I 1960 blev glanset taget af »Bakketoppen«. Den blev nedrevet, og tomten indgik som en del af byggearealet til Fællesorganisationens store ejendom »Biblioteksparken«.

Et andet billede af et samlet børnehold i Hillerød Asyl.

Ingen kirke og klokkeklang

Hensovede hillerødanere kunne dog få standsmæssig køretur til deres sidste hvilested

Dødsfald, samt efterfølgende begravelse eller bisættelse, er ikke, hvad det har været. I stadig stigende omfang betragtes et familiemedlems udgang fra livet som et internt familieanliggende, der heller ikke med-

deles i dødsannoncer, før begravelse eller bisættelse er overstået.

For en del år siden kom en ny præst til byen, og en af hans første opgaver blev at medvirke ved begravelseshøjtideligheden for en tidli-

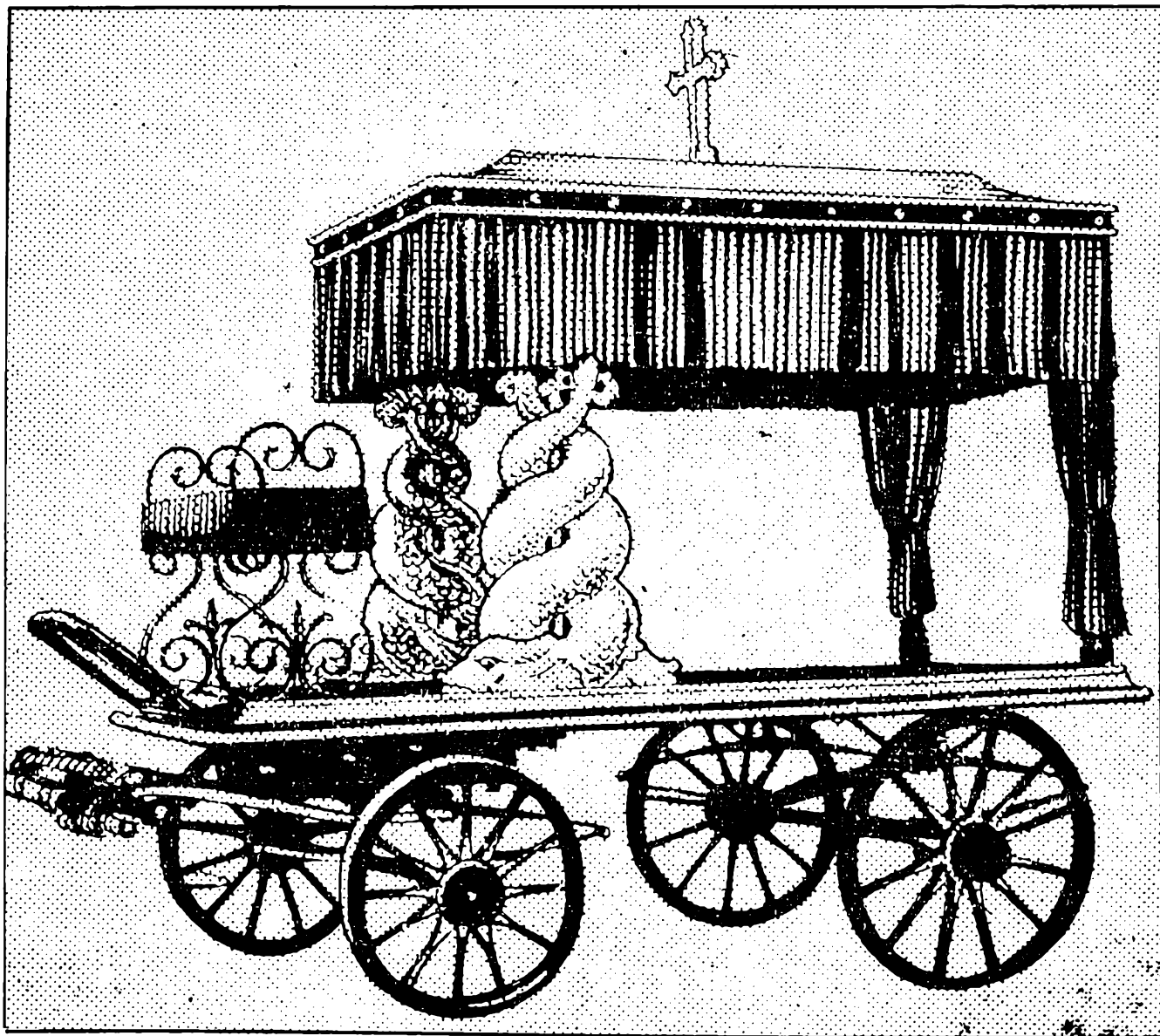
gere borgmester, som var død. Mange kom i Præstevang Kirke for at vise deres deltagelse, men den nye præst bemærkede bagefter: – Det var påfaldende så få, der mødte til denne mands begravelse. I mit tidligere sogn i Sydsjælland ville komme adskilligt flere til enhver begravelse. En så-

dan dernede var hele sognets anliggende!

Sådan er det ikke i byerne i dag, men for et halvt hundrede år siden var det ikke ualmindeligt, at kapellet blev for trangt til at kunne rumme hele følget. Den daværende værge for Hillerød Kirkegård, gartner I. Blomberg – senere graver – noterer således, at kapellet i 1922 i 28 tilfælde ikke formåede at rumme følget. Det var dog inden den nyeste udvidelse af kapellet blev gennemført. Ved denne fik kapellet også sit tårn med klokker til ringning over de døde.

Klokkeringning ved begravelser i Hillerød var savnet i mere end hundrede år. Den gamle kirkegård fra byens første tid befandt sig,

Hillerøds fornemme ligvogn, der fungerede fra 1820 til 1924.

hvor øverste del af Torvet og bakken med tinghuset, det tidligere Hillerød rådhus, nu træder frem. Ved de gravearbejder, som tid efter anden måtte foretages her, er hentet mange skeletdele op. De er bragt til den nye – nu byens gamle – kirkegård ved Østergade. Denne toges i brug i 1830, og i den første tid derefter blev overført 67 kister fra kirkegården ved Torvet til den nye.

Den gamle kirkegård havde ingen kirke, og Hillerød havde forøvrigt ingen egen kirke fra 1624 og til Præstevangskirken var en kendsgerning i 1962. Den kirke, der blev opført på bakken ved Torvet i 1621, var så ringe, at den blæste omkuld en stormnat tre år senere, og den blev aldrig genrejst. I stedet kom et skur, hvor præsten kunne stå under begravelsesakten, og kirkens to klokker fik plads i en klokkestabel. De kom ikke med til den nye kirkegård. Den mindst

blev i 1833 hængt op i tagrytteren på det lille rådhus, Hillerød fik i 1831, medens den største nogle år senere solgtes for 50 rigsdaler.

Ikke før i 1934 kunne der igen ringes for de døde. Da fik kapellet sit tårn og klokke.

Begravelser måtte foregå fra hjemmet indtil 1874, da et første afsnit af det nuværende kapel blev bygget på kirkegården. Det har nogle gange senere formeret sig ved »knopskydning«.

Savnet af kirke eller kapel har dog ikke indvirket på begrebet »standsmæssig begravelse«. Allerede i Frederik IIs tid fik Hillerød et »ligsocietyet«, bestående af »kyndige betjente og skikkelige borgermænd«, ialt 16 medlemmer, som købte ligklæder, kapper, flor og ligbøre. Nogle af rekvisitterne kunne lejes mod billig betaling ved ligfærd.

Det blev senere rekonstrueret og kom til at bestå

Det var først i 1934, der kunne ringes for de døde. Da fik kapellet i Østergade (billedet) sit tårn og klokke. Indtil da havde man benyttet den lille klokke i tagrytteren på det gamle rådhus på Torvet.

af 24 laugsbrødre, som skulle bekoste sig sorte klæder og møde i disse, når de var »i tjeneste«. Lauget sygnede imidlertid hen, men genopstod i 1734 som Hillerød Købstads Lig- og begravelsesselskab, der levede lige til 1924, da det afgik ved en blid død, uden større savn for »de efterladede«. Hele herligheden, flor, skaberak til hestene, ligtæpper og sørgegardiner var blevet nedslidt og ikke fornyet, og ved ophævelsen af selskabet blev den gamle ligvogn, som i mere end et århundrede havde kørt menneskene i Hillerød til deres sidste hvilested, solgt til en privatmand, som dog fjernede overbygningen, inden vognen blev sat ind på andre kørende opgaver.

Omkring 1840 ejede selskabet, foruden ligvognen,

to par skaberak til forspandet, beklædning til kusk og ligbærere, tre ligtæpper og otte fag sørgegardiner. Det var hvide molsgardiner og de måtte beholdes 14 dage. Udover disse to uger betalte leje efter takst. Folk, som ikke var medlemmer af selskabet, måtte leje rekvisitterne for fastsatte takster, der gjaldt for Hillerød og Slotssognet. Ligvognen kunne også lejes af udenbys, men måtte i så fald ikke være borte fra byen mere end 24 timer.

Det er gået med den fornemme ligvogn som med så meget andet. Den burde ellers have fundet plads i et vognmuseum. Det er dog tænkeligt, at en del ældre hillerødanere mindes stadsens ligvogn, når den rullede frem i al sin blanksorte og forsølvede pragt.

Navnet værd at bevare

Sandviggård fik i 1921 en slotslignende hovedbygning, men den brændte ned inden den var færdigbygget

Sandviggård!

I dag kun et navn, som er bevaret i Sandviggårdsvej, men det er også værd at bevare. Den gård har været grundlaget for meget godt i Hillerød.

Gården med dette navn stammer fra år 1722, men er som ejendom adskilligt ældre end de godt 250 år, som er forløbet, siden major Fedirin von Eberlin købte Glarborggård ved Hillerød af schæffer Niels Borup på Ladegården. Majoren forøger gårdens areal med to jordstykker, Langevang og Bredevang, som to veje på Hillerød Overdrev har fået navne efter. Majoren mindes selv i en anden vej på

Overdrevet, den sidevej til Skansevej, som hedder Eberlinsvej.

Den nye ejer ombygger gården og giver den navnet Sandviggård, men fik kun i kort tid lov at glæde sig over at besidde den. Majoren dør i 1724, og hans enke gifter sig med admiral Ulrik Kaas, der herved blev ejer af gården.

Sandviggård har gennem tiderne haft mange ejere. En, der i tiden før og efter det seneste århundredskifte havde gården, var proprietær P. Sørensen – en anset borger, som var betroet adskillige tillidshverv, bl.a. som medlem af Hillerød By-

råd i flere perioder, som forligskommissær i mange år og som formand for partiet Højre.

Ved slutningen af første verdenskrig blev Sandviggård erhvervet af en københavnsk direktør, Johs. Ohlsen fra firmaet Ohlsen & Ahlmann, og dermed kom den gamle gård ind i nyt og moderne billede. Det var åbenbart ligegyldigt, hvad det skulle koste ved genopførelse og nyindretning, og staldene blev forsynet med fine vægfliser, som var det til et dyrt badeværelse.

Den 17. december 1859 nedbrændte Hillerøds største slot – Frederiksborg.

Natten til 1. februar 1922 nedbrændte Hillerøds næststørste slot – hovedbygningen til Sandviggård!

Sandviggård-slottet eksisterede ikke, da Frederiksborg brændte. Det var opført et årstid inden det blev ramt

af den ødelæggende ild og var knapt fuldført, da det skete. En påtænkt genopbygning kom aldrig. Kun på tomten til den ene fløj blev opført en lang længe i en enkelt etage. Det var overlæge Kettels bolig i en årrække, og i dens sidste fase var den beboet af amtsmandsfamilien.

I dag er så at sige alle spor udraderet af det, der engang var den store ejendom Sandviggård. Hvor bygningerne befandt sig, er det nye stats-hospital skudt op.

Den slotslignende hovedbygning projekteredes i to etager af arkitekt Hagen, København, og håndværkere fra Hillerød fik arbejdet med opførelsen. Intet blev sparet på det indre udstyr, og byggesummen løb op i en halv million kroner – et beløb, der vil svare til mindst en halv snes millioner i dag. Slottet fik yderligere et kostbart indbo, og meget af dette gik tabt ved den natlige brand.

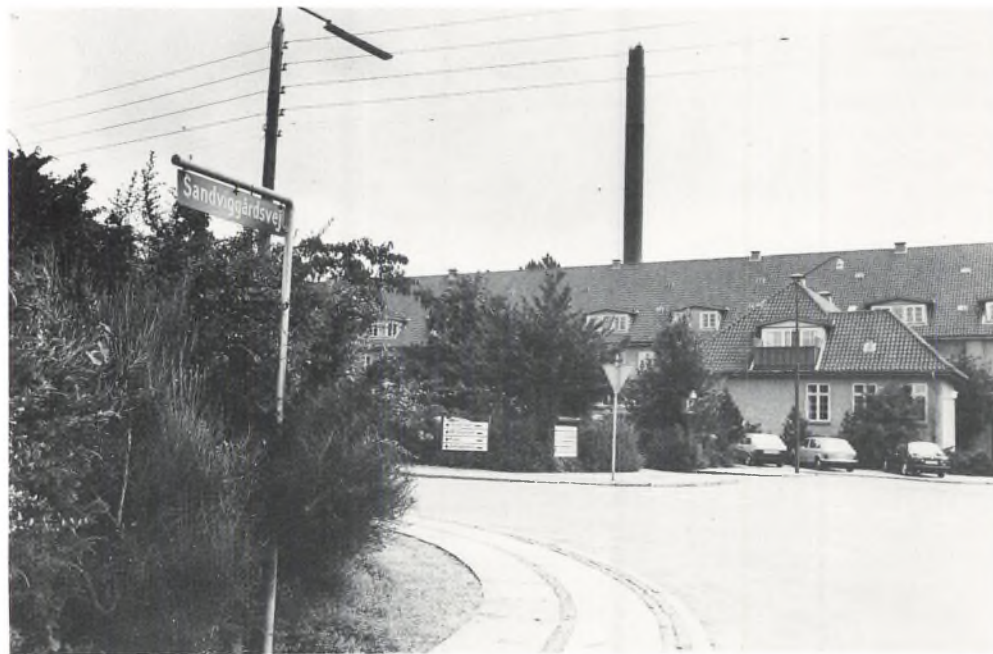
Denne opstod i en køkken-elevator og blev opdaget af stuepigen og kokkepigen, som delte værelse. De alarmerede ejeren og hans familie samt nogle sovende gæster, og alle måtte halvt påklædt ud i den vinterkolde nat.

Ilden var brudt gennem tagetagen næsten overalt, og flammede højt i vejret, da brandvæsenet fra Hillerød ankom. Det var alarmeret kl. 2.50, og første udrykning omfattede fire brandmænd, som ti minutter senere rykkede ud – til fods – med en slangevogn. Til byens sprøjte skulle først hentes heste, som forinden måtte broddes, så sprøjten, med ialt otte mand, nåede ikke til brandstedet før kl. 3.20. Da havde ilden så godt fat, at der intet var for brandmandskabet at stille op.

Brandhaner fandtes ikke, og vandet måtte pumpes op med håndkraft fra voldgraven, men på grund af frosten nægtede pumpeværket at fungere.

Det samme skete for Fredensborgs sprøjte. Så tændte man bål under de frosne

Af Sandviggård er der ikke meget, eller faktisk slet ikke noget tilbage i dag. Kun vejskiltet og vejen af samme navn minder i dag om Hillerøds andet slot, som nedbrændte i 1922. Slottet til Sandviggård opførtes året før det brændte, medens selve Sandviggård stammer fra 1722.

Et vinterbillede af Sandviggårds avlsbygninger umiddelbart før nedrivningen. I 1950'erne erhvervede staten gården af Hillerød Kommune, med det formål at opføre et psykiatrisk hospital.

pumper, og efter et par timers forløb kunne de fungere – til ingen synderlig nytte. Ilden standsede ikke, før den havde raset ud, og da var kun de nøgne mure og det kobbertækkede tårn tilbage. I adskillige år lå slottet derefter hen som en ruine.

Det slukningsarbejde, som åbenbart lykkedes bedst, omfattede tørsten. Slottet havde en velfyldt vinkælder, og dagen efter lå tømte vinflasker rundt om brandstedet som vidnesbyrd om, at tørstige sjæle ikke havde modstået fristelsen til at forsyne sig. Nogle havde haft held til at slukke tørsten i slottets fine champagne!

For Hillerød kommune blev erhvervelsen af Sandviggård begyndelsen til en ny og stor udvikling i det østlige område. Kommunen fik af Johs. Ohlsen tilbud om at købe gården, men det var trange økonomiske tider i begyndelsen af trediverne. Byrådet kviede sig ved at foretage investering i et ejendoms-køb, men et medlem af rådet, teglværksejer H. Clausen, skar igennem og købte selv Sandviggård,

hvorefter han tilbød byrådet at få gården for det samme, han selv havde givet. Teglværksejeren øjnene de udviklingsmuligheder for byen, der fandtes i Sandviggårds ca. 250 tønder land store areal, og mente, at den chance måtte kommunen ikke gå glip af. Købesummen for den store gård var også til at overse. 122.500 kr. for Sandviggård med besætning, og så fulgte den mindre naboejendom Skansedal med i købet. For et sådant beløb er det ikke i dag muligt at købe en parcelhusgrund.

Den kommunale erhvervelse af Sandviggård medførte, at Hillerød kunne stille en grund på 16 tdr. land til rådighed for opførelse af Frederiksborg Amts Centralsygehus. Et næsten lige så stort areal blev givet til brug for Den nordiske Lejrskole, og på Sandviggårds jorder er skabt nye, smukke villaområder samt store boligkomplekser. Opgaven med at planlægge for Sandviggårds-arealerne var bekvem. Der var tale om store, frie og naturskønne områder.

I en del år efter den kom-

munale erhvervelse blev gården drevet videre ved forpagter, men hen ad vejen mindskedes landbrugsarealet, og avlsbygningerne toges i anvendelse til forskellige andre formål, herunder nogle industrielle. I længen med forpagterboligen blev indrettet vandrerhjem, og det fungerede godt i adskillige år, med forpagterparret som herbergsledere.

Efterhånden var gårdens tilliggende reduceret så kraftigt, at landbrugsdrift umuligt kunne svare sig, og for en snes år siden solgte

kommunen det tilbageværende til staten, som købte med det formål at opføre et psykiatrisk hospital i Hillerød. Dette hospital er i dag en kendsgerning.

Manden, der i sin tid skabte Sandviggård, bør nok mindes for andet og mere end dette. Major Ferdin von Eberlin var af fødsel tysker, og han kommanderede et østsjællandsk regiment, der havde til opgave at bevogte de svenske krigsfanger, som var taget fra general Stenbock, da han overgav sig og fæstningen Tønningen. Disse krigsfanger blev sat ind i forskellige opgaver. Således deltog de i årene 1717-1719 i gravning af kanalen mellem Arresø og fjorden.

Eberlin var ikke alene officer. Han var også ingeniør, og en række arbejder i forbindelse med nedrivning af »Sparepenge« ved Frederiksborg Slot, og derefter anlæggelsen af Frederiksborg Slotshave, blev tildelt ham. Han forestod jordarbejderne i denne park og plantede de lange lindealleer, som står der endnu. Også de allétræer, der har kantet Københavnsvej, og stadig knejser ved vejen Batzkes Bakke, skyldes Eberlins plantevirksomhed. Der er stadig noget fra hans hånd at glæde sig over i Hillerød!

Hillerøds brandvæsen fotograferet på Torvet omkring 1910. Ved branden i 1922 på Sandviggård skulle hestene første broddes, og det betød, at sprøjten først nåede frem et godt stykke tid efter alarmen var indløbet. Ilden havde så godt fat, da brandmandskabet nåede frem, at brandmandskabet intet havde at stille op.

Populær småkagebager

Skulle tiøren omsættes i en af Jul. Jensens napoleonskager eller en pose kageknus fra O. Ernst Andresen?

En kort periode med detail-salg af bl.a. wienerbrød gav ikke det ønskede resultat, men småkagerne fra O. Ernst Andresen vandt berømmelse. De blev til slet og

ret som »hjemmebag«, og i mange år var en røremaskine det eneste mekaniske hjælpemiddel i produktionen. Senere fik bageriet en småkagemaskine, bygget af

en københavnsk lokomotivfører. Den var i sin udformning og udseende næsten Storm P.'sk, men formåede dog at lægge 12-14 småkager ad gangen på en bageplade. De roterende ovne, som småkagefabrikker benytter i dag, kendtes ikke. Her var det bare med at sætte plader i ovn og tage plader ud igen, og i mange år var det rappe kvindehænder, som udførte arbejdet,

med Karen Christoffersen, som en dygtig »mestersvend«. Der gik årtier, inden der blev indført mandlig arbejdskraft i firmaet.

Småkagerne var dog ikke den eneste produktion. Også skærekager og lagkagebunde indgik i denne, og sideløbende med bagningen fremstilledes bagepulver – ikke alene til eget behov, men også til salg.

Medens O. Ernst Andresen styrede virksomheden i Østergade, tog hustruen sig af afsætningen. Fru Rosa Andresen besad fremragende evner som sælger, og det var hende, der drog rundt og besøgte kundekredsen.

Hen ad vejen fik bageriet lidt flere tekniske hjælpemidler i form af prægemaskiner til bl.a. kringler, en overtræksmaskine og en maskine til lagkagebunde,

Buddes bagerforretning på hjørnet af Helsingørgade/Østergade, da den i 1921 kunne fejre 100 års jubilæum. O. Ernst Andresen var i lære i denne forretning, men kun i 10 mdr., så havde han fået nok af det fag. Den lærdom han nåede at få, kom ham dog til gode senere, som en populær småkagebager.

men så lang tid, virksomheden havde domicil i Østergade, bar den præg af en håndværksvirksomhed i bagerfaget, og det kendetegnede bygningen, at der altid sivede næsepirrende dufte, af vaniljebag ud derfra.

O. Ernst Andresen døde i 1942, men hustruen og børnene – senere også en datter af Helge Ernst Andresen – førte en gros-bageriet videre. For en snes år siden flyttede det ud til industrikvarteret ved Frejasvej og blev fabrik under firmanavnet »Slotskager«, men i 1972 gled O. Ernst Andresenslægten ud af billedet, og en ny ejer kom til.

I og med udflytningen var det forbi med billiggøbene i Østergade-kælderen. I statsskoletiden i begyndelsen af tyverne kunne det være lidt af et dilemma, hvad en tiøre skulle afsættes til. En napoleonskage hos bager Jul. Jensen eller en pose lemlæstede småkager hos O. Ernst Andresen?

Begge dele var godt, og gav tilmed noget for tiøren.

Jul. Jensens napoleonskager var byens største i slaggen. De måtte skilles ad på midten. At gabe over den var ikke muligt for en ellers forslugen drengemund. På den anden side var der endnu mere for pengene hos småkagebageren i Østergade. Her var det muligt at få en pæn posefuld kageknus for bare fem øre.

Det blev nok med lidt skiften fra det ene til det andet, og det var såvist heller ikke dagligkost – hverken det ene eller andet. Tiørerne sad ikke særlig løst i forældrenes pengepunge i de tider.

Grundlæggerne af de to forretninger havde det fælles, at de begge stod i lære hos bager Budde i den modsatte ende af Østergade. Jul. Jensen stod tiden ud, hvorimod O. Ernst Andresens læretid ikke blev på mere end 10 måneder. Så havde han fået nok, men det, han lærte, kom ham tilgode senere.

O. Ernst Andresens far ejede købmandsgården Slotsgade 50, og sønnen tog del i arbejdet blandt andet

Hillerøds måske første varebil, fotograferet 1910-1912. I mange år var kørerlærer Th. Olsen firmaets chauffør. Bilen var forsynet med karbidlygter, og holder her foran bagervirksomheden.

ved at køre ud med hestevogn til købmænd på landet og forsyne dem med forskellige varer. Allerede på den tid var han på vej mod den grosserertitel, der knyttedes til hans erhverv i Østergade.

Her købte familien ejendommen nr. 4 i gaden. Det skete i 1910, og O. Ernst Andresen indrettede sig med et agentur for sukkervarer og kemiske artikler. Nogle af varerne producerede han dog selv efter opskrifter, som en bror, der var apoteker, forsynede ham med.

I 1912 giftede O. Ernst Andresen sig, og ved den tid begyndte virksomheden at tage form af kagebageri – dog stadig med en gros salg for øje.

Også for kyndige bagere hænder det, at sandkagen falder sammen – måske fordi der er for meget godt i den. Det kan mange husmødre tale med om! Men

sammenfaldne skærekager og knækkede småkager kunne en bestemt dag i ugen købes hos O. Ernst Andresen. Oprindeligt var denne særlige salgsdag lørdag, men senere ændredes den til fredag. Den var altid et ugentligt tilløbsstykke.

Navnet O. Ernst Andresen huskes også for andet end kagerne. Han ejede en varm interesse for musik og var selv en dygtig musiker, med fløjte og cello som speciale. Som formand for Hillerød Amatørorkesterforeningen gjorde han et stort arbejde for den levende musik, og han sparede sig aldrig, når der var ønsker om musikalsk medvirken ved arrangementer i byen og omegnen.

Personlig mindes man ham som manden med de store småkageposer, der var med til at forsøde tilværelsen i drengeårene!

Hillerøds »Frøken Julie«

Hendes bogsamling på 800 bind lagde grunden til folkebiblioteket i Hillerød

Nutildags går vi til biblioteket for at låne bøger. For et århundrede siden gik folk i Hillerød andre steder for at leje bøger. Det var boghandlernes lejem biblioteker, der formidlede udleje af bøger, og en tiøre var i reglen prisen for at leje en bog. Et kommunalt bibliotek fik Hillerød ikke før i 1896, og det blev faktisk til med et lejem bibliotek som grundlag.

Hillerød havde sin »Frøken Julie«, som ikke ejede mange lighedspunkter med den strindbergske af samme navn. Til dem begge knytter sig dog noget litterært. Hver

på sin måde blev de til i et digterhjem.

Hillerød har nu sit store hovedbibliotek i Bakkegade, men begyndelsen til dette var såre beskednen.

Biblioteksvirksomheden startede med 983 bind, anbragt i et par skabe på den gamle kommuneskole ved Ndr. Banevej, og her påtog skoleinspektøren sig at forestå udlånet vederlagsfrit.

Penge var der heller ikke brugt til bogkøb, idet en boggave satte skub i bibliotekssagen.

I »Alléhuset« ved Københavnsvej boede frøken Julie Overskou - født 22. februar

1825 som datter af forfatteren og teaterhistorikeren professor Thomas Overskou og hans første hustru, skuespillerinden Juliane Adolfin Knub. I 1870, tre år før sin død, giftede Thomas Overskou sig for tredje gang, og hans nye hustru var yngre end datteren Julie af første ægteskab. Marie Georgine Thostrup var den tredje hustrus pigenavn. Hun var født i 1830 og døde 1889. Fru Georgine Overskou havde foræret sin steddatter en stor bogsamling, og den søgte Julie Overskou at gøre frugtbringende i form af et lejem bibliotek. Fra sit hjem udlånte hun bøger for 10 øre pr. bind. Desuden oprettede hun en læsekreds med nye bøger, som efter endt cirkulation blev ind-

lemmet i lejem biblioteket.

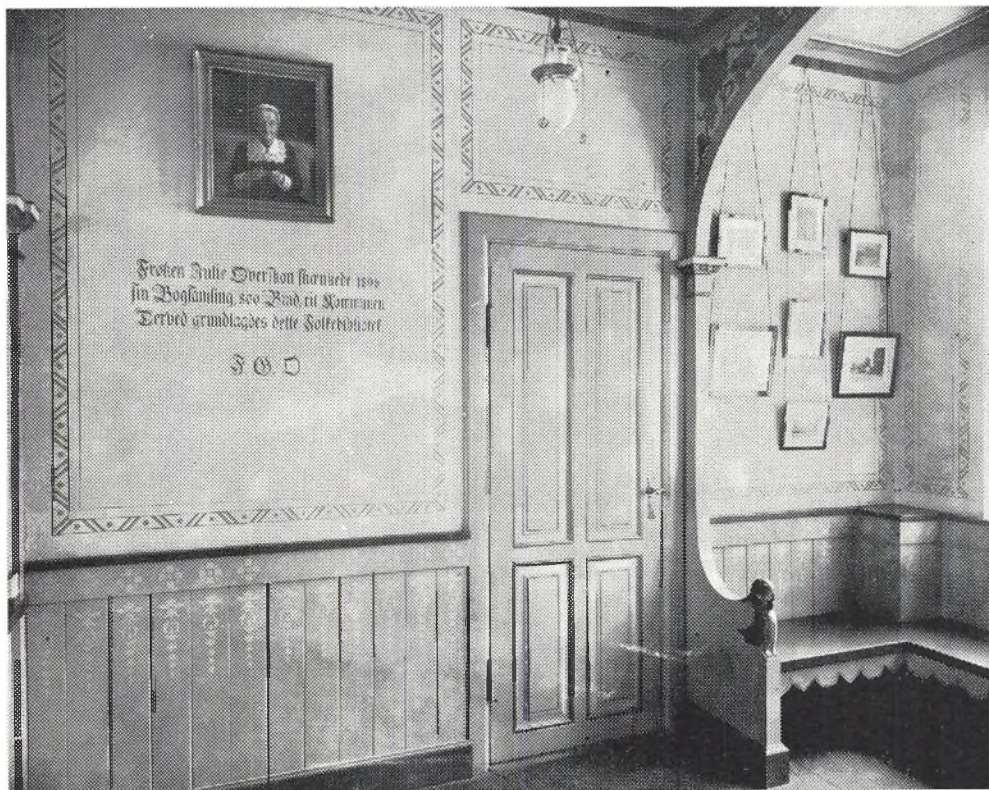
En tiltagende svalgighed gjorde det imidlertid svært for Julie Overskou at overkomme udlånsarbejdet, og hun tilbød Hillerød Byråd sit lejem bibliotek som gave for, at det kunne komme offentligheden til gode. Gaven blev dog afslået, men i halvfemsene var kommet nye, fremskridtsvenlige folk i byrådet, blandt andet rektor C. Iversen - bedstefar til Hartvig Frisch, der i drengeårene fik sit hjem i rektorboligen. Kommuneskolen havde også fået en ny inspektør, P. Petersen, og da han tilbød at blive bibliotekar uden vederlag, og da byrådet desuden erfarede, at frøken Overskou var parat til at gentage sit tilbud, kom der gang i bibliotekssagen. I 1896 modtog skoleinspektøren Frøken Julies bogsamling på 800 bind, og sammen med den lille børnebogsamling, skolen havde, blev grundlaget lagt for Hillerød Folkebibliotek. Julie Overskou ønskede ikke at stille andre betingelser til gaven, end at stedmoderens navn, fru Georgine Overskou, skulle knyttes til gaven. Dette blev imødekommet blandt andet ved, at bibliotekets stempel i mange år kom til at rumme bogstaverne F.G.O.

De samme initialer kunne ses på en væg i det lokale i Ndr. Banevejens Skole, og ligeledes blev præsenteret denne oplysning: »Frøken Julie Overskou skænkede 1896 sin bogsamling på 800 bind til kommunen. Derved grundlagdes dette folkebibliotek.«

Over denne skrift på væggen hang et lille maleri, som viste et portræt af gavegiveren. Billedet har i dag en hengemt plads i Bakkegade-biblioteket, men de, som havde deres gang i det gamle bibliotek kan nok huske maleriet, der viste en ældre dame med kappe på det grå hår og et strikketøj i hænderne.

Maleriet er ikke signeret, men det berettes at være skabt af en talentfuld amatør, fru Johanne Funch,

Væggen i det gamle bibliotek med maleriet af Julie Overskou og skriften, der fortæller om hendes boggave.

Faded, illegible text at the top of the page, likely bleed-through from the reverse side of the document.

Kun to håndværkerlaug

Skomagernes samling af laugsgenstande kom via Frederiksborg til Folkemuseet

Hillerød har gennem tiderne opretholdt sin tilværelse på håndværk og handel. Adskillige andre ernærede sig dog ved at brænde brændevin og andre igen ved at sælge produktet i byens butikker og utallige værtshuse.

For håndværket har beskæftigelsen været varierende. Det har haft gode tider, når det behagede en monark at gøre Frederiksborg til residens for kortere eller længere tid, men når slottet lå i dvale, smittede

det af på byen og dens håndværk.

Alligevel kan det undre, at kun to håndværksfag – skrædderne og skomagernes – forenede sig i laug. Skræddernes var det ældste, og det blev oprettet i 1642. Fem skræddere i Hillerød ansøgte Christian IV om, at der ikke måtte være flere end disse fem mesterskræddere i byen. Da kongen havde erfaret, at der var nok i de fem, bevilgede han 2. april i det nævnte år, at Hillerød kun måtte have disse

fem. Det ville være andre skræddere forbudt at tage arbejde i byen medmindre, de tog tjeneste hos et af laugets medlemmer. Lauget havde protokol og signet, men ikke den samling genstande og regalier, der betragtedes som et laugs normale tilbehør.

Dette laug fungerede i henved et hundrede år, men sygnede så hen. I 1735 blev det genoprettet med seks skræddere som laugsmedlemmer.

Det næste laug var skomagernes, og de fik tilladelse til at oprette det i 1680. Dette laug holdt sig levende i henved et par hundrede år. Skomagernes skaffede sig også de særlige remedier, som knyttede sig til et laug.

Ret beset kunne det være lige så nærliggende, at håndværkere som murere, tømrere, snedkere, malere og smede samlede sig i laug. Hvis det nogensinde er sket, er der ingen viden herom. Heller ingen efterladenskaber.

I dag, hvor det ikke er så ligetil at få forålet et par sko, er det svært at forstå, at skomagerfolket i sin tid var en talstærk håndværkergruppe. Indtil industrialiseringen nedgjorde deres fag, var det dog skomagernes, der ikke alene reparerede fodtøjet, men også fremstillede sko og støvler fra top til tå. Til skomageriet var brug for dygtige håndværkere, der forstod at skære skind og læder nøjagtigt, og at arbejde med syl, nål og tråd, for symaskinen fandt ikke vej til skomagerværkstederne før længe efter, at skomagerlauget i Hillerød var ophævet. Det var renli-

vet håndarbejde, der blev lagt i fodtøjet. I dag kendes det håndsnyede stort set kun i ortopædisk fodtøj.

Givet er det, at ganske mange har arbejdet i skomagerfaget, men antallet gennem tiderne kendes ikke. Der har dog været nok til, at et laug kunne oprettes og opretholdes. Erhvervs-tællinger foretoges ikke, hvorimod der af skattemisterne kan aflæses en del.

Listerne, som offentliggøres i datidens aviser, har sikkert været udmærket læsestof, men de beskæftiger sig ikke med småfolk, hvis skattepligtige årsindtægt er under 1000 kr. I året 1879 i en tid, hvor skomageriet stadig var håndværksarbejde, ses, at syv af byens skomagere figurerer med en indtægt på mere end 1000 kr. Højest ligger skomagermester H. C. Jensen med 2.000 kr. Men da de øvrige anførte skomagerindtægter overvejende bevæger sig på 1.000 kr., eller lidt derover, er det rimeligt at tro, der også findes en del skomagere med indtægter under dette beløb. Der er næppe en skomagersvend, som har kunnet opnå en årsindtægt på 1.000 kr., og skomagerlærlinge fik normalt ingen pengeløn. De fik kost og logi for arbejdet.

Men alt i alt er der grund til at tro, der har været et ret betydeligt antal skomagere i Hillerød for 100 år siden.

Fra midten af 1800-tallet fik en række håndværksfag og deres laug dalende betydning, idet den industrielle udvikling påførte dem en mærkbar konkurrence. Da også laugsvæsenets konkurrencehæmmende ideindhold virkede forældet, blev det med udstedelsen af næringsloven 1857 besluttet at ophæve alle laug. Næringsloven trådte imidlertid ikke i kraft før i året 1862, og da opløstes en række laug – således også skomagerlauget i Hillerød. Nogle videreførte det gamle foreningsliv i mesterforeninger og svendeforeninger, men de fleste af dem virkede

Skomagerlaugets velkomst og skænkekande. I kanden er følgende indgraveret: "Denne Kande er bestøttet af Skomagerlauget i Frederiksborg 1781 udi Oldermann C. Abrahamsens og Bisidder Ole Rasmussens Tiid."

Skomagernes herbergsskilt, der i mange år lå hængt på loftet i Frederiksborg Slots Prinsessefløj.

kun som hjælpeforeninger eller syge- og begravelseskasser. I en nyere tid er det kommet på mode, at mesterforeninger kalder sig laug, og at formanden er oldermann. Et eksempel er snedkerlauget i Hillerød.

Efter ophævelsen af skomagerlauget blev dets genstande og værdisager samlet, og det hele var i en række år opbevaret hos mester Eibert Anthon Restrup. Det blev optegnet som følgende: »2 Lader, En Velkomst, et stort Tinkrus, to Skafferstokke, et Sølvsignetsegl, et Skildt samt to Nøgler til hver Lade. På Velkomsten findes sytten Sølvskildte og et Sølvflag«.

Dette stemmer ikke helt overens med det, der i 1971 blev deponeret i Nordsjællandsk Folkemuseum. Foruden det foran beskrevne var også en terrin af tin, en pengepose og en laugsbøsse med nogle småpenge. Da disse ting ikke er beskrevet særskilt, er det sandsynligt,

at de befandt sig i laderne. Men der fulgte kun et enkelt nøglesæt med, og endvidere var der ikke 17, men kun 16, sølvskilte på Velkomsten. I laugsbøssen lå fire mønter – en dansk toskilling fra 1677, to danske halvskillinger (svarende til enører) fra henholdsvis 1771 og 1842 samt en mishandlet kobbermønt fra Christian den Ottendes tid.

I Landsarkivet opbevares skomagerlaugets protokol, og det ses i denne, at laugets genstande er omtalt samlet den 26. januar 1863. Det skete således i året efter laugets opløsning.

I 1886 blev laugets ejendele overladt til Frederiksborgmuseet, og det ses i museets brevjournal den 9. september samme år, at museets bestyrelse har takket laugets daværende oldermann, skomagermester Andersen, for »forskellige laugsgenstande og emblemer«. Pengeposen blev forøvrigt deponeret i Landsarkivet 1908.

tidligere, skyldes det nok, at Folkemuseet ikke i sine første mange år havde interesseret sig for noget så enkelt som en tyverialarm.

Oldermanden var øverste myndighed i de gamle laug, og skafferer hans hjælper i det daglige. Skafferembedet gik – ligesom oldermandshvervet – på omgang mellem medlemmerne, og skafferer havde mange opgaver. Han skulle kalde til laugets møder og fester og anvise brødrene deres pladser ved bordet. Han skulle også bistå ved understøttelse fra laugskassen til syge medlemmer og ordne begravelsen, når en laugsbroder var død. Han var udstyret med et særligt værdighedstegn, skafferstokken.

Det er ikke givet, at skomagerlauget i Hillerød har haft eget herberge, selv om der på det »skildt«, som fulgte med til Folkemuseet, står »Skomager Svendens Herberge«. Hvor der var tale om mindre laug, blev skiltet anbragt på oldermannens hus, og da der skiftedes oldermann hvert andet år, skulle der ret ofte flyttes skilt. Det foregik under udfoldelse af et festligt ceremoniel.

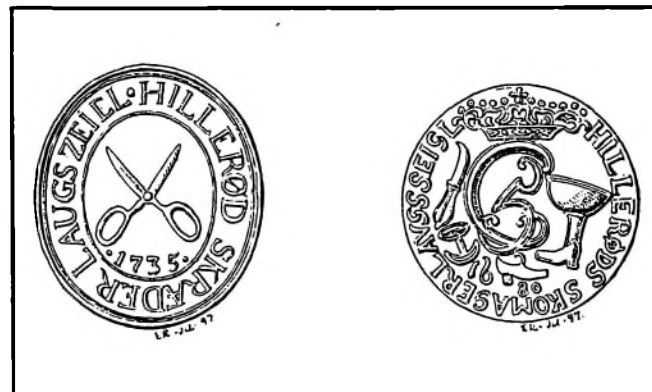
Skiltet er en jernstang af betydelig længde. Den har raget et godt stykke ud over gaden, og ingen behøvede at læse inskriptionen, hvis de ellers kendte skomagerfagets symboler.

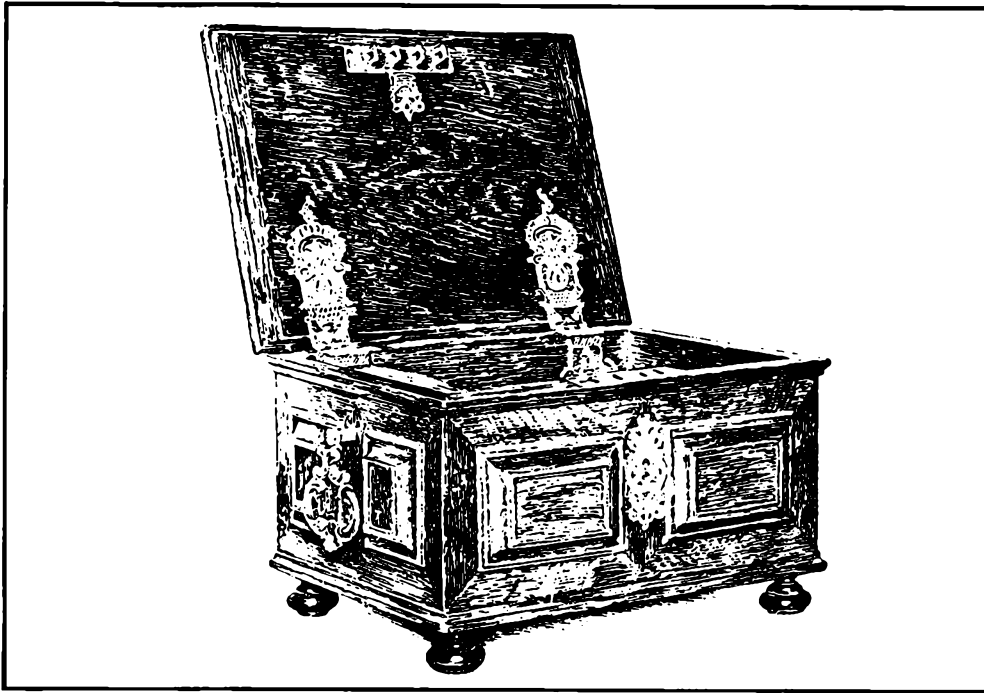
Det lokale laugsskilt er således forsynet med en af-

I museets katalog 1919 er laderne, terrinen, skænkekanden og Velkomsten optaget. Genstandene blev beskrevet i 1941 og indført i museets protokol.

Da deponeringen af genstandene i Folkemuseet var forestående, blev herbergsskiltet i 1970 »genfundet« på loftet i Prinsessefløjen, hvorefter dette »skildt« indgik i den samlede deponering. Ved samme lejlighed afgav Landsarkivet den omtalte pengepose til Nordsjællandsk Folkemuseum. Deponeringen foregik i maj 1971, og når den ikke skete

Skræddernes og skomagernes laugssegel.

Den ene af skomagerlaugets lader. Et stykke godt snedkerarbejde, men et skrin uden den overdådige udsmykning, der kan ses på f.eks. lader i Nationalmuseet.

bildning af skomagerhelten, den enbenede soldat Hans von Sagan. Under et slag i 1370 udviste han stor tap- perhed, men mistede sit ene ben. Som belønning gav den tyske kejser skomagerne tilladelse til at benytte den kejserlige dobbeltørn i deres laugsmonogrammer.

Den enbenede soldat og dobbeltørnen blev kendetegnet også for andre nationers skomagere end de tyske. Dobbeltørnen er med på herbergsskiltet i Folkemuseet. En rødmalet langskaf- tet støvle ses også, men den har ikke været med i sam- lingen fra skomagerlauget. Støvlen som bomærke har da også været benyttet helt op i en nyere tid.

I »laden« – et begreb, som svarer til en svensk »låda« (skrin eller kasse), opbeva- redes laugets værdigen- stande og forskrifter.

Hvorfor skomagerlauget i Hillerød har haft to lader, temmelig ens i størrelse og udformning, vides ikke. I alder skulle der være et hundrede år til forskel. Den ældste er fra 1725. Til laden måtte høre mindst to låse og

to nøgler. Ingen enkeltper- son kunne uden videre åbne laden. Oldermannen og la- demesteren havde hver sin nøgle, og laden måtte kun åbnes ved laugsmøderne.

Der stod respekt om laugets gamle skrin, og så længe, laden var åben skulle al tale foregå efter et særligt ceremoniel. Ikke før låget blev »klappet i«, var ordet frit.

Skomagerlaugets lader er pænt og enkelt snedkerar- bejde i nøddetræsfiner på egetræ, men på National- museet kan ses en række fornemt dekorerede og ud- skårne laugslader.

I en afladerne lå pengepo- sen og laugsbøssen.

Den fornemste genstand i samlingen er Velkomsten – laugets hellige drikkekar, som blandt andet benytte- des ved optagelse af nyud- lærte svende. Tildrikningen foregik efter et stift ceremoniel, og over for Velkomsten skulle udvises stor ærbødig- hed. Det var ikke tilladt at berøre den med bare hæn- der. Enten skulle disse til- dækkes med et rent, hvidt klæde, eller der skulle bru- ges handsker.

Til minde om optagelsen skænkede svenden et sølv- skilt, der blev anbragt på Velkomsten. Hos velbeslå- ede laug kunne Velkomsten være et kostbart stykke i sølv. Hillerødskomagernes er »kun« i tin, men en halv meter i højde og et vægtigt bæger at styre, når der skulle drikkes af det.

Velkomsten har påskrif- ten »Anno 1776. Olderman Niels Olsen, Bisidder Mor- ten Clausen. Laugge Olge- sel Hans Iørgensen. Som Deputerte Søren Rasmussen Albeck, Friederick Chris- tian Nielsen, Henrik Her- nod, Peter Iørgensen«.

Ved siden af det omtalte flag står den enbenede Hans von Sagan.

I Velkomstens to kant- ringe er ophængt 16 sølv- skilte med udprykkede svendenavne. 14 af de 16 skilte og fanen er udført af Lars Hansen Birch, der var guldsmed i Hillerød fra 1760 til 1807. Alle svendenav- nene på de 16 skilte er fra årene 1777-87, og på hvert skilt er vedhængt små sølv- støvler, hvori kan læses for- skellige guldsmedemærker. I sølvfanen er indprykket »F. Hauch 1792«. Friederich Hauch var laugets older- mand i årene 1792-94.

Det omtalte »store tin- krus« er laugets skænke- kande. En inskription for-

tæller, at »Denne Kande er bekostet af Skomagerlauget i Frederiksborg 1781 udi Oldermann C. Abraham- sens og Bisidder Ole Ras- mussens Tiid«. Skænke- kanden er mærket ISB og årstallet 1767. Initialerne betegner kandestøber Joa- chim Scherfenberg. Han stammede fra Flensborg, men fik borgerskab i Hel- singør den 28. april 1768.

Ved møder og fester i Lauget blev givetvis druk- ket bravt, men også i det daglige var ølforbruget be- tydeligt. Det vand, som skulle bruges i husholdnin- gen, var i reglen urent – må- ske på det nærmeste livsfar- ligt at indtage – og den me- gen saltmad skabte stor tørst. I lauget tappede skaf- feren øl i skænkekanden fra tønden og hældte det op i laugsbrødrenes bægre. Der var strenge ordensregler, som skulle overholdes, for at det ikke udartede til det løsslupne. Med henblik på at få sammenkomsterne til at forløbe sømmeligt var fast- sat visse bødestrafte. De blev givet for at falde i søvn i lauglokalet, for at kaste op eller spille mere øl på bor- det, end det kunne dækkes med en hånd. Bøderne skulle erlægges i form af øl, og værdien af sådanne straffe kan nok forekomme problematisk. De bidrog næppe til at nedkøle stem- ningen.

Skomagerlaugets terrin er udført af Johann Jürgen Langhein, som var kande- støber i Haderslev fra 1761. Ret beset hører en terrin ikke til de knæsatte laugsgenstande, men det er tænkeligt, skomagerne ind imellem har foretrukket at få en bolle punch fremfor det evindelige øl.

Det er altfor få, der gæster Nordsjællandsk Folkemu- seum i de sommermåneder, der holdes åbent, men der er dette sted meget at se og be- undre, undres og glædes over.

Det hjørne, som fortæller om Hillerøds skomagerlaug, er ikke det mindst spæn- dende!

Fik sin lokale etiket

I kælderen til en af byens ældste ejendomme var der højt skum, når øllet fra Carlsberg skulle aftappes

I 1895 blev en ølflaske muret ind i en væg.

De håndværkere, der gemte flasken på denne måde, havde fornuftigvis tømt den forinden. Det var således en tom flaske, der kom tilsyne, da en skillevæg skulle fjernes i forbindelse med den store ombygning af M. Mørks Skole i skoleåret 1980/81.

Flasken havde rummet en »Lager Øl« fra Ny Carlsberg-bryggeriet, men det kuriøse ved etiketten er, at den har påtrykt et lokalt navn – I. Israelsen, Hillerød.

Hvem var denne Israelsen, der er mindet med sit navn på en ølflaske?

Det har Carlsbergs depotindehaver i årene 1930-69, Poul Jørgensen, bidraget med oplysninger om.

Israelsen havde depot for Ny Carlsberg i en række år i forrige århundrede. Poul Jørgensens far, Niels Peter Jørgensen, overtog depotet i 1898, og det blev som nævnt videreført af sønnen Poul Jørgensen.

Depotet tappede selv øl i flasker fra store tønder, og den flaske, der er fundet i skolens skillevæg, er givetvis blevet fyldt op med øl fra tapperiet i Møllestrædeejendommens kælder.

Møllestræde 5 – den såkaldte Jægergård – er en af byens ældste ejendomme. Den rummede i mere end hundrede år Frederiksborg Sygehus, der blev nedlagt i 1885, efter at amtet havde fået et nyt ved Søndre Banevej. Senere ombygninger til boligformål har ikke kunnet udvise sporene fra fortiden totalt. De lange midtergange eksisterer stadig, og et nuværende kontor og ar-

bejdsværelse, var i sin tid sygehusets operationsstue.

N. P. Jørgensen, som købte depotet af Israelsen, havde også i årene omkring århundredskiftet et tapperi knyttet til depotet og dets formidling af bryggeritappet øl, men det ophørte i 1906, hvorefter der alene solgtes flaskeøl og tøndø. Skønt Poul Jørgensen ikke var mere end seks år, da tapperiet sluttede, har han længe husket den atmosfære, som prægede kælderen. Det var ølduft og ølskum, der kendetegnede tapperiet.

En af medarbejderne havde et særligt tag på at etikettere flasker. Med venstre hånd gned han kli-

ster på, og i den højre havde han en stak etiketter, som én efter én blev smækket på flaskerne. Anders Andersen hed han, og han blev senere kendt som »Lewinskys Annes«. Han huskes stadig af mange som en stout kusk og en virkelig hædersmand. Til hans fortjenester må føjes, at han også var far til to af Hillerøds største fodboldkæmper gennem tiderne, Hans og Chr. Andersen, samt en køn datter, der gik skuespilvejen.

At aftapningen skulle foregå under ordnede og renlige forhold, fremgår af en

skrivelse fra bryggeriet til depotmanden. Der siges således til N. P. Jørgensen, at bryggeriet forbeholder sig ret til nårsomhelst at kontrollere lokaler, maskiner og inventar i tapperiet, samt selve virksomheden. Desuden ønskes kontrol over de forhold, hvorunder øllet transporteres til kunderne, og det vil have ret til at påbyde gennemført forandringer, som skønnes hensigtsmæssig for øllets kvalitet.

Udover tappeapparatet rummede kælderen ikke andet maskinel end skyllemaskinen til flaskerne og den maskine, som slog proppen i flaskehalsen. Når den var på rette plads, blev en ståltrådshætte sat på som sikkerhed for, at proppen blev siddende. Disse ståltrådsindretninger i stil med dem, der sidder på champagneflaskerne, var formet på forhånd, så der kun skulle drejes et par omgange på nederste løkke, før den sad fast.

Forøvrigt ses, at der til

Denne fine plakat vidner om, at der er tappet i Hillerød.

Uden Ansættelse

24 25
1895
2567
25670
18170
1750

Hillerød Toldkammer:

Jeg har til Fru A. Larsen, Vennelyst
Afværet følgende Vare:

År	Art	Stk.	Værdi	Værdi
1927	Pilsøl og Lager	9800		912,50
1928	-	5850	-	1418,63
	Portøl Skattekl. II	12	-	4,71
1929	Pilsøl og Lager	9050	-	2194,63
	Portøl Skattekl. I	26	-	14,13
<hr/>				
Til Fru K. Nielsen "Mallingaarden":				
1927	Pilsøl og Lager	19850	Værdi	9958,63
	Pilsøl Skattekl. II	530	-	101,84
	Portøl - II	12	-	2,61
1928	Pilsøl og Lager	13000	-	912,50
	Skattekl. II	112	-	94,58
1929	Pilsøl og Lager	13195	-	912,50
	Skattekl. II	733	-	199,22
	Portøl - II	12	-	2,61

Til bemærkning, at Prisen paa Øl af Skattekl. II
har svunget i de her nævnte Aar, saa Værdien
for disse Pilsøl er ikke helt korrekt.

Erbødigt
N. Jørgensen

En opgørelse fra depotejer N. Jørgensen til Hillerød Toldkammer for leverancer til fru A. Jørgensen, Vennelyst.

hver tønde aftapningsøl blev leveret 400 etiketter fra bryggeriet.

N. P. Jørgensen fik tildelt et ret stort salgsområde. Hans distrikt begrænsedes af følgende byer (disse med-

regnet). Hillerød, Grønholt, Lønholt, Asminderød, Fredensborg, Sørup, Nødebo, Gribssø-pavillonen, Alsønderup, Nejede, Lille Lyngby, Store Lyngby, Skævinge, Borup og Harløse.

Møllestræde 5 har en fortid som sygehus og ølhus.

Udkørslen foregik med hestekøretøj, og det var lange ture, som skulle køres. Særlig lang var den, der gik til Fredensborg med omliggende landsbyer, med ved visse lejligheder – blandt andet ved pinse – blev en banevogn med øl kørt til Fredensborg, hvorved udkørslen i området lettedes betydeligt.

Nogen stor avance var ikke levnet depotmanden. Da den lokale aftapning ophørte, blev for øllet fra såvel Gl. Carlsberg som Ny Carlsberg fastsat priser, som tillod en fortjeneste på en halv øre pr. halvflaske lager og pilsner. N. P. Jørgensen afregnede således ni øre for disse ølsorter til bryggerierne, og han måtte hos kunderne købmænd, brugsforeninger, restaurationer og hoteller, beregne sig 9½ øre. For porter var prisforholdet 14½ øre i indkøb og 15 øre ved videresalg. Størst var fortjenesten på skattefri øl, hvor depotmanden betalte 6 øre flasken og måtte beregne sig 7 øre hos kunderne.

Det var dengang, en kasse øl var en kasse øl – med 50 flasker i vandret liggende stilling i trækasse! Depotmanden tjente således 25 øre på at levere en kasse øl, men det var også andre tider, hvor 25-øren virkelig var en mønt af værdi. Den var forresten også præget i sølv!

Sammenlignet med i dag var ølsalget beskedent. En købmændspilsner kostede 12 øre, men en arbejders timeløn strakte ikke til flere end to eller tre øller. Unægtelig kan for en timeløn i dag erhverves langt flere, skønt prisen for en bajer hurtigt er kommet op i omkring 3,50 kr.

Apropos ølflasken fra 1895! Det er ikke første gang, der ved bygningsnedrivning er fundet bajerflasker fra den tid. Da Albert Jensen – Kong Albert – for år tilbage lod nedrive gamle bygninger i Hotel Kronprinsens gård for at skaffe byggeplads til »Det røde Hus« blev fundet en flaske øl, som var tappet hos Israelsen. Den var tilmed intakt og fyldt til proppen med øl. Desværre lod en sig friste til at trække proppen op og smage på indholdet. Øllet var selvagt udrikkeligt efter den altfor lange »lagringstid«, men Carlsberg-bryggeriet ville meget gerne have haft lejlighed til at undersøge flaskens indhold i sine laboratorier.

Nu måtte det nøjes med at få flasken, som er kommet på museum derinde.

Den nu fundne flaske skal også på museum. Det bliver i det på Jægerbakken.

Ret beset burde den komme til ære og værdighed i Frederiksborgmuseet.

For hvad var dette uden ølpenge fra Carlsberg?

I 1895 blev en flaske øl muret ind i en væg på Mørks Skole.

Et årsbudget på 1.000 kr.

Bagermesterfamilien Kirkegaard kom fra Vejle til Nyhuse, men det var svært at etablere sig som selvstændig

Medens eleverne på Frederiksborg Husholdningsskole omkring 1915 lærte at udarbejde årsbudgetter for danske familier i størrelsesordenen 2.000-4.500 kr., var realiteterne ofte meget anderledes.

– Hvad med et årsbudget på 1.000 kr.? Et sådant beløb måtte mange familier klare sig for, når en arbejders ugeløn ikke var mere end 18-20 kr.

Fru Selma Nielsen, Møllebakken, kan, med sin mors husholdningsregnskab fra 1912, fortælle noget om, hvordan arbejderfamilien klarede sig for den lille indtægt.

En ung pige, Louise, blev i

1912 gift med bagersvend Chr. Kirkegaard i Vejle. Hun havde orden i tingene, og fra den første dag i ægteskabet førte hun regnskab over sine indkøb til husholdningen og diverse småforbrødsnødheder i det daglige. Sjældent oversteg de ugentlige udgifter til mad en tikkone, men det må tages med i billedet, at det drejede sig om et ægtepar uden børn. Disse kom hen ad vejen, men bagersvendens ugeløn blev ikke større af den grund.

I regnskaberne figurerer ikke poster til køb af brød, og Selma Nielsen mener, at hendes far fik denne vigtige del af datidens fødeemner – det daglige brød – som et til-

læg til lønnen fra Arbejdernes Fællesbageri i Vejle, hvor han arbejdede for en ugeløn på en halv snes kroner.

Familien havde også en lille kolonihave.

Arbejderfamilier med mange børn, og det var såre almindeligt, havde svært ved at klare sig for familiefaderens indtjening, og både konen og børnene måtte hjælpe til. For moderens vedkommende i reglen som rengørings- og vaskekone, medens børn i byerne skaffede sig en plads som bydreng eller bypige.

Også for bagerfamilien blev det svært. To børn var kommet til, og i 1920 blev Kirkegaard arbejdsløs. Det var en svær tid, og da der ikke var arbejde at få som svend, søgte Chr. Kirke-

gaard at blive selvstændig mester.

Men det kapitel kommer lidt senere. Først kan det være rimeligt at vise, hvad en ung pige i 1912 bragte med i ægteskabet, og hvad det kostede. Da Louise giftede sig med Chr. Kirkegaard, havde hun været tjenestepige i adskillige år, med lange og hårde arbejdsdage bag sig, og til en meget lille løn. Alligevel var hun i stand til at spare så meget op, at hele udstyret kunne betales kontant, og så var der endda en rest penge til køb af møbler.

Som illustration til denne artikel præsenteredes »Mine Udgifter til mit Bryllup«, og det er ikke småting, Louise har indkøbt af manufaktur til eget og fælles brug. Også tjenesteydelser er noteret, lige fra 10 øre til en bydreng og til de ti kroner, provst og degn har fået for deres medvirken.

Efter at disse indkøb m.m. er sammenlagt til 241,32 kr., kommer en post til Møller på 107 kr. Denne Møller leverede møbler for dette beløb.

I sin søgen efter noget, der kunne klare dagen og vejen for familien, så Chr. Kirkegaard i en annonce, at et bageri i Hillerød – nærmere betegnet Nyhuse – kunne lejes, og han rejste hertil og fik aftalt et lejemål fra 1. januar 1921. Imidlertid nedbrændte bageriejendommen i samme skynding, og ikke før den 1. maj kunne Chr. Kirkegaard blive bagermester på hjørnet af Frederiksværksgade og Løngangsgade.

Åbningsdagen indbød ikke til større optimisme. Der solgtes for kun 10 kroner, og de første år i Nyhuse var strenge for Kirkegaard, der var belastet med en høj leje i bageriet. Yderligere skulle betales leje for en bolig i Nyhuse, idet en sådan ikke var knyttet til bageriet. Det lysnede dog henad vejen, og efter nogle års forløb var Kirkegaard i stand til at købe ejendommen med bageriet. Han virkede her til 1947, da han som følge af

Dette gamle Staunstrup-foto, taget fra Kalvehavevej, viser i baggrunden Chr. Kirkegaards forretning.

Kro og herskabsbolig

Intet konkret kildemateriale kan lukke op for »Posen« som navn

»Posen« ... unægtelig et pudsigt navn for et parkområde! Hvorfra stammer det? Ingen ved det, og navnet er ligeså uforklarligt som dets oprindelse.

Det er givet, at området ikke har haft dette navn at trækkes med fra begyndelsen, og den skal vi mere end 400 år tilbage i historien for at finde. Det var på denne plet af Frederiksborgs jord,

Frederik II i 1560 fik placeret en kongelig privilegeret kro, men den første kromand fik desuden tilladelse til at sælge stål, humle, salt og andre varer til bønderne, og han har således været ikke blot den første kromand, men også den første købmand i Hillerød.

Baggrunden for oprettelsen af kroen var, at der kom en øget tilstrømning af folk,

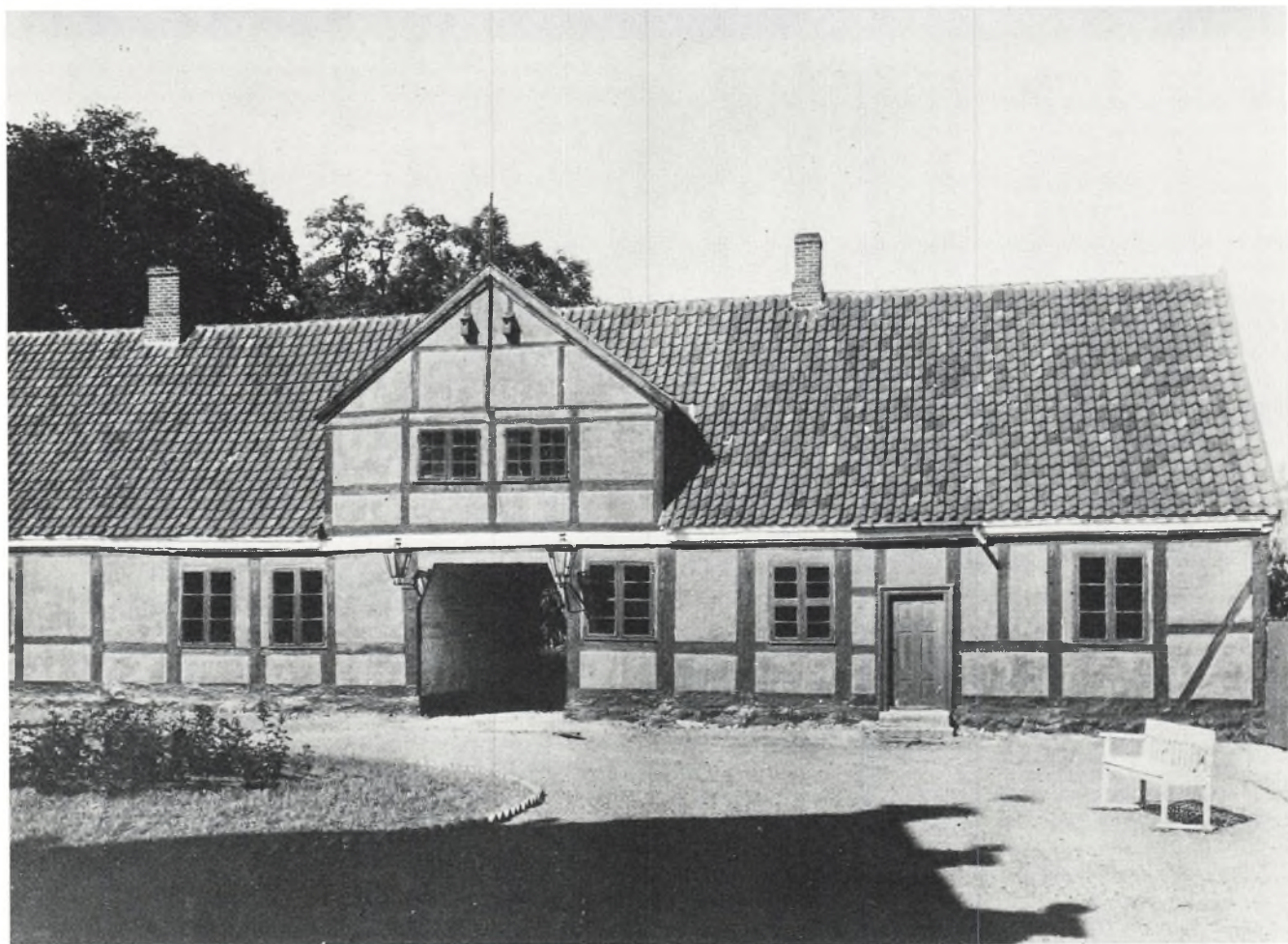
efter Frederik II havde erhvervet Hillerødsholm og under navnet Frederiksborg gjort herregårdens hovedbygning til kongeslot. De mange gæster skulle da kunne beværges på sømmelig vis.

Tidligere overinspektør på Frederiksborgmuseet H. D. Schepelern fortæller i bogen »Den gamle kro ved Frederiksborg 1560-1956« om både kroen, og hvad der siden kom på dette sted. Indtil 1732 fungerede den kongelig privilegerede kro, hvorefter området med bygningerne kom i privat eje. Ad-

gangen til det lille næs i Slotssøen, hvor ejendommen lå, skete ad Byskriverstræde, mellem de to værtshusbygninger »Linden« og »Klipfisken«, og strædet forsvandt ikke før for ca. 15 år siden, da de gamle bygninger på Fisketorvet blev nedrevet, og der blev skabt udsyn fra Slotsgade til »Posen«. Muligvis er det netop adgangsforholdene ad det lille stræde, der lagde op til navnet. Det var som at komme ned i bunden af en pose, når man søgte til ejendommen på næsset, men den forklaring er kun en af flere. En anden version peger på, at kroen husede tyske håndværkere, som var hidkaldt til arbejde på slottet. De kom muligvis fra Posen, men som sagt findes intet konkret kildemateriale, der kan lukke op for »Posen« som navn.

At den lille vejforbindelse fik navn, er mere forståeligt. I flere perioder beboede embedsmænd dette sted, således byfogeder og deres by-

Portbygningen, som lå for enden af Byskriverstræde – her set fra gårdsiden – rummede i porthvælvingen dele af tømmerkonstruktionen fra den gamle kro.

skrivere, og til ejendommens sidste dage sås på en dør malet »Contoir«.

I 1861 blev den erhvervet af amtmand, lensgreve J. S. Schulin, som i 1862 fik opført en ny hovedfløj ud mod søen og en ny sidebygning i gården. Det var arkitekt Christian Zwingmann, der projekterede det nye statslige hovedhus. Efter sin mands død solgte amtmandsfruen ejendommen til baron F. J. Wedell-Wedellsborg, som var bror til Schulins efterfølger på amtmandsposten, baron W. F. Wedell-Wedellsborg.

Denne amtmand fik bolig og kontorer i Slotsherrens Hus på Frederiksborg, og her fik amtmændene sæde i henvend et århundrede.

Efter baron F. J. Wedell-Wedellsborgs død arvedes ejendommen af hans tre døtre, og den sidstlevende af disse bestemte i sit testamente, at ejendommen skulle tilbydes Frederiksborgmuseet. Baronessen

døde i 1955, og i 1956 købte museet ejendommen. Det skete i Jørgen Paulsens tid som museumsdirektør, men museet havde ingen større lyst til at sprede sine samlinger, så der også blev en afdeling i »Posen«. Imidlertid øjnede en mulighed for at få amtmand og administration ud fra Slotsherrens hus så museet selv kunne råde over bygningen, og der var lagt op til, at amtskommunen kunne få overladt »Posen« til opførelse af en amtsgård.

I Slotsherrens Hus rådede amtsadministrationen over nogle få lokaler til kontorer, hvorefter resten af den store bygning var amtmandsbolig. Tilsyneladende skulle »Posen« være passende stor til amtets formål, men med tanke på, hvad den unge amtsgård i østbyen spænder over, må det nok erkendes, at den på ingen måde kunne rummes i »Posen«.

Når baronessen ønskede museet som fremtidig ejer,

Hovedbygningen rummede bag facaden mod søsiden tre meget store stuer. Midt i bygningen var en hall med massiv trappe til værelserne på 1. sal.

skyltes det, at hun heri så en garanti for, der ville blive værnet med pietet om ejendommen, og da museet solgte »Posen« videre til kommunen, blev i aftalen nedfældet en bestemmelse om, at dette pietetshensyn skulle gælde også efter, at bygningerne var fjernet, og der var skabt et nyt, grønt område i byen.

Nu er park mere end et enkelt begreb. Der er kendelig forskel på Frederiksborg Slotspark og Fælledparken i hovedstaden. Fra mange sider tales der for, at »Posen« skal være et værksted for stævner, friluftskoncerter, festivaler og lignende, og når der fra kommunal side udvises tilbageholdenhed i spørgsmålet om indretning af tribune og andet til brug for ikke særlig støjfri arrangementer, skyldes det nok,

at aftalen ved overtagelsen endnu ikke er glemt.

Fra museets side anses, at »Posen« bør være i stil med et andet nyt anlæg ved slottet, den smukke amtmandshave ved Lille Slotssø.

Museumsinspektørens bog fortæller imidlertid ikke hele historien om »Den gamle Kro ved Frederiksborg«. Den sætter et sidste punktum i 1956, på et tidspunkt, hvor fremtiden for »Posen« svævede i det uvisse.

Om det oplæg, som førte til, at »Posen« kom i Frederiksborgmuseets eje, siges således:

»Efter baron Wedells død i 1901 arvede tre af døtrene, baronesserne Louise, Fernanda og Elisabeth Wedell-Wedellsborg i fællesskab »Posen«, og ved baronesse Fernandas død i 1924 arvede baronesse Louise

hendes trediedel i henhold til et mellem de to søstre oprettede testamente. Den tredje søster var imidlertid blevet gift med fabriksejer Adolph Rich, og ved hendes død overgik hendes trediedel til »Fabriksejer Adolph Rich og hustru Elisabeth Rich, f. Wedell-Wedellsborgs legat«.

Som ejer af de to trediedele, og som den længstlevende af baron Wedells arvinger, kom baronesse Louise Wedell-Wedellsborg til at træffe de testamentariske bestemmelser, der førte til, at Frederiksborgmuseet i 1956 erhvervede »Posen« og dermed fik en afgørende indflydelse på dens fremtidige skæbne. Hvorledes denne end vil forme sig, bør det ikke glemmes, at stedet ved sin udviklingshistorie som offentlig og privat ejendom, som det kongelige slots ældste og nærmeste nabo, ved den smukke have og ved bygningernes oprindelige placering må bevare en særstilling blandt Hillerøds huse – et sted, hvor mindet om fortiden kan leve og bevares for eftertiden«.

For enden af Byskriverstræde, lige før lågen lå et vaskeri. På billedet genkendes nr. 1 og 2 fra venstre som Boline Andersen og Else Carlsen.

Byskriverstrædes vestside. For enden ses lågen til Posen og porten i portbygningen.

Det viste sig, at disse forventninger ikke blev opfyldt!

I et efterskrift siger bogtrykker Rud. Pallesen som stod for udgivelsen, en tak til Schepelern for bogen, som bevarer et stykke af

Hillerøds kulturhistorie og bemærker endvidere: – Hvad man kunne ønske sig mere er blot adgang til kilder med livfulde skildringer af de festlige og dramatiske tildragelser, om hvilke »Posen« må have dannet rammen i sin 170-årige historie

som kro. Men sådant kilde-materiale er ikke tilgængeligt!

Denne beklagelse deles af mange andre – på samme måde, som det er nok må erkendes, at oprindelsen til navnet »Posen« heller aldrig bliver klarlagt.

Den glemte rakkerkule

På uhumskhedens mark fandt en af medmenneskelighedens smukkeste blomster fodfæste

Da der blev taget fat på udgravningen til dagcentret ved plejehjemmet Kirsebærbacken, forekom en uventet situation. Der var ikke, som forventet, fast bund. Ergo måtte bruges mange ekstra penge på pilotering, og pælene skulle

hamres langt ned, før de fandt bæredygtig bund.

Men hvorfor?

Åbenbart var det gået i glemmebogen, at her lå Hilerøds losseplads gennem mange år – rakkerkullen!

Endda var det kun godt tre snese år siden, området

fungerede som modtagested for borgernes affald. Men ingen i socialudvalg eller teknisk forvaltning anede åbenbart noget om fortiden dette sted.

Hvor lang tid havde byen sin losseplads her? På gamle bykort ses natmandens hus at have ligget her, og i byrådsreferater for mere end hundrede år siden ses lejlighedsvis omtale af rakkerkullen. At den er blevet til i en udtømt grusgrav, er sand-

Den første ejendom som tjente de gamles hjem fotograferet i 1969, hvor yderligere to fløje er kommet til. Sammenlignet med det lille billede på næste side er ikke meget forandret på ejendommens udseende.

synligt. Dette understreges af, at der var dybt ned til fast bund, da dagcentret skulle bygges. Det vides, hvornår lossepladsen bag de fine veje, Københavnsvej og Holmegårdsvej, ophørte at fungere, men ikke, hvornår den begyndte sin modtagelige virksomhed. Rakkerkullen var det nære naboskab, herskaberne fik, når de installerede sig i de store kielbergske udlejningsejendomme, som lå på stribe ved nordsiden af Københavnsvejen og i mange årtier var byens mest eksklusive udlejningshuse.

Nu er de borte, bortset fra et – for øvrigt det første, gamle murermester Ferd. Kielberg byggede til sig selv og sin familie.

Det er givet, at rakkerkullen fungerede i mange år, men omfangsrig blev den aldrig. Dels var der ingen organiseret afhentning af dagrenovation, og dels var det meget lidt af værdi, som havnede der.

For et halvt hundrede år tilbage ville det kalde på undren, forargelse og vrede, hvis der blev smidt væk med den mangel på respekt for værdier, vi udviser i dag. Respekten for det daglige brød var før i tiden for indgroet til, at der blev svinet med mad på den måde. Brød og madrester nåede aldrig til lossepladsen.

Hos fattigfolk var der intet problem. Her blev hver en brødskorpe spist op, og var der nogen form for madrester, som mennesker kviede sig ved at spise, havde de fleste hjem en hønsekrukke eller et svinetrug at lade det havne i.

Det var således aldrig de store værdier, rakkerkullen tog imod, men lidt knogler og en smule metaller kunne dog fiskes op fra affaldet. Hos en opkøber i en kælderbutik i Helsingørsgade kunne sådant afsættes for nogle småører, og for mange af de drenge, som hjemsogte lossepladsen, var det de eneste lomme penge, de overhovedet havde. Noget at gøre for en klunser med dette erhverv som levevej kunne der

Her er to nye fløje kommet til plejehjemmet, og siden dette foto fra 1969 er yderligere bygninger kommet til.

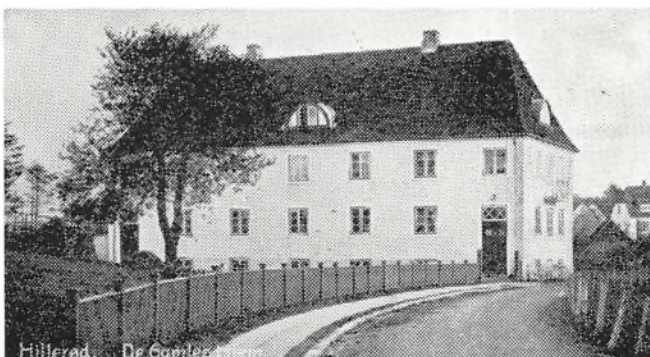
ikke være, når drengene havde raseret rakkerkullen.

Sært nok, at dette ord med dets stank af natmand og middelalder har kunne føres helt op til vor tid. Et gammelt hus med have på lossepladsens rand havde Hans Jensen med familie som beboere. »Hans Jensen i Rakkerkullen« hed han – til forskel for så mange andre Hans Jensener i byen. En rask lille slider, der havde sin daglige arbejdsplads i den kielbergske grusgrav – det kæmpekrater, der ses mellem Københavnsvejs nederste ende, nu kaldet Batzkes Bakke – og Holmegårdsvej.

Rakkerkullen forsvandt, da der skulle findes en byggeplads til byens første al-

derdomshjem. Den første fløj af det kompleks, som i dag udgør plejehjemmet Kirsebærbacken, blev bygget her i 1919. Beliggenheden var udmærket, og hurtigt forsvandt mindet om rakkerkullen. Det var en enig beslutning i byrådet, at kommunen måtte have et alderdomshjem, men det var dog »Skomageren« – senere kontorbestyrelse C. Th. Andersen, som havde taget initiativet. For ham var det en mærkesag, og da han i 1925 havde været medlem af byrådet i 25 år, modtog han som gave fra byrådet et maleri af det gamle hus, der måske havde været natmandens i sin tid, men senere var beboet af den nævnte Hans Jensen med familie.

Et gammelt prospektkort af Hillerøds første alderdomshjem, fotograferet fra vest mod øst.

set, var tanken blevet mere human og præget af større ansvarsfølelse for de gamle i samfundet.

Det var et stort fremskridt, da alderdomshjemmet kunne tages i brug, og de, som flyttede ind, var glade for deres lune boliger og den gode forplejning.

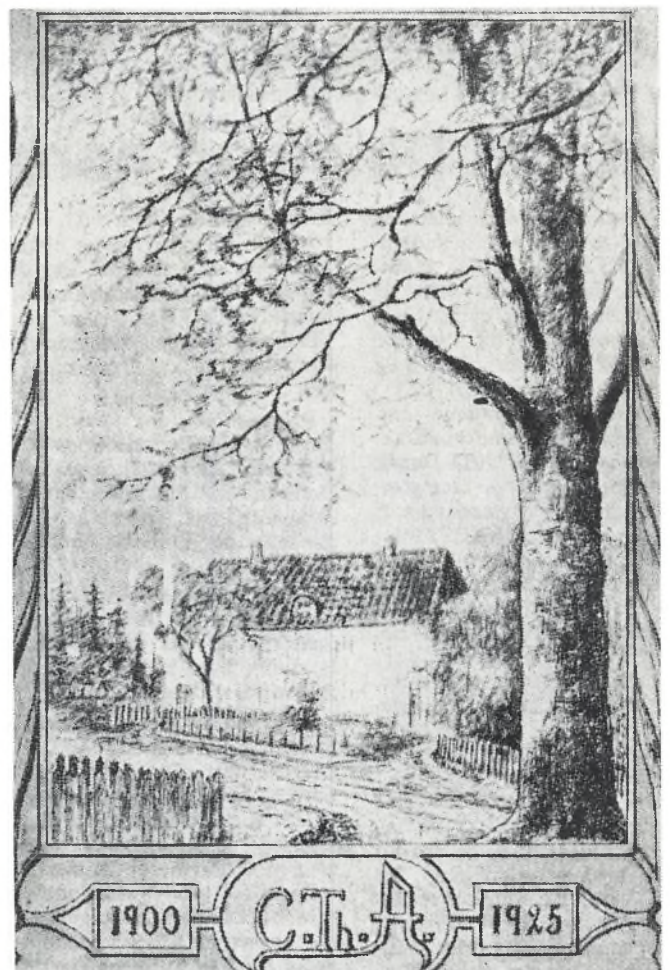
Tiden er løbet fra det, der var tidsvarende i 1919, og nu har hver enkelt beboer på Kirsebærbacken egen bolig med gode bekvemmeligheder.

I dag tænker ikke ret mange på, at her på uhumskhedens mark fandt en af medmenneskelighedens smukkeste blomster fodfæste.

Det gør ikke spor, at den mark er gået i glemmebogen – skønt det kostede nogle ekstra tusinder af kroner, da der skulle graves ud til et dagcenter.

Hos alle i byrådet, og folk i det hele taget, var vokset et nyt syn frem på alderdomsforsørgelse. Medens mange forhen var tilbøjelige til at betragte fattige gamle som værende, om ikke til lossepladsen, så dog til fattighu-

C. Th. Andersen modtog ved sit byrådsjubilæum i 1925 fra byrådet en kaligraferet adresse med dette forsidemotiv. Det viser Hillerøds første alderdomshjem.

Bondeplager-ånd fulgte med

Holmegård – en gammel overdrevsejendom med træls og dramatisk fortid

Det var lidt af en tilsnigelse at give stamvejen i parcelhuskvarteret nord for Møllebakken og Jespervej navnet Elmegårdsalle al den stund, at vejen i det meste af sit forløb befinder sig på Holmegårds arealer.

På den anden side blev der nok skelet til det praktiske i navngivningen. I forvejen fandtes Holmegårdsvej og Gl. Holmegårdsvej. Skulle der også være en Holmegårdsalle, blev det en noget besværlig sag at holde styr på.

Hillerød havde i efterkrigsårene brug for arealer til byens udvikling. Frederiksborg Slotssogn omklarede Hillerød på tre sider, og den bedste mulighed for byggejord fandtes i de østvendte overdrevsarealer. Holmegård, der lå tæt ved

Nordbanen, samt Elmegaard ved Skovvej og endnu nogle mindre landejendomme blev erhvervet, hvorefter området kunne planlægges, bygges modnes, udstykkes og sælges.

Der var gode intentioner i denne plan, men den mødte visse besværligheder, fordi en del af Holmegårds arealer befandt sig i Slotssognet, medens en anden del lå i Hillerød Kommune. Intentionerne omfattede blandt andet trafiksikre stianlæg, med da de ikke blev ført ud af niveau med vejene, måtte det blive så som så med sikkerheden.

Et nyt og tiltalende parcelhusområde tonede dog frem i midten af 1960'erne, og det kunne også byrådet glæde sig over. Ikke mindst borgmester Rich. Børgesen

havde været bekymret, da salgsprisen for grundene skulle udregnes, og den lagde sig fast på 12 kr. kvadratmeteren. Nogen tid før Elmegårdsudstyknings var byggemodnet grunde i Æblehaven ved Skovledet, og dette sted var prisen ikke mere end lidt over halvdelen af de 12 kr. ved Elmegårdsalle.

Denne blev garneret af en række blinde sideveje, og vejudvalget måtte bryde hjerne for at finde navne, som kunne harmonere med området og dets fortid. Stort set lykkedes det, men i et enkelt tilfælde mødte en vejs beboere frem med protest. De ville ikke finde sig i at have adresse Tyvekrogen!

Endda var Tyvekrogen en skovpart i nabolaget og ikke hjemsted for noget kriminelt, måske bortset fra lidt krybskytteri gennem tiderne. Navnet har antagelig sin oprindelse i nummeret (20)

på en af Frederiksborg-stutteriets fangekroge. Men beboerne blev bønne, og deres vej kom til at hedde Nøddehegnet.

Holmegårds sidste ejer, før Hillerød Kommune i 1962 erhvervede ejendommen, var generalkonsulinde Vibeke Hoffmeyer. Hendes mand, minister H. P. Hoffmeyer, var død nogen tid forinden, og hun sad i uskiftet bo. Kommunen betalte konstant 1,5 mill. kr. for den 17,6 ha store gård, hvortil kom 1.400 kr. i en statsafgift, der fungerede på den tid.

H. P. Hoffmeyer havde inden den seneste verdenskrig været chargé d'affaires i Warszawa, men kom hjem til Danmark og var i krigens og besættelsens år kontorchef i Udenrigsministeriet.

Han købte Holmegård for et beskedent beløb og benyttede den hele året. I efterkrigstiden kom Hoffmeyer ud på nye diplomatiske opgaver, først som chargé d'affaires i Paris og derefter som generalkonsul i Hamburg. I sin udlændighed lejede Hoffmeyer, der havde titel af minister, ved flere lejligheder boligen i gården ud.

I 1946-47 havde tømmerhandler Poul Staffeldt lejet stuehuset og lidt staldrum, og han ønskede at købe Holmegård, men Hoffmeyer ville ikke af med gården.

Holmegårds jorder i dag: Godt tilvoksede parcelhushaver.

Den nyeste Holmegård, der blev opført i 1907 og nedrevet efter det kommunale køb i 1962. Det smukke og rummelige stuehus burde nok være bevaret. Udlængen til venstre rummede bl.a. forpagterbolig. Til højre ses staldlængen. Holmegård vil være kendt også fordi, den i en række år var hjemsted for fugleskydningselskabets årlige skydninger.

Ikke før 11. juni 1962 blev der handlet, og da var det med kommunen.

I minister Hoffmeyers ejertid blev jorden drevet ved forpagter og maskinstation. Til landbrugsformål var jorden forøvrigt af ringe kvalitet.

Holmegård var en gammel ejendom, men de bygninger, der blev revet ned efter det kommunale køb, stammede fra 1907. Om eftermiddagen den 25. juni dette år drog et tordenvejr hen over Hillerød, og et lyn antændte Holmegårds mere end hundrede år gamle, stråttækte bygninger.

Ejeren var fhv. detailhandler Niels P. Skjærbæk-Jensen, hvis datter, fru Ragna Skjærbæk, Virum, var en lille pige det år, gården brændte.

Fru Skjærbæk fortæller, at hun og en bror var i stuehuset, da lynet slog ned, og at både gård og indbo var ødelagt på kort tid. Familien blev indlogeret hos venlige naboer, og den fandt en lejlighed at bo i, medens gården blev genopbygget.

Stuehuset fra 1907 burde nok været bevaret i forbindelse med den partielle byplan, som blev udformet for området. Både huset, der kunne være et fælleshus for området, og den dejlige have var det meningsløst at udradere.

I Amtsavisens omtale af branden fortælles, at gårdens ejer var i marken, da lynet antændte. Han søgte i sin telefon at tilkalde brandvæsenet, men på grund af tordenvejret var telefoncentralen lukket. Han prøvede så at få de dyr, der befandt sig i stalden, ud derfra, og det lykkedes bortset fra, at en kalv indebrændte.

Af indboet blev alene reddet et regulatorur. Også nogle kontante penge, ejeren havde liggende i sit kontor, gik tabt.

Sprøjterne blev der ikke brug for. De kom først, da det hele var forbi.

Hillerøds første lokalhistoriker, skriver på amtskontoret og senere lærer i St. Lyngby, N. P. Wiwel, har kredset om Holmegårds hi-

storie i forbindelse med en beretning, som tager sit udgangspunkt en dag i sommeren 1722.

Da var der stort røre i byen Hillerød. Alle var på gaden for at se kongetoget. Frederik IV skulle salves i Frederiksborg Slotskirke, og dronningen kom kørende i karet ad Københavnsvej.

Otte mælkehvide hingste fra Frederiksborg-stutteriet var spændt for kareten, og foran køretøjet dansede en ung mand, løberen Herman Just, som havde løbet hele strækningen fra København uden at hvile. Da kortegen svingede ind i slotsgården, vendte løberen sig om og bukkede for herskabet, men faldt i det samme om og døde.

Dronningen anså dette for et ondt varsel, men festen gennemførtes efter den fastlagte plan. Et taffel blev holdt i slottets riddersal, og dagen efter foretog det kongelige par en ridetur i Gribsskov.

Herman Just havde imidlertid en lille datter, Margrethe, som amtmanden (den ældre Gram) tog sig af. Hun fik en god opdragelse, og som 18-årig var hun en smuk pige.

En ung jæger, Niels Pedersen, blev forelsket i hende, og amtmanden havde in-

det imod, at de to forenedes som ægtefolk. Ved amtmandens indflydelse blev Niels Pedersen udnævnt til skovrider, og det unge par flyttede ind på gården Tamsborg, der lå i nærheden af Sandviggård, mellem denne og byen.

Tamsborg var bygget af en kongelig overjæger Tam Musmann. Denne havde været en af de værste bondeplagere i hele amtet, og da han var død, gik han igen som spøgelse. Alle troede fuldt og fast herpå, og Tamsborg havde stået ubeboet i længere tid, da det unge skovriderpar flyttede ind. De to var dog så lykkelige, at de ikke skænkede spøgeriet nogen særlig tanke.

Alligevel syntes der at hvile en ulykke over Tamsborg. Et af deres børn mistede forstanden, og et andet blev krøbling. Niels Pedersen døde som følge af knivstik, der var tilføjet ham ved et overfald, og hustruen rejste en sten til minde om denne udåd. Den ses i dag ved Sandviggårdsvej, hvortil den er flyttet fra sin oprindelige placering mellem Sandviggårdsvej, Skansevej og Helsevej.

Margrethe giftede sig igen med en skovrider Ahrnfeldt, men de forlod Tamsborg og byggede den allerførste Holmegård. Deres ægteskab var ikke lykkeligt, og modgang og sorger vedblev at forfølge dem. De levede dog på Holmegård til deres død.

I forbindelse med branden i 1907 fortalte fhv. folketingsmand Lars Larsen, Vennelyst, at Holmegård gennem tiderne havde haft mange ejere, men de fleste var plaget af næringsorger. Køberne har gerne sat til, hvad de ejede, og er gået derfra bundfattede. Det kunne synes, som om Tamsborgs bonderplager-ånd har hvilet over Holmegård.

Den sidste ejer kunne dog gå derfra med halvanden million i lommen. Det beløb var i hvert fald en fin betaling for en ejendom på godt 17 ha i 1962.

Var stolt af medaljen

Thygesen Poulsen hædret for at have reddet to drenge fra druknedøden i Slotssøen

En kyndig og venlig kommunalpolitiker. Den dygtige håndværker af den gamle skole.

Et sådant skudsmål er ikke det ringeste at få, og det er ord, som blev sagt om malmester P. Thygesen Poulsen, da han døde i 1971.

Thygesen Poulsen havde dog gjort sig bemærket også uden for det faglige og kommunalpolitiske. Det er ganske vist længe siden, men der var en ting, han var meget stolt af. Det var »Belønningsmedaljen for Druknedes Redning med Ret til at

bære samme«, og den blev givet for redning af to drenge fra druknedøden i Slotssøen.

Det er ikke en begivenhed, datidens lokale aviser gør stort væsen af, men de understreger dog, at døden var faretruende nær. Ikke før dagen efter ulykken lykkedes det at kalde den ene af drengene til live, med om Thygesens Poulsens indsats fortælles.

– Han var i 1904 en ung mand på 21 år. Han var soldat ved det man dengang kaldte fodfolket, og den 5. januar var han hjemme hos forældrene, der boede Helsingørsgade 21.

Thygesen Poulsen var gået gennem haven til Slotssøen, og det var en bidende kold vinterdag. Han hørte uro og larm henne ved Hotel København og løb over isen hen til hotellet. Her fik han at vide, at to drenge var med deres trillebånd løbet ud på isen og faldet i en våge. Begge drenge var drevet ind under den faste is, men Thygesen Poulsen sprang i vandet og søgte at finde dem.

Uden videre var det ikke let at få dem op, og han måtte søge mod den mørke plet, som var vågen. Det hvide over hans hoved var jo isen.

Han fik dog drengene op en ad gangen, og de kom straks under lægebehandling, men den ene var det svært at få liv i .

Begge var i 12 års alderen. Den ene hed Ejnar Peter Petersen og den anden Niels Peder Frederiksen. De var sønner af arbejdsmænd i Østergade – dengang Mørkegade.

I Helsingørsgade havde Thygesen Poulsen en god ven, som godtnok var en del år ældre end han selv. Det var bogbinder Torstensen i gadens nr. 12, og her gik Poulsen som en søn i huset. Torstensen havde hørt om ulykken, og han stod på land og tog imod med et par tørre bukser og et stort uldent tæppe. Hans første bemærkning var: – Du får ikke lov at gå hjem til dit kolde loftsværelse. Nu tager vi en rask løbetur omkring Slotssøen.

Hjemme ventede Thygesen Poulsens moder med varme drikke, og det blev end ikke til en smule forkølelse.

Carnegiefonden var ikke skabt på den tid, men kom dog få år senere. Andre belønningsorganer fandtes imidlertid, og den 10. marts blev Thygesen Poulsen kaldt frem for sit regiment og modtog den nævnte medalje. Den var han meget stolt af, og den blev båret ved højtideligheder som hans bryllup, sølvbryllup og guldbryllup samt ved døtrenes bryllup. For øvrigt fik han en lille kopi, der kunne bæres i jakkereverset.

Medaljen er af sølv og bærer Christian den Niendes navnetræk. Den hang på en væg i Thygesen Poulsens hjem tillige med en justitsministeriel takkeskrivelse.

Som det var skik og brug for datidens unge håndværkere drog også Thygesen Poulsen »på valsen«. Det blev til fire rejseår, der bragte han viden om – adskilligt længere, end flertallet af danske håndværkere opnåede.

Rejsen startede med, at

Peder Thygesen Poulsen med den fine medalje, han modtog for at have reddet to drenge i 12 års alderen op af Slotssøens iskolde vand, efter at de var faldet gennem en våge. Medaljen har Christian den 9.s navnetræk.

Peder Thygesen Poulsens forældre. P. Thygesen Poulsen var malermester, men havde ved siden af en tobaksforretning, som hans hustru passede.

Thygesen Poulsen havde fået et K. A. K. Larssen-legat på 400 kr. Det var en god sum penge dengang, men legatmodtageren kom ikke ret langt sydpå, før de mange penge blev stjålet fra ham. Så måtte han, som andre håndværkere, »arbejde sig frem«, og han nåede til Zürich, hvor der var naverhule og en hjælpsom hulefatter, som satte den pengefattige maler fra Hillerød i stand til at komme videre. Det blev lærerige år i Europa, hvor han nåede at arbejde i en række lande, men vandringsen førte ham også til Palæstina og Ægypten.

I Rumænien lærte Thygesen Poulsen det forgylderarbejde, der kom ham til gode som malermester hjemme i Hillerød. Det var blevet moderne, at butiksfacaderne skulle udstyres med skilte, som havde guldbogstaver, og Thygesen Poulsens smukke og solide bog-

staver kom i mange tilfælde til at overleve perioden, hvor »det gyldne« var i kurs.

I 1910 var det forbi med rejseårene, og Thygesen Poulsen videreførte sin fars malervirksomhed. Hen ad vejen engagerede Thygesen Poulsen sig i adskillige af byens aktiviteter. Han var således medlem af byrådet i årene 1937-54, valgt af de konservative, og en række år var han byrådets 1. viceborgmester.

Det var en god og solid forretning, en far overlod til sønnen. Der var også stil over »gamle« P. Thygesen Poulsen, som ved siden af malerværkstedet havde en tobaksforretning.

Til daglig gik mester ud med pensler og malerbøtter og så passede hans kone butikken. Efter fyraften trådte malermesteren til og blev cigarhandler. Det var i en tid, hvor der normalt holdtes åbent i butikkerne til kl. 8

flertallet af Helsingørsgades forretninger til »de ydmyge« i byen, men der var ingen mindreværdskomplekser at øjne hos malermesteren. Der var stil over hans ydre og holdning i det indre.

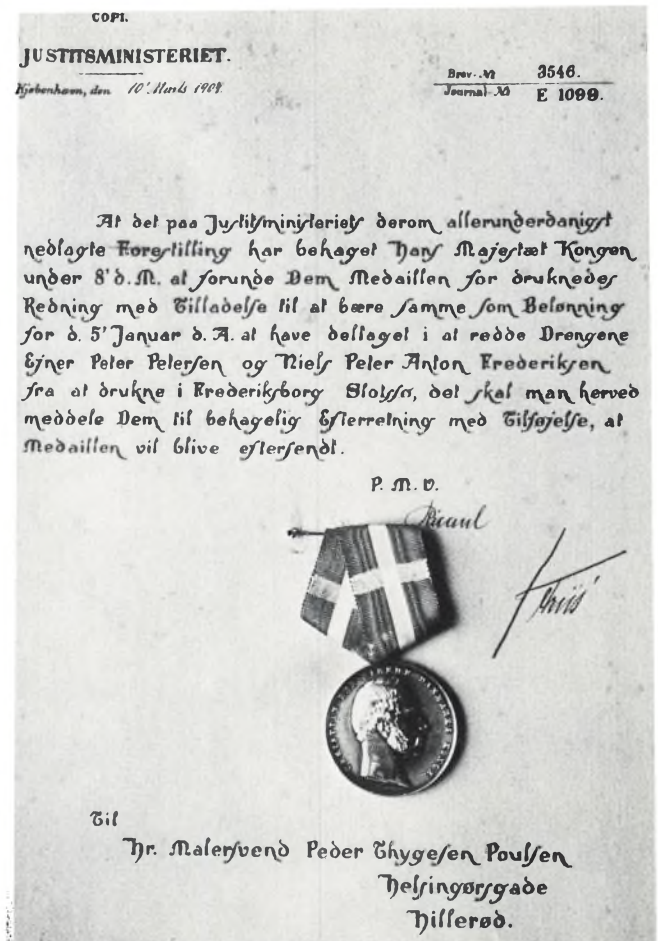
En dag blev han opsøgt af isenkræmmer Steglilch – en af de store forretningsdrivende i Slotsgade – som besværede sig over, at malermesterens datter havde et godt øje til isenkræmmerens søn. Det ville han ikke vide af og henstillede kraftigt til Thygesen Poulsen at holde sin datter fra hans søn. Han skulle meget have sig frabedt, at den unge mand blev forført af malerdatteren fra Helsingørsgade.

– Har De samme gode tro til Deres søn, som jeg har til min datter, har det ingen nød, bemærkede malermesteren.

For øvrigt blæste de to unge på, hvad fædrene sagde og mente. De fik hinanden og var meget lykkelige!

om aftenen, og det kunne blive en lang arbejdsdag for den, der passede hele to forretninger.

Hverken malerhistorien eller cigarbutikken gav sig ud for at høre til de store i byen. I den henseende hørte

Med medaljen fulgte dette fine dokument fra justitsministeriet, dateret den 10. marts 1904. Medaljen for Druknedes Redning med Ret til at bære samme, var medaljens nøjagtige benævnelse.

Boglader kom for at blive

Hillerød fik to boglader i 1839, som begge fik travlt med at fylde reolerne efter den store brand i 1834

Fischer Hertz – nedsatte sig i 1839 som boghandler i Hillerød.

Over boghandel er noget solidt – noget bestandigt.

Det er ikke sådan, at de kommer og går, som det ofte er tilfældet med for eksempel købmands- og slagterbutikker.

Det lader til, at boglader kommer for at blive.

Med et indbyggertal på ca. 33.000 i dag har Hillerød fire boghandlere, men på et tidspunkt for henved 140 år siden, da tallet ikke var mere end et par tusinde, havde byen allerede to. De oprettedes det selvsamme år – 1839 – og der har nok væ-

ret en bestemt anledning til, at hele to boghandlere søgte deres udkomme i den lille nordsjællandske by. De to var Fischer Hertz og Johan Julius Vosbein.

Efter brandkatastrofen, som opstod i 1834 ved ufor-sigtighed med fyrværkeri på hjørnet af Slotsgade og det, der nu hedder Frederiksgade, og hvorved husrækken fra dette hjørne frem til Torvet og videre op over dette og Søndre Banevej m.m. blev udraderet, kom en opgangsperiode. Den nedbrændte bydel

skulle genskabes både i sit ydre og sit indhold. Mellem de ødelagte bygninger var den gamle latinske fra Christian den Fjerdes tid, og ved branden gik skolens bibliotek med 4000 bind tabt. Det samme var tilfældet med rektor Taubers eget bibliotek på 3000 bind. Genoprettelsen af latinskolens bibliotek måtte kunne give arbejde for boghandlere i en længere årrække.

Nogle af de borgerhuse, som gik tabt ved branden, har muligvis også rummet bogsamlinger, men endnu var bogen ikke blevet hvermands eje. Det store spring i den henseende fik den næppe før ved århundred-

skiftet, da Forlaget Danmark satte ind med sine billigbøger.

I jævne menneskers hjem fandtes i forrige århundrede sjældent andre bøger end salmebogen, biblen og almanakken. Folk, som havde råd at holde avis, sikrede sig dog noget, der lignede bøger ved at klippe føljetonen ud, og når den var afsluttet, kunne den sys, eller klistres sammen til en lille bog. I aviserne placeredes føljetonen så praktisk, at de num-

Sådan var interiøret i Knud Poulsens Boghandel, Høyer Olsens forgænger.

Knud Poulsens
Boghandel, Hillerød.

mererede spalter uden videre kunne klippes ud samlet. Mange små bøger blev til på den måde.

Boghandelen kunne ikke basere sin tilværelse på bogsalg alene. Dertil var publikum, selv om det besad en læselyst, for fåtalligt og for lidet købedygtigt.

Læselysten blev dog i vidt omfang tilgodeset af byens to boghandlere, som hver havde sit lejebibliotek. De blev suppleret af et tredje, et helt privat, oprettet af frøken Julie Overskou, der i 1896 skænkede bogsamlingen til kommunen. Den lagde grunden til det folkebibliotek, som efterhånden løste de opgaver, lejebibliotekerne havde haft.

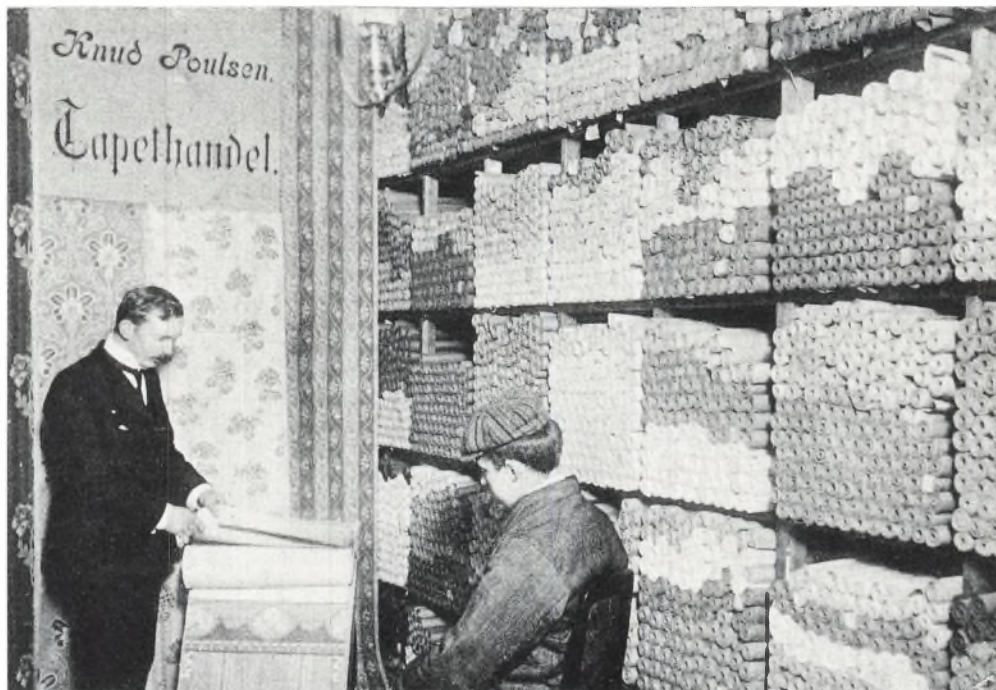
Hillerøds ældste boghandel har sit hjemsted i Slotsgade nr. 22 »Toftes Boghandel« fortæller facadeskiltningen! Det er dog ikke mange år siden, Toftes navnet stod som en undertitel. Hovednavnet var F. Hertz' Bog- og Papirhandel.

Hertz-navnet står for Fischer Hertz, som den 1. maj 1839 kom til Hillerød for at nedsætte sig som bogbinder samt bog- og papirhandler.

Få måneder senere grundlagde Vosbein sin boglade ved Fisketorvet, og samtidig oprettede han byens første avis, Frederiksborg Amts Tidende. Denne forretning eksisterer i dag som Høyers Olsens Boghandel, Slotsgade 14. Det var i boghandler Knud Poulsens tid – Høyer Olsens forgænger – boghandelen flyttede hertil. Toftes Boghandel fungerer i den ejendom, F. Hertz lejede sig ind i, da han kom til Hillerød, og som han for 5000 rigsdaler erhvervede i 1856.

Hertz fik i de mellemliggende år oparbejdet en solid forretning. At han også havde lært bogbinderfaget, kom ham til gode blandt andet i spørgsmålet om skolebøger.

Det var almindeligt, at boghandleren fik skolebøger hjem som trykte ark, hvorefter han selv skulle stå for indbindingen. Hovedvægten i de første år har nok lig-

»I gamle dage« tjente boghandlerne også ved at handle med tapeter. Her er det Knud Poulsens Tapethandel, en afdeling af boghandelen.

get i bogbinderiet, almanakker og skillingsviser tegnede sig for en væsentlig del af omsætningen i bogladen. Hertz stod selv på markedsdage i sin ejendoms port og solgte skillingsviser. Han sang dem for interesserede tilhørere, som for fire skilling – senere 10 øre – købte visen og fik lært melodien i tilgift.

»Gamle Hertz«, som han efterhånden kaldtes, var en anset borger, og han blev en holden mand. Han nåede at fejre 50 års jubilæum som forretningsmand i Hillerød. Sønnen, Martin Hertz, var i 1876 optaget som kompagnon i forretningen, og da Fischer Hertz døde i 1897, førte Martin Hertz virksomheden videre bistået af sin bror, Harald Hertz.

Det var karakteristisk for begge generationer af Hertz-familien, at flid og sparsommelighed var hovedtræk i tilværelsen. De holdt sig til det princip, at den krone, der er sparet er fuldt så god som den, der er tjent. De lagde skilling til skilling og blev en velhavende familie. På den anden side var de hjælpsomme og meget godgørende.

I 1907 døde Martin Hertz, og nogle måneder senere afhændede Harald Hertz forretningen til boghandler Th.

Køster, som igen solgte den 10 år efter til boghandler Hans Tofte. I to generationer er boghandelen nu ført videre af denne slægt.

Men uanset, at Hertz-navnet ikke længere ses på facaden, lever det videre et andet sted i Hillerød. På hjørnet af Dyrehavevej og Helsevej ligger stiftelsen »Hertz Minde«, skabt ved et, allerede i 1904 oprettet, te-

stamente, som bestemte, at slægtens efterladte formue skulle anvendes til boliger for værdige trængende handlende og håndværksmestre i Hillerød. Stiftelsen blev rejst efter den seneste krig og besættelse, da kapitalen ved rentetilskrivning havde nået den nødvendige størrelse.

Ikke noget dårligt minde at sætte sig!

F. Hertz Boghandel i Slotsgade. I den rundbuede dør ses gamle Fischer Hertz. I vinduet til venstre reklameres for Vare Lotteri Kollektionen.

Hjemsted for øgenavne

Den gamle Bakkegade husede også mange originaler

»Men hvad som afbrudt blev og kunne Bygning tjene. Det kom til Hillerød og sat paa den alene, som kaldtes »Bakken« nu, saa kom det dog til Gavn, som andres skade var, dog alt i Kongens Navn«.

Disse linjer er de afsluttende i et vers, som skildrer Ølskøbs sidste tid, og de understreger den traditionelle opfattelse af, at den første bebyggelse på »Bakken« – i dag Bakkegade – fik materialer fra det Ølskøb, hvis huse blev nedrevet ved påbud fra Christian IV omkring 1620. Ølskøb var landsbyen, som befandt sig, hvor Nyhuse senere tog form.

I sine første år lå »Bakken« som en isoleret bebyggelse. Den var endnu ikke smeltet sammen med husene i Helsingørsgade, og skattemandtallene fra 1630'erne opfører da også beboerne på »Bakken« som en særlig afdeling under Hillerød.

At »Bakken« var en ganske betydelig del af Hillerød, ses af en mandtalsliste fra 1645, hvor det opføres, at i Hillerød findes 559 personer over 15 år, og ikke færre end 122 har deres bopæl på »Bakken«.

Af Resens kort over Hillerød i 1670 ses, at Helsingørsgadehusene da er nået op til »Bakken«, som hen ad vejen blev til Bakkegade. På samme kort vises, at Bakkegade havde et knæk mod nord – næsten som en begyndelse til Vinkelvej, men husene ved dette knæk forsvandt senere, idet Bakkegade indtil det seneste århundredskifte stoppede ved asylet, som i vor egen tid

blev hjørneejendom på Bakkegade-Vinkelvej.

Bakkegade har været kendt som et malerisk kvarter, hvor et stykke af byens fortid var bevaret. Det hyggelige ydre dækkede dog mange steder over grim armod. Denne gade var helt frem til dette århundrede, og lidt ind i dette, byens fattigkvarter. Den var også originalernes og øgenavnernes gade.

I dag ville vi benævne adskillige af disse originaler som sociale tabere. Det var mennesker, som gik til bunds i druk og fattigdom. De kendte hverken til social ambulancetjeneste eller bi-standskontoret.

Af Bakkegades allerældste bebyggelse fra Christian IV-tiden er intet tilbage.

Storbrande, som gennem tiderne er faret hårdt frem mod Hillerød, skånede heller ikke Bakkegade. De huse, der har kendetegnet Bakkegade fra Helsingørsgade til Vinkelvej-Margrethevej, kan ikke være mere end godt et par hundrede år i alder. De blev opført efter en brand, som 1762 udraderede de fleste af ejendommene. En del af dem er endda betydeligt yngre.

Flertallet af disse Bakkegade-ejendomme havde både forhus og baghus. I visse tilfælde også sidebygninger. Nogle har haft en port, men andre kun en smal

gennemgang i forhuset som adgangsvej til baghusene.

En nu afdød Hillerød-borger, Carl O. Hansen, har fortalt om sit barndomshjem i Bakkegade, og strukturen i dette kan gælde også for andre af de gamle huse.

»De små, hyggelige huse havde alle navn efter de mennesker, som ejede, eller beboede, dem. Mit barndomshjem var gadens nr. 12. Min far købte det i 1899 af Jens Nilen, som var kusk hos tømmermester Milner. Det havde tidligere tilhørt en enlig dame, Maren Mellose kaldet. Hun havde sikret sig sit »undertag« som det kaldtes. Det vil sige gratis bolig for livstid og en obligation med 4½ procents rente. Hun beboede husets største lejlighed. Den havde i forhuset en stue til gaden.

Desuden havde hun to stuer til gården, begge meget små og med udsigt til møgkullen, lokummet og pissoiret. Altsammen befandt sig i den modsatte side af gården, som var brolagt. Rendestenen i midten be-

De tre billeder, som illustrerer denne artikel, viser alle ejendommen Bakkegade 7. Porten i ejendommens venstre side kan genkendes ligesom de karakteristiske parvis siddende vinduer.

Bakkegade med nr. 7 i billedets centrum. Fotografiet her er fra ca. 1920, da ejendommen ejedes af ølhandler Willumsen.

fordrede spildevandet ned til en kloakbrønd ved baghuset. Gennem hele midten af forhuset var en meterbred, murstensbrolagt gang. I denne førte en halv meter bred trappe op til to små etværelses lejligheder«.

Carl O. Hansen går i sin omtale af øgenavne i gaden uden om nogle, som ikke er velegnede for høviske øren, men nævner som eksempler »Lampe-Stine«, der var spåkone, »Bamse-Karen«, en tidligere kagekone fra Frederiksværk, en kraftig svenskfødt dame på 250 pund kaldet »Bajetten«, og hendes modpol »Sote Ellen«, der ligeledes var svensker, men tynd som en bønnestage.

Ved århundredskiftet havde Bakkegade sin gadepost på toppen af bakken. Den var et tre alen højt skrummel af en træpost, med en lang og tung pumpe-stang, som forneden sluttede med en stor kugle. Den var ikke børnevenlig, idet pumpe-stangen skulle løftes meget højt, før posten gav vand fra sig. Den blev heller ikke brugt af ret mange,

fordi de fleste ejendomme havde fået egen brønd.

Omkring 1960 var det gamle Bakkegades dage talte. Da indledtes den omfattende sanering, som medførte at Fællesorganisati-

onen opførte Biblioteksparken. Der var dog allerede slået hul i den nordvendte husrække, da murermester Georg Jørgensen opførte udlejningsejendommen læn-

Et kig ad Bakkegade mod øst. Billedet er fra ca. 1920. Den gamle gaslygte står stadig på højre side af vejen, som minde om en svunden tid.

gere nede mod Helsingørsgade.

Det må nok siges, at det var den mest charmerende del af Bakkegade-husene, som forsvandt dengang. Også asylobygningen gik til grunde, men en afløser var opført ved Skansevej.

På modstående side var endnu nogle huse i behold, og der har i de seneste år været drøftet en såkaldt bevarende sanering for disse. Den er for så vidt gennemført, idet en del unge familier opkøbte husene og gik i gang med at omskabe dem til brugbare og miljøvenlige boliger, med konsulentbistand fra kommunen.

Disse unge ejere af de gamle huse har lagt et enormt arbejde i ombygning og indretning. Samtidig har de sparet det offentlige for millionbeløb, som ellers skulle være investeret i den sanerende bevaring, og de har sikret, at der stadig vil være et stykke af Bakkegade tilbage i dens gamle skikkelse.

Fabrik i grusgraven

Ole Hansens Maskinfabrik arbejdede bl.a. med en svensk traktortype, som dog aldrig kom til at betyde noget på markedet

For et par år siden fik en gammel virksomhed i Hillerød ny indehaver. Tvergaard afhændede sin maskinhandel til Niels Clausen, Lyngby, som viderefører salget af landbrugsmaskiner fra fabrikken ved Ndr. Banevej.

De gamle i byen opfatter stadig virksomheden som fabrik. For dem er det Ole Hansens fabrik, skønt det snart er et halvt århundrede

siden, Ole Hansen sluttede sit virke som fabrikant af landbrugsmaskiner. Han begyndte dette sted ved århundredskiftet og sluttede lidt inde i trediverne, hvorefter han helligede sig privatlivet. Ole Hansen fik bygget et par villaer ved Langesvej, og selv flyttede han ind i den store, der har nr. 33. Han døde i 1940, og hustruen boede i villaen til sin død i 1949.

Begyndelsen som fabrikant af landbrugsmaskiner indledtes godtnok ved Ndr. Banevej, men modsat den side af banevejen, hvor han skabte sin kendte virksomhed.

Ole Hansen stammede fra Skævinge og havde lært som karetmager, men gik senere over i smedefaget. En tid, inden han blev selvstændig, arbejdede han hos Nordsten. Med to professioner – og den viden, han kunne tage med sig fra årene hos Nordsten – havde Ole Hansen et ganske godt grundlag til at begynde for sig selv. Begyndelsen blev dog beskedet. Han indrettede nogle år før århun-

dredskiftet sin fabrik i en bagbygning til Ndr. Banevej 14, og drivkraften fik han fra en hesteomgang. Drivkraft var der dog i manden selv, og det gik hurtigt mod noget større. I en tømst grusgrav mellem Bakkegade og Ndr. Banevej byggede Ole Hansen sin næste fabrik, og der blev ret snart behov for udvidelser. To gange blev fabriksbygningen gjort større, ligesom en række fritliggende bygninger kom til. Fra Ndr. Banevej er det ikke muligt at overskue det hele. Herfra ses kun den lange forbygning, men bag denne ligger lagerbygning og andre, som har rummet forskellige former for produktion og opbevaring.

Nogen stor fabrik blev Ole Hansens virksomhed ikke. Den beskæftigede normalt omkring 35 mand, men på den tid, hvor heller ikke Nordstens fabrik havde det helt store format, kunne Ole Hansens maskinfabrik nok opfattes som en ubehagelig konkurrent. Ole Hansens sortiment var ikke helt så omfattende som Nordstens, men også han byggede tærskværker, pressere, hesteomgange, hakkelseskærere og andet til landbrugets formål. Samtidig handlede han med landbrugsmaskiner – især de dengang nymodens selvbindere.

En ganske spændende produktion, som muligvis ikke var Ole Hansens egen, kredsede om en traktortype af usædvanlig konstruktion. Det var vist nok nogle forsøg, der foregik med denne traktor, som udvikledes af en svensk fabrik, og når det skete i Hillerød, skyldtes det nok, at hjemlige konkurrenter ikke skulle få lejlighed til at følge dem.

Forsåvidt var denne traktortype genial, og den kunne et og andet, som nutidens traktorer ikke formår.

Traktoren havde to mandshøje forhjul af jern og bagude et lille styrehjul, der blev dirigeret fra rattet forude. Føreren havde et sæde af jern, som det kendtes fra andre landbrugsmaskiner.

Et billede fra Ole Hansens kontor, optaget ved modlyset, der kommer ind gennem den matterede rude med firmanavnet. Billedet, som er fra århundredets begyndelse, skyldes fotograf Olaf Staunstrup.

Redskaberne, plovskær, harve, kultivator og andet, blev placeret mellem forhjul og baghjul og styret fra førersædet. En ganske særlig egenskab havde traktoren, idet den kom helt ud i markens hjørner med redskaberne. Det ene forhjul kunne blokeres, hvorefter traktoren svingede rundt på stedet. Drivkraften var en bådmotor, der kørte på petroleum.

Carlsberg-depotets tidligere indehaver, Poul Jørgensen, der havde et par af sine læreår i maskinfaget hos Ole Hansen, har prøvekørt denne traktor på Favrholms marker og andre steder i Nordsjælland, men trods sine egenskaber, som givetvis kunne være udviklet til noget adskilligt bedre, slog typen ikke an.

Poul Jørgensen mindes

Ole Hansen som en lidt streng herre, hvis særlige kendetegn var sort bowler og blankpudsede sorte kaptræsko. Folkene havde dog ikke meget med fabrikanten at gøre i det daglige. Deres nærmeste foresatte var værkføreren.

På denne post havde Ole Hansen sin brodersøn Olaf Hansen, der var hos ham i 25 år, men i 1931 begyndte for sig selv. Først i Slotsgade og derefter ved Roskildevej. Olaf Hansens søn, Henning Hansen, overtog virksomheden i 1960 og flyttede den i 1969 til Falkevej, hvor hans fabrik producerer entreprenørmateriel, bl.a. asfaltudlæggere. Der er således stadig en maskinfabrikant i slægten.

Til Ole Hansens byggevirksomhed hører også forhuset til Ndr. Banevej 11.

Ole Hansens arbejdsstyrke i årene 1918-1919. Nr. fem fra venstre i næstbageste række er Poul Jørgensen, der prøvekørte den i artiklen omtalte traktor. Nr. to fra højre i samme række er Emil Olsen – senere autoforhandler i Hillerød.

Her boede han og hustuen, inden de fik bygget Langesvej.

Produktionen af landbrugsmaskiner ophørte, da Ole Hansen i begyndelsen af trediverne afhændede fabrikken til Nordgreen, der tog fat på at producere is-skabe. Disse forløbere for køleskabene skulle daglig fodres med en klump is.

Imidlertid kneb det for fabrikanten at holde styr på produktionen og økonomien. Mellem kreditorerne var kommet, som for sin part sikrede sig det areal, der indrettedes til en lille sportsplads for Ndr. Banevejs skole.

Efter nogle år i trediverne, hvor der arbejdedes med både det ene og andet uden bemærkelsesværdige resultater, kom der igen styr på tingene, da Tvergaard trådte til i 1940.

Desværre rummer lokaliteterne ikke andre synlige minder fra Ole Hansens tid end bygningerne, således ikke kataloger med beskrivelser af hans maskiner. Måske fortalte de heller ikke noget om den "bagvendte" traktor. Det havde ellers været spændende at få beskrevet og afbildet denne raritet, der nok var værdig til en hædersplads i et teknisk museum.

Navnet bevaret i gavlen

Den gamle slotsmølle – som arbejdede på damp – nedbrændte i 1896, men en ny opførtes

Dens navn – Frederiksborg Slotsmølle – kan stadig ses på gavlen til den store ejendom Slotsgade 65, skønt det er et halvt århundrede siden, der blev kværnet korn dette sted. Og selv om bygningen nu rummer bilforretning, værksteder, kontorer og boliger, er i dens kontorer fortsat noget fabriksagtigt. Fortiden har ikke uden videre kunnet udslettes.

Frederiksborg Slotsmølle har ikke sit navn med urette. Den indledte sin tilværelse som kongelig vandmølle. Slottets Vandmølle var en af de anlægsopgaver, som udførtes i Christian den Fjerdes periode, på linje med Slagtergården, Fiskergården og Blytækkergården.

I begyndelsen bortforpag-

tede kongen denne vandmølle, men hen ad vejen kom den i privat eje. I 1713 fik mølleren Hans Madsen Bang således simpelt fæstet og i 1726 arvefæstet – på møllens bygninger. Senere fik han også fæstet på grunden, men i 1751 fik en efterfølger, Andreas Winding, ejendomsskøde på det hele.

Møllen havde ret til vandkraften fra Slotssøen. Der var tilsikret mølleren en vis vandstand, men på dette punkt førtes idelige klagemål frem fra mølleren, idet kongens fiskemester manøvrerede med sluseværkerne i de omliggende søer, og ofte havde møllen derfor intet vand.

Under sådanne omstændigheder søgte byens borgere til Ladegårdsmøllen

og Stenholt Mølle, til ærgrelse for slotsmølleren.

Efter mange og lange forhandlinger fik mølleren medhold i sine klager, og såvel Rentekammeret som Stiftsbefalingsmanden gav borgerne i Hillerød ordre til at benytte slotsmøllen.

Ladegårdsmølleren og Stenholtmølleren føler sig herover »høflig fornærmed ud Deres lefve Brød«, og de får medhold hos byfogeden i Hillerød, Jens Mikkelsen, som erklærer »at Borgerne har fra Arilds Tied Søgt Slods Møllen, Stenholt Mølle og Ladegaards Møllen med deres Mahling till Hvilke af Stederne dem Løsted uformeent«.

Amtmand Gram giver i 1743 de betrængte landmøllere medhold, og alt bliver igen som tilforn.

Den gode slotsmøller måtte desuden erkende, at han ikke altid var istand til at præstere formling, hvor-

for han i 1755 ansøger om tilladelse til at bygge en vindmølle. Dette bevilges, men der går 15 år, inden den daværende ejer af Slotsmøllen, birkedommer Johan Lottrup, får opført vindmøllen i »den lille Jægergaards Vang« (ved Møllestræde). Tilladelsen betinges dog af, at vandmøllen ikke må sælges fra Slotsmøllen, og at begge møller ingensinde må være i gang samtidig.

I 1803 sælges de to møller til »Den kongelige Manufakturhandel under General-Landøkonomi og Commerce-Collegiet«, hvorfra de i 1810 gik over til kongelig ejendom. Senere kom de igen i privat eje. I midten af 1800-tallet oprandt en ny tid for Slotsmøllen. Vandmøllen kunne på ingen måde klare fordringerne, og i 1852 forelå for byrådet en andragende om opførelse af en dampmølle. Byrådet anbefalede, men der hævdede sig adskillige advarende røster, fordi det frygtedes, at røgen skulle genere byen.

Dampmøllen kom, og den blev en af de større industrielle virksomheder i Hillerød i forrige århundrede samt et stykke ind i det nuværende.

Dampmøllen var så effektiv, at vindmøllen kunne undværes. Den blev nedrevet i 1892, hvad der højlydt blev beklaget få år senere, da dampmøllen brændte. Indtil den nye Frederiksborg Slotsmølle var bygget, kneb det med møllekapacitet i Hillerød.

Branden, der ødelagde dampmøllen totalt, opstod natten til 5. januar 1896. Amtsavisens reporter giver en malende beskrivelse af brandnattens begivenheder:

– Snart fyldtes luften med brandskrig, folks råben og kalden og trommens dumpe lyd. Det hele gjorde det klart, at noget større måtte være på færde. Længe kunne ingen heller svæve i uvished om, hvor ilden var. Et stort mægtigt bål, der lyste, som var det solen selv, lod brandstedet ses viden om. Og hurtigt strømmede

Et billede fra 1910 af Slotsgades yderste ende. Længst til venstre ses slotsmøllen, som genopførtes efter branden i 1896.

folk til. På Hotel København holdt »Beständig Borgerlig Forening« sit store vintergilde. Det måtte selvfølgelig afbrydes, Herrene skulle jo møde.

Når man drejede om Leidersdorffs hjørne, viste sig et storslået syn for ens blik. Den toetagers bygning stod helt i flammer, og i timevis holdt dette imponerende skue sig!

Brandvæsenet var hurtigt klar over, at opgaven alene kunne være redning af de omkringliggende bygninger. Særlig truet var Heegaards Gjæstgiveri (Slotskroen). Her havde ild flere gange fået fat, men den fik sig hver gang en så alvorlig modtagelse, at den måtte trække sig tilbage.

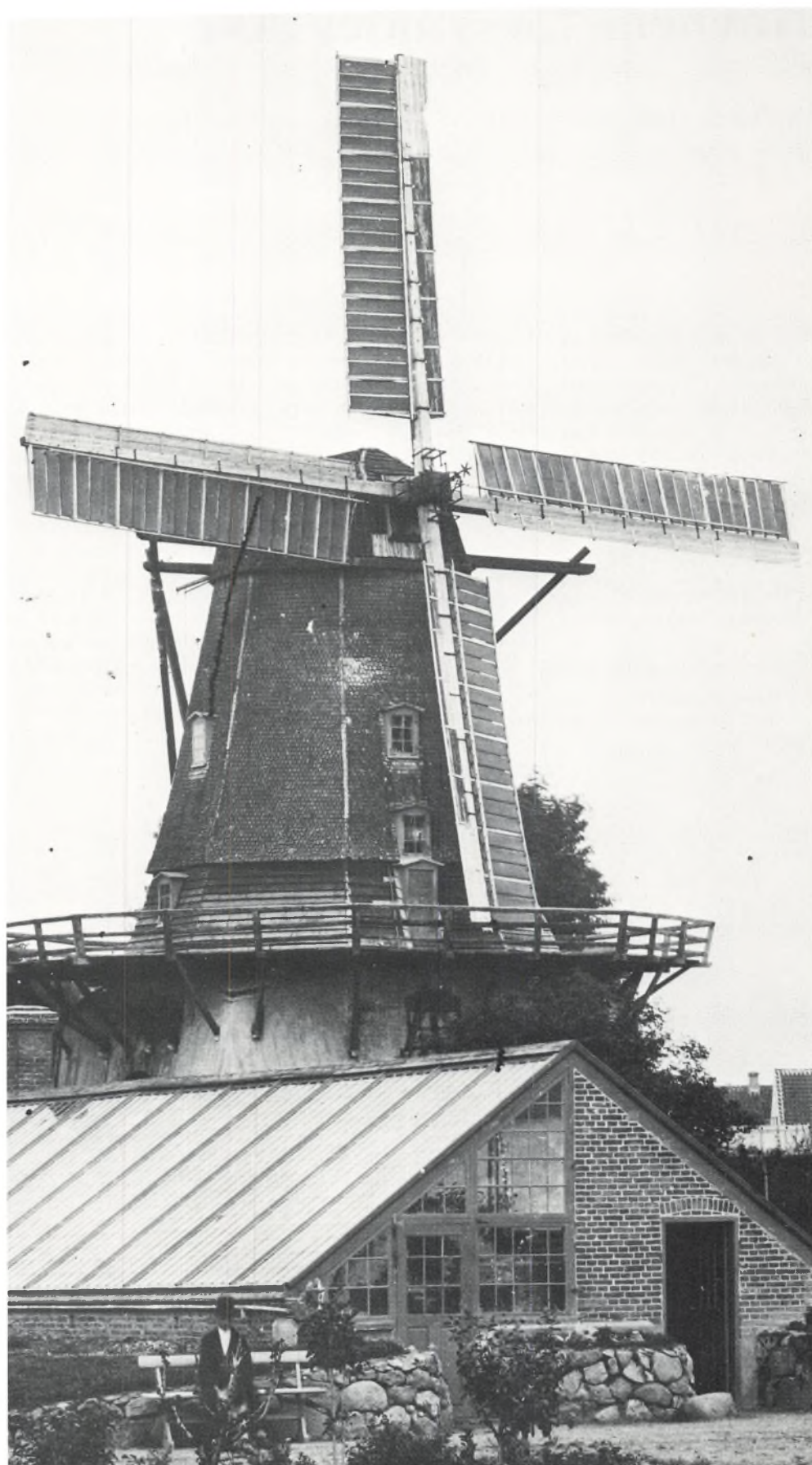
Der formedes to rækker fra brandstedet ned til Slotssøen, og vandspandene langedes fra mand til mand. Hen på natten var branden nogenlunde under kontrol, men i endnu nogle dage brændte det i korndyngerne til trods for, at brandtomten blev sat under vand.

Reporteren afslutter iøvrigt sit arbejde brandnatten med – som han beretter – »en Ronde på Nabolavets Gjæstgiverier, hvor der nu udfoldes et meget muntert Liv oven paa de overstaede Anstrengelser, og hvor meget der end kunne disputeres om »Slukningslysten« udenfor – her er den absolut!«.

En ny og større Frederiksborg Slotsmølle blev rejst på tomten, men i dag lever den kun i navnet og mindet.

Forresten findes i bygningen betydelige dele af maskineriet. De befinder sig i kælderen under bilforretningen, og man har åbenbart ikke fundet det umagen værd at skære dem op og fjerne dem, da mølleriet nedlagdes.

Til kælderen er adgangen alene ad en lem, og den kom til at gøre nytte i besættelsens år. Da fungerede den som et godt skjulested for modstandsbevægelsens våben.

Vindmøllen ved Møllestræde, som ses her, blev revet ned i 1892, efter at den havde fungeret i ca. 125 år. Den blev opført af Slotsmøllens ejer, birkedommer Johan Lottrup. Tilladelsen blev givet på betingelse af, at Slotsmøllen og vindmøllen aldrig måtte være i gang samtidig.

Navnene forsvinder ikke

Favrholms historie går længere tilbage i tiden end byen Hillerøds

Efter en stille periode er søgelyset igen rettet mod de statslige forsøgsgårde, Favrholt og Trollesminde, i og med at finansudvalget har bevilget et millionbeløb til opførelse af nye forsøgsgårde i Tjele ved Viborg, hvortil Hillerød-gårdens aktiviteter skal flyttes.

Der går dog adskillige år, inden den totale udflytning

kan være en kendsgerning, men givet er det, at navnene Favrholt og Trollesminde ikke dermed forsvinder. Heller ikke er det sandsynligt, at alle de to gårdes bygninger forsvinder fra jordens overflade. Det vil således blive mødt med stærke protester, hvis der rejser sig røster om nedrivning af Favrholt's fine stråtekte længer.

Favrholms historie går længere ned i tiden end byen Hillerøds. Den nævntes allerede i 1366, da dens ejer pantsætter Favrholt til Valdemar Atterdag. I de følgende 200 år har gården skiftende ejere, men i 1558 erhverves den af kronprins Frederik, den senere kong Frederik II.

Det er såre lidt, der i litteraturen kan findes om Favrholt gennem tiderne. Indimellem er århundreder, hvorom det er næsten umuligt at finde frem til noget om Favrholt's tilstedevæ-

relse. Hen ad vejen knyttes denne tilværelse til det Hillerødsholt, som får sin berømmelse gennem Frederiksborg-stutteriet.

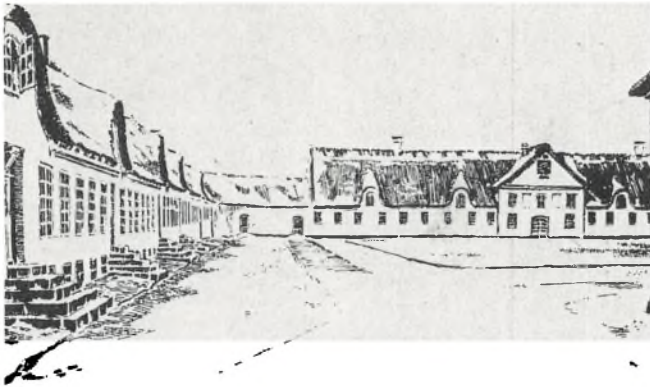
En, der har gransket i Favrholt's historie, er agronom Knud Kristensen, Roskildevej. Han har søgt at samle de vigtigste facts og har fundet frem til, at Anders Barby, der var Christian III's kansler, fik skødet på gården i 1547. Syv år senere solgte Anders Barby Favrholt til statsmanden Peder Oxe, der i 1558 mageskiftede gården med kronprins Frederik og i stedet fik Tølløse Slot.

Favrholms nye ejer blev kongen i 1559 – Frederik II – og i årene 1560/61 lod han hovedbygningen på gården nedrive, hvorefter de to gamle herregårde Hillerødsholt og Favrholt fik fælles historie.

Ved Frederik II's død overtog Christian IV kongeværdigheden, og i denne ak-

Favrholms mandskab og hestekræfter ca. 1920. I dag repræsenterer en enkelt traktor adskilligt flere hestekræfter end dem, der træder frem på billedet.

På to sider indrammes Favrholms store gårdsplads af de smukke, stråttækte bygninger fra begyndelsen af 1800-tallet.

Et af de få billeder af Frederiksborgstutteriets avlsbygninger er denne litografi fra 1833.

tive regents tid blev Favrholt også benyttet som mejerigård. Der foreligger detaljerede regnskaber fra nogle af årene, og det ses, at køerne gav 20-25 kg smør i årligt gennemsnit pr. ko. Det var på den tid en særdeles høj ydelse.

Den jagtglade Frederik II havde kig også på Hillerødsholt. Rigets berømte admiral Herluf Trolle havde ved sit ægteskab med Birgitte Gjøe erhvervet sin svigerfars Hillerødsholt. Birgittes far var Mogens Gjøe, der havde været rigshovmester under Christian II.

Frederik II overtaler sin admiral til et mageskifte, og 1. juli 1560 afstår Herluf Trolle Hillerødsholt til kongen mod til gengæld at få Skovkloster ved Næstved. Frederik II får opført det første Frederiksborg, og to stentavler på slottet fortæller om dette bytteri.

Da Frederiksborg således afløste Hillerødsholt, flyttede det sidstnævnte navn ud til den ladegård nordvest for slottet, som kongen erhvervede samtidig med Favrholt i 1558. Den benævntes også Lille Ladegård, hvorefter Favrholt i daglig tale kom til at hedde Stor Ladegård.

Frederik II byggede til på Lille Ladegård, og Christian IV's interesse for gården kredsede også om hesteopdræt. Sin værdighed som kongeligt Frederiksborg fik Hillerødsholt dog først senere. Det kongelige hestestutteri befandt sig i Esrum,

og ikke før dette blev nedlagt, samledes de kongelige stalde og stutier på Hillerødsholt. Kong Christian VI lod i årene 1742-46 sin generalbygmester Laurids Thurah opføre et nyt Hillerødsholt med et ridehus midt i komplekset. Stutteriet fik en storhedstid, der kulminerede i slutningen af det 18. århundrede, men derefter begyndte en nedgangstid og omkring 1870 var dets dage talte.

De økonomiske vanskeligheder, Danmark kom ud for i det 19. århundredes begyndelse fik indflydelse også på Frederiksborg Stutteri, og ved denne stramning genopstod Favrholt. En ny hovedbygning opførtes om trent på det sted, hvor Peder Oxes gamle gård havde ligget og blev igen drevet som

selvstændig ejendom med et jordtilliggende på 650 ha, hvortil kom 150 ha høslæt og græsning.

Knud Kristensen fortæller, at allerede på det tidspunkt blev Favrholt benyttet som forsøgsgård, idet der foretoges import af fremmede kvægracer med det formål at forbedre de hjemlige racer gennem krydsning. Nogen særlig indflydelse på dansk kvægavl fik disse forsøg dog ikke, og meningene om disses værdi var også delte.

I 1835 bortforpagtede staten der var trådt til som ejer, Favrholt, og den er forpagtergård indtil 1917, da sta-

ten selv overtager driften i og med oprettelsen af forsøgsgårdene.

Ved genoprettelsen af Favrholt angives dens areal som nævnt til 650, plus 150 ha, ialt 800. I dag er det samlede areal for Favrholt og Trollesminde 540 ha. Heraf har Favrholt 310 ha og Trollesminde 230. Reduktionen af arealet skyldes, at der for omkring et hundrede år siden frasolgtes og udstykkedes betydelige arealer. Favrholt har matrikelnummer 1 A, og 1-tallet går igen i en lang række ejendomme på Favrholt Mark, Hestehaven og Kjeldsvang.

Prospekt af Frederiksborg Ladegaard set fra vest. Prospektet er fra 1753. Bag granerne til venstre i billedet ses tårnene på slottet.

Før stadsdyrlægen

Hillerød Andelsslagteri stiftedes i 1913 og erhvervede et privat slagteri fra 1896

Bygningen, der ses på det gamle postkortbillede, som illustrerer denne artikel har ikke meget tilfælles med det bygningskompleks, der tidligere kaldtes »den hvide by«, men den blev grundlaget for det andelssvineslagteri, som nedlagdes for nogle år siden, hvorefter de købmandsejede supermarkeder erhvervede det i maj 1973. Forinden var Hillerød Andelsslagteri indgået i det store Forenede Sjællandske Andelsslagterier.

Hillerød Andelsslagteri blev ellers hilst velkommen i store kredse, ikke alene i landbokredse, men også af handelsstanden i Hillerød. Sagen var den, at en ny udvikling var på vej til at ødelægge det gamle handelsforhold mellem landmand og købmand, idet handel med såvel svin som købmansvarer gled byen af hænde.

Et privat slagteri havde eksisteret i Hillerød siden 1896, men i 1913 stiftedes Hillerød Andelsslagteri, som erhvervede privatslagteriet og ansatte dets direktør, Thorsen Nørgaard, som leder. Dermed havde landmændene fået understreget et naturligt tilhørsforhold til Hillerød.

Indehaverne af byens købmansgårde havde set en trussel mod deres eksistens i en ministeriel bekendtgørelse om »stadfæstet tillæg til Sundhedsvedtægten for Hillerød Kjøbstad og Frederiksborg Slotsogn«. Den handlede om slagtede svin, der uden vedhængende organer, føres til byen og sælges til videre forsendelse til hovedstaden.

Handelsstandsforeningen androg om dispensation fra denne bestemmelse, idet man anfører, at denne handel er af meget stor økono-

misk betydning for byens næringslov i det hele taget, og der fremføres et ønske om, at sådanne svinekroppe udtaget fra den kødkontrol, der kræves i ministeriets bekendtgørelse.

Henvendelsen om dispensation peger på, at der – indtil kontrollen trådte i kraft – på de to ugentlige torvedage, mandag og torsdag – har været tilført en betydelig mængde af disse svinekroppe, der solgtes til handelsmænd, som førte dem videre til København. Det siges i skrivelsen, at disse svinekroppe bragtes til byen af omegnens landmænd, der – når salg var sket – satte køretøjerne ind i byens købmans- og gæstgivergårde, og for en væsentlig del af de indvundne penge købte varer hos byens næringsdrivende. Dette præciseredes således:

– Vi går ud fra, at der gen-

nemsnitlig pr. uge er tilført byen – ved 80 til 100 vogne – mindst 200 svin om ugen, og da den gennemsnitlige pris, lavt regnet, kan sættes til 50 kr. pr. gris, vil det ses, at den årlige omsætning har andraget mindst 500.000 kr. Denne transithandel har været af den allerstørste betydning for byen. Hvis dispensationen ikke gives, vil den anførte handel være ganske ødelagt, og det viser sig, at opkøbere allerede, da kontrollen påbegyndtes, har etableret købe- og samlesteder forskellige steder i byens omegn, således bl.a. i Græsted, Grønholt og Ullerød!

Nu er der nok adskillige, som erindrer en tid, hvor slagterne præsenterede deres varer ophængt uden for butikken i form af halve okse- og svinekroppe, til fornøjelse for spyfluer og hunde, men en ung husmoder af i dag vil ikke forstå, det kunne lade sig gøre.

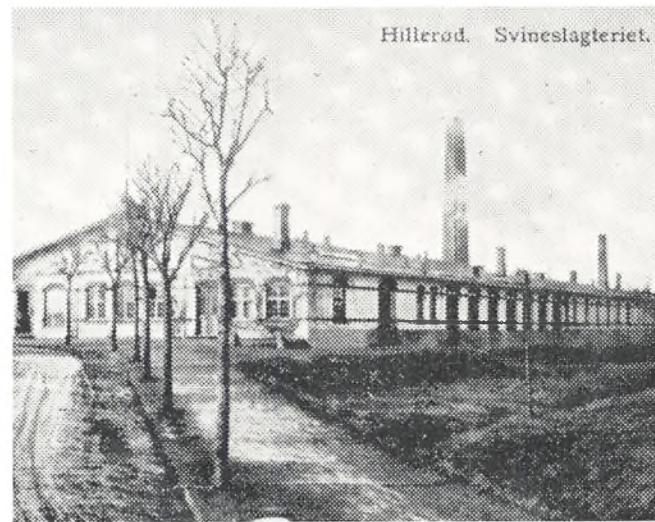
Den omtalte transithandel med hjemmeslagtede svin må heller ikke have været særlig rar ved sommertid, og der kan nok sættes et spørgsmålstegn ved griseriets friskhed, når det endelig nåede frem til detailkunden.

Men det foregik også før, den altid årvågne stadsdyrlæge Grønlund Thomsen var »opfundet«.

Dette billede er ikke fra det gamle slagteris interiør, men derimod fra »den hvide by« som den gamle slagteribygnings afløser kom til at hedde. Her ses et hold slagtere i færd med at partere, medens pølsefabrikationen skimtes i baggrunden.

Slagteriet i Hillerød ved århundredskiftet. Det fungerede som privat slagteri fra 1896 til 1913, da Hillerød Andelsslagteri erhvervede ejendommen og ansatte slagteriets direktør Thorsen Nørgaard som leder af andelsslagteriet.

Svend Nielsen, af de fleste nok bedre kendt som »Bysvenden«, var et fænomen i Hillerød.

45 års (!) utrætteligt arbejde med at undersøge, følge med i og beskrive Hillerøds historie og udvikling gjorde ham til sin tids ubestridte mester.

